

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

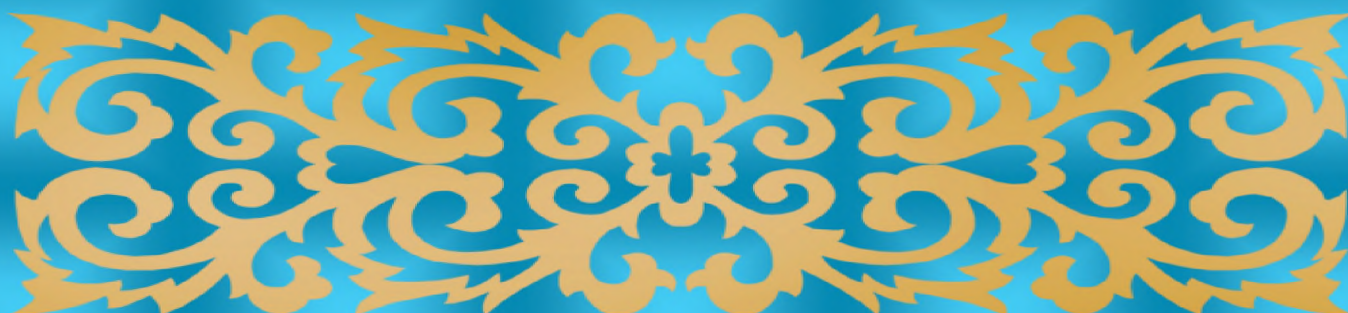

АКАДЕМИЯ КАЙНАР

**МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ,
ПОСВЯЩЕННОЙ 30-ЛЕТИЮ
НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
И 30-ЛЕТИЮ АКАДЕМИИ «КАЙНАР»**

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ,
ТЕХНОЛОГИЙ И ОБРАЗОВАНИЯ**

(16 апреля 2021 года)

Алматы, 2021

Приветственное слово участникам конференции

Здравствуйте уважаемые участники! Приветствую Вас на нашей международной научно-практической конференции «Перспективы развития экономики, технологий и образования», посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар», благодарю за проявленное внимание и участие.

Современное состояние экономики Казахстана, на которое влияют как мировой кризис, так и внутренние факторы, актуализирует необходимость переосмысления стратегии экономического развития. Экономические проблемы Казахстана обусловлены тяжелыми временами, переживаемыми мировой экономикой из-за COVID-19, вступившей в турбулентный период своего развития в условиях пандемии.

Пандемия однозначно изменила мир и в целом экономику всех стран. Кто-то выйдет из кризиса с меньшими потерями, а кто-то - с большими. Но однозначно пройдет полное переосмысление рынка труда, условий работы, механизмов инвестирования.

Мир переходит в полную цифровизацию жизни, производства, экономики, здравоохранения и в особенности финансовую сферы. Все больше развиваются дистанционное образование, онлайн конференции, работа на дому через сеть интернет. Сфера общественного питания освоила сервис доставки питания на дом.

Считаю, что главная цель проведения конференции заключается в обмене передовым опытом и знаниями в сфере экономики, технологий и образования. Надеюсь, что полученные результаты будут полезны всем участникам и, в первую очередь, экономической науке современного Казахстана, а предложенные рекомендации действительно найдут свое применение в практической деятельности.

На конференции будут рассмотрены:

- проблемы развития инновационной экономики;
- теория и практика трансформации экономики;
- инновации и инвестиции в науку и образование;
- актуальные направления развития банковского и страхового дела;
- применение современных информационных технологий в научно-практической экономической деятельности;
- управленческий и бухгалтерский учет, анализ и аудит;
- проблемы и перспективы дистанционных образовательных технологий и др.

Желаю Вам крепкого здоровья, успехов в научно – исследовательской работе и практической деятельности. Всего Вам самого наилучшего!

Президент-Ректор Академии Кайнар
Вице-президент КазНАЕН, профессор

Омаров Е.С.

СОДЕРЖАНИЕ

Сапарбаев Ә.Ж. ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКА – ЕЛІМІЗДІҢ ДАМУЫНЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАҒЫТЫ.....	7
Челекбай А.Д. ИНФЛЯЦИОННОЕ ТАРГЕТИРОВАНИЕ И ТРАНСМИССИОННЫЙ МЕХАНИЗМ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ ЦЕНТРАЛЬНОГО (НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА)	14
Yilmaz Ulvi Uzun ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНА ШЕТЕЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАРЫН ТАРТУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ	24
Сапарбаев Ә.Ж., Мақұлова А.Т. КӘСІПОРЫННЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ СТРАТЕГИЯСЫ.....	31
Елеусов А.А. НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ	36
Мақұлова А.Т., Мақұлова Л.Т. ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП СТУДЕНТТІҢ БІЛІМІН БАҒАЛАУ	44
Saha Subashish., Gabdullina N.N. HOTELS AND THEIR ROLE IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM.....	50
Дарискалиева М.С., Альдешова С.Б., Адиетова Э.М. ЖАҒАҢДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУДІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ.....	55
Елеусов А.А., Иматаева А.Е. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ КОМПАНИИ.....	63
Асылханова Г.Ж. ДУХОВНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ И СФЕРА СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА.....	69
Ержанова С.К., Ескерова З.А. ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕС СУБЪЕКТІЛЕРІН МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУДЫҢ ӘЛЕМДІК ПРАКТИКАСЫ.....	74
Альдешова С.Б., Сисенгалиева Ш.Б., Дарискалиева М.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА САҚТАНДЫРУ НАРЫҒЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	79
Канавец С. А., Беспалый С.В. ВЛИЯНИЕ ПРОЦЕССОВ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА БАНКОВСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ	85
Мусаева А.А., Хамидуллина Ж.Б. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПРЕПОДАВАНИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ПРИЕМОВ МНЕМОНИКИ	89
Дарискалиева М.С., Альдешова С.Б. ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЛАРЫНДА ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫН ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУДЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	97

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Командик Т.Д., Сексенов В. А., Нургалиева Д.А. ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ФИЗКУЛЬТУРНО- ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА	103
Калиакпарова Г.Ш., Муханов А.Е. ФОРМИРОВАНИЕ ДЕПОЗИТНОЙ ПОЛИТИКИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА	110
Лапбаева С.Ш. ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПЕРВИЧНОГО УЧЕТА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ	118
Карибжанов О.М. РАЗРАБОТКА ИНСТРУМЕНТАРИЯ РАЗВИТИЯ УЧЕТНОЙ СИСТЕМЫ НА БАЗЕ ИННОВАЦИОННОЙ RFID-СИСТЕМЫ: EXPO 21	128
Габдуллин Н.И. ТІРКЕЛГЕН ШЕГЕРІМ ПАЙДАЛАНЫЛАТЫН АРНАУЛЫ САЛЫҚ РЕЖІМІН ҚАМТИТЫН АРНАУЛЫ САЛЫҚ РЕЖІМІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	132
Еслямова А.Е, Агумбаева А.Е РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОТРАСЛИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА	141
Сыздыкова К.Ш., Акимбаева К.Т., Касенова А.М. РОЛЬ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ЭКОНОМИКЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	145
Габдуллин Н.И. УЧЕТ В ГОСТИНИЧНОМ БИЗНЕСЕ	152
Асанова С.С., Касенова А.М. ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА И ПУТИ ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ.....	157
Ахметова Г.Т., Курмангазиева Я., Альдешова С.Б. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА И АНАЛИЗА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ НА ПРЕДПРИЯТИИ..	164
Калманова Н.М., Асанова С.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ КЛИМАТ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ЖАҚСARTУ ЖОЛДАРЫ.....	170
Бокижанова Ф.И. РОЛЬ МАРКЕТИНГА В РАЗВИТИИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ.....	176
Ерназарова У.С. ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ФРАНЧАЙЗИНГА В СФЕРЕ МАЛОГО БИЗНЕСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	182
Елдар Жуман СТРУКТУРА ОЦЕНКИ RADAR И ЕЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИ РАБОТЕ С МОДЕЛЬЮ ПРЕВОСХОДСТВА EFQM	189
Нисимбаев Н.О. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАЛПЫ ҚОЛДАНЫЛАТЫН БУХГАЛТЕРЛІК БАҒДАРЛАМАЛАР (ПРОГРАМАЛАР).....	195
Gabdullina N.N. THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF CONTEXT-BASED EDUCATION.....	200

Kazizov A.B.

SCIENTIFIC ARTICLE AS THE CORE OF SCIENTIFIC DISCOURSE.....	205

Мамышев А.Ж.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНЕШНЕГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА В ЦЕЛЯХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИХ ВЛИЯНИЯ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ	211

Бергенов Б.Б.

АНАЛИЗ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА	220

Абдибеков С.У., Маханбеткулов Ж.Н.

ЖАҢА БАНКТІК ӨНІМДЕРДІ ЕНГІЗУДІҢ ШЕТЕЛ ТӘЖІРИБЕСІ	226

Дарибеков С.С., Манасбаева А.К.

ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ.....	232

Смагулов С.Б.

ЗЕЛЁНАЯ ЭКОНОМИКА. ЧАСТЬ БУДУЩЕГО КАЗАХСТАНА	238

Ералиева Е.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И ФРАСТРУКТУРА КАЗАХСТАНА.....	244

Куатбаева А.А., Нурлан Д.Р., Салим Т.Т.

ПОСТРОЕНИЕ МОДЕЛИ ОБРАБОТКИ BIG DATA В SMART HEALTH НА ПЛАТФОРМЕ SAS UE	251

Сұлтанова А.С.

ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ И ЕЁ РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....	259

Izteleuov N.E., Abdyzhalilova R., Kabdoldin A.

ECG SIGNALS ANALYSIS ALGORITHMS.....	264

Izteleuov N.E., Abdyzhalilova R., Kabdoldin A.

ECG SIGNALS ANALYSIS WITH SAS	271

Атаханова А.Ж.

ВИДЫ ТРАНСПОРТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И ИХ РОЛЬ В ЭКОНОМИКЕ ГОСУДАРСТВА	278

Адай З. А., Молдагулова А.Н

КОНЦЕПЦИЯ И АНАЛИЗ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА ДЛЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ	286

Абдибеков С.У., Кенесарина А.К.

ӘЛЕМДІК ҚАРЖЫ НАРЫҒЫНДАҒЫ САҚТАНДЫРУ ЖӘНЕ БАҒАЛЫ ҚАҒАЗДАР НАРЫҒЫНЫҢ ОРНЫ	293

Патрушев А.А., Беспалый С.В.

БАРЬЕРЫ И ОСОБЕННОСТИ ВЕДЕНИЯ СТАРТАП-ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УНИВЕРСИТЕТСКОЙ СРЕДЕ	301

Сыздыкова К.Ш., Злавдинов Э. Р.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ.....	306

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Шуленбаева Ф.А., Сыздыков Р.Е.

ОБВОДНЕНИЕ ПАСТБИЩ – ОСНОВНОЙ ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ЭФФЕКТИВНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ МЯСНОГО СКОТОВОДСТВА 312

Алиайдар Н.С., Сатыбалдиева Р.Ж.

АНАЛИЗ УБЫТОЧНОСТИ СТРАХОВОГО ПОРТФЕЛЯ С ПРИМЕНЕНИЕМ DATA MINING 317

Жунусов Б.А., Жұбаназаров С.А.

«АҚЫЛДЫ ҚАЛА» ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ 326

Ахметова Б.К.Алпысбаев К.С.

ҚАРЖЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТ САЛАСЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР 338

ӘОЖ 33.334.7

Сапарбаев Ә.Ж. – Қайнар академиясының ғылыми
жұмыстары бойынша проректоры,
ҚР ҰҒА Құрметті академигі,
э.ғ.д., профессор

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКА – ЕЛІМІЗДІҢ ДАМУЫНЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАҒЫТЫ

Андатпа. Мақалада инновациялық экономика – еліміздің дамуының бағыты екендігі қарастырылады. Нарықтың үдемелі және өзгермелі сұранысын тез қанағаттандыру инновациялық әдістерді пайдаланумен ғана жүзеге асатыны белгілі. Сондықтан да, ұлттық экономиканың жедел және тұрақты дамуы еліміздегі инновациялық орта мен инновациялық инфрақұрылымның нәтижелі жұмыс істеуіне тікелей тәуелді деуге толық негіз бар.

Abstract. The article considers that the innovative economy is the direction of development of the country. It is known that rapid satisfaction of progressive and changing market demand is possible only through the use of innovative methods. Therefore, there is every reason to believe that the rapid and sustainable development of the national economy depends on the effective functioning of the innovation environment and innovation infrastructure in the country.

Аннотация. В статье рассматривается инновационная экономика как направление развития страны. Известно, что быстрое удовлетворение прогрессирующего и меняющегося рыночного спроса возможно только за счет использования инновационных методов. Поэтому есть все основания полагать, что быстрое и устойчивое развитие национальной экономики зависит от эффективного функционирования инновационной среды и инновационной инфраструктуры в стране.

Түйінді сөздер: экономика, инновация, стратегия, аймақ, инфрақұрылым, инвестиция, ақпарат.

Keywords: economy, innovation, strategy, region, infrastructure, investment, information.

Ключевые слова: экономика, инновации, стратегия, регион, инфраструктура, инвестиции, информация.

Бәсекелік ортада ұлттық экономиканың қуатты болуын қамтамасыз ету еліміздің негізгі ұстанымдарының біріне жатады. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев өз баяндамаларында осы қағиданы әрдайым бірінші міндет ретінде атап көрсетуде. Яғни, нарықтың үдемелі және өзгермелі сұранысын тез қанағаттандыру инновациялық әдістерді пайдаланумен ғана жүзеге асатыны белгілі. Сондықтан да, ұлттық экономиканың жедел және тұрақты дамуы

еліміздегі инновациялық орта мен инновациялық инфрақұрылымның нәтижелі жұмыс істеуіне тікелей тәуелді деуге толық негіз бар. Осыған орай, Қазақстан Республикасының үдемелі индустриялық-инновациялық дамуының 2015-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы әзірленген болатын.

Инновациялық инфрақұрылымды дамыту бағытында инновациялық әлеуеті мен өзіндік даму үлгісі қалыптасқан елдердің қолдануға тиімді тәжірибелері мен озық үлгілерін, олардың ғылыми сыйымды әрі жоғары технологиялы инновациялық өнімдерді шығарудағы жетістіктерін пайымдай отырып, еліміздің ұлттық инновациялық инфрақұрылымын дамытудың экономикалық механизміндегі негізгі тетіктер ретінде жағымды экономикалық ортаны қалыптастыру, инфрақұрылым шеңберіндегі элементтердің белсенділігін арттыру, оларды мемлекеттің қоғамдық, өндірістік, әлеуметтік, ғылыми және басқа да істеріне тығыз араластыру, бір-бірімен өзара үйлесімділігін қамтамасыз ету, сондай-ақ ғылыми-техникалық әлеуеттің мүмкіндіктерін пайдалану және оларды елдің барлық салаларында сынауға және қолданысқа енгізуге мүмкіндік жасау қажеттілігі туындайды.

Экономиканың үнемі қарқынды дамуын қамтамасыз етуде өндірістің техникалық және технологиялық базасының ұдайы жаңаруын, жаңа бәсекеге қабілетті өнімдерді игеріп, оларды шығаруды, әлемдік тауарлар мен қызметтер рыноктарына тиімді кіруді қамтамасыз етуге қабілетті инновацияларды дамытудың маңызының артып отырғаны мәлім.

Әрбір әлеуметтік-экономикалық революцияның негізі айрықша технологиялардан, өндірістік-технологиялық жүйелер мен өндірістік қатынастардан қаланады. Постиндустриялық қоғамда осы рөлді ең алдымен жаңа физикалық-техникалық және химия-биологиялық қағидалардың нәтижелері болып табылатын ақпараттық технологиялар мен компьютерлендірілген жүйелер мен оларға негізделген адам қызметінің әр түрлі салаларының инновациялық технологиялары, инновациялық жүйелері мен инновациялық ұйымдар атқарады. Біздің ойымызша, осының нәтижесінде экономиканы ұйымдастырудың жаңа нысаны – инновациялық экономика құрылады. Біздің зерттеулеріміздің нәтижелері, отандық және шетел ғалымдарының осы проблеманы зерттеулерін талдау инновациялық экономика құру – еліміздің дамуының стратегиялық бағыты екеніне көз жеткізді.

Инновация, инновациялық қызмет, инновациялық инфрақұрылым инновациялық экономиканың негізгі түсінігі болып табылады. Бұл түсініктер нені білдіреді, олардың мазмұны мен көлемі қандай? Бұл түсініктермен қысқаша танысамыз, себебі елдегі тиімді инновациялық экономиканың қалыптасу әдісі мен стратегиясы көбіне оларды дұрыс түсінуге байланысты болады.

Инновациялар, инновациялық қызмет, инновациялық үдерістер – бұл қазіргі кезде сан түрлі және кең түсіндірілетін түсініктер. Бұл түсініктердің дамуы мен жаңа идеялар мен өнертабыстар, жаңа ғылыми жетістіктер, жаңа білімдер мен технологиялар, іргелі және іздену ғылыми-зерттеу жұмыстарының жаңа нәтижелері мен т.б. сияқты жаңалыққа жататын барлық жаңа үдерістерге таралуы

инновациялық және жаңа деген екі түсініктің тұрмыстық көрінісі мен араласуынан пайда болады. Инновациялық қызметті жаңа қызмет ретінде кеңінен түсіндіру ғылыми-техникалық прогресс деп түсінілетіндердің барлығын қамтып әрі ғылыми және инновациялық басымдықтарды араластырып, ғылыми немесе инновациялық дамуды қамтамасыз ететін инфрақұрылымдарға қойылатын талаптардың бірдейлігі туралы жалған түсініктерді туындатады. Ғылыми-техникалық прогрестің келесідей түсінілуіне байланысты аталмыш тезисті негіздейміз: ғылыми-техникалық прогресті мақсатқа сәйкес шартты түрде екі негізгі өзара байланысты және бірін-бірі толықтыратын құрамдастарға – ғылыми-техникалық жетістіктердің құрамдасы мен өндірістік-техникалық жетістіктердің құрамдасына бөлеміз.

Жоғарыда айтылғандай бірінші жағдайда, ғылыми жетістіктер – жаңа білімдер, жаңа ғылыми-техникалық идеялар, ашылымдар мен өнертабыстар, жаңа физикалық-химиялық-биологиялық принциптерге негізделген жаңа технологиялар ғылыми-техникалық прогрестің нәтижелері болып табылады. Екінші жағдайда, өндірістік-техникалық жетістіктер – инновациялар ғылыми-техникалық прогрестің нәтижелері болып табылады. Инновацияларды жасау келесілерді болжайды:

- мақсатқа лайық кәсіби даму және ғылыми-техникалық жетістіктердің нәтижелерін жаңа технологиялар, жаңа жүйелер, машиналар, құрал-жабдықтар, өндірісті және т.б. ұйымдастыру мен жоспарлаудың жаңа әдістерін жасауға дейін жеткізу;

- өндірістік-техникалық жетістіктердің жасалған нәтижелерін тұтынушылар немесе рынок, не болмаса «тапсырыс-орындау» механизмі арқылы тәжірибе жүзінде жүзеге асыру;

- жасалған инновациялық өнімді тиімді пайдалануды қамтамасыз ету.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты, біз инновациялық қызмет деп қоғамдық тәжірибеде қолда бар барлық үдемелі технологияларды, жүйелерді, машиналар мен құрал-жабдықтарды отандық және әлемдік ғылым мен техниканың ғылыми-техникалық жетістіктеріне енгізу және пайдалану негізінде қолдана отырып, «дайын» өндірістік-техникалық жетістіктерді – инновацияларды жүзеге асыруға бағытталған адамдар ұжымының қызметін түсіну керектігін қорытындылаймыз. Ол алынған және тексерілген ғылыми-техникалық жетістіктердің қолда бар көлемі мен жетістіктері арасындағы қабыспайтын алшақтықтың алдын алуды және олардың дамып келе жатқан (құрылып жатқан) кәсіпорындарда қолданылуын қамтамасыз етуі тиіс.

Инновациялық белсенділіктің молықтырылуы – тиімді инновациялық экономиканың қалыптасуының маңызды шарты екенін осыдан білуге болады.

Инновациялық қызметтің тиімділігі көбіне инновациялық инфрақұрылыммен анақталады. Сондықтан инновациялық инфрақұрылым инновациялық экономиканың, қоғамдағы инновациялық әлеуеттің негізгі құрамдасы болып табылады. Инновациялық инфрақұрылым дегеніміз не? Неге ол инновациялық экономиканың іргетасы, негізгі құрамдасы болып табылады?

Инновациялық инфрақұрылым инновациялық экономиканың негізгі нұсқаулығы және механизмі болып табылады. Инновациялық инфрақұрылым ел экономикасының даму қарқынын (жылдамдығын) және оның тұрғындарының әлауқатының өскенін алдын ала анықтайды. Әлемнің дамыған елдерінің тәжірибесі әлемдік рыноктағы ғаламдық бәсеке жағдайында инновацияларды жасайтын және жүзеге асыратын дамыған инфрақұрылымы, инновациялық қызметтің біршама тиімді механизмі бар ел экономикасының ұтатындығын көрсетті. Сондықтан елдің инновациялық экономикасы тиімді жұмыс жасау үшін инновациялық инфрақұрылым функционалды толық болуы тиіс.

Ал бұл нені білдіреді? Бұл өңір және тұтас ел аумағында инновацияларды жасау және жүзеге асыру жөніндегі инжинирингтік технологияларды толық іске асыруға мүмкіндік беретін ерекшеліктердің жиынтығын иелену дегенді білдіреді. Біздің сеніміміз бойынша, аталған жиынтық келесі ерекшеліктердің жиынтығын қамтуы тиіс:

- инновациялық қызметтің «дайын» объектілерін тапсыруды қамтитын толық инновациялық циклдің міндеттерін сол орнында шеше алатын инновациялық-технологиялық орталықтар немесе инжинирингтік фирмалар түрінде барлық өңірлерге таралуын;

- экономиканың өндірістік немесе қызмет көрсететін секторларының кез келген саласындағы «дайын» инновациялық жобаны жүзеге асыруды бәсекеге қабілетті түрде қамтамасыз ете алатын әмбебаптықты;

- тапсырыс берушіге немесе тұтынушыға адал және сапалы қызмет көрсетуге негізделген кәсібилікті;

- соңғы нәтижеге бағдарлануды қамтамасыз ететін конструктивтілікті. Инновациялық жобаның дамуы соңғы нәтижелерді үздіксіз талдаумен қатар жүруі тиіс. Қол жеткізілген соңғы нәтижелер бойынша сенімді ақпараттардың болуы инновациялық қызметтің даму үдерісінде тікелей конструкциялық басымдықтарды дайындап, инновациялар – инвестициялар – соңғы нәтижелердің мониторингі – инвестициялар және т.б. схемасы бойынша инновацияларды басқарудың тұйық жүйесін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді;

- ғылыми-техникалық әлеуеттің жоғары деңгейін;

- кадрлармен бірінші кезекте, инновациялық жобалардың жетекшілерімен және инновациялық инфрақұрылымның персоналын үнемі жаңарту және жетілдіру мүмкіндігін қамтамасыз етуді;

- қаржымен қамтамасыз етілу (айналым капиталының болуы);

- соңғы нәтижені алуды жылдамдататын нұсқаулық әдістердің жоғары деңгейін;

- инновациялық инфрақұрылымдардың рынок пен ішкі жағдаят талаптарының өзгеруіне бейімделуін қамтамасыз ететін икемділікті.

Жүргізілген зерттеулердің нәтижелері, сондай-ақ әлемнің дамыған елдерінің тәжірибелері көрсеткендей, инновациялық инжинирингтік орталықтардың (фирмалар, кәсіпорындар) инфрақұрылымы инновациялық инфрақұрылымның басты негізі, ғылыми-техникалық жаңа енгізілімдерді –

инновацияларды жүзеге асырудың біршама барабар механизмі болып табылады. Инновациялық инжинирингтік орталықтардың инфрақұрылымы ең үздік отандық және шетелдік білімдер мен технологияларды шоғырландырып, тапсырыс берушіге инновациялық жобаны табысты жүзеге асырудың кепілі және жүйелі бірлестігі ретінде қызмет көрсетуді: соңғы инновациялық өнім рыногының жағдаятын, инновациялық жобаның техникалық-экономикалық негіздерін және оны дайындауды зерттеуден бастап кадрлық қамтамасыз ететін «дайын» жабдықтарды жиынтықты жеткізуге, оны жүйелі енгізуге дейін қарастыруы тиіс.

Нарық қажеттіліктерін зерттеу және оның мониторингі, шығарылып жатқан инновациялық өнімдерді үнемі және жылдам жаңартып отыру қажеттігі инновациялық экономикаға икемді автоматтандыруды енгізуге аса қатты мән беруді талап етеді. Ақпараттық технологиялар мен компьютерлендірілген жүйелерді кеңінен қолдана отырып кешенді икемді автоматтандыру инновациялық экономиканың өзегі болып табылады. Сондықтан өңір экономикасының барлық құрылымдық қайта құруларының негіздерінде, оның өңірлік инновациялық инфрақұрылымының негізінде автоматтандырылған жоғары технологиялар мен компьютерлендірілген жүйелердің «жобалау–өндіру–бақылау–жүзеге асыру» толассыз «қағассыз» циклі бар болуы тиіс. Осыдан барып, толассыз «қағассыз» циклді автоматтандырылған режимде жүзеге асыратын және бір жүйеге инновацияға бағытталған ғылыми-зерттеу, тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды, соңында инновациялық өнімдерді жасауға бағытталған өндірісті жоспарлау мен технологиялық дайындау үдерістерін біріктіретін автоматтандырылған біріккен жобалық-өндірістік жүйелерді дайындаумен және игерумен байланысты ғылыми-әдістемелік және ұйымдастырушылық-технологиялық мәселелерді шешу инновациялық экономиканың қалыптасу және дамуының маңызды өңірлік проблемасы болып табылады деген қорытынды жасауға болады. Сонымен қатар, мұндай жүйелерде ғылымды қажетсінетін жаңа жүйелерді жасауға: инновацияларды жобалау; ғылымды қажетсінетін жаңа жүйелердің басты үлгілерін дайындау және жинақтау; іске қосатын-реттеуші жұмыстар және ғылымды қажетсінетін жаңа жүйелерді сынауға тән негізгі үш кезеңнің толассыз байланысы автоматтандырылуы тиіс.

Өңірлерде инновациялық қызметті ақпараттық қамтамасыз етудің тиімді механизмін жасау инновациялық экономика жағдайында өзінің өзекті шешілуін талап ететін маңызды проблема болып табылады. Бұл механизмнің нәтижелілігі өңірлердің үздіксіз әлеуметтік-экономикалық мониторингінің сапасына айтарлықтай тәуелді. Мұндай мониторинг, біздің көзқарасымыз бойынша, инновациялық қызметті жақсарту және дамытуға бағытталған басқарушылық шешімдер мен ұсыныстарды дайындау мақсатында өңірдегі экономикалық, әлеуметтік, экологиялық, ғылыми және инновациялық жағдайларды бақылау, бағалау, талдау және болжауды қамтуы тиіс. Мониторинг инновациялық үдерістер, сондай-ақ өңірдегі экономиканың құрылымдық қайта құруларының

жалпы үдерістері сияқты өңірлерді осы үдерістерді тиімді басқаруға бағыттайды. Сондықтан өңірдегі құрылымдық қайта құрулардың автоматтандырылған мониторингінің функциясы инновациялық экономиканы ақпараттық қамтамасыз ету саласындағы негізгі функциялардың бірі болуы тиіс. Осыған байланысты мәліметтер мен білімдердің инновациялық банктерін пайдалану мен жаңартуды үнемі қолдап отыру үшін өңірлерде инновациялық-ақпараттық қамтамасыз етудің автоматтандырылған орталықтарын (ИААО) құру мақсатқа лайық болып отыр. Келесі ережеге байланысты мынаны айту керек: инновациялық қызметтің субъектілеріне, бірінші кезекте, сәйкесінше реттелген техникалық-экономикалық, конъюнктуралық-коммерциялық, статистикалық ақпаратты, өнеркәсіптік өнімдердің, технологиялардың, машиналар мен құрал-жабдықтардың, материалдардың, қызмет түрлерінің және т.б. сипаттары туралы мәліметтерді қамтитын ақпарат қажет. Бұл жерде инновациялық экономиканы ақпараттық қамтамасыз етудің құрамдас бөлігі ретіндегі өңірлік кәсіпорындардағы инновациялық қызмет пен инновациялардың маркетингіне маңызды рөл беріледі. Инновациялық маркетинг кәсіпорынның инновациялық өнімдерін жүзеге асыру үдерісімен, дәлірек айтсақ: тұтынушы мен оның рыноктағы мінез-құлқының себептерін зерттеумен; инновациялық өнімдерді және оны сату арналарын зерттеумен; бәсекелестерді зерттеумен және олардың инновациялық өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін анықтаумен; ИИАО-ның жетекші құрылымдарының бірі болуы тиіс кәсіпорынға өзінің артықшылықтарын жүзеге асыруға ыңғайлы мүмкіндіктер беретін рыноктың «тауашасын» зерттеумен байланысты барлық мәселелерді зерттеу жөніндегі шаралар кешені болып табылады.

Өңір деңгейінде инновациялық экономиканы кешенді ақпараттық қамтамасыз етуге бағытталған жаңа ақпараттық құрылым – автоматтандырылған біріккен ақпараттық жүйе сияқты салалар мен кәсіпорындар құру мемлекеттің инновациялық экономикасының маңызды мәселелерінің табысты шешілуіне: кәсіпорындардың, салалардың, өңірлердің және тұтас елдің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сонымен, біздің еліміздегі инновациялық экономиканың қалыптасуы және дамуы туралы көзқарасымызды қорытындылай отырып, келесі үш сұраққа қысқаша жауап беруге тырысамыз:

1. Қазақстанда таяу кезеңде инновациялық экономиканы қалыптастыру мен дамытудың стратегиялық мақсаты қандай?
2. Қойылған стратегиялық мақсатқа қол жеткізуді қандай ресурспен қамтамасыз ету керек?
3. Стратегиялық мақсатқа қол жеткізуді межеленген ресурспен қалай қамтамасыз ету қажет?

Отандық өндірістер мен аумақтарды олардың әлемдегі бәсекеге қабілеттілік деңгейіне дейін кешенді дамыту таяу жылдардағы біздің еліміздегі инновациялық экономиканы қалыптастыру мен инновациялық қызметті дамытудың стратегиялық мақсаты болуы тиіс.

Жоғары мектеп қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін негізгі ресурс болуы тиіс. Дамудың негізгі құрамдасы – кадрлық құрамдасты қамтамасыз ететін жоғары білім беру жүйесі тез арада инновациялық құрамдаспен толықтырылуы қажет. Жоғары білім беру жүйесі ел аумағы мен кәсіпорындарын қайта қалпына келтіру және дамыту жөніндегі жүйелі үйлестіруші қызметтерін атқара алады және атқаруы тиіс.

Стратегиялық мақсаттарға тиімді қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін Қазақстан Жоғары мектебінің инфрақұрылымдары ЖОО оқу-ғылыми-инновациялық кешендер құратындай етіп, инновациялық-инвестициялық құрылымдармен (орталықтармен, кешендермен, компаниялармен, институттармен) толықтырылуы керек. Дәл осы жоғары білім беру жүйесі оның негізінде барлық өңірлер мен салаларда ғылым мен өндірісті жалғастырып тұратын көпірдің рөлін атқаруы тиіс қазақстандық инновациялық-инвестициялық желілерді қалыптастыру үшін келешегі мол болып табылады. Бұл отандық жоғары мектептің келесі ерекшеліктерімен түсіндіріледі: жоғары мектептің барлық өңірлерге таралуымен; жоғары мектептің жоғары ғылыми-техникалық әлеуетімен; жоғары білім беру жүйесінің әмбебаптығымен, оның салааралық сипатымен: Қазақстан ЖОО-сының ғылыми мектептері ел экономикасының барлық салаларын басып озады; жоғары мектептің өз түлектері арқылы барлық өңірлік және салалық құрылымдармен өзара әрекет етуімен; жоғары мектептің ақпараттық қамтамасыз ету жүйесінің бір жүйеге біріктірілген ғаламдық және жергілікті есептеу ақпараттық желілерін қосқанда, салыстырмалы түрде жоғары деңгейімен; жоғары мектептің жоғары мектепке жұртшылықтың жоғары қолдау көрсетуімен; жоғары мектеп жүйесінің икемділігімен.

Ұсынылып отырған әдістің негізгі артықшылығы мынада: жоғары білімнің жүйесін осылай дамыту арқылы Қазақстанның жоғары оқу орындық, академиялық және салалық ғылымдарының нәтижелерін, сондай-ақ әлемдік қауымдастық ғылымдарының алдыңғы қатарлы нәтижелерін инновациялық жобаларды жасауда, жүзеге асыруда және инновациялық қызметтерді дамытуда тиімді біріктіруге болады, ал бұл елде тиімді инновациялық экономиканы қалыптастырудың алғышарты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сапарбаев А.Д. Инновациялық экономика. –Алматы: ТОО «Фортуна Полиграф». 2019. –413 б.
2. Сапарбаев А.Д. Устойчивое инновационное развитие экономики: модели и инструменты анализа. –Алматы: ТОО «Фортуна Полиграф». 2019. –487 с.
3. Сапарбаев А.Д. Системный анализ социально-экономического развития Казахстана (2-е издание). –Алматы: ТОО «Фортуна Полиграф». 2019. – 401 с.

А. Д. Челекбай, д.э.н., профессор,
Академия «Кайнар»,
г. Алматы, Казахстан.

ИНФЛЯЦИОННОЕ ТАРГЕТИРОВАНИЕ И ТРАНСМИССИОННЫЙ МЕХАНИЗМ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ ЦЕНТРАЛЬНОГО (НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА)

Аннотация. В статье обосновываются, что в условиях неопределенности экономической ситуации, в результате частных воздействий внешних факторов, происходит девальвация национальной валюты. Из-за обесценения национальной валюты растут внешние долги, развиваются инфляционные процессы. Опыт показывает, что таргетирование инфляции и передача импульсов изменения денежно-кредитной политики позволяет достичь целевых показателей и ограничить инфляционные ожидания. Достижение заданного ориентира инфляции и стабильности цен является первостепенной целью режима инфляционного таргетирования.

Аңдатпа. Экономиканың қазырғы құбылмалы тұрақсыз жағдайында, сыртқы факторлардың әсерін қоса алғанда ұлттық валютаның құнсыздану деңгейі өсу үстінде. Валютаның құлдырауы сыртқы қарыз сомасын өсіреді, әлеуметтік жағдайға кері әсерін береді. Тәжірибеде валютаның құнсыздану үдерісін таргеттендіру, импульс ырғағын ақша-несе саясатында ескеру жолдары бар. Бұл шаралар валютаың құнсыздану барысын реттеу мақсатына жеткізеді, құнсыздануды күту пайымын бәсеңдетеді. Құнсыздану үдерісін таргеттендіру мақсаты инфляция деңгейін жобаға шама келтіріп реттеу, бағаның тұрақтылығын қамтамасыз ету.

Abstract. The article provides a rationale for the fact that in conditions of uncertainty in the economic situation, as a result of private influences of external factors, the devaluation of the national currency occurs. Due to the depreciation of the national currency, external debts are growing, and inflationary processes are developing. Experience shows that targeting inflation and transmitting impulses to change monetary policy can help achieve targets and limit inflationary expectations. Achieving a given target of inflation and price stability is the primary goal of an inflation-targeting regime.

Ключевые слова. Инфляционное таргетирование, трансмиссионный механизм, девальвация, денежно-кредитная политика (ДКП), валютный курс, процентная ставка, денежная масса, денежное предложение, целевой ориентир, инструменты, индекс потребительских цен.

Түйін сөздер. Құнсыздану үдерісін таргеттендіру, трансмиссиялық механизм, құнсыздану, ақша-несе саясаты (АНС), валюта бағамы, пайыз мөлшері, құнсыздану үдерісін таргеттендіру құралы, тұтыну индексі.

Keywords. Inflation targeting, transmission mechanism, devaluation, monetary policy (MP), exchange rate, interest rate, money supply, monetary condition, target, instruments, consumer price index.

При возникновении валютно-финансовых кризисов для развивающихся стран выходом из ситуации являлась девальвация национальных валют, в результате которой денежные единицы обесценивались и теряли свою покупательскую способность. Развитым странам девальвация валюты оказывает на экономику незначительное воздействие, так как у них долги номинированы в своих национальных валютах, тогда как в развивающихся странах долги выражены в местной валюте. Краткосрочные обязательства, представленные в иностранной валюте, подвергаются существенному подорожанию из-за обесценения национальной валюты.

Страны, экспортирующие сырьевые ресурсы, крайне чувствительны к колебаниям цен на мировых рынках и соответственно они зависимы от внешних факторов, которых не могут контролировать проведением ДКП. Значительный импорт продовольственных товаров в условиях постоянных девальвационных рисков провоцируют удорожание цен.

В Казахстане рост цен на товары и услуги всегда был большой проблемой. Из-за высокой инфляции обесценивались сбережения, происходило бегство капитала за рубеж, снижалась инвестиционная привлекательность экономики. Это в свою очередь замедляло экономический рост, усиливало неопределенность. Поэтому не только в России и Казахстане, но и во всем мире главной целью денежно-кредитной политики становится поддержание стабильно низких цен в экономике. К решению этого вопроса в разных странах подходили по-разному.

В конце концов, как в России и Казахстане, так и ряд других стран вынуждены взять курс на переход к более гибкому режиму ДКП - к таргетированию инфляции. До конца XIX столетия приоритетной задачей центральных банков являлась достижение стабильности валютного курса привязанной к цене золота.

Валютный курс был важным ценовым показателем, так как он имел большое значение для проведения эффективной денежной кредитной политики. Однако шведский экономист Кнут Вексель высказал мнение, что главной целью политики центрального банка должно быть достижение стабильных цен. Он считал, что центральный банк должен контролировать в первую очередь инфляцию. Контроль осуществляется посредством изменения процентных ставок. При повышении ставок цены растут, при снижении ставок цены падают.

Воздействие на инфляцию реализуется в рамках определенного режима денежно-кредитной политики, который включает конкретные конечные и промежуточные цели. Для достижения цели используются соответствующие инструменты. В дальнейшем целевое воздействие (или таргетирование) распространяется и на такие параметры как денежная масса, валютный курс. Выбранные параметры таргетирования определяют режим денежно-кредитной

политики. Так, при выборе в качестве параметра темпа инфляции влияние на неё происходит путем целевого воздействия (таргетирование). Реализуемая в данном случае политика называется режимом инфляционного таргетирования. В мировой экономике функционирует четыре режима денежно-кредитной политики (таблица 1).

Таблица 1. - Режимы денежно-кредитной политики в международной экономике*

№ п/п	Режим денежно-кредитной политики	Используется для	Инструменты воздействия	Преимущества	Недостатки
	2	3	4	5	6
1	Таргетирование валютного курса.	- фиксирования обменного курса национальной валюты по отношению к иностранной валюте страны с низким или устойчивым уровнем инфляции; - обеспечения конкурентоспособности экспортной продукции на внешнем рынке; - стимулирования замещения дорогой импортной продукции более дешевой отечественной.	Интервенции на валютном рынке путем скупки или продажи иностранной валюты, влияние на обменный курс в течение короткого периода времени.	- устранение излишней волатильности обменного курса; - простота и прозрачность целей ДКП; - простота и легко контролируемая управляемость режимом; - позволяет автоматически корректировать платежный баланс в ситуации внешнеэкономических шоков.	- зависимость ДКП от страны якоря; - тесная взаимосвязь денежной массы и инфляции со страной якорем; - повышенная чувствительность к внешним финансовым рискам; - ограниченность возможности стимулирования экономики в период рецессии.
2.	Таргетирование денежной массы.	- таргетирования денежной массы путем объявления темпов роста денежных агрегатов (денежной массы, M1 M2 или M3); - оказания влияния на инфляцию, безработицу, экономический рост;	Денежная база, денежные агрегаты M1, M2, процентные ставки, валютный курс.	- независимость проводимой ДКП; - действия центрального банка предсказуемы; - высокий уровень управляемости денежными агрегатами; - снижает экономическую неопределённость; - дает сигнал рынку об	- эффективен только в странах, где в качестве ориентира избран денежный агрегат и целевой уровень инфляции; - обладает низкой эффективностью из-за существования связи между денежными предложением и инфляцией только в долгосрочной перспективе.

		- управления денежным предложением.		изменении денежного предложения; - уменьшает информационные издержки.	
3	Таргетирование инфляции.	- снижения инфляционного ожидания; - публичного объявления целевых значений инфляции на определенную перспективу; - приведения действующей инфляции к её целевым значениям; - стабилизации цен в долгосрочной перспективе.	- валютный курс; - цены; - денежные агрегаты; - договоры о ценах и заработной плате; - индекс потребительских цен; - базовая инфляция; - ключевая процентная ставка.	- укрепление доверия к ДКП; - гибкость реагирования на шоки предложения; - обеспечение прозрачных ориентиров на рынке; - повышение уровня доверия к денежным властям; - ответственность властей за проводимую политику; - отсутствие взаимосвязи между инфляцией и денежной массой; -инфляционная открытость.	- узкий круг целей для достижения; - длительный период времени между действиями центрального банка и поступлением результатов.
	Без явного номинального якоря.	- таргетирование без явного якоря используется при случае, когда власти не принимают на себя конкретных обязательств.	В денежно-кредитной политике частично применяются инструменты остальных режимов.	- использование центральным банком денежно-кредитной политики для решения внутренних экономических проблем; - свободный подход к вопросам регулирования ДКП; - возможность установления корреляции между инфляцией и денежной массой.	- отсутствие прозрачности в действиях властей; - зависимость проводимой политики от взглядов руководителей властных структур; - низкая степень подотчетности властей, проводящих ДКП.

*составлено автором.

Режим таргетирования валютного курса распространен в 72 странах, режим таргетирования денежной массы используют 29 стран, в 31 стране применяют

режим таргетирования инфляции. В 25 странах режим таргетирования осуществляется без явного номинального якоря*.

Как показывают исследования, на режим таргетирования валютного курса переходят страны, экспортирующие в значительных количествах нефть, металлы и другие ресурсы. Для стабилизации макроэкономической ситуации в стране за целевой ориентир они принимают валютный курс, так как благополучие экономики этих стран во многом зависит от валютных поступлений. Колебание цен на мировом рынке на сырьевые ресурсы непосредственно влияют на курсы национальных валют.

Режим изменяемого валютного курса и таргетирования его выступают как способ поддержания цен на товары внутри страны. Последнее содействует установлению контроля над темпами инфляции и обеспечивает проведение денежно-кредитной политики в нужном направлении. При обесценивании национальной валюты денежно-кредитная политика становится жесткой. Денежно-кредитная политика ослабляется, когда возникают ситуации к повышению курса.

При таргетировании валютного курса, на мой взгляд, центральный банк имеет ограничения свободы в осуществлении денежно-кредитной политики. Так, он не может проводить чрезмерную экспансионистскую политику для достижения успехов в повышении уровня занятости. По первому требованию центральный банк должен обменивать национальную валюту на иностранную по установленному фиксированному курсу. Но для этого ему нужно иметь золотовалютные резервы в объемах, обеспечивающих 100% покрытие национальной валюты. Таргетирование валютного курса при международной мобильности капитала приводит к зависимости внутренних процентных ставок от изменений процентных ставок на мировых рынках. Таргетирование денежной массы предполагает достижение центральным банком целевых темпов роста денежных агрегатов, таких как денежная база, M1, M2 или M3. При этом центральный банк должен выполнить три основных условий:- управлять денежными агрегатами и этим влиять на уровень инфляции, безработицу и экономический рост;

- официально объявить на какие агрегаты денежного предложения будет ориентироваться, этим он принимает на себя обязательства по их достижению;

- чтобы управлять денежным предложением он должен располагать достаточным набором денежно-кредитных инструментов.

Проводимую до мирового финансово-экономического кризиса 2007-2009 годов денежно-кредитную политику США можно охарактеризовать, на мой взгляд, как таргетирование денежной массы. Федеральная Резервная система (ФРС) постоянно отслеживала и корректировала процентную ставку по федеральным фондам в ответ на отклонение внутреннего производства, занятости и инфляции от прогнозного уровня. Взяв в качестве ориентира денежное предложение по обеспечению занятости и роста ВВП в условиях кризиса, для стимулирования экономического подъема осуществляется нетрадиционная

монетарная политика – программа количественного смягчения. ФРС расширяет денежное предложение, вливая в финансовую систему масштабные объёмы ликвидности за счёт необеспеченных денег. При увеличении ликвидности в условиях низкой процентной ставки и низком уровне инфляции финансовая система начинает стимулировать активный рост в экономике за счёт краткосрочного кредитования производства.

Как показывает исследования, при инфляционном таргетировании стабильность цен является долгосрочной целью, а относительная стабильность валютного курса становится второстепенной целью. Если центральный банк будет придерживаться поставленных целевых ориентиров и добиваться их достижения, то режим таргетирования инфляции приведет к снижению инфляционных ожиданий.

Две характерные черты отличают инфляционное таргетирование от других режимов. Первое, что центральный банк получает мандат на достижение количественно заданного ориентира инфляции и поэтому стабильность цен является первоочередной целью режима таргетирования. Второе, что центральный банк в качестве промежуточной цели денежно-кредитной политики берет прогноз инфляции на некоторый период времени, и денежно-кредитная политика оказывает влияние на ожидаемую будущую инфляцию.

В коротком периоде инфляция предопределяется договором о ценах и заработной плате. Информация о состоянии экономики позволяет центральному банку воздействовать на показатели ожидаемой инфляции и довести её в конце концов до целевого уровня.

В качестве целевого показателя инфляции принимается индекс потребительских цен или производная от него – базовая инфляция. Последняя является частью инфляции, находящуюся под контролем центрального банка и зависящая от реализуемой денежно-кредитной политики. При отклонении прогнозируемого уровня инфляции от целевого значения, в ответ на отклонение воздействуют изменением уровня ключевой процентной ставки. Центральный банк, изменяя ключевую процентную ставку, оказывает влияние не только на уровень краткосрочных процентных ставок денежного рынка, но и на объёмы ликвидности в банковском секторе и инфляционные ожидания субъектов.

Структурными элементами режима таргетирования инфляции являются институционально-правовые основы и операционные элементы. К институционально-правовым основам можно отнести: мандат центрального банка, информационная прозрачность и подотчетность деятельности. К операционным элементам данного режима относят: долгосрочный уровень инфляции, целевой ориентир, горизонт таргетирования. Под горизонтом таргетирования понимают временной интервал, в течение которого центральный банк достигает целевого ориентира инфляции 1,5-3 года - это долгосрочный интервал и короткий - 1 год.

На мой взгляд, режим таргетирования инфляции по сравнению с другими режимами имеет определенные преимущества, которые представляются в

следующем. Инфляционное таргетирование позволяет ограничить инфляционные ожидания и укрепляет доверие к денежно-кредитной политике, так как режим ориентирован на достижение низкой инфляции. Целевой показатель инфляции при инфляционном таргетировании является среднесрочной целью. Краткосрочное отклонение от целевого показателя рассматривается как гибкость денежно-кредитной политики. В странах, где центральным банком проводится неэффективная денежно-кредитная политика, инфляционное таргетирование не может обеспечить положительных результатов, так как отрицательные последствия внутренних и внешних факторов не позволяет осуществлять успешную деятельность центральному банку. Плавающий курс (свободное курсообразование) обуславливает высокую волатильность валютного курса, если не будет введено ограничение на отток капитала из страны (международная мобильность капитала).

После объявления центральным банком целевого ориентира по инфляции на определённую перспективу стоит задача как передать импульсы денежно-кредитной политики по приведению действующей инфляции к её целевым значениям. Стабильность индекса потребительских цен и ориентиры по инфляции являются основными долгосрочными целями, а достижение данных целей производится посредством трансмиссионного механизма. Каналы трансмиссионного механизма денежно-кредитной политики служат своеобразными цепочками переменных, по которым осуществляется передача импульса изменений мер денежно-кредитной политики. Центральный банк России определяет трансмиссию как механизм передачи решений денежно-кредитной политики в реальный сектор экономики.

По моему мнению, наиболее правильным будет рассмотрение трансмиссионного механизма как механизма, посредством которого использование инструментов центрального банка воздействует на экономику в целом и инфляцию в частности.

В финансовых системах развивающихся стран применяется несколько каналов трансмиссии денежно-кредитной политики (таблица 2).

Таблица 2. - Передачи изменения денежно-кредитной политики на целевые показатели инфляции*

№ п/п	Каналы трансмиссионного механизма	Инструменты передачи импульсов изменении денежно-кредитной политики	Следствие воздействия
1.	Канал денежной массы.	Денежный спрос, рыночные процентные ставки, кредитные ставки, ставки по депозитам.	Изменение процентных ставок денежного рынка, межбанковских процентных ставок, кредитные ставки для заемщиков, депозитные ставки.

2.	Канал внутренних цен на активы.	Облигации фондового рынка, цены на недвижимость.	Увеличение цен уменьшает прирост инвестиций, совокупную стоимость долгосрочных активов, сокращение вложения домашних хозяйств, падение потребления.
3.	Канал процентной ставки.	Процентные ставки.	Уменьшение номинальной ставки процента приводит к снижению реальной процентной ставки и издержек привлечения финансовых ресурсов. Удешевление ресурсов ведет к увеличению объемов инвестиций.
4.	Широкий кредитный канал.	Финансовые активы.	Финансовые активы обеспечивают кредиты. Кредитный рынок эффективен. Увеличение цен на финансовые активы приводит к падению процентной премии заемщикам.
5.	Узкий канал кредитования.	Банковское кредитование.	Увеличение объемов резервов коммерческих банков стимулирует предложение кредитов. Увеличиваются объемы заимствований и совокупных расходов.
6.	Канал обменного курса.	Цены на нефть, цены на экспортные и импортные товары	Рост внутренней процентной ставки по отношению к мировым ставкам укрепляет национальную валюту, что сокращает экспорт и понижает совокупный спрос.

* составлено автором

Как видно из таблицы 2, каналы трансмиссионного механизма используются для регулирования и поддержания заданного уровня инфляции. Количественный и качественный состав каналов трансмиссионного механизма зависит от сформулированной основной цели денежно-кредитного регулирования и стратегии проведения денежно-кредитной политики.

В канале денежной массы изменения в денежно-кредитном регулировании влияют на денежный спрос, что ведет к изменениям процентных ставок денежного рынка. Изменения в межбанковских процентных ставках, в свою очередь приводит к изменениям в кредитных ставках для заемщиков, а также в ставках по депозитам. В канале внутренних цен на активы воздействие денежно-кредитной политики на внутренние цены обеспечивается через связь между процентными ставками потребительского рынка и ценами на активы. В канале обменного курса цель трансмиссии заключается в передаче импульса воздействия от процентных ставок к обменному курсу. Обменный курс оказывает влияние на конкурентоспособность экономики и реальную заработную плату.

В развивающихся странах и странах с переходной экономикой каналы воздействия трансмиссионного механизма имеют свои особенности. Во-первых, трансмиссия происходит от инструментов, которые находятся под прямым контролем центрального банка, таких как краткосрочные процентные ставки и

резервные требования, во-вторых, так и от инструментов, определяющих условия в нефтяном секторе, это – процентные ставки по ссудам, депозитные ставки, обменный курс, цены на активы. Таким образом, в каналах трансмиссионного механизма переплетаются прямые, косвенные и обратные связи, а также действия других различных факторов: денежной массы, разнообразных процентных ставок, объема кредитов и уровня банковской ликвидности. Кроме того, в реальной жизни ситуации в экономике меняются под воздействием огромного количества факторов шокового характера. Так, на уровень инфляции могут влиять цены на нефть, и на другие сырьевые товары, а изменения в фискальной политике могут влиять на совокупный спрос и т.д.

Колебания мировых цен на нефть и другие сырьевые ресурсы постоянно вызывают обесценение национальной валюты и развитие инфляционных процессов в экономике Казахстана. Так, в результате азиатского финансового кризиса в 1997-1998гг. и последовавшего за ним резкого падения цен на нефть спад ВВП составил 1,2%, курс национальной валюты упал до 138 тенге за доллар, инфляция достигла 18%. В период введения тенге курс ее по отношению к доллару США составлял 4,7 тенге, в 2020г. курс достиг 430 тенге за доллар, обесценивались в 98 раз. Мировой валютно-финансовый кризис 2007-2008 гг. ухудшил макроэкономическую ситуацию в стране вследствие закрытия источников внешнего заимствования. Национальная валюта обесценилась на 25% по отношению к доллару США, значительно возросла инфляция. В целях создания условия для гибкого ценообразования был установлен коридор обменного курса 150 тенге за доллар США с коридором колебаний $\pm 3\%$. Национальный банк 150 тенге за доллар принял за целевой ориентир режима валютного таргетирования.

В 2014г. резкое снижение цен на нефть, замедление роста ВВП Китая и России, которые являются основными потребителями казахстанского сырья, повлекли сокращение экспорта и увеличение импорта потребительских товаров. Усилился кратковременное ускорение инфляционных процессов вследствие удорожания импорта. Национальный банк провел девальвацию тенге и курс национальной валюты был установлен на уровне 185 тенге за доллар. Таргетирование валютного курса не позволило национальному банку поддерживать целевую инфляцию на уровне 6-7%.

Систематическая девальвация национальной валюты вследствие постоянного колебания мировых цен на сырьевые ресурсы не дает возможности проводить эффективную валютную политику. В целях стабилизации валютно-финансовой системы национальный банк вводит режим инфляционного таргетирования при свободном курсообразовании. Применение режима инфляционного таргетирования позволило значительно уменьшить хронически высокую инфляцию. Поэтапное снижение целевых ориентиров по инфляции дало возможность стабилизировать ее в 2017г. в пределах 6-8%, в 2018г. – 5-7%. На 2019г. планировалось установление ее колебаний в коридоре 4-6%.

Однако экономика Казахстана столкнулась с рядом одновременных и серьезных негативных ситуаций, которые привели к спаду ВВП. Эпидемия Covid-

19 и глобальная рецессия, вызванная падением цен на нефть, значительно ослабили меры денежно-кредитной политики национального банка по развитию режима инфляционного таргетирования и трансмиссионного механизма. Несмотря на большой объем государственной поддержки, банковский сектор является относительно слабым. Уровень проблемных активов остается высоким. В целях ослабления кредитования частного сектора, особенно физических лиц и малого бизнеса, возможно снижение эффективности денежно-кредитной политики национального банка. Динамика инфляционных процессов продолжает складываться выше целевого коридора 4-6%. При этом основной вклад в развитие ситуации вносит продовольственная корзина.

Список использованной литературы:

1. Криворучко С. В., Свирина Е. М. Структурные элементы режима таргетирования инфляции // Банковское дело. 2015, № 4.
2. Матяс А.А. Инфляционное таргетирование и проблемы перехода на данный режим монетарной политики в Республике Беларусь // Основы экономики, управления и права. 2012, № 4.
3. Свирина Е. М. Макроэкономические особенности перехода к режиму таргетирования инфляции в развитых странах // Экономика. Налоги. Право. 2015, № 1.
4. Стиглиц Дж. Таргетирование инфляции: испытания реальностью // Ведомости, 2008, № 88.
5. Смирнов С. Режимы валютного курса и стабильность экономики // вопросы экономики. 2010, № 1.
6. Сухарев О. С. Денежно-кредитная политика ремонетизации экономики: теоретический аспект / Финансовая политика: проблемы и решения. 2014, № 19 (205).
7. Челекбай А.Д., Альмерекоев Н.А. Долларизация и проблемы развития общего Финансового рынка. ЕАЭС // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. Новосибирск, 2019, № 6 -2 (статья).
8. Хейфец Б. А. Глобальные дисбалансы и реформы мировой валютно-финансовой системы // Деньги кредит. 2016 № 6.
9. Кондратов Д. И. Современная мировая валютная система и перспективы её трансформации // вестник Российской академии наук, 2017, - Т. 87,-№ 7 - с 613-621.
10. Закон Республики Казахстан от 14 апреля 1993г. «О валютном регулировании». «Казахстанская правда» от 16. 04. 1993 г.
11. Наумова Т. С., Попова Т. Н. Доллар США - ключевая валюта мировой финансовой системы // Общество: политика, экономика, право, 2017 г.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНА ШЕТЕЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАРЫН ТАРТУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. Қазіргі ғылыми-технологияның дамыған заманынада кез-келген кәсіпорынның басты міндетінің бірі – бухгалтерлік есебін автоматтандыру, яғни ондағы бухгалтерлік есеп программалар жүйесін жасау болып табылады. Қазір осындай программа жүйелерін жасау, кәсіпорынның өз күшімен программаны ойлап табу қажет деген сөз емес, автоматтандыру – бұл мәселелерді тиімді, аз уақытта шешетін, дайын программалық өнімдерді сатып алуды білдіреді.

Abstracts. In the modern era of science and technology, one of the main tasks of any enterprise is the automation of accounting, that is, the creation of an accounting software system.

Now the creation of such software systems does not mean that a company has to invent a program on its own, but automation is the purchase of ready-made software products that solve problems efficiently, in a short time.

Аннотация. В современную эпоху науки и технологий одной из основных задач любого предприятия является автоматизация бухгалтерского учета, то есть создание системы бухгалтерского программного обеспечения.

Теперь создание таких программных комплексов означает не то, что компания должна изобретать программу самостоятельно, а автоматизация - это покупка готовых программных продуктов, которые решают задачи эффективно, в короткие сроки.

Түйінді сөздер. Проводка - бухгалтерлік есептегі шоттар корреспонденциясы. Алғаш құжаттар – келісім-шарт, шот-фактура, касса, сату түбіртегі, шот-фактура, т.б. Шоттар жоспары - бұл ұйымның операцияларын жазу үшін қолданылатын шоттардың тобының жиынтығы.

Keywords. Posting - correspondence of accounts in accounting. Primary documents - contract, invoice, cash receipt, sales receipt, invoice, etc. Chart of accounts - a system of accounting, providing for their number, grouping and digital designation depending on the objects and purposes of accounting.

Ключевые слова. Проводка - корреспонденция счетов в бухгалтерском учёте. Первичные документы - договор, счет, кассовый, товарный чек, накладная и т.д. План счетов - система бухгалтерских счетов, предусматривающая их количество, группировку и цифровое обозначение в зависимости от объектов и целей учёта.

Әлемдік шаруашылыққа интеграцияланып және ашық экономикаға ауыса бастаған, жас тәуелсіз мемлекет атанған, Қазақстан үшін импорттаушы мен экспорттаушы ретінде капиталдың миграциялануы үдерісіне қатысқан аса маңызды.

Бұл үдеріс өндірістің халықаралық деңгейге көтерілуіне септігін тигізеді. Қазіргі таңда шетелдік инвесторлар үшін анағұрлым тартымды, басқа дамыған елдермен салыстырғанда Қазақстанның аталған үдерістерге қатысу көрсеткіші төмен. Шетелдік салымдарды барынша үлкен көлемде тарту талпынысы стратегиялық және ағымдағы міндеттерді орындау қажеттілігімен байланысты. Инвестициялар жаңа ғылыми-техникалық қор негізінде өндірістік әлеуетті қалыптастырып және әлемдік нарықта елдердің бәсекелік дәрежесін анықтайды.

Экономикалық және әлеуметтік жағдайларын жоғарылатуға тырысатын көптеген елдер үшін тікелей капитал салымдары, портфельдік инвестициялар мен басқа да активтер түріндегі шетелдік капиталдың тартылуы маңызды рөл атқарады.

Қазіргі жағдайларда ҚР экономиканың индустриалдық секторын жаңғырту мен күшейту арқылы дамудың жаңа сатысына өтуде. Республика экономикасының жаңа даму сатысы инвестициялық қорлардың қажетті мөлшерін тартуға негіз болды.

Қазіргі таңдағы экономикалық жағдайдың отандық шаруашылықтағы конъюктуралық үдерістердің жалпы жақсаруымен қатар, нақты секторға инвестициялау мен өндірістік құрылымдағы прогрессивтік ілгерілеушілікті іске асыру үшін қажетті қорлардың жеткіліксіздігімен сипатталуы республиканың қазіргі экономикасы үшін ұзақмерзімдік инвестициялардың маңыздылығын көрсетті.

Осылайша, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» халыққа жолдауында барлық негізгі бағыттар бойынша ұлттық даму артықшылықтарын анықтады. Олардың бірі болып табылатын, әлемдік экономикаға сәтті интеграциялану - маңызды инвестициялық, әсіресе шетелдік салымдарды қарастыратын, инвестициялық саясатты жетілдіру арқылы іске асырылады [1].

Инвестициялық қызметтің серпінді әрі тиімді дамуы экономиканың тұрақты жұмыс істеуі мен өркендеуінің қажетті шарты болып табылады. Инвестициялардың ауқымын, құрылымын және тиімділігін көбіне экономикалық жүйенің әртүрлі деңгейлеріндегі шаруашылық нәтижелері, ұлттық шаруашылықтың жағдайы, даму перспективалары және бәсекеге қабілеттілігі айқындайды.

Инвестицияларды зерттеу үшін, ең алдымен, нарық шаруашылығын жүргізудің аса маңызды құраушысы саналатын инвестициялық қызметті жүзеге асырудың жалпы негіздері мен тетіктерін талдау және қазақстандық экономика жағдайындағы инвестициялық үдерістердің ерекшеліктерін айқындау қажет. Сондай-ақ, негізгі байланыстар мен тәуелділікті анықтау үшін отандық

экономикалық теория мен практикада салыстырмалы түрде жаңа деп есептелетін және әртүрлі әдебиеттерде әркелкі сипатталатын инвестициялық қызметке қатысты түсініктерді алдын ала нақтылау керек.

Бүгінде «инвестиция» түсінігінің санқилы өзгеріске ұшыраған анықтамалары қолданыста екені белгілі. Мұндай әркелкілік, бірінші кезекте, экономиканың даму тарихындағы әртүрлі кезеңдердің ерекшеліктерінен және шаруашылық жүргізудің басым нысандары мен әдістерінің саналуан-дылығынан туындаса керек.

Инвестициялау үдерісінде кездесетін жоғарыдағы мәселелерді талдаудан алдын инвестициялардың экономикалық мазмұны мен олардың нарықтық экономика жағдайындағы ролін қарастыру керек.

Шетелдік экономикалық әдебиеттердегі «инвестициялар» ұғымына берілген анықтамаларды саралай келгенде, әртүрлі экономикалық мектептер мен бағыттардың қай-қайсысында болмасын «инвестицияларға» түсініктеме беру кезінде инвестициялар мен табыс табу арасында тығыз байланыстың бар екені анық аңғарылады.

Жалпы, нарықтық қатынастардың дамуына инвестициялау нысандары түрлерінің көбеюі де өзіндік әсерін тигізетіні белгілі. Мұндай инвестициялау нысандарының құрамына нақты активтердің саналуан түрлерімен қоса қаржы құралдары да кіреді. У.Шарптың пікірінше, «қарапайым экономикаларда инвестициялардың негізгі бөлігі нақтыға жатқызылса, қазіргі заман экономикасында инвестициялардың үлкен бөлігін бағалы қағаздар құрайды» [2].

Инвестициялау мәселелерін жан-жақты қарастыратын арнайы зерттеулерде капитал құнының сақталуын немесе өсуін және (немесе) оң мәнді кірістің қалыптасуын қамтамасыз етуге тиісті капиталды орналастыру тәсілі инвестициялар деп қарастырылады.

Инвестиция – құнын сақтап қалуды немесе ұлғайтуды (я болмаса) табыс табуды көздей отырып, ақшаны орналастыруға болатын кез-келген құралды білдіреді. Мұндай анықтама инвестициялардың салымдар түріндегі сипатын емес, инвестициялар мен капиталдың өсуі (табыс табу) арасындағы байланысты аңғартады.

Инвестициялардың көлемі мен құрылымын сипаттаушы көрсеткіштер жүйесінде негізгі капиталға инвестициялардың орны ерекше. Бұл инвестициялар негізгі қорларды құруға және ұдайы өндіруге бағытталған шығындар жиынтығын құрайды.

ТМД елдерінің экономикасын дамытудағы ең маңызды бағыттардың бірі олардың арасындағы қаржылық және экономикалық байланыстарды нығайту болып табылады.

Кез-келген елді дамытудың жалғыз мүмкін жолы – әртүрлі әлеуметтік-экономикалық жүйелері бар мемлекеттер арасындағы тең құқылы ынтымастық пен тату көршілік қарым-қатынастарды орнықтыруға негізделеді. ТМД аумағындағы жекелеген елдердің экономикасына осы достастық аясындағы өзге елдерден шетелдік инвестицияларды тарту осы елдердің ұлттық экономикасын

одан әрі өркендетуге, қорғаныс қабілеттілігін күшейтуге және халықтың тұрмыс жағдайы мен әл-ауқаттылық деңгейін жақсартуға оң ықпалын тигізеді.

Соңғы жылдары ТМД аумағындағы бір елден екінші бір елдің экономикасына капитал салымдарын салу арқылы инвестициялар көлемін ұлғайту бағытында оң тенденция байқалып келеді.

Бүгінгі таңда халықаралық еңбек бөлінісінің тереңдеуіне және қолда бар ресурстардың шегінде өнім өндірісін дамыту үшін бос салаларға капиталдың құйылуына байланысты ТМД елдерінде шетелдік инвестицияларды қолдануға шынайы қажеттілік туындап отыр.

ТМД елдері бойынша салынған инвестициялардың сипаты мен мазмұнын сараптау үшін арнайы зерттеулерді жүзеге асыру қажет. Мұнда ТМД елдеріндегі инвестицияларға деген қажеттілікті қанағаттандыру үшін ресурстарды тиімді пайдалану жолдарын ескере отырып, жекелеген елдер бойынша инвестициялардың ең оңтайлы деңгейін таңдау керек. Инвестиция салынатын салалар мен бағыттар неғұрлым дұрыс анықталып, инвестициялау жоспарлары неғұрлым дұрыс дәйектелсе, инвестициялық қаражатты пайдалану тиімділігін арттыру мүмкіндігі де соғұрлым жоғары болады.

Осы орайда, «инвестиция» түсінігіне берілген бірнеше анықтамаларға тоқтала кетейік. «Инвестиция (investment) - табыс немесе пайда табу мақсатында ақша қаражаттарын салу; табыс немесе пайда табу үшін сатып алынған меншік болып табылады» [3].

Инвестицияларға анықтама беруде бұдан бөлек басқа да тәсілдер қолданылады.

Мысалы, Қазақстан Республикасында капитал салымдары нысанында жүзеге асырылатын инвестициялық қызмет инвестициялар – пайда табу және (немесе) басқа да оң нәтижеге қол жеткізу мақсатында кәсіпкерлік қызмет объектілеріне және (немесе) өзге де қызмет түрлеріне салынатын ақша қаражаттары, бағалы қағаздар, мүліктер, оның ішінде мүліктік құқықтар және ақшалай құны бар өзге де құқықтар.

Біздің ойымызша, бұл инвестициялық қызмет – пайда (табыс) табу және (немесе) басқа да оң нәтижеге қол жеткізу мақсатында практикалық іс-әрекеттерді жүзеге асыру деп атауға болады.

Сондықтан капитал салымдарына мынадай анықтама беруге болады: капитал салымдары – негізгі капиталға (негізгі құралдарға) салынатын инвестициялар, оның ішінде жаңа құрылысты жүргізуге, жұмыс істеп тұрған кәсіпорындарды кеңейтуге, қайта құруға және техникалық қайта жарақтандыруға, машиналарды, құрал-жабдықтарды, инвентарьларды сатып алуға, жобалық-іздістіру жұмыстарына кететін шығындар және өзге де шығындар.

Бүгінге дейін инвестициялардың төмендегідей қасиеттері бойынша әртүрлі жіктемелері жасалған [4-5]:

- 1) қаржы салу объектісі бойынша;
- 2) инвестордың шаруашылық қызметті басқаруға қатысу деңгейі бойынша – тікелей, портфельдік, өзге де инвестициялар;

3) ұлттық тиесілігі бойынша - ішкі (резиденттер жүзеге асыратын); сыртқы немесе шетелдік (резидент емес тұлғалар жүзеге асыратын) инвестициялар;

4) инвестициялардың нысандары (түрлері) бойынша - қаржылық, нақты, материалдық емес;

5) инвестордың меншік нысаны (түрі) бойынша формы - мемлекеттік, жеке инвестициялар;

6) инвестор мен реципиент (қабылдаушы) арасындағы өзара қарым-қатынастардың сипаты бойынша - үлестік инвестициялау (капиталға қатысу), борышқорлық инвестициялау;

7) өндіріс үдерісіндегі қолданылу мақсаты бойынша - негізгі капиталға, айналым капиталына инвестициялар, т.б.;

8) инвестициялау мерзімі бойынша - ұзақ мерзімді (5 жылдан астам), орта мерзімді (1 жылдан 5 жылға дейін), қысқа мерзімді (1 жылдан кем).

Қаржы салу объектісі инвестицияларды жіктеудің едәуір маңызды қасиеті саналады. Мысалы, қаржылық инвестициялар корпоративтік бағалы қағаздарға немесе мемлекеттік бағалы қағаздарға салымдар болып табылады.

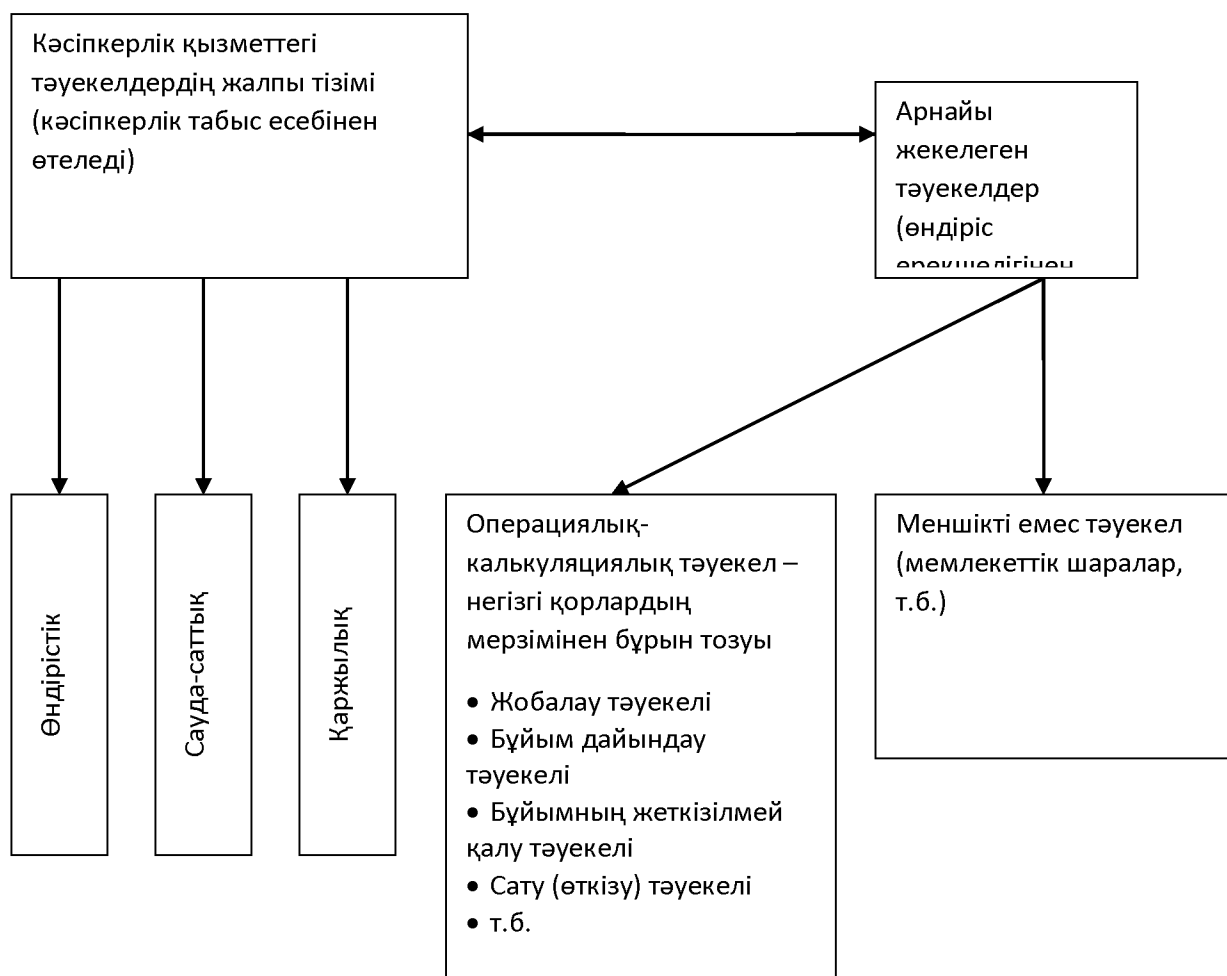
Мұндай жағдайда инвесторға меншік немесе борыш титулы ауысады. Қаржылық инвестициялар бастапқы қор нарығында жүзеге асырылатын өнімді инвестициялар және қайталама қор нарығында жүзеге асырылатын фиктивті инвестициялар болып екіге бөлінеді.

Өнімді инвестициялар нақты инвестицияларды қаржыландыру көзі ретінде қызмет атқарса, фиктивті инвестициялар капитал орналастыру үдерісінде жүзеге асырылады [6].

Жоғарыда айтылғандарға негізделе отырып, инвесторлар қандай да бір өңірдегі инвестициялық жобаның жоғары табыстылығына қарамастан, ондағы қолайлы инвестициялық ахуал бар болған жағдайда ғана оған қызығушылық танытады.

Инвестициялық ахуалды жалпы өңірлік өнім көлемі, пайызбен есептелген жылдық қаржылық-экономикалық көрсеткіш-тердің динамикасы, тұтыну көлемі, капитал салымдарының көлемі, тауарлар мен қызметтер экспортының көлемі, тауарлар мен қызметтер импортының көлемі, салалар (ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, қызмет көрсету саласы) бойынша пайызбен есептелген жылдық көрсеткіштердің динамикасы, жалпы сыртқы қарыз, резервтер, қаржы тапшылығы, негізгі сауда әріптестері, т.с.с. сандық көрсеткіштердің жүйесімен бірге бағалау дұрыс деп қабылданған.

Инвестиция салуда тәуекелдердің күтілетін жіктемесі 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1 - Инвестиция салуда тәуекелдердің күтілетін жіктемесі

Ескерту - [7] дерек көзімен автор құрастырған

Инвестициялау объектісінің инвестициялық тартымдылық көрсеткіштерінің жүйесі ұдайы дамып отырады. Мысалы, М.М.Соколов өңірлерді инвестициялық тартымдылығы бойынша салыстыру үшін өңірлік инвестициялардың ақталу жылдамдығының аумақтық индексі (Іои немесе Іөи) енгізді [37]. Бұл көрсеткіш белгілі бір өңірдегі инвестициялардың ақталу жылдамдығының басқа өңірдегі (елдегі немесе оның белгілі бір бөлігіндегі) инвестициялардың ақталу жылдамдығына қатынасы ретінде есептеледі.

Инвестицияларды тарту үшін бизнес сценарийлерді жоспарлауға, кәсіпкерлік саланы барлауға, байланыстарды орнатуға, т.б. бағытталған ұйымдастыру шаралары өте маңызды рөл атқарады.

Мысалы, Астана қаласы шетелдік инвестицияларды кепілдендіруге және сақтандыруға, қаланың бюджеттік кірістерінің есебінен немесе қала иелігіндегі мүлікті кепілге қою, кепілхат нысанында кепілдік беру, шетелдік банктерде сақтандыру қорларын құру, титулды сақтандыруды (меншік құқығын сақтандыруды) дамыту арқылы несиелердің қайтарымдылығын қамтамасыз етуге

арналған өзіндік жүйесін қалыптастырады. Мұнда бүгіннің өзінде төмендегі инвестициялық кепілдіктер тетігі құрылып, ұдайы жақсартылып келеді:

- меншік құқығын және олардың құқықтық тазалығын қорғау кепілдігі;
- жылжымайтын мүлікті және оған қатысты мәмілелерді мемлекеттік тіркеу кепілдігі;
- мәміле шарттарын орындау және бастапқы шарттарға өзгеріс енгізілген жағдайда туындайтын шығын мен зиянды өтеу кепілдігі;
- жобалардың әлеуметтік-экономикалық маңыздылығын, серіктестіктер арасындағы байланыс нысандары мен мәмілелерін ескере отырып, ұсынылатын басқа да кепілдік түрлері.

Бүгінде Астанада инвестициялық ресурстарды тарту мақсатында кепіл (ипотека) нысанындағы кепілдіктерді іс жүзінде жүзеге асыруға жағдай жасалған. Сондай-ақ, Астана әкімдігі инвесторларға құрылыс жұмыстарының бастапқы кезеңі мен барысында жер пайдалану және объектілерді орналастыру сызбасын әзірлеуге, қала құрылысы құжаттарын ресімдеуге, аумақты әзірлеуге, коммуникациялық желілер мен көлік жолдарын жүргізуге, шұңқыр қазу және іргетас құю жұмыстарын атқаруға, т.б. қатысты әртүрлі қызметтер көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты». Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. – 2012, желтоқсан - 14.
2. Уильям Ф. Шарп, Гордон Дж. Александер, Джеффри В. Бэйли. Инвестиции: учебник. - Изд-во «Инфра-М», 2001. - 1035 с.
3. Фридман Дж., Ордуэй Ник. Анализ и оценка приносящей доход недвижимости / пер. с англ. - М., 1995. – 441 с.
4. Ермаков В.В. Менеджмент организации: учеб. пособие. - М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2005. – 248 с.
5. Давнис В.В., Тинякова В.И. Прогнозные модели экспертных предпочтений. - Воронеж: Изд. Воронеж. гос. ун-та, 2005. – 340 с.
6. Узун Й.У. Основные направления эффективного использование иностранных инвестиций в экономике Казахстана // Ғылым, білім және өндіріс - Қазақстан -2050 стратегиясының жетекші факторлары. (№6 Сағынов оқулықтары) Халықаралық ғылыми практикалық конференциясының еңбектері.- Қарағанды: Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, 2014. – Бөлім 3. - Б. 391-393.
7. Крылов Э.И., Журавкова И.В. Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия: учеб. пособие. - М.: Финансы и статистика, 2001. – 175 с.

ӘОЖ 33.334.7

Сапарбаев Ә.Ж. – Қайнар академиясының ғылыми жұмыстары бойынша проректоры,

ҚР ҰҒА Құрметті академигі, э.ғ.д., профессор,
Алматы, Қазақстан Республикасы

Мақұлова А.Т. – NARXOZ университетінің
профессоры, э.ғ.д., Алматы, Қазақстан Республикасы

КӘСІПОРЫННЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ СТРАТЕГИЯСЫ

Андатпа: Мақалада кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру стратегиясы қарастырылады. Қазіргі кезде көптеген кәсіпорындар үшін кәсіпорынның бәсеке қабілеттілігін арттыру ең негізгі мәселе болғандықтан көпшілік тарапынан осы бір мәселеге көп көңіл аударуда. Ол сату нарықтары, өткізу көлемдері, қосымша табысты табуды көздейтін өндірушілердің экономикалық стратегияларының басты ажырамас құралына айналды. Бәсекеге қабілеттілік ұғымы көпжақты болып, кәсіпорын іс-әрекетінің тауар секілді құрамдас бөліктерін сондай-ақ оның негізгі сипаттамалары болып табылатын сапа және өндіріс технологиясын қамтиды

Abstract. The article considers the strategy of increasing the competitiveness of the enterprise. Nowadays, for many companies, the most important issue is to increase the competitiveness of the company. It has become a key tool in the economic strategies of producers, aimed at gaining sales markets, sales, additional income. The concept of competitiveness is multifaceted and includes such components of the enterprise as a commodity, as well as quality and production technology, which are its main characteristics.

Аннотация: В статье рассматривается стратегия повышения конкурентоспособности предприятия. Сегодня для многих компаний важнейшим вопросом является повышение конкурентоспособности компании. Он стал ключевым инструментом в экономических стратегиях производителей, направленных на завоевание рынков сбыта, продаж, дополнительного дохода. Понятие конкурентоспособности многогранно и включает в себя такие составляющие предприятия, как товар, а также качество и технологию производства, которые являются его основными характеристиками.

Түйінді сөздер: экономика, бәсеке, инновация, стратегия, кәсіпорын, инфрақұрылым, қабілеттілік, ақпарат.

Keywords: economy, competition, innovation, strategy, enterprise, infrastructure, capacity, information.

Ключевые слова: экономика, конкуренция, инновации, стратегия, предприятие, инфраструктура, мощность, информация.

Егеменді ел болып, тәуелсіздігімізді алып нарықтық экономикаға

көшуімізге байланысты ел экономикасы түбегейлі өзгерістерге ұшырады. Әсіресе еліміздің экономикалық өміріндегі шаруашылық қатынастар жүйесіндегі терең әрі ауқымды өзгерістер көрініп, еркін бәсеке, бәсеке қабілеттілік, еркін сауда, жеке меншік билігі т.б. осы секілді ұғымдар ене бастады. Ал өз кезегінде ұйымдық-құқықтық формалардың яғни әртүрлі шаруашылық жүргізуші субъектілердің жұмыс жасауы, қызмет көрсетуі, өнім өндіруі – бәсеке және бәсеке қабілеттілік ұйымдарын одан әрі өрбіте түсті.

Жоғары тұрақсыз және сыртқы орта факторларының анықталмағандық жағдайында ұзақ мерзімдік перспективада кәсіпорынның әрі қарай гүлденіп, өркен жаюының кепілдігін қамтамасыз ететін бәсеке қабілеттілік пен бәсеке қабілетті басқару жүйесі, сондай-ақ бәсеке қабілетті стратегия тиімді басқарудың мақсатты құралы ретінде әртүрлі функционалдық бағыттағы және әртүрлі бизнес аясында жұмыс істейтін, тауарлар өндіріп, қызмет көрсететін ұйымдар үшін әсіресе өзекті болып отыр.

Қазіргі кезде көптеген кәсіпорындар үшін кәсіпорынның бәсеке қабілеттілігін арттыру ең негізгі мәселе болғандықтан көпшілік тарапынан осы бір мәселеге көп көңіл аударуда. Ол сату нарықтары, өткізу көлемдері, қосымша табысты табуды көздейтін өндірушілердің экономикалық стратегияларының басты ажырамас құралына айналды. Осыған сәйкес кәсіпорындар әрі шығарылатын өнімдердің бағаларын төмендету арқылы әрі нарықта бар өнімдерден сапалық көрсеткіштері жағынан ерекшеленетін өнімдерін өндіру арқылы бәсекелестерді ығыстыруға және нарықтағы жағдайларын нығайтуға ұмтылуы керек.

Бәсекеге қабілеттілік ұғымы көпжақты болып, кәсіпорын іс-әрекетінің тауар секілді құрамдас бөліктерін сондай-ақ оның негізгі сипаттамалары болып табылатын сапа және өндіріс технологиясын қамтиды. Сонымен қатар ғылыми әдебиеттерде ұлттық экономиканың және аймақтық бәсеке қабілеттілігі ұғымдары қолданылады. Әр ұғымның құрылымы объектінің бәсеке қабілеттілігі оның бәсеке қабілеттілігі элементтерінен және мақсатқа жетуде олардың өзара ұйымдасуынан тұратынын негіздейді.

Кәсіпорының бәсеке қабілеттілігі – қатысты өлшем, өйткені ол сату уақыты мен нарықта бәсекеге түсетін ұйымдардың салыстырмалы нәтижелерінде көрінуі мүмкін.

Осы арада кәсіпорының бәсеке қабілеттілігі – бұл экономикалық, техникалық, ұйымдастырушылық мүмкіндіктердің жиынтығы.

Кәсіпорының бәсеке қабілеттілігі – бұл бәсекелестік күрес жағдайында өзінің алып отырған нарықтық үлесін сақтап қалуға немесе кеңейтуге жеткілікті әлеуеті.

Кәсіпорының (фирманың) бәсеке қабілеттілігі – кәсіпорынның ұлттық, халықаралық нарықтағы жағдайын анықтайтын кешенді экономикалық көрсеткіштерін және әлеуетін қамтиды.

Байқалғанындай бәсеке қабілеттілігінің екі жағы бар. Бұлардың біреуі оның элементі және құраушы бөліктері (тауардың жоғары сапасы, тауардың қосымша

қызметі, барлық қызмет көрсету мерзіміндегі нақты қызметі т.с.с) және нақты жағдайдағы тауар сату міндеттерінің нақты шешімі (жеке қабілеттіліктері бар нақты сатып алушы, оның мүмкіндігі және өзіндік талғам шкаласы бойынша нарықта бәсекелесуші кәсіпорындардың ішінен ұнайтынын шешуі, сатушының жеке қасиеттері). Бәсекелелік күрестегі жеңіс бәсеке қабілеттілік нәтижесін бейнелейді.

Әдетте бәсеке қабілеттілік бейімділік және жаңашылдық секілді екі ажырамас бөліктерден тұрады. Бейімділікті икемдеу қасиеті, кәсіпорының сыртқы ортамен қатынасының формасы және ұйымшылық қайта құрудың үрдісі ретінде түсінеміз. Өз кезегіндегі жаңашылдықты жаңару мүмкіндігі және минималды өзіндік құн, технологиялық, ритмділік критерилері бойынша ұйымшылық процестерді қайта құру ретінде ұғынамыз. Егер де бейімділік кәсіпорынның сыртқы орта өзгерістерінде деген реакциясын көрсетсе, онда жаңашылдық өз іс-әрекетінде шешім қабылдау және жаңа элементтерді игерудің негізінде өзгерген іс-әрекет бағытын сипаттайды.

Бәсеке қабілеттіліктің екі қасиетін қалыптастыруда кәсіпорындар ұйымның жекелей элементтеріне сүйенеді. Жеке тұғырдан алғанда бейімділік қасиеті ұйымның әркелкі өнімдер өндіретін технологиялық құрал-жабдықтары және тұтастай алғанда техникалық базасы болмайынша қалыптаспайды.

Бәсеке қабілеттілік ұғымының екінші қасиеті болып табылатын жаңашылдық жаңалықтың екі түрін игеру мүмкіндігіне сүйенеді. Бір жағынан бұл өндірістің техникалық-технологиялық жаңартылуымен байланысты техникалық жаңалық болып табылады. Мұның құрамына құрал-жабдықтар мен аппаратуралар, өндірістің техникалық құралдары және ғылыми-зерттеу тәжірибелік конструкторлық жұмыстарының техникалық қамтамасыз ету, сондай-ақ, өнімдерді өндіру технологиясы аясындағы жаңалықтарды игерудің әдістері мен тәсілдері кіреді.

Жаңашылдықтың келесі ажырамас бөлігіне - әлеуметтік жаңалықтар жатады. Мұндай жаңалықтың техникалық базасы ретінде игерілген әлеуметтік технологиялардың жиынтығы қарастырылады.

Кәсіпорының бәсеке қабілеттілігінің деңгейіне негізінен мынандай басты факторлар әсер етеді:

- өндірістік технологияны жетілдіру дәрежесі мен ғылыми-техникалық деңгейі;
- жаңа өнер табулар мен жаңашылдықтарды қолдану;
- қазіргі заманға сай автоматтандырылған және роботтандырылған өндіріс құралдарын енгізу.

Сонымен бейімділік пен жаңашылдық ұйымның бәсеке қабілеттілік қасиетін қалыптастыруға қажетті және жеткілікті жағдайларды айқындайды.

Бүгінгі таңдағы маңызды мәселелердің бірі – кәсіпорынның бәсеке қабілеттілігін жоғарылату мәселесін шешетін және сол ұйымның нарықтық орта элементтерімен бәсеке қабілетті басқару жүйесін құру. Осы орайда шаруашылықтың жаңа жағдайларында нарықтық қатынастарға бейімделген

басқару жүйесін құру процесін жеделдеткен жөн. Сонымен қатар бәсеке қабілетті басқару жүйесінің ақпараттық қамтамасыз етілуін және стратегиялық бағыт-бағдарын күшейте түсу керек.

Кәсіпорынның бәсеке қабілетті басқару жүйесі негізінде кәсіпорынның әлеуетті мүмкіндіктерін және сыртқы орта талаптарын ескере отырып, ақпараттық технология негізінде өздерінің міндеттерін арнайы функцияландырылған әдістер мен тәсілдер арқылы орындайтын органдар жиынтығы түсініледі. Бәсеке қабілетті басқару жүйесі – бұл қоршаған орта факторларының ықпалы негізінде өзін-өзі реттеу қабілеті бар күрделі ағза.

Кәсіпорынның бәсеке қабілетті басқару жүйесінің ең негізгі қағидасы – бұл кәсіпорынның қызмет етуі мен дамуының стратегиясы және мақсаттарды тандаудағы негізделген өндірісті басқару жүйесінің бағыт-бағдары негізінде жаңа технология мен жаңа өнім енгізу, кәсіпорынның материалдық-техникалық базасын ескере отырып оның әлеуетті мүмкіндіктерін бағалау және бәсекелестік ортаның жағдайын болжау негізінде қызметтердің перспективалы бағыттарын анықтау түсініледі.

Кәсіпорынның бәсеке қабілеттілігін жоғарылату стратегиясының жүйесін келесідей үлгіде көрсетуге болады:

1. Кәсіпорынның сыртқы ортада жүзеге асыратын, атап айтқанда тауарлық, баға белгілеу, жабдықтаушылармен қарым-қатынас, ақша және бағалы қағаздар нарығындағы іс-әрекет, трансакциялық шығындарды төмендету, сыртқы экономикадағы қызмет стратегиясы.

2. Кәсіпорынның ішкі ортасында жүзеге асырылатын, яғни өндіріс шығындарын төмендету, инвестициялық қызмет, қызметкерлерді ынталандыру, ақпаратпен қамтамасыз ету стратегиялары. Кәсіпорынның тауарлық стратегиясы келесілерді қарастырады:

– кәсіпорынның спецификасына жауап беретін, тауарлар мен қызмет көрсетулердің потенциалды нарығын қалыптастыру және зерттеудің тәсілдері мен ережелері;

– кәсіпорынға неғұрлым тиімді шаруашылық жүргізудің стратегиялық аймақтарын іздеудің әдістерін;

– кәсіпорынның сыртқы тиімділігін қамтамасыз ететін аймақтарды басқару әдістерін. Ал тауарлы стратегияның негізгі міндеттеріне төмендегілер жатады:

– стратегиялық перспективті міндеттерін өзіндік ресурстар және нарықтық потенциалды мүмкіндіктермен үйлесуі;

– тауар (технологиялар) сұранысының өмірлік циклдерін талдау; кәсіпорынның бәсекеқабілеттілігін жоғарлатуды қамтамасыз ететін тауар ассортиментін әзірлеу.

Бәсекеге қабілеттілікке жетудің ең оңай жолы – ұйым өзі бәсекелестерінің әлсіз тұстарын немесе артықшылықтары жоқтығын анықтап, басымдығын нығайту. Яғни, кәсіпорын бәсекелестері сондай табысқа ие болмаса, бәсекеде жауап бере алмаса, біраз шығынға ұшырайды.

Кәсіпорын айтарлықтай жеңіске ие болмаған күнде де қолда бар

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

ресурстарға, нақты тәжірибеге сүйене отырып, өз стратегиясын әзірлеуі керек. Қолда бар ресурстар мен біліктілікті қолданбайтын стратегияны құру әрқашан тиімсіз болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Минцберг Г. Стратегический процесс. Концепции, проблемы, решения. -М.: 2016. -284 с.
2. Мейірбеков А.К., Әлімбетов Қ.Ә. Кәсіпорын экономикасы: Оқу құралы, -Алматы: Экономика, 2013. -312 с.
3. Сапарбаев А.Д. Устойчивое инновационное развитие экономики: модели и инструменты анализа. –Алматы: ТОО «Фортуна Полиграф». 2019. –487 с.
4. Сапарбаев А.Д. Инновациялық экономика. –Алматы: ТОО «Фортуна Полиграф». 2019. –413 б.
5. Сапарбаев А.Д. Системный анализ социально–экономического развития Казахстана (2-е издание). –Алматы: ТОО «Фортуна Полиграф». 2019. – 401 с.

УДК 33.334.7

Елеусов А.А. – доктор PhD,
Международная академия
инновационных технологий,
Алматы, Республика Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые особенности управления финансовыми ресурсами на предприятии. Одним из важных аспектов финансового менеджмента является анализ финансового состояния предприятия. Необходимо описать финансовую устойчивость предприятия, его рыночные позиции. Информация, необходимая для анализа, включена в отчет о движении денежных средств в отчете о движении денежных средств в отчете о финансовом положении; а также более подробную информацию.

Андатпа. Мақалада кәсіпорында қаржылық басқарудың кейбір ерекшеліктері қарастырылады. Қаржылық менеджменттің маңызды аспектілерінің бірі - компанияның қаржылық жағдайын талдау. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын, оның нарық жағдайын сипаттау қажет. Талдау үшін қажетті ақпарат қаржылық жағдай туралы есепте ақшалай қаражаттардың қозғалысы туралы есепте ақшалай қаражаттардың қозғалысы туралы есепте көрсетіледі; және толық ақпарат.

Abstract. The article discusses some of the features of the management of financial resources at the enterprise. One of the important aspects of financial management is the analysis of the financial condition of the company. It is necessary to describe the financial stability of the enterprise, its market position. The information required for analysis is included in the statement of cash flows in the statement of cash flows in the statement of financial position; and more detailed information.

Ключевые слова: предприятие, управление, ресурсы, финансы, экономика, менеджмент, планирование, контроль.

Түйін сөздер: кәсіпорын, менеджмент, ресурстар, қаржы, экономика, менеджмент, жоспарлау, бақылау.

Keywords: enterprise, management, resources, finance, economics, management, planning, control.

Финансовый менеджмент пронизывает все звенья финансовой системы и выступает важнейшей составной частью структуры управления в условиях рынка. Основой финансового менеджмента служит финансовая политика, базирующаяся на анализе факторов эффективного использования финансовых ресурсов в

краткосрочной и долгосрочной перспективе и определяющая направления деятельности финансовых служб.

В ряде исследований финансовые ресурсы понимаются как совокупность фондов денежных средств, находящихся в распоряжении государства и предприятий на тот или иной момент времени: «образуемые и используемые предприятиями, объединениями, организациями и государством денежные фонды». Как уже было отмечено, финансовые ресурсы образуются и используются как в фондовой, так и нефондовой формах. Поэтому, по всей видимости, выше приведенное определение несет в себе отпечаток финансово-кредитного менталитета эпохи господства командно-административных методов управления, когда в силу тотального контроля государства преобладала фондовая форма образования и использования финансовых ресурсов.

Финансовые ресурсы можно определить как совокупность денежных средств, находящиеся в собственности государства, предприятий и организаций, которые на безвозвратной основе направляются на развитие хозяйства и улучшение благосостояния народа.

Финансовые ресурсы - денежные доходы и накопления, находящиеся в распоряжении предприятий, организаций и государства, предназначенные для осуществления затрат по расширенному воспроизводству, выполнения

обязательств перед финансово-кредитной системой, материального стимулирования работников.

Рассмотрим принципы и подходы формирования финансовых ресурсов. Эффективное управление финансами обеспечивается реализацией ряда принципов, основными из которых являются:

1. Интегрированность с общей системой управления. В какой бы сфере деятельности не принималось управленческое решение, оно прямо или косвенно оказывает влияние на формирование денежных потоков и результаты финансовой деятельности. Управление финансами непосредственно связано с другими видами функционального управления. Это определяет необходимость органической интегрированности управления финансами с общей системой управления.

2. Комплексный характер формирования управленческих решений. Все управленческие решения в области формирования, распределения и использования финансовых ресурсов и организации денежного оборота теснейшим образом взаимосвязаны и оказывают прямое или косвенное воздействие на результаты финансовой деятельности. Управление финансами должно рассматриваться как комплексная управляющая система, обеспечивающая разработку взаимосвязанных управленческих решений, каждое из которых вносит свой вклад в общую результативность финансовой деятельности.

3. Высокий динамизм управления. Даже наиболее эффективные управленческие решения в области формирования и использования финансовых ресурсов и оптимизации денежного оборота, разработанные и реализованные в предшествующем периоде, не всегда могут быть повторно использованы на

последующих этапах финансовой деятельности. Прежде всего, это связано с высокой динамикой факторов внешней среды на стадии перехода к рыночной экономике, и в первую очередь — с изменением конъюнктуры финансового рынка. Кроме того, меняются во времени и внутренние условия функционирования объекта управления, особенно на этапах перехода к последующим стадиям его жизненного цикла. Поэтому управлению финансами должен быть присущ высокий динамизм, учитывающий изменение факторов внешней среды, ресурсного потенциала, форм организации производственной и финансовой деятельности, финансового состояния и других параметров функционирования субъекта управления (государство, предприятие).

4. Многовариантность подходов к разработке отдельных управленческих решений. Реализация этого принципа предполагает, что подготовка каждого управленческого решения в сфере формирования и использования финансовых ресурсов и организации денежного оборота должна учитывать альтернативные возможности действий. При наличии альтернативных проектов управленческих решений их выбор для реализации должен быть основан на системе критериев, определяющих финансовую идеологию, финансовую стратегию или конкретную финансовую политику.

5. Ориентированность на стратегические цели развития. Какими бы эффективными не казались те или иные проекты управленческих решений в области финансов в текущем периоде, они должны быть отклонены, если они вступают в противоречие с миссией (главной целью деятельности), стратегическими направлениями развития, подрывают экономическую базу формирования высоких размеров собственных финансовых ресурсов за счет внутренних источников в предстоящем периоде.

Таким образом, финансовые ресурсы, являясь материальными носителями финансовых отношений, опосредуют распределительные процессы, выраженные этими отношениями при распределении стоимости общественного продукта (первичное распределение), перераспределении через бюджет, внебюджетные фонды, фонды страхования.

Многие предприятия, независимо от формы собственности, создаются с весьма ограниченным капиталом. Это практически не позволяет им в полном объеме осуществлять уставные виды деятельности за счет собственных средств и приводит к вовлечению ими в оборот значительных кредитных ресурсов. Кредитуются не только крупные инвестиционные проекты, но и затраты на текущую деятельность: реконструкцию, расширение, реформирование производств, выкуп коллективом арендованной собственности и другие мероприятия.

Сущность лизинга состоит в следующем. Если предприятие не имеет собственных средств на покупку оборудования, оно может обратиться в лизинговую компанию. В соответствии с заключенным договором лизинговая компания полностью оплачивает производителю (или владельцу) оборудования его стоимости и сдает в аренду предприятию – покупателю с правом выкупа (при

финансовом лизинге) в конце аренды. Таким образом, предприятие получает долгосрочную ссуду от лизинговой фирмы, которая постепенно погашается в результате отнесения платежей по лизингу на себестоимость продукции. Лизинг позволяет предприятию получить оборудование, начать его эксплуатацию, не отвлекая средства от оборота. В рыночной экономике использование лизинга составляет 25-30% от общей суммы заемных средств. Принятие решения в отношении лизинга базируется на соотношении величины лизингового платежа с платой за использование долгосрочного кредита, возможностью получения которого располагает предприятие.

До перехода на рыночные условия хозяйствования предприятия получали значительные финансовые ресурсы на основе внутриотраслевого перераспределения денежных средств и бюджетного финансирования. Однако, при переходе на рыночные основы хозяйствования произошли важнейшие изменения в области финансовых взаимосвязей предприятий с другими структурами. Это, во-первых, развитие страховых операций, и во-вторых, существенное сокращение сферы безвозмездно получаемых ассигнований. При этом, в условиях функционирования рынка ценных бумаг появляются такие виды финансовых ресурсов, как дивиденды и проценты по ценным бумагам других эмитентов, а также доход от проведения финансовых операций.

Следовательно, организация финансовых ресурсов является основополагающей в общем комплексе проблем обеспечения их эффективности.

Под оптимальным составом финансовых ресурсов следует понимать совокупность элементов, их образующих. Структура финансовых ресурсов представляет собой соотношение отдельных элементов финансовых ресурсов, то есть показывает долю каждого элемента в общей величине финансовых ресурсов предприятия.

Состав и структура финансовых ресурсов не одинакова в различных отраслях экономики. Они определяются многими факторами производственного, экономического и организационного порядка. Так, в фондоемких отраслях промышленности, таких как металлургия, машиностроение, преобладающим элементом собственных финансовых ресурсов являются амортизационные отчисления. В легкой промышленности и торговле значительная доля принадлежит валовому доходу.

Помимо разделения по составу, финансовые ресурсы в целях детального исследования, можно классифицировать по следующему признаку: финансовые ресурсы целевого и многоцелевого назначения. Непосредственно же, целевая ориентация финансовых ресурсов достигается путем образования и использования фондов денежных средств. Также финансовые ресурсы могут образовываться и использоваться в двух формах: фондовой и нефондовой.

Первая форма предпочтительна с точки зрения контроля за своевременностью, полнотой формирования финансовых ресурсов и целевым их использованием.

Вторая привлекательна с точки зрения мобильности финансовых ресурсов, хотя первая форма не исключает временного использования средств финансового фонда по нецелевому назначению, но должно соблюдаться условие обязательного последующего его восполнения.

На предприятиях при распределении дохода от реализации формируются начальные финансовые ресурсы (амортизация, валовой доход и др.). В связи с необходимостью обеспечения удовлетворения общегосударственных потребностей начальные финансовые ресурсы перераспределяются: определенная их часть изымается в государственный бюджет и передается в специальные внебюджетные фонды.

Общегосударственные финансовые ресурсы в свою очередь перераспределяются, посредством удовлетворения различных экономических и социальных потребностей, при этом часть их поступает в распоряжение предприятий и организаций сферы материального производства, а также организаций и учреждений непроизводственной сферы.

Начальные финансовые ресурсы проходят сложный процесс распределения и перераспределения, в результате которого формируются централизованные и децентрализованные финансовые ресурсы. Централизованные финансовые ресурсы, в свою очередь, формируют конечные финансовые ресурсы, проходящие распределение в соответствии с общественными потребностями и образуют, в свою очередь, начальные финансовые ресурсы хозяйствующих субъектов, выполняющих работы, финансируемые из бюджета и внебюджетных фондов.

Следовательно, финансовые ресурсы в целом осуществляют определенный кругооборот. В каждый определенный момент времени часть совокупных финансовых ресурсов представляет собой начальные финансовые ресурсы, а другая их часть – потенциально конечные ресурсы.

Управление финансами как формой отношений осуществляется посредством управления финансовыми ресурсами, регулируемыми эти отношения или по существу – потоками денежных средств. То есть категория «финансовые ресурсы» является более конкретной, чем категория «финансы», в силу того, что может иметь числовое выражение, хотя зачастую в литературе эти две категории отождествляются.

Следует также отметить, что в управлении финансовыми ресурсами выделяются несколько функциональных элементов: планирование, оперативное управление, контроль.

Планирование занимает важное место в системе управления финансовыми ресурсами. Именно в ходе планирования любой субъект хозяйствования всесторонне оценивает состояние своих финансов, выявляет возможности увеличения финансовых ресурсов, направления их наиболее эффективного использования. Управленческие решения в процессе планирования принимаются на основе анализа финансовой информации (базирующейся на бухгалтерской, статистической и оперативной отчетности), которая в связи с этим должна быть достаточно полной и достоверной.

Оперативное управление представляет собой комплекс мер, разрабатываемых на основе оперативного анализа складывающейся финансовой ситуации и преследующих цель получения максимального эффекта при минимуме затрат с помощью перераспределения финансовых ресурсов. Основное содержание оперативного управления сводится к маневрированию финансовыми ресурсами с целью ликвидации «узких» мест, решения вновь возникающих задач и т.п.

Контроль как элемент управления осуществляется и в процессе планирования, и на стадии оперативного управления. Он позволяет сравнить фактические результаты от использования финансовых ресурсов с плановыми, определить резервы роста финансовых ресурсов, а также наметить пути более эффективного для хозяйствующего субъекта управления его финансовыми ресурсами.

Управление финансовыми ресурсами осуществляется при помощи финансовых инструментов. Существуют различные подходы к трактовке понятия «финансовый инструмент». В наиболее общем виде под финансовым инструментом понимается любой контракт, по которому происходит одно временное увеличение финансовых активов одного предприятия и финансовых обязательств другого предприятия.

Финансовые инструменты подразделяются на первичные (денежные средства, ценные бумаги, кредиторская и дебиторская задолженность по текущим операциям) и вторичные, или производные (финансовые опционы, фьючерсы, форвардные контракты, процентные свопы, валютные свопы).

Существует и более упрощенное понимание сущности понятия «финансовый инструмент». В соответствии с ним выделяют три основные категории финансовых инструментов: денежные средства, кредитные инструменты (финансовые опционы, фьючерсы и т.д.) и способы участия в уставном капитале (акции и паи).

Методы управления финансовыми ресурсами многообразны. Основными из них являются: прогнозирование, планирование, налогообложение, страхование, самофинансирование, кредитование, система расчетов, система финансовой помощи, система финансовых санкций, система амортизационных отчислений, система стимулирования, принципы ценообразования, трастовые операции, залоговые операции, трансфертные операции, факторинг, аренда, лизинг.

Таким образом, изучение новых достижений в теории и практике управления финансовыми ресурсами малых предприятий дает возможность сформулировать следующий ряд факторов, определяющих его отличительные особенности по сравнению с крупным бизнесом:

модель собственности, диктующая специфику предпринимательских побуждений руководителей-собственников малых предприятий, и наемных менеджеров крупных фирм;

стратегические цели предприятия, определяющие разницу в управлении финансовыми ресурсами крупных фирм, малых предприятий, ориентированных на расширение и типичных малых предприятий;

возможность отсутствия цели увеличения уровня доходов, что

характеризуется стремлением собственника к сохранению независимости и определенного, достаточного уровня доходов;

зависимость от внутренних источников финансирования и актуальность проблемы недостатка финансовых ресурсов в силу сложности доступа на финансовый и денежный рынки (эмиссия акций в большинстве случаев не возможна; кредиты дороги, либо недоступны по причине рискованного финансового положения предприятия и отсутствия кредитной истории);

ограниченные ресурсы и мощности, небольшое число производимых продуктов;

менее развитые системы управления, административных процедур и технологий, слабая организации долгосрочного планирования обусловленная незначительной численностью работающих и низким уровнем их специализации;

отсутствие цели максимизации курса акций и уровня дивидендов в силу сложности определения стоимости малого бизнеса, которая не оценивается публично финансовым рынком;

характерность начальных стадий жизненного цикла предприятия;

недостаток квалификации менеджеров;

высокий уровень финансовых рисков их особенный набор, и иерархия;

несистематичность менеджмента, характерность неофициальных методов управления и обоснования решений.

Таким образом, существенное повышение эффективности общественного производства в результате осуществления программы перехода к рыночным отношениям приведет к ускорению темпов формирования финансовых

ресурсов и улучшению их структуры в направлении увеличения удельного веса тех источников, рост которых обусловлен интенсивными факторами.

Список использованной литературы:

1. Сенчагов В.К. Финансовые ресурсы народного хозяйства (проблемы формирования и использования). М.: Финансы и статистика, 2002. –99 с.
2. Гуйда Т.В. Формирование и использование финансовых ресурсов. М.: МФИ, 2002 –С.4.
3. Леонтьев В.Е., Бочаров В. В., Радковская Н. П. Финансовый менеджмент. Учебник- М. «ООО Издательство Элит». 2011. – 560с.
4. Финансовый менеджмент. Теория и практика: Учебник /Под ред. Е.С. Стояновой. – 5-е изд; перераб и доп. – М: Перспектива, 2011. – 656с.
5. Дранко О. Финансовый менеджмент. Технологии управления финансами предприятия: Учебник – М: Юнити, 2010г.
6. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С., Негашев Е.В. Методика финансового анализа. – М.: ИНФРА-М. 2000. 208 с.
7. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс. – К.: Ника-Центр, 1999. 528 с.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Макулова А.Т. – э.ғ.д., профессор, NARXOZ университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

Макулова Л.Т. – ф.ғ.к., доцент, М.Х.Дулати атындағы
өңірлік университеті,
Тараз, Қазақстан Республикасы

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП СТУДЕНТТІҢ БІЛІМІН БАҒАЛАУ

Аңдатпа. Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетін дамыту, педагогикалық шеберлігін қалыптастыру – бұл білім берудің стратегиялық бағыттарының бірі. Инновациялық әдістерді пайдалана отырып оқыту студенттің: еркін ойлануына мүмкіндік береді, ақыл-ойын дамытады; шығармашылық белсенділігін арттырады; ұжымдық іс-әрекетке тәрбиелейді; тіл байлығын жетілдіреді; жан-жақты ізденушілігін арттырады.

Abstract. Development of innovative activity of teacher, forming of pedagogical mastery - this one of strategic directions in education. Learning using innovative methods allows students to: think freely, develop the mind; increases creativity; promotes collective action; improves language skills; enhances comprehensive search.

Аннотация. Развитие инновационной деятельности преподавателя, формирование педагогического мастерства – это одно из стратегических направлений в образовании. Обучение с использованием инновационных методов позволяет учащимся: свободно мыслить, развивать ум; повышает творческую активность; способствует коллективным действиям; улучшает языковые навыки; увеличивает всесторонний поиск.

Түйін сөздер: Инновация, рефлексия, модернизация, педагогика, психология, оқытушылар, студенттер.

Key words: Innovation, reflection, modernization, pedagogy, psychology, teachers, students.

Ключевые слова: Инновация, рефлексия, модернизация, педагогика, психология, преподаватели, студенты.

Қазіргі кездегі педагогикалық практиканың даму кезеңі жана типтегі педагогты – зерттеуші – педагогты, жобалаушы, білім берудің және тәрбиелеудің жаңа технологияларын жасаушы педагогты қалыптастырудың қажет екенін талап етуде.

Бүгінгі күні педагогикалық тұрғыдан сауатты маман деп қандай мұғалімді айта аламыз? Әрине, альтернативті педагогикалық жобаларда және жүйелерде

жұмыс істей алатын, мектеп білім беру ісіндегі инновациялық қозғалыстың ерекшеліктерін зерттеп үйренген, білім беру саласындағы инновациялық іс-әрекеттің мәнін түсінетін, инновациялық білім беру технологияларының ауқымды арсеналын меңгерген, педагогикалық шеберлігі қалыптасқан мұғалімді айта аламыз. Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетін дамыту, педагогикалық шеберлігін қалыптастыру – бұл білім берудің стратегиялық бағыттарының бірі.

Инновация термині қазірде білім берудің теориясы мен тәжірибесінде кеңінен қолданылып жүр. Біз үшін инновациялық алаң – инновациялық үрдіс жүзеге асып жатқан білім беру кеңістігі (мектеп, ЖОО және т.б.). Ал, инновациялық жанұя – инновациялық тәртіп қызметіндегі қоғамдық білім беру, ұжым.

Инновациялық оқытудың маңызды факторы оқытушы студенттің тақырыптың мәнін өз бетімен меңгеруін түсінуі мен бағалай алуы болып табылады. Мұндай тәсіл бұл үдеріске студенттің өзінің де қатысуын талап етеді. Осылайша, студентте өзінің оқуы үшін жауапты болады. Студент мұндай жауапкершілікті көбіне сабақ беру барысында оқытушықалыптастыратын ортада сезініп, қабылдайды.

Сондай-ақ инновациялық әдістерді пайдалана отырып оқыту студенттің: еркін ойлануына мүмкіндік береді, ақыл-ойын дамытады; шығармашылық белсенділігін арттырады; ұжымдық іс-әрекетке тәрбиелейді; тіл байлығын жетілдіреді; жан-жақты ізденушілігін арттырады. Сондай-ақ оқытушылар үшін де пайдалы: түрлі әдістерді пайдалану арқылы сабақтың нақты мәнін терең ашуға көмектеседі; студенттердің барлығын сабаққа қатыстыруға мүмкіндік береді; әр студенттің білім деңгейін анықтауға болады; студенттерді ізденіске баулып, өз бетінше жұмыс істеуге үйретеді; студенттердің барлығын бағалауға болады.

Осы айтылғандарды жинақтай келіп, жаңа формация мұғалімі – рефлексияға қабілетті, өзін-өзі жүзеге асыруға талпынған әдіснамалық, зерттеушілік, дидактикалық-әдістемелік, әлеуметтік тұлғалы, коммуникативтілік, ақпараттық және т.б. құзыреттіліктердің жоғары деңгейімен сипатталатын рухани-адамгершілікті, азаматтық жауапты, белсенді, сауатты, шығармашыл тұлға.

Соңғы жылдары педагогикалық тәжірибеде рефлексияға көп көңіл бөлініп жүр. Джон Дьюи мен Дональд Шон кез келген мұғалім «Рефлексивті практик» болулары керек деген пікір қалыптастырған. Дьюидің «Біз қалай ойлаймыз?» деген еңбегінде рефлексивті ойдың білім беруге ерекше ықпал ететіндігі туралы айтса, Шонның «Рефлексивті практик: кәсіби іс-әрекетте қалайша ойланады» деген кітабында «ойлану» түсінігін «іс-әрекеттегі толғаныс» және «іс-әрекеттен кейінгі толғаныс» деп бөліп, бірқатар түсініктемелер келтірген.

Жаңа дәуір философиялық идеялары «өзіндік» және «мен» ұғымдарына бағытталады. Жаңақұндылық – адамның өзіндік «мен» құндылығы пайда болды. Бұдан басқа да рефлексия жайында айтылған философиялық ойлар негізінен «адамның өзіне бағытталған зерттеу жұмысы», «өзінің ақылы мен рухыңды өзіңнің бақылауың» дегенге келіп саяды. Кузьмина (Головко-Гаршина) Нина

Васильевна адамөзін-өзі іске қосу барысында дамуға мүмкіндік алады дей келе, ол үшін әртүрлі дереккөздерден алынған білімді жинақтау, оларды тәжірибеде қолдану үшін жүйеге келтіру, «керібайланысты» жүзеге асыру сияқты әрекеттер жасайтынына тоқталады [1]. Наталья Борисовна Ковалева [2] және Игорь Никитович Семенов [3] кәсіби шығармашылықтағы рефлексияның рөліне байланысты оны әртүрлі кәсіби позицияларға өтудегі икемділік деп есептейді.

Рефлексивті білім беруге білім алушылардың не үйренгендері жайында сыни тұрғыдан ойлауы да жатады. Себебі тек рефлексия оқу үдерісіне, өзінің іс-әрекетіне өз бетінше баға беру мен оның нәтижелерін ескеруге мүмкіндік береді. Іс-тәжірибеде көрсеткендей, оқытушылар, негізінен, студенттердің эмоциялық күйін түсінуге, сабақ немесе оқу курсы барысында олардың қарқынын тексеруге мүмкіндік беретін рефлексияның әр түрлі тәсілдерін пайдаланады. Мұнда көбінесе рефлексивтік материалдың үлкен құндылығы қажетті деңгейде бағаланбайды.

Өз тәжірибемізде байқағанымыз, білім беру үдерісінде рефлексивті практиканы пайдалану «Студент-оқытушы» жүйесінде тиімді және шын мағынасында субъект аралық қатынастарды орнатуға мүмкіндік береді. Рефлексия бүкіл білім беру үдерісінің іргетасы бола алады. Сондай-ақ рефлексияланатын тәжірибе негізінде оқытудың өзі тиімді, себебі рефлексия өз бетінше «жеке адамның санасында әрқашан жаңа білімді тудырушы» екендігіне көзіміз жетті.

Рефлексивтік тәсілдердің уақыт бағыттылығына қарай келесі түрлерге жіктеуге болады:

- осы уақытқа дейінгі өз тәжірибесіне сыни көзбен қарап, бұрынғы уақытта орын алған сұлбаны, құралдар мен оқыту үдерістерін анықтау және қайта жасау;
- болашақта өз тәжірибесіне қандай өзгеріс енгізетінін және қалай жүзеге асыруды жоспарлау. Мүмкін болатын іс-әрекетінің сұлбасы мен құралдарын анықтау;
- іс-әрекетті жүзеге асыру барысында ойлау үдерісін бақылау, түзету немесе күрделендіру.

Рефлексияның оқу үдерісін байыту және сапалы қайта құру үшін мүмкіндіктері қаншалықты кең екенін тіпті осы қарапайым жіктеу көрсетеді.

Рефлексияны пайдалану әр адамның өзіндік тұлғалық дамуына да өзекті екендігіне назар аударуымыз керек. Сауатты және жүйелі қолданылатын рефлексия психологиялық-педагогикалық зерттеудің күшті құралы, жеке тұлғалық дамуын өзектілейтін және кәсіби эмоциялық күйіп кетуіне тиімді «иммунизация» құралы бола алады. Сондықтан «Рефлексия» қазіргі кездегі білім саласындағы көкейтесті мәселелер қатарына жатады.

Бізде, шынын айту керек, кейбір оқытушылар өзгерістен қорқады, кейбір Жоғары оқу орындарында қалыптасқан мәдениет жаңашылдық пен өзгеріске жол бермейді, кейбір кезде бір нәрсені жасау үшін біздің өзімізде сенімділік жетіспей жататынын байқаймыз. Біздің ойымызша, кейбір оқытушылар әлі де болса рефлексия жасауға қабілетсіз дер едік. Өйткені, оқытушылардың көпшілігі

рефлексияны пайдаланбақ тұрмақ, бірінші рет естіп тұрғандарын жасырмайды. Оны бірі білсе, бірі білмеді. Жалпы біздегі рефлексия әлі өнбеген ұрық күйінде тұрғандай, бірақ оның да себебі түсінікті.

Осыдан шығатын қорытынды, жеке тәжірибе мен тұжырымның өнімді болуы үшін үйреншікті, стереотипті түрде әрекет етуді (оның ішінде ойлауды) тыя білу маңызды. Жағдайдан «өрмелеп шыға» білу, оған басқа позициялардан қарай білуге, сыни тұрғыдан талдай білуде қиналып жатады.

Рефлексияның мәні – адамның өзінің білімін, білімінің негізін, оларды меңгерудің жолдарын анықтау. Бейнелеп айтқанда буы бұрқырап, қазан қақпағын ұшырардай сәтті аңдымай, оқытушылардың рефлексиялық мәдениетін қалыптастыру керек екендігіне көзіміз жетті. Ертеректе жапон халқы біреуге ренжісе, сол адамның сұлбасын алдына қойып, өздерінің реніштерін айтып, соққылап, шерлері тарқағанша, сойып салады екен. Әрине, бізде де осыған ұқсас әрекеттер кездесетінін жасырмаймыз, бірақ мұндай әрекеттен өзгеше әрекет ету, өзгеше ойлау, басқаша айтар болсақ, аурудың алдын алып емдеу керектігі сияқты әрекет керектігін түсіндім. Әйтпесе, біз Қазақстанда білім беру сапасын арттыру жолында «адасып» қалуымыз мүмкін.

Рефлексивті орталық тұлғаның шығармашылық еркіндігі, ол – дамытушылық қарым-қатынас жүйесі. Мұндай ортаның барлық қатысушылары ашық бірлескен әрекетті бірлесе талдау арқылы өздерінің ішкі «қорларын» ашуға мүмкіндік алады. Біліктілікті арттыру жүйесіндегі рефлексиялық орта дамытушылық, дамушылық қарым-қатынастар жүйесі болып табылады. Ол субъектінің ішкі әлеміне қатысты көп деңгейлі және күрделі үрдіс. Мұнда субъектілердің ашықтығын, психологиялық теңдігін сақтау басты шарттардың бірі болып табылады. Мұндай жағдай оқытушылардың бірін-бірі толықтыра отырып, бірлесе дамуға жетелейді.

Рефлексиялық мәдениетті дамытудың қазіргі кездегі мәнінің артуы әр түрлі инновациялық-гуманистік әдістердің пайда болуына әкелді. Қазіргі білімдік мақсаттарға сай білім алушыны рефлексия жасауға дағдыландыру басты мақсатының бірі болғандықтан, ол – сабақтың да негізгі компоненттерінің бірі болуы тиіс. Рефлексивтік іс-әрекет білім алушыға өзіндік талдау кезінде ғана байқалатын өзіндік жеке дара ерекшеліктерін тануына мүмкіндік туғызады. Білімді саналы түрде өзіндік қорыту, яғни рефлексия нәтижесінде ғана жүзеге асыруға болады. Рефлексия нәтижесі дегеніміз – міндеттерді шешу тәсілдерін түсіну және алған өзара әрекеттестік нәтижесінде өз дамуының өнімділігін бағалау.

Оқытушы ең алдымен өзін-өзі дамыту қабілетін қалыптастыруға, педагогикалық шеберліктің дамуына ат салысу керек. Өйткені, біздің қоғамға жаңа мағлұматтарды қабылдап қана қоймай, оны ойлана отырып, сыни талқылап, ой елегінен өткізе білетін ұрпақ қажет. Яғни, студенттер мағлұматтар мен идеяларды өз беттерімен, тәуелсіз меңгеріп, осы алған мәліметтері пайдалы болатындай ойланулары керек. Олар жаңа идеяларды әр түрлі көзқараспен зерттеп, шынайылығы мен пайдасын талқылап, идеяның жалпы құндылығын

анықтай алулары қажет. Сондықтан сыни тұрғыдан ойлайтын оқытушыларға балалардың сыни тұрғыдан ойлауына, дамуына ықпал ете алады. Бірақ, ең алдымен, біз рефлексивті білім беру ұғымын саралап, сыни тұрғыдан ойлаудың білім беру бағдарламасында туындаған қажеттілігін ескеруіміз керек.

Білім алушылардың кез келген іс-әрекетінің кез келген кезеңі рефлексиямен аяқталуы керек. Білім алушылардың рефлексиялық мәдениеті келесі компоненттермен сипатталады:

- адамның проблемалы ситуацияларды шығармашылықпен түсіну және жеңуге дайындығымен және қабілетімен;
- жаңа білім мен құндылықтарды меңгеру іскерліктерімен;
- үйреншікті емес тұлғааралық қарым-қатынастар жүйесінде бейімделу іскерлігімен;
- ерекше практикалық тапсырмаларды қою және шешу;
- белгісіздікте жұмыс жасау іскерлігі.

Біздің міндетіміз білім алушылармен шығармашылық байланысты қамтамасыз ету, сондай-ақ іс-әрекеттері арасындағы байланысты арттырып, білім алу үрдісінің қарқындылығын, оқыту және дайындық деңгейін көтеру, рефлексияға қабілеттілігін арттыру.

Джон Дьюи мен Дональд Шонның кітаптарында «ойлану» түсінігін «іс-әрекеттегі толғаныс» және «іс-әрекеттен кейінгі толғаныс» деп көрсеткендей, оқытушылар сабақ жайлы ой толғау және өзіндік ой толғау деген не екенін түсінгені маңызды болар еді.

Мұғалімдерге «өз сабағына» сырттан қарауға, оқытуындағы жақсы жақтарды көре білуіне және өз ойындағыдай болмаса, сұрақ қоя білуіне, қалай жоспарлағаны туралы ойланып, келесі сабақта не нәрсеге көңіл бөлу керектігін көре білуге, рефлексия жасауға дағдыландыруды мақсат ету керек деп ойлаймын.

Көптеген оқытушылар оқушылардың негізінде бүгін нені білу керектігі емес, өздерінің сабақ жоспары, өз міндеттері мен стратегиялары көп ойландырады. Олар өздерін және стратегияларды ғана көреді, өз дауыстарын естіп, және өздерінің әрекетін бақылап, тіпті кейбіреулері алдарында отырған студенттерді «аңғармайды». Мұндай жағдайда мұғалімді мазалайтын мына сұрақтар болуға тиіс: Осы стратегияны не үшін қолданамын? Осы стратегияны қалай қолданып, сабақтың мақсатына қалай жетемін? Біз тапсырмаларды оқушымен қалай орындаймыз? Рефлексия – бұл стратегия емес, бұл – дағды, бірақ ол барлық стратегия мен әдістерді ауыстыра алады. Кез келген жағдайда оқытушы ой толғаныс жасай алса, оның әрекеті аяқ астынан болмайды, мұндай оқытушыларды тез әрі нақты жауап қызықтырмайды, таным процесі қызықтырады.

Оқытушы өз сабағы жайлы ой толғаныс айтқанда, әдетте олар сынау мен қалай оқыту керектігі жайлы кеңесті күтеді. Алайда олардың әрекетін сынап, талдаудың орнына, сабақ барысы туралы әр түрлі сұрақтар қойып, оған жан-жақты ойлануға және үйренуге көмектесіп отыру қажет. Мүмкіндігінше өз қатесін көруге көмектесу. Жіберілген кейбір сәтсіздіктерді өзіндік рефлексия жасау

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

кезінде, келесі жолы оны басқаша жасауды өзі ойланатындай әрекет жасау керек деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М., 2018.
2. Ковалева Н.Б. Подростки на пересечении миров: СДИ или поиски выхода из лабиринта. // Сборник научных статей «На пороге взросления». – М, МГППУ, 2017.
3. Семенов И.Н. Проблемы рефлексивной психологии решения творческих задач. – М., НИИ ОПП АПН СССР, 2016.

UDC: 33.334.7

Subashish Saha – Republic of India,
General Director of LLP “Ritm Oil”

Gabdullina N.N. – Master’s student of
Kazakh Ablai khan university
of International Relations and World
Languages, Almaty Kazakhstan.

HOTELS AND THEIR ROLE IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM

Abstract. This article reveals the concept of "Hotel business" and reveals its role in the development of tourism. In addition, the role of globalization is defined and objectives are described.

Аңдатпа. Бұл мақалада «Қонақ үй бизнесі» тұжырымдамасы ашылып, оның туризмді дамытудағы рөлі ашылады. Сонымен қатар, жаһанданудың рөлі анықталып, мақсаттары сипатталған.

Аннотация. В данной статье раскрывается понятие "Гостиничный бизнес" и выявляется его роль в развитии туризма. Помимо этого, определяется роль глобализации и описываются задачи.

Keywords: hospitality industry, economic system, tourists, hotel, accommodation, customer, services, globalization, supply.

Түйінді сөздер: қонақжайлылық индустриясы, экономикалық жүйе, туристер, қонақ үй, орналастыру, тұтынушылар, қызметтер, жаһандану, жабдықтау.

Ключевые слова: индустрия гостеприимства, экономическая система, туристы, гостиница, размещение, клиент, услуги, глобализация, поставлять.

Today, the hospitality industry is the most powerful economic system of the region or tourist center and an important component of the tourism economy.

The hotel business is one of the fastest growing industries, which accounts for about 6% of the world gross national product and about 5% of all tax revenues, which, in addition, stimulates the development of other areas: construction, trade, agriculture, production of consumer goods, etc. On average, to serve every 10 tourists staying in a hotel, about three jobs are needed directly, and two jobs are indirectly related to the service. The hotel fund in all countries of the world is about 17-18 million places, while their quantity and quality, basically, corresponds to the volume of demand in the international tourism sector in these regions.

From the point of view of fundamental economics, the hotel business is an economic complex, the development of which is to a greater extent explained by world economic processes and relations than by internal reasons. The hotel business is also an important catalyst for the economic growth of many rapidly developing countries, since

it acts as a channel for the redistribution of the gross national product between countries, which is not accompanied by the export (import) of goods and services.

The hotel industry is the material and technical base of the industry and determines the type, characteristics and quality of the tourist product. The hospitality industry is made up of various means of collective and individual accommodation: hotels, motels, youth hostels, apartments, tourist shelters, as well as the private sector involved in tourist accommodation.

The processes taking place in the tourism sector as a whole are reflected in the main indicators of the functioning of hotels, and the latter determine the indicators of tourist activity in this area. The construction of new hotels can significantly increase the attractiveness of a tourist destination by increasing the flow of visitors, and vice versa, an outdated hotel base can cause a decline in tourist activity in the region and a decrease in its competitiveness in the tourist market.

In modern conditions, hotels are forced to fight for a "place under the sun", and if possible, strive to expand their business. Recently, due to the recent economic downturn in the developed countries of the world, the competition in the hospitality industry has sharply intensified.

Survival and growth of business activity are the most important directions in the activities of hotel enterprises in all countries of the world.

Some of them have already realized this fact and are taking the necessary steps to secure a sustainable future for themselves by meeting changing customer needs and encouraging repeat hotel service calls. Rapid changes in telecommunications, media and related technologies have fueled customer expectations for the quality of service, professionalism of employees and the variety of hotel services offered. Therefore, you can no longer count on the fact that the clientele will put up with knowingly bad service.

As part of their marketing policies, hotels must inform potential customers of the level and quality of services they can expect to receive, and then ensure that the services they offer meet the stated level. Many successful hotel companies have learned from their own experience that they cannot afford to ignore emerging markets, take new management approaches, and embrace cutting edge technology.

The main tasks in the hotel business are creating competitive advantages and increasing competitiveness, creating a stable clientele through the ability to find your client, finding and creating new ways of development, constantly updating your own policy, taking into account the dynamically developing market of hotel services.

The globalization and concentration of the hospitality industry is evident in the creation of large corporations and hotel chains.

This approach allows hospitality businesses to regroup and attract additional resources to grow their businesses. Hotel enterprises are concentrated through the creation of unions or associations that do not violate their legal and economic independence, but allow for joint marketing programs, conduct research activities, and form a unified system of training and retraining of personnel.

World practice convincingly proves that investments in the hospitality industry are comparable in return to investments in oil production. The economic analysis of the

hotel sector shows the effectiveness of investments in hotel chains, and not in individual hotel industries.

In world practice, there are two main types of hotel chains: integrated chains, which are created from homogeneous units, and a hotel consortium, which brings together independent hotels.

In the future, following the coronavirus pandemic, the hospitality industry will change.

Some hotels have already introduced a number of innovations due to the fact that they placed doctors in their rooms who came into contact with infected patients and were forced to live separately from their families.

For example, the check-in and check-out process in these hotels is carried out exclusively virtually, the elevator is allowed to use one at a time, and at the entrance each client is measured the temperature. In addition, the guest is obliged to independently change towels and bed linen and leave them, like garbage, in bags near the door.

At the same time, most of the common areas - the restaurant, bar, gym and swimming pool - are closed or have a special schedule, in compliance with the requirements of social distancing.

After the guest's departure, the room is thoroughly cleaned and disinfected, as a rule, after a day, and then the room remains empty for another three days.

It is noted that all these measures are extremely effective in combating the spread of coronavirus infection. It is assumed that in the future they will become the basis for new safety standards in hotels around the world.

On April 21, it was reported that Turkish hoteliers will not abandon the all-inclusive or buffet system in the future, despite the coronavirus pandemic. At the same time, the chef of the Iberostar hotel chain, Miguel Millera, said that hotels still have to reconsider some of their standards - for example, to limit the capacity of tables in restaurants (maximum five to six people) and place them at a safe distance from each other.

The hotel industry, like any other business, in modern conditions is undergoing a number of significant problems associated with the economic crisis and the unstable political situation. Based on the research conducted by the author of a number of Russian hotel enterprises, it is possible to identify the main mistakes in planning and running a business:

- insufficient knowledge of the hotel market, its capacity, main development trends, competitive environment;
- lack of qualified personnel in the market;
- mistakes in strategic planning - lack of consideration of business strategies in the long term of the hotel company, focus on quick profit;
- lack or incompleteness of quality information in the field of research of the hotel industry;

- incompleteness of knowledge in the field of legislation and legal aspects regarding the project being implemented;
- vague or incorrect goals of business projects;
- errors in production terms of implementation;
- neglect of outside help in the absence of the necessary knowledge in the field of financial planning, legal assessment; knowledge and technologies that can give the necessary impetus at the start of the project;
- errors in the supply of necessary materials, inaccuracies in the conclusion of contracts with service providers;
- incomplete calculations of the main economic and financial indicators: profitability, net present value, profitability index, break-even point, payback period, etc.
- errors in the construction of the organizational structure and incorrect distribution of powers of the management personnel of the hotel enterprise;
- mistakes in marketing policy, wrong choice of target audience, lack of a clear plan for promotion and implementation, lack of elaboration of direct and indirect sales channels;
- errors in the selected methods of forming the cost of services and products, incorrect pricing policy;
- lack of a mechanism or model for making decisions on the behavior of a business entity in the main types of markets to achieve the planned goals;
- errors in determining the profitability of production and certain types of products and services of a hotel enterprise;
- lack of reserves for reducing the cost of products and services;
- incomplete substantiation of the decision to provide new types of services in the hotel company;
- underestimation of the advantages of competitive enterprises;
- errors in the calculations of the necessary material, intellectual, labor, time, organizational resources required for successful business;
- lack of developments in the field of researching the economic risks of a hotel enterprise;
- overestimated, ambitious forecasts;
- irrational use of investment investments.

Thus, we can conclude that the main mistakes and difficulties in the development of entrepreneurial activity in the field of the hotel business are associated with the immaturity of strategic and economic planning. Despite intensive propaganda, many entrepreneurs lack interest in innovative technologies, most of them are aimed at making quick profits “here and now”.

There is still a high level of corruption, bureaucracy, and an inadequate legislative framework for the development of innovation. At the same time, successful hotel management is a complex, responsible and multifactorial process that requires a

manager to have a body of knowledge and skills in various areas of business activities of a hotel enterprise: the legal foundations of the hotel business, financial and investment analysis, accounting and management accounting, marketing, personnel management, statistics, innovation management, economics and enterprise management, hotel management, organizational culture in the field of hospitality and other areas.

Rapid changes in the hospitality industry require new impulses to strengthen their position in the competition, because the use of only the reserves lying on the surface does not guarantee stable income, functioning and business development. Analysis, research and use by a hotel company of current global trends in business activities affects the improvement of the quality of service, an increase in the competitiveness, image and reputation of a hotel company, making it attractive and unique for customers.

Literature

1. https://studbooks.net/729996/turizm/rol_gostinichnogo_biznesa_razvitiia_turizma
2. <https://lenta.ru/news/2020/04/28/hotels/>
3. 1. Grishchenko, D. A. Innovative development of a hotel enterprise // International scientific journal
4. "Innovative Science". - No. 1. - 2016. - 53 p.
5. 2. Kormishova, A. V. Approaches to the definition of the content of the concept of "tourism infrastructure" // Academy. - 2017. - No. 2 (17) - S. 124-132.
6. 3. Rogova, IA Features of management of innovative activities in the tourism business // Bulletin university. - M.: Ed. house GUU, 2013. - No. 9. - P. 82-86.
7. Fedorov, RG Hotel business as a component of the modern tourism industry // Young scientist. - 2013. - No. 4. - S. 307-311.

ӘОЖ 339.1

Дарискалиева М.С. - Х.Досмұхамедов атындағы
Атырау университеті КеАҚ,
«Қаржы және есеп»
кафедрасының меңгерушісі, магистр
Атырау, Қазақстан,

Альдешова С.Б. Х.Досмұхамедов атындағы
Атырау университеті КеАҚ, магистр
Атырау, Қазақстан магистр,

Адиетова Ә.М. - Ғ.К. Х.Досмұхамедов атындағы
Атырау университеті КеАҚ, Атырау, Қазақстан

ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУДІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Әлемдік экономика жаппай интернационалдандырудың, ықпалдастықтың және мемлекеттердің өзара тәуелділігінің инновациялық бағытына енуде. Әлемдік экономиканы қалыптастырудың негізгі бағыттарының бірі аймақаралық сауда-экономикалық серіктестіктің артуы болып табылады. Әлемдік экономикалық ықпалдастықты әлемнің барлық аймақтарында байқауға болады. Әлемдік және ішкі қаржы және тауар нарықтары жағдайындағы барлық өзгерістерге тез жауап бере алатын сыртқы экономикалық қатынастардың серпінді, белсенді құрылымын құру мәселесі экономикалық серіктестікті дамытуда үлкен рөл атқарады.

Abstract. The world economy is entering an innovative direction of mass internationalization, integration and interdependence of states. One of the main directions of the formation of the world economy is the growth of interregional trade and economic partnership. Global economic integration can be traced in all regions of the world. An important role in the development of economic partnership is played by the problem of creating a dynamic, active structure of foreign economic relations that can quickly respond to all changes in the conditions of the global and domestic financial and commodity markets.

Аннотация. Мировая экономика вступает в инновационное направление массовой интернационализации, интеграции и взаимозависимости государств. Одним из основных направлений формирования мировой экономики является рост межрегионального торгово-экономического партнерства. Мировая экономическая интеграция прослеживается во всех регионах мира. Большую роль в развитии экономического партнерства играет проблема создания динамичной, активной структуры внешнеэкономических отношений, способной быстро

реагировать на все изменения в условиях мирового и внутреннего финансовых и товарных рынков.

Түйінді сөздер: сыртқы экономикалық қызмет, ЕАЭО, халықаралық сауда, мемлекеттік саясат, ауыл шаруашылығындағы экспорттық саясат.

Keywords: foreign economic activity, EAEU, International Trade, state policy, esports policy in agriculture.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, ЕАЭС, международная торговля, государственная политика, экспортная политика в сельском хозяйстве.

Сыртқы экономикалық қызмет кез-келген мемлекет саясатының басым бағыты болды және болып қала береді. Шаруашылық жүргізуді жаһандандыру мен интернационалдандырудың қазіргі заманғы үдерістері сыртқы экономикалық қызметтің шарттарын сапалы түрде өзгертіп, өңірлер мен жергілікті жерлер құрылымдардың деңгейіне баса назар аударды. Мемлекеттің халықаралық қызмет субъектілері ретіндегі маңызы соңғы уақытта айтарлықтай артты, ал жергілікті өзін-өзі басқару органдары өз аумақтарында шетелдік бизнесті қолдай отырып, өңірдің кәсіпорындарына тиімді сыртқы экономикалық қызмет үшін жағдай жасай отырып, шетелдік нарықтарды игеруге көмектесе отырып, сыртқы экономикалық қызметпен белсенді айналысады.

Әлемдік әлеуметтік даму мемлекеттер арасындағы сыртқы экономикалық байланыстардың ұлғаюымен сипатталады. Әлемдік экономикалық қатынастардың қалыптасуының қазіргі кезеңі елдер арасындағы ықпалдастықтың біртіндеп артуымен сипатталады. Ықпалдастыруға бағдарлау сыртқы экономикалық қызмет пен халықаралық сауданың өзара тиімділігімен түсіндіріледі, бұл әлемдік өндірісті барынша ұлғайтады, әлеуметтік әл-ауқатты арттырады және халықаралық еңбек бөлінісін қамтамасыз етеді.

Қазақстанның ЕАЭО-ға (Армения, Қырғызстан, Беларусь, Қазақстан және Ресей) мүше болуына байланысты тарифтерді түзету туралы келіссөздер жүргізудің қиындығы. Бұл тарифтік түзету Қазақстан мен ДСҰ мүшелері арасындағы нарыққа қол жеткізу туралы екіжақты келісімдер, Ресейдің

Сурет –1. Қазақстанның сыртқы экономикалық қызметіне қатысты мемлекеттік саясаттың бағыттары

міндеттемелерінің тізімі және ЕАЭО қабылдаған бірыңғай кедендік тарифтер арасындағы сәйкессіздіктерді жоюды қарастырады. Осы сәйкессіздіктер Қазақстан нарығына шығу туралы келіссөздерді аяқтауға негізгі кедергі болды. ЕАЭО туралы қолданыстағы шартқа сәйкес «Еуразиялық экономикалық одақтың Бірыңғай кедендік тарифі (ЕАЭО БКТ)» нормалары қолданылады.

Мемлекеттің сыртқы сауда саясатында өндірісті жаңарту үшін қазіргі заманғы технологиялар мен жабдықтардың импортын, сондай-ақ протекционистік шаралар жүргізуді ынталандыра отырып, импорт құрылымын

онтайландыруға алдағы уақытта негізгі баса назар аударуы керек. ДСҰ ережелерінде қорғау шаралары үшін айтарлықтай әлеует салынған. Сондықтан бізге оларды ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ете отырып және тауарлардың кедендік құнын төмендетуге жол бермей, жеңілдікті салық салу мен демпингке қарсы баж салығын пайдалана отырып, ҒЗТКЖ-ны субсидиялау арқылы экспортты субсидиялауды практикада қолдана отырып, акциздер, ҚҚС және басқа да жанама салықтар көмегімен бюджетке түсетін түсімдердің қысқаруын төлей отырып, сауатты пайдалану қажет. Егер мемлекеттік бюджеттің кіріс бөлігі 2015 жылы 40% - ға қысқарғанын ескерсек, соңғысы бүгінгі күні өте өзекті болып отыр. ЕАЭО аясында қазіргі заманғы өнеркәсіптік және көлік консорциумдарын, қаржылық-өнеркәсіптік топтар құру және дамыту, Ресеймен, Қытаймен, Орта Азия республикаларымен шекара маңындағы сауданы жетілдіру бойынша жұмысты одан әрі белсенді жүргізу қажет.

Осылайша, экономиканың ашықтығы және ДСҰ стандарты ретінде бәсекелестіктің өсуі отандық салаларды өндірісті қайта құрылымдаумен және жаңғыртумен белсенді айналысуға мәжбүрлейді. ЕАЭО елдерінің компаниялары мен кәсіпорындары арасындағы дамыған кооперация мемлекетаралық қатынастар саласындағы ықпалдастықты нығайтады.

ДСҰ жөніндегі келісім шекара маңындағы саудаға тартылған аймақтарды, арнайы экономикалық аймақтарды (АЭА) және тарифтерге, салықтарға және реттеуге қатысты ерекше режимдер белгіленуі мүмкін өзге де аймақтарды қоса алғанда, бүкіл Қазақстан бойынша жарамды деп танылады. Коммерциялық қызметпен айналысатын мемлекет қатысатын компаниялар да өз қызметін ДСҰ талаптарына сәйкес жүзеге асыратын болады. Қазақстан дамушы және аз дамыған елдер үшін тарифтік преференциялардың бас жүйесін қолданатын болады. Қабылданған өзгерістер ақша-кредит, салық-бюджет және экономикалық саясатты, сондай-ақ оларды әзірлеу және жүзеге асыру жөніндегі тетіктерді; тауарлар саудасы саласындағы саясатты, саудаға байланысты Зияткерлік меншік режимін; қызметтер саудасына әсер ететін саясатты; және сауда келісімдерінің транспаренттілігін қамтиды [1].

ДСҰ-ға кіру салдарларының бірі отандық тауар өндірушілерді және ішкі нарықты қорғау мәселесі болып табылады. Қазақстан экономикасының бірқатар салалары айтарлықтай өзгерістер күтуде. Бұл ауыл шаруашылығы, машина жасау, жеңіл және тамақ өнеркәсібі және басқа салалар. Елдің ЖІӨ-дегі ауыл шаруашылығының төмен үлесіне қарамастан, экономиканың осы саласы маңызды стратегиялық мәнге ие. Агроөнеркәсіп кешені өмір сүру жағдайын анықтайтын негізгі халық шаруашылығы кешендерінің бірі болып табылады. Ауыл шаруашылығының маңызы халықтың тамақ өнімдеріне деген негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру, сондай-ақ жұмыс орындарын құру болып табылады.

Сыртқы экономикалық қызметті мемлекеттік реттеуді мынадай негізгі бастамаларға сәйкес іске асыру қажет: сыртқы экономикалық және мемлекетішілік экономикалық саясат бірлігінің арақатынасы; СЭҚ-тің жүзеге

асырылуын мемлекеттік реттеу мен бақылаудың бірыңғай жүйесін белгілеу; реттеудің экономикалық әдістеріне негізделген сыртқы экономикалық қызметті іске асыру және жүзеге асыру; сыртқы экономикалық қызметтің барлық субъектілерінің теңдігін қамтамасыз ету.

Қазақстан тауарларын әлемдік нарыққа жылжытудың біртұтас жүйесін құру және оның жұмыс істеуі саяси, экономикалық, қаржылық және ұйымдастыру шараларының күрделі кешенін жүзеге асыруды талап етеді, олардың аса маңызды бөлігі:

1) елдер, өңірлер, тауар нарықтары, тұтынушылар топтарына қатысты елдің мүдделерін ескере отырып, ҚР сыртқы экономикалық саясатының басымдықтарын әзірлеу және оларды дәйекті іске асыру, соның ішінде ҚР-ның шетелдегі сауда өкілдіктерінің, халықаралық сауда-экономикалық ұйымдардағы ҚР өкілдіктерінің үйлестірілген іс-әрекеттері арқылы;

2) қазақстандық тауарларды әлемдік нарыққа жылжытуға, СЭҚ-қа қазақстандық қатысушылардың мүдделерін қорғауға ықпал ететін саяси қолдаудың пәрменді жүйесін құру;

3) ҚР өңірлерінің басқа мемлекеттердің аймақтарымен сыртқы экономикалық ынтымақтастығын дамыту бағдарламаларын қалыптастыру мен іске асыруда мемлекеттік қолдау көрсету;

4) Қазақстан СЭҚ қатысушыларының сыртқы экономикалық баға саясатын ерікті негізде мемлекеттік үйлестіру.

Сыртқы экономикалық қызмет нәтижесінде алынатын қаржы қаражатын шоғырландыру саласындағы мемлекеттік ықпал ету мен реттеудің аса маңызды шаралары:

1) ҚР сыртқы мемлекеттік берешегін жаһандық (25 жыл мерзімге) қайта құрылымдау бойынша уағдаластыққа қол жеткізу;

2) шетел капиталын тарту үшін ҚР сыртқы мемлекеттік берешегін кезең – кезеңмен капиталдандыру жүйесін әзірлеу және іске асыру («борыштар-мүлікке» сызбасы бойынша), осы схема бойынша меншік құқығы шетел иелеріне берілуі мүмкін кәсіпорындар мен жылжымайтын мүлік объектілерінің тізілімін дайындау;

3) Қазақстан ұйымдары үшін қызығушылық тудыратын кәсіпорындар мен жылжымайтын мүлік объектілеріне мүліктік құқықтарды (мемлекеттік вексельдер, акциялар, қазынашылық міндеттемелер және т. б.) беру жолымен ҚР шет мемлекеттердің мерзімі өткен берешегін қайтарудың жаңа сызбаларын әзірлеу және іске асыру.

Қазақстан тауар өндірушісінің басым жағдайын және қазақстандық тұтынушының мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін мемлекеттік реттеу шараларына бірінші кезекте мыналар жатады:

1) ДСҰ ережелеріне сәйкес сыртқы саудада сандық шектеулерді қолдану шарттары мен тәртібін әзірлеу;

2) кедендік әкелу баждарының құрылымын оңтайландыру, ҚР ішкі нарығында шетелдік тауарлар тарапынан бәсекелестік әсер ету дәрежесін реттеу;

3) негізгі сауда серіктестерімен келіссөздерде, сондай-ақ ішкі нарық әсерімен баж ставкалары өзгерген кезде ҚР үшін оңтайлы мүмкіндіктерді камтамасыз ету үшін импорттық баждарды төмендетудің жалпы кестесін әзірлеу;

4) нормативтік-құқықтық базаны әзірлеу және оның негізінде қорғау шараларын (импорттық квоталарды, арнайы баждарды, демпингке қарсы және өтемақы баждарын), сондай-ақ қажет болған жағдайда ДСҰ ережелеріне, ережелеріне және нормаларына сәйкес жауап шараларын уақытша кемсітпейтін негізде енгізу тетіктерін іске асыру;

5) ҚР импортталатын өнімнің сапасын бақылау жүйесін құру және ҚР қауіпті өнеркәсіптік қалдықтардың әкелінуін бақылауды қатандату;

6) қорғау шараларын енгізу туралы ұсыныстарды дайындау кезінде осы деректерді пайдалану мақсатында Қазақстанның сыртқы сауда айналымының негізгі тауарларының ішкі және әлемдік бағаларына талдау жүргізу.

Бүкіл әлем бойынша қолданыстағы шектеулердің жағдайында ең үлкен мәселелерге өнімді импорттаушылар мен экспорттаушылар тап болуы мүмкін. Бизнесті қолдаудың әзірленіп жатқан шараларына қарамастан, тауар жеткізушілердің өз міндеттемелерін орындаудан ешкім босатты. Егер сыртқы экономикалық қызметке қатысушы келісім-шартты уақытында және/немесе толық көлемде орындай алмаса, онда шетелдік контрагент келісім-шарттан шығу шарттарын пайдалана алады және келісім-шарт реттелетін құқықтарға байланысты компаниядан өсім, айыппұл, шығын мөлшері мен жіберілген пайданы өндіріп ала алады. Ал мұндай жағдай Қазақстанның валюталық заңнамасының талаптарын орындамауға байланысты тәуекелдерге алып келеді.

Қазақстан Республикасының экспортты қолдау жүйесіндегі маңызды мемлекеттік институттар: Сауда және интеграция министрлігі; «Қазақстанның Даму Банкі» АҚ, «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ, «KazakhExport» экспорттық сақтандыру компаниясы» АҚ, «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлер палатасы [2].

2017 жылы Қазақстан Республикасы экономиканың басым секторларында бәсекеге қабілетті экспорттық өндірістерді дамытуға бағытталған жүйелік құжат қабылдады.

Бағдарлама келешекті экспорттық себетті және сатудың басымдықты нарықтарын айқындайды, қазақстандық экспортты жылжыту бойынша нақты шаралар кешенін және оны іске асырудың тиімділігін бақылау үшін өлшенетін мақсатты нәтижелер жүйесін қамтиды.

Бағдарлама экспорттаушылардың қызметіне байланысты жедел және ұзақ мерзімді мәселелерді шешудің жылдамдығы мен тиімділігін арттыратын қажетті институционалды құрылымды қалыптастыруға бағытталған [3].

Бағдарламаны іске асыру елдің шикізаттық емес экспортының өсуіне, өткізу нарықтарын әртараптандыруға және экспорттық себетті кеңейтуге ықпал ететін болады. Осы шараларды, оның ішінде жаңа тауар позицияларын экспорттау, қосылған құны жоғары өнім үлесін ұлғайту, сондай-ақ экспортқа бағдарланған

өндірістерге инвестицияларды ынталандыру және жаңа технологиялар трансферті есебінен іске асыру жоспарланып отыр.

Сонымен қатар, Бағдарлама ел брендінің танымалдығын арттыруға және қолшатыр және корпоративтік брендтердің жылжуын жеңілдетуге бағытталған. Жалпы, бағдарлама экономикалық өсуді жеделдету және Қазақстан экономикасының құрылымын әртараптандыру мақсаттарына жәрдемдесуді көздейді.

Ауылшаруашылық экспортты дамыту аясында Қазақстан Республикасының негізгі құжаты - Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігі), оның мақсатты индикаторлары 2021 жылға қарай азық-түлік тауарларының экспортын 600,0 млн. АҚШ долларын 2015 жылдың деңгейіне дейін (1,5 млрд. долларға дейін) құрады.

Ауыл шаруашылығындағы экспорттық саясатқа сәйкес мақсатты тәсілдер жасалып, әлеуетті экспорттық нарықтар үшін жол карталары бекітілді - бұлар, ең алдымен, ЕАЭО елдері, ТМД, Қытай, Иран, Орталық Азия елдері, Парсы шығанағы және Еуропа. 2019 жылы әр түрлі мемлекеттік органдар құзыретін бергеннен кейін, Қазақстан Республикасының Сауда және интеграция министрлігіне Қазақстан Республикасының экспортты жылжыту саласындағы мемлекеттік саясатын қалыптастыру және іске асыруда басты рөл жүктелді [4].

Еліміз үшін келешектік экспорттық қоржын келешектік өткізу нарықтарының қажеттіліктеріне және Қазақстанның салыстырмалы артықшылықтарына негізделіп отырып, айқындалады [5].

Қазақстан Республикасының Сауда және ынтымақтастық министрлігінің негізгі құжаттарының бірі минералды емес тауарлар мен қызметтердің экспортын жылжыту бойынша Жол картасы болып табылады. Құжат тауарлардың сыртқы нарықтарға шығудағы кедергілерді мақсатты түрде төмендетуге, өңделген тауарлардың түрлерін кеңейтуге, сондай-ақ экспорттаушыларды қолдау бойынша қаржылық және қаржылық емес шараларды күшейтуге бағытталған.

Министрлік экспортшыларды қолдаудың барлық шараларын «QazTrade» бірыңғай терезесі аясында шоғырландыруды жоспарлап отыр, олар аймақтық және трансшекаралық сауданы дамытуға да қатысады.

Қолдау бір терезе арқылы қамтамасыз етіледі, мысалы:

- компаниялар мен тауарлардың экспорттық әлеуетін тәуелсіз бағалау;
- әлеуетті импорттаушының нарықтық талдауы және тауарларды жылжыту бойынша маркетингтік науқан;
- шетелдік өнеркәсіп пен ел нарықтарын терең және жан-жақты талдау;
- сыртқы нарықтарға шығудағы сауда кедергілерін зерттеу және оларды жою бойынша ұсыныстар әзірлеу.

«KazakhExport» барлық қазақстандық экспорттаушыларға шикізат емес тауарларды, жұмыстар мен қызметтерді қолжетімді экспорттаушының несиесін сақтандыруды жүзеге асырады. Сақтандыру арқылы келтірілген шығындар сомасының 80% дейін коммерциялық және Саяси тәуекелдер өтеледі.

Сондай-ақ, «KazakhExport» қазақстандық шикізаттық емес өнімдерді сатып алушыларға тиімді шарттармен саудалық қаржыландыруды ұсыну арқылы қаржылық қолдау көрсетуді жүзеге асырады. Қаржыландыру есеп айырысудың аккредитивтік нысаны шеңберінде Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктері арқылы жанама түрде ұсынылады. Экспорттаушының несиесін сақтандыру жағдайында коммерциялық және Саяси тәуекелдер өтеледі, бірақ аккредитив сомасының 100% - на дейін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ждановская А. Что такое ВТО? В чьих интересах в ВТО принимаются решения? Чем опасна ВТО? [Электронный ресурс] // Научно-просветительский журнал «Скепсис». Глобализация, Неoliberalизм, Всемирная торговая организация. – URL: http://scepsis.net/library/id_2546.html

2. Сводный обзор о мерах и механизмах поддержки экспорта сельскохозяйственной продукции и продовольствия, применяемых в государствах-членах Евразийского экономического союза и ведущих странах-экспортерах сельскохозяйственной продукции и продовольствия. Москва -2019

3. Правительственная программа «Национальная экспортная стратегия Республики Казахстан» на 2018–2022 гг.; утверждена Правительством Республики Казахстан от 30.12.2015 г.

4. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 12 шілдедегі № 423 қаулысы.

5. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарының күші жойылды деп тану туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы

УДК 33.334.7

Елеусов А.А. – доктор PhD, Международная академия инновационных технологий, Алматы, Республика Казахстан

Иматаева А.Е. – старший преподаватель университета NARXOZ, Алматы, Республика Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ КОМПАНИИ

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые вопросы управления финансовой устойчивости компании. Дается рекомендации регулярно производить анализ финансово-хозяйственной деятельности, для того чтобы предприятие могло "на ходу" оценить и улучшить свое финансовое положение. Для этого, в настоящее время, лучше всего использовать бухгалтерскую программу с встроенным блоком анализа хозяйственной деятельности. Эта программа со встроенным блоком финансового анализа очень удобна и даже необходима для неустойчивых предприятий, чтобы оперативно следить за изменением финансового состояния.

Аңдатпа: Бұл мақалада компанияның қаржылық тұрақтылығын басқарудың кейбір мәселелері қарастырылады. Кәсіпорын өзінің қаржылық жағдайын бағалауын және жетілуін қамтамасыз ету үшін қаржылық және шаруашылық қызметті үнемі талдау үшін ұсынымдар жасалады. Бұл үшін бүгінгі таңда бизнесті талдаудың біртұтас блогы бар бухгалтерлік бағдарламаны қолдану керек. Кірістірілген қаржылық талдау бөлімі бар бұл бағдарлама тұрақсыз кәсіпорындар үшін өте ыңғайлы, тіпті қаржы жағдайындағы өзгерістерді тез бақылау үшін қажет.

Abstract: The article deals with the management of the company's financial stability. Recommendations are made to regularly analyze financial and economic activities in order for the enterprise to assess and improve its financial position on the go. For this, at present, it is best to use an accounting program with an integrated block of business analysis. This program with a built-in financial analysis unit is very convenient and even necessary for unstable enterprises in order to quickly monitor changes in financial condition.

Ключевые слова: управление, финансы, устойчивость, компания, система, совершенствование.

Түйінді сөздер: менеджмент, қаржы, тұрақты даму, компания, жүйе, жетілдіру.

Keywords: management, finance, sustainability, company, system, improvement.

В условиях нестабильности рыночной экономики нашей страны некоторые компании в результате своей деятельности обеспечило возможность получения прибыли и погашения своих обязательств за счет собственных средств. Можно порекомендовать предприятию максимально возможный выпуск продукции по качеству и количеству в условиях наиболее эффективного использования всех средств производства, имеющихся в распоряжении предприятия. Совершенствовать управление производительностью труда, материалоотдачей, фондоотдачей основных производственных фондов и оборачиваемостью оборотных средств. По динамике этих показателей можно характеризовать эффективность внедряемой реформы управления, основанной на рыночных отношениях.

На предприятии можно также рекомендовать регулярно производить анализ финансово-хозяйственной деятельности, для того чтобы предприятие могло "на ходу" оценить и улучшить свое финансовое положение. Для этого, в настоящее время, лучше всего использовать бухгалтерскую программу с встроенным блоком анализа хозяйственной деятельности. Эта программа со встроенным блоком финансового анализа очень удобна и даже необходима для неустойчивых предприятий, чтобы оперативно следить за изменением финансового состояния.

Финансовый анализ является существенным элементом финансового менеджмента и аудита. Практически все пользователи финансовых отчетов компании используют результаты финансового анализа для принятия решений по оптимизации своих интересов.

Собственники анализируют финансовые отчеты для повышения доходности капитала, обеспечения стабильности компании. Кредиторы и инвесторы анализируют финансовые отчеты, чтобы минимизировать свои риски по займам и вкладам. Можно твердо говорить, что качество принимаемых решений целиком зависит от качества аналитического обоснования решения. Об интересе к финансовому анализу говорит тот факт, что в последние годы появилось много публикаций, посвященных финансовому анализу, активно осваивается зарубежный опыт финансового анализа и управления компаниями, банками, страховыми организациями и т.д.

Введение нового плана счетов бухгалтерского учета, приведение форм бухгалтерской отчетности в большее соответствие с требованиями международных стандартов вызывает необходимость использования новой методики финансового анализа, соответствующей условиям рыночной экономики. Такая методика нужна для обоснованного выбора делового партнера, определения степени финансовой устойчивости компании, оценки деловой активности и эффективности предпринимательской деятельности.

Основным (а в ряде случаев и единственным) источником информации о финансовой деятельности делового партнера является бухгалтерская отчетность,

которая стала публичной. Отчетность предприятия в рыночной экономике базируется на обобщении данных финансового учета и является информационным звеном, связывающим предприятие с обществом и деловыми партнерами- пользователями информации о деятельности компании.

Субъектами анализа выступают, как непосредственно, так и опосредованно, заинтересованные в деятельности компании пользователи информации. К *первой группе* пользователей относятся собственники средств предприятия, заимодавцы (банки и др.), поставщики, клиенты (покупатели), налоговые органы, персонал компании и руководство. Каждый субъект анализа изучает информацию исходя из своих интересов. Так, собственникам необходимо определить увеличение или уменьшение доли собственного капитала и оценить эффективность использования ресурсов администрацией компании; кредиторам и поставщикам- целесообразность продления кредита, условия кредитования, гарантии возврата кредита; потенциальным собственникам и кредиторам - выгодность помещения в компании своих капиталов и т.д. Следует отметить, что только руководство (администрация) компании может углубить анализ отчетности, используя данные производственного учета в рамках управленческого анализа, проводимого для целей управления.

Вторая группа пользователей финансовой отчетности - это субъекты анализа, которые хотя непосредственно и не заинтересованы в деятельности компании, но должны по договору защищать интересы первой группы пользователей отчетности. Это аудиторские фирмы, консультанты, биржи, юристы, пресса, ассоциации, профсоюзы.

В определенных случаях для реализации целей финансового анализа бывает недостаточно использовать лишь бухгалтерскую отчетность. Отдельные группы пользователей, например руководство и аудиторы, имеют возможность привлекать дополнительные источники (данные производственного и финансового учета). Тем не менее, чаще всего годовая и квартальная отчетность являются единственным источником внешнего финансового анализа.

Следовательно, можно выделить два основных направления по улучшению деятельности компании, с точки зрения финансового менеджмента:

1. Краткосрочное планирование и анализ с целью повышения эффективности использования оборотных средств.
2. Финансовое планирование развития сети туристических агентств.

В целом можно отметить, что использование финансовых расчетов и процедур в управлении компании невелико. В большей части они сводятся к прогнозу необходимого объема денежных средств и контролю за кредиторской задолженностью.

Снижение себестоимости продукции и повышения уровня ее рентабельности осуществляется посредством управления производительностью.

Управление производительностью – это фактически часть более широкого процесса управления. Оно также включает в себя планирование, организацию, руководство, контроль и регулирование. Суть управления производительностью

заключается в том, чтобы добиваться максимально возможного уровня ее повышения при существующих в данный момент экономических условиях. В своей организации управление производительностью исходит из следующих положений:

1. Выработка общего подхода к пониманию проблемы результативности и производительности систем.
2. Разработка стратегических программ роста производительности.
3. Разработка подходов к методам измерения и оценки производительности.
4. Разработка методов контроля и повышения производительности.
5. Обеспечение организации планирования и эффективного внедрения всех элементов.

С учетом этих случаев должна выбираться и управленческая стратегия по обеспечению роста производительности. Прежде всего, надо обратить внимание на то, как можно увеличить объем продукции. В практике американских фирм с этой целью используется причинно-следственная диаграмма, показывающая, в каких случаях происходит увеличение объема продукции и при каком условии (неизменности или более медленных темпах увеличения затрат) повышается производительность системы.

Главными направлениями решения задачи повышения производительности труда являются интенсификация производства, техническое переоснащение предприятия, внедрение более совершенной техники, коренное повышение качества продукции, улучшение организации производства и труда за счет улучшения материально-технического обеспечения (в первую очередь), а также повышения культуры производства и усиления роли «человеческого фактора». Все эти направления неравноценны как по результатам роста производительности труда, так и по затратам, связанным с ними.

Желание и возможность осуществить капиталовложения в усовершенствование техники зависят от их прибыльности. Следовательно, в решении вопроса об инвестициях необходимо руководствоваться теми же факторами, что и при производстве любого товара. В первую очередь, это факторы, влияющие на величину прибыли от отдельных технических усовершенствований. Возрастание прибыльности от предполагаемого усовершенствования техники возможно в двух случаях: во-первых, если при этом уменьшаются издержки производства товара, и, во-вторых, если снижаются затраты на дефицитные ресурсы, продаваемые в связи с этим по высоким ценам. Поэтому при планировании роста производительности труда следует выбирать то направление из вышеприведенных, которое даст оптимальный результат как по увеличению производительности труда, так и по затратам на его осуществление.

Под финансовым состоянием понимается способность предприятия финансировать свою деятельность. Оно характеризуется обеспеченностью финансовыми ресурсами, необходимыми для нормального функционирования предприятия, целесообразностью их размещения и эффективностью

использования, финансовыми взаимоотношениями с другими юридическими и физическими лицами, платежеспособностью и финансовой устойчивостью. Финансовое состояние предприятия зависит от результатов его производственной, коммерческой и финансовой деятельности.

Главная цель анализа – своевременно выявлять и устранять недостатки в финансовой деятельности и находить резервы улучшения финансового состояния предприятия и его платежеспособности.

При этом необходимо решать следующие задачи:

1. На основе изучения причинно-следственной взаимосвязи между разными показателями производственной, коммерческой и финансовой деятельности дать оценку выполнения плана по поступлению финансовых ресурсов и их использованию с позиции улучшения финансового состояния предприятия.

2. Прогнозирование возможных финансовых результатов, экономической рентабельности, исходя из реальных условий хозяйственной деятельности и наличия собственных и заемных ресурсов, разработка моделей финансового состояния при разнообразных вариантах использования ресурсов.

3. Разработка конкретных мероприятий, направленных на более эффективное использование финансовых ресурсов и укрепление финансового состояния предприятия.

Проводимый в работе анализ, является внутренним. Его цель – установить планомерное поступление денежных средств и разместить собственные и заемные средства таким образом, чтобы обеспечить нормальное функционирование предприятия, получения максимума прибыли и исключения банкротства.

На мой взгляд, предложенные рекомендации будут способствовать достижению этой цели.

Исходя из результатов проведенного анализа на современном этапе на предприятиях необходимо:

1. Добиваться снижения издержек на данном предприятии за счет: внедрения прогрессивных технологий, систем учета, контроля, экономии материалов, совершенствование системы оплаты труда, снижения налогооблагаемой базы, совершенствование менеджмента на различных уровнях.

2. Обеспечить рост рентабельности основной деятельности, прежде всего за счет снижения издержек и увеличения доли коммерческих заказов. Такое увеличение, возможно, прежде всего, благодаря увеличению объема выпускаемой продукции, при фактически неизменном заказе.

3. Необходимо выявить и ликвидировать негативные тенденции в организации производства на данном предприятии.

4. Необходимо усиление финансово-аналитической работы на данном предприятии. Здесь следует отметить, что предшествовать выполнению этого пункта должно обеспечение аналитиков достоверной информацией в частности

по себестоимости продукции. В настоящее время данная проблема стоит особенно остро.

Список использованной литературы:

1. Бернстайн Л.А. Анализ финансовой отчетности: Пер. с англ. –М.: Финансы и статистика, 2007. – 250 с.
2. Быкадоров В.Л., Алексеев П.Д. Финансово-экономическое состояние предприятия. – М.: «ПРИОР», 2009. – 320 с.
3. Грузинов В.П. Экономика предприятия. М.: Юнити. 2007. – 450 с.
4. Жуйриков К.К., Раимов С.Р. Корпоративные финансы. Алматы. 2010. – 512 с.
5. Финансы предприятий: менеджмент и анализ: учеб. пособие для вузов / А.Д. Шеремет, А.Ф. Ионова Москва : ИНФРА-М, 2006. –159 с.
6. Болдырев В.О. О современных методах финансового анализа. // Бизнес и банки. – 2008. - № 6. –С.8-9.
7. Зейнелгабдин А. Б. «Финансовая система: экономическое содержание и механизм использования», Алматы, Каржы-Каражат, 2001. –С.12-14.
8. Карагусова Г. Д. «Налоги: сущность и практика использования», Алматы, Каржы-Каражат, 2009. –С.8-10.
9. Финансово-кредитные проблемы экономики РК. Сборник научных трудов под ред. Проф. Ильясова К. К., Алматы, 2008. – С.7-8.

УДК 130.3.378

Асылханова Г.Ж., д.с.н. профессор
Инновационный Евразийский
университет,
г. Павлодар, Казахстан

ДУХОВНАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ И СФЕРА СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА

АННОТАЦИЯ. В статье утверждается, что казахстанское образование призвано обеспечить развитие Казахстана через культуру, глобализацию и гуманизацию знаний, а это возможно только при изменении общественного сознания и духовной модернизации. Главным направлением развития национальной системы образования становится духовное образование, рассчитанное на раскрытие личностного потенциала каждого человека.

Аңдатпа. Мақалада рухани жаңғыру үдерісі мен қазіргі Қазақстанның әлеуметтік-гуманитарлық білім саласы қарастырылады. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласын талдау негізінде қазақстандық қоғамның рухани және әлеуметтік-гуманитарлық саласын жаңғыруы анықталады. Осы мақаланың ережелері негізінде «Рухани жаңғыру» бағдарламасы әзірленіп, қолданысқа енгізілді. Онда ұлттың жаңа тарихи кезеңдегі негізгі мақсаты белгіленген: рухани және мәдени құндылықтарды сақтау және арттыру, әлемнің дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіру.

Abstract. The article deals with the process of spiritual modernization and the sphere of social and humanitarian education in modern Kazakhstan. Based on the analysis of the article of the First President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev «Looking to the future: modernization of public consciousness», the improvement of the spiritual and socio-humanitarian spheres of Kazakhstan's society is revealed. On the basis of the provisions of this article, the Program «Rukhani Zhangyru» was developed and put into effect. It outlines the main goal of the nation for a new historical period: to preserve and increase spiritual and cultural values, to enter the 30 developed countries of the world.

Ключевые слова: обрахование, духовная модернизация, социально-гуманитарнпя сфера, культура, общество, гуманизм, духовность, технология обучения.

Түйінді сөздер: руханилық, жаңғыру, сана, білім, ашықтық ізгілендіру, мәдениет, сәйкестендіру, технологиялар.

Keywords: spirituality, modernization, consciousness, education, openness, humanization, culture, identification, technology.

XXI век на первый план выдвигает вопросы нравственности и духовности граждан, развития светской духовности и интеллекта, которые важны для современного человека.

Казахстанское образование призвано обеспечить развитие Казахстана через культуру, глобализацию и гуманизацию знаний, что возможно только при изменении общественного сознания и духовной модернизации.

Главным направлением развития национальной системы образования становится духовное образование, рассчитанное на раскрытие личностного потенциала человека.

Необходимость духовных изменений, необходимость своей казахстанской идеологии данные вопросы неоднократно поднимались Первым Президентом РК Н. Назарбаевым.

В статье Елбасы «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» выдвинута программа духовной модернизации.

Первый Президент РК отмечает: «Само понятие духовной модернизации предполагает изменения в национальном сознании. Открытость сознания означает, по крайней мере, три особенности сознания. Во-первых, понимание того, что творится в большом мире, что происходит вокруг твоей страны, что происходит в твоей части планеты.

Во-вторых, открытость сознания - это готовность к переменам, которые несет новый технологический уклад. Он изменит в ближайшие 10 лет огромные пласты нашей жизни - работу, быт, отдых, жилище, способы человеческого общения. Нужно быть готовым к этому.

В-третьих, способность перенимать чужой опыт, учиться у других. Две великие азиатские державы Япония и Китай - классическое воплощение этих способностей.

Открытость и восприимчивость к лучшим достижениям, а не заведомо отталкивание всего «не своего» - вот залог успеха и один из показателей открытого сознания» [1].

В программе духовной модернизации Первый Президент Казахстана предложил новую программу идеологического реформирования казахстанского общества. В ней речь идет о новых направлениях духовного развития народа.

Передовому обществу нужна конкурентоспособная культура, уходящая своими корнями вглубь истории и национальных традиций. Поэтому идея модернизации общественного сознания соответствует духу времени.

Впервые в новейшей истории Казахстана Президент РК выделил такую актуальную тему, как сохранение духовного «кода нации». Это не только знание традиций предков, вместе с тем: «точное знание своих национальных и личных ресурсов, их экономное расходование, умение планировать свое будущее» [1].

Понимание культурных ценностей своего народа, знание истории родной страны и уважительное отношение к традициям других этносов будут служить Казахстану надежной защитой от воздействия чуждых идеологий.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Модернизация не может состояться без сохранения национальной культуры. Народ Казахстана должен показать новый облик нации, идущей в ногу с прогрессом, знающий свои исторические истоки, культурные традиции.

Благодаря программе духовной модернизации переведены и напечатаны 100 новых учебников на государственном языке, которые содержат последние достижения мировой науки.

Конкурентоспособность страны и нации в современном мире - это не только экономические успехи, важные международные инициативы, но и формирование конкурентоспособной культуры, позиционирование в мире собственных культурных достижений.

В этой связи ключевой является задача организации эффективного культурно-социального взаимодействия Казахстана и глобального мира и продвижения своей культуры.

Широкий обмен достижениями научных исследований проводится в рамках организации научных конференций, круглых столов, выставок, фестивалей и т.д.

Особое внимание уделяется доступности и дальнейшей популяризации результатов научной деятельности отечественных ученых, которые достигаются путем издания научных, специализированных и популярных журналов, посвященных различным сферам культуры и искусства Казахстана.

Казахстанская культура становится активным участником глобального культурного диалога и способствует вхождению Республики Казахстан в число 30-ти развитых стран мира.

Системная и целенаправленная работа по продвижению национальной и современной казахстанской культуры в глобальном мире проводится на протяжении всех этапов реализации Концепции культурной политики Республики Казахстан.

Духовное возрождение - актуальная задача современного Казахстана.

Программная статья Президента РК это национальная модель духовного развития. Модернизация общественного сознания в условиях новой реальности требует готовности и стремления к изменениям и обновлению.

Духовная модернизация - это вопрос нашей идентификации, вопрос ценностей и культурных кодов, разделяемых всеми членами общества. Модернизация общественного сознания происходит через обновление гуманитарного знания и принятия обществом новых его императивов. Основными императивами модернизации, указанными в программной статье, являются конкурентоспособность, прагматизм, культ знания, всеобщий культ образования, эволюционное, развитие Казахстана, открытость сознания.

Все эти направления предельно актуализированы и четко отвечают вызовам времени.

На основе положений статьи «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» была разработана и введена в действие в Казахстане Программа «Рухани жаңғыру». В ней обозначена основная цель нации на новый

исторический период: сохранить и приумножить духовные и культурные ценности, войти в 30 развитых государств мира.

Программа предусматривает несколько проектов, направленных на достижение этих целей.

Сфера образования – одна из приоритетных.

Уже сегодня во всем мире и в Казахстане, в частности, ощущается нехватка: IT-специалистов, программистов, инженеров, специалистов высоко технологичных производств.

Поэтому образование в области STEM сегодня является основой подготовки сотрудников в области высоких технологий.

Благодаря партнерству с Посольством США Инновационному Евразийскому университету удалось запустить проект в области STEM-образования для учителей из 43 школ города Павлодара.

Уже сейчас около 100 учителей проходят языковую подготовку по английскому языку. На втором этапе мы подключим обучение учителей по четырем направлениям STEM (Информатика, математика, химия, робототехника).

Также на базе Инновационного Евразийского университета ведется подготовка к созданию STEM-центра (Science, Technology, Engineering, Mathematics), представляющий сеть исследовательских лабораторий и поддерживающий научную, техническую и инженерную составляющую в дополнительном образовании для школьников.

Проект STEMulation призван повысить интерес учащихся к инженерным и техническим специальностям и мотивировать старшеклассников к продолжению образования в научно-технической сфере.

STEM-образование – это современный образовательный феномен, означающий повышение качества понимания обучающимися дисциплин, относящихся к науке, технологии, инженерии и математике.

Наша задача – подготовить обучающихся к более эффективному применению полученных знаний для решения профессиональных задач и проблем (в том числе через улучшение навыков высокоорганизованного мышления) и развитие STEM- грамотности.

В целом значение проекта для Павлодарского региона вызвано тремя ключевыми факторами:

- глобальные экономические проблемы, с которыми встречается каждая нация;
- изменяющиеся потребности в рабочей силе, которые требуют более комплексных и гибких знаний, умений и навыков, соответствующих требованиям XXI века;
- спрос на STEM-грамотность, необходимую для решения глобальных технологических и экологических проблем.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Все это привело к своевременному созданию проекта для учителей Павлодарского региона, так как в первую очередь необходимо готовить к новшествам учителей, проводить их переподготовку.

Будущее – за технологиями, а будущее технологий – за учителями нового формата, которые лишены предрассудков, не приемлют формального подхода и могут своими знаниями «взорвать мозг» ученикам и расширить их кругозор до бесконечности.

Список использованной литературы:

1. Назарбаев Н. А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. kazpravda.kz. Казахстанская правда. 05.05.2017.

ӘОЖ 33.334.7

Ержанова С.К. э.ғ.к., менеджмент
кафедрасының доценті,
ХАА академигі
Академик Е.А.Бөкетов атындағы
ҚарУ, Қарағанды, Қазақстан

Ескерова З.А. э.ғ.м., менеджмент
кафедрасының аға оқытушысы,
Академик Е.А. Бөкетов атындағы
ҚарУ, Қарағанды, Қазақстан

ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕС СУБЪЕКТІЛЕРІН МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУДЫҢ ӘЛЕМДІК ПРАКТИКАСЫ

Аңдатпа. Мақалада шағын және орта бизнес субъектілерін мемлекеттік қолдаудың әлемдік практикасы қарастырылған. Қазақстан Республикасындағы жеке кәсіпкерлікке қатысты мемлекеттік саясат құны ең жоғары жаңа жоғары технологиялық өндірістер құруға бағдарланған шағын кәсіпкерлікті дамыту жолымен орта таптың қалыптасуына бағытталған.

Abstract. The article considers the world practice of state support for small and medium-sized businesses. The state policy on private entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan is aimed at the formation of the middle class through the development of small businesses focused on the creation of new high-tech industries with the highest cost.

Аннотация. В статье рассмотрена мировая практика государственной поддержки субъектов малого и среднего бизнеса. Государственная политика в отношении частного предпринимательства в Республике Казахстан направлена на формирование среднего класса путем развития малого предпринимательства, ориентированного на создание новых высокотехнологичных производств с самой высокой стоимостью.

Түйінді сөздер: бизнес, кәсіпкерлік, коммерциялық ұйымдар, инжиниринг, технология.

Keywords: business, entrepreneurship, commercial organizations, engineering, technology.

Ключевые слова: бизнес, предпринимательство, коммерческие организации, инжиниринг, технологии.

Шағын және орта бизнес субъектілерін мемлекеттік қолдаудың әлемдік практикасы мазмұны мен бағыты бойынша бөлуге болатын жалпы қабылданған

тәсілдер, әдістер мен нысандар бар екенін көрсетеді. Шағын және орта бизнес субъектілерін мемлекеттік қолдау әдістері мазмұны бойынша ұйымдық-өкімдік, экономикалық және институционалдық болып табылады. Ал бағыты бойынша тікелей және жанама болып бөлінеді. Қазақстандағы ұйымдық-өкімдік әдістер (нормативтік актілер) қызметтің белгілі бір стандарттарын белгілей отырып, кәсіпкерлік қызметті реттейді. Ықпал етудің экономикалық әдістеріне материалдық мүддеге негізделген әдістер жатады, оларға несиелік-ақшалық және фискалдық саясат, преференциялар және т. б. жатады.

Институционалдық әдістерді қолдану шағын бизнестің инфрақұрылымын және тиісті басқару органдарын қалыптастыруды көздейді.

Жеке кәсіпкерлік субъектісі болып табылатын заңды тұлға Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасында көзделген ұйымдық-құқықтық нысанда ғана құрылуы мүмкін. Жеке кәсіпкерлік субъектілері мыналарға жатқызылуы мүмкін:

- шағын кәсіпкерлік субъектілеріне;
- орта кәсіпкерлік субъектілеріне,;
- ірі кәсіпкерлік субъектілеріне.

Заңды тұлғалық білімі жоқ қызметкерлердің орташа жылдық саны елу адамнан аспайтын дара кәсіпкерлер жеке кәсіпкерлікті жүзеге асыратын, жұмыскерлерінің жылдық орташа штат саны елу адамнан аспайтын және тиісті қаржылық жылға арналған бюджет туралы заңда белгіленген активтердің орташа жылдық құны жылына алпыс мың еселенген айлық есептік көрсеткіштен аспайтын заңды тұлғалар шағын кәсіпкерліктің субъектілері болып табылады [1].

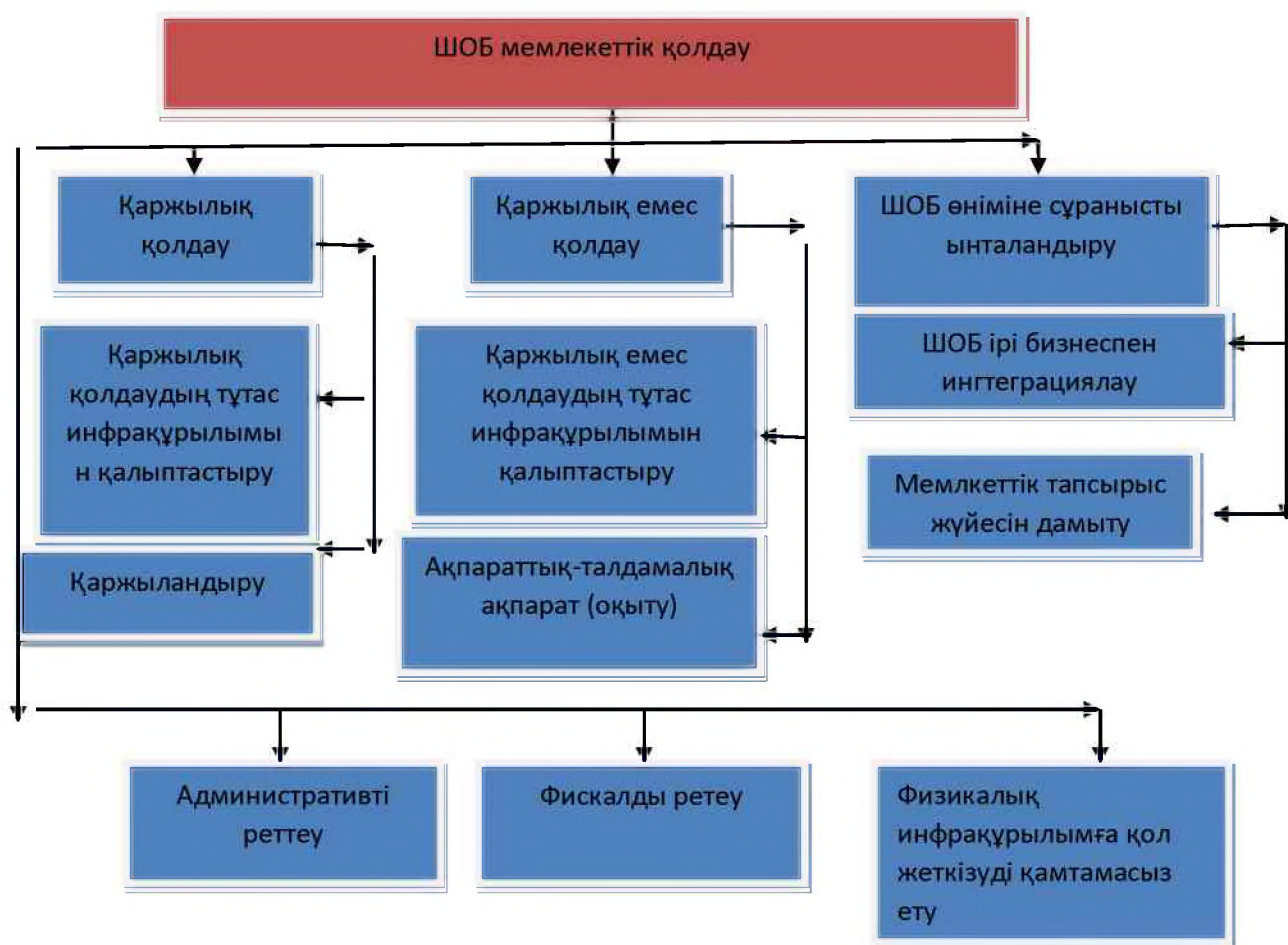
Қызметкерлерінің орташа жылдық саны елу адамнан асатын заңды тұлғалық білімі жоқ дара кәсіпкерлер және қызметкерлерінің орташа жылдық саны елу адамнан асатын, бірақ екі жүз елу адамнан аспайтын немесе бір жыл ішіндегі активтердің орташа жылдық құны тиісті қаржы жылына арналған республикалық бюджет туралы заңда белгіленген үш жүз жиырма бес мың еселенген айлық есептік көрсеткіштен аспайтын жеке кәсіпкерлікті жүзеге асыратын заңды тұлғалар орта кәсіпкерлік субъектілері болып табылады.

Қызметкерлерінің орташа жылдық саны екі жүз елу адамнан асатын немесе бір жыл ішіндегі активтердің жалпы құны тиісті қаржы жылына арналған республикалық бюджет туралы заңда белгіленген үш жүз жиырма бес мың еселенген айлық есептік көрсеткіштен асатын жеке кәсіпкерлікті жүзеге асыратын заңды тұлғалар ірі кәсіпкерлік субъектілері болып табылады.

Қазақстан Республикасында жеке кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау мынадай негізгі бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

- жеке кәсіпкерлікті реттеу мәселелері бойынша заңнаманы жетілдіру;
- жеке кәсіпкерлікті қолдау орталықтарын, бизнес-инкубаторларды, технологиялық парктерді, индустриялық аймақтарды және жеке кәсіпкерлік инфрақұрылымының басқа да объектілерін құру және дамыту;
- бюджеттік қаражат есебінен жеке кәсіпкерлік субъектілерінің қызметін оқу - әдістемелік, ғылыми-әдістемелік және ақпараттық қамтамасыз ету.

Жеке кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау және дамыту мына жолдармен жүзеге асырылады: мемлекеттік органдар жанынан жеке кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі мәселерді зерделеу және ұсыныстар әзірлеу жөніндегі ғылыми - зерттеу институттарын құру; орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар жанындағы сарапшылық кеңестердің қызметін ұйымдастыру; жеке кәсіпкерлікті қолдау мен дамытудың қаржы институттарын құру; бизнес - инкубаторлар мен индустриялық аймақтардың қызметін ұйымдастыру; Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жер учаскелерін, ғимараттарды, үй-жайларды сату немесе тұрғын үйлерді тұрғын емес үйлерге ауыстыру.

Сурет 1. - Қазақстандағы ШОБ-ты мемлекеттік қолдау сызбасы

Мемлекет тарапынан шағын және орта кәсіпкерлік бастамаларын қаржылық қолдауды акцияларының бақылау пакеті Ұлттық басқарушы холдингке тиесілі арнайы қор жүзеге асырады. Оның қызметінің негізгі мақсаты қаржы ресурстарына қол жеткізуді қамтамасыз ету болып табылады. Арнайы қордың негізгі міндеттері мыналар болып табылады: жобалық қаржыландыру; жеке кәсіпкерлік субъектілерінің қатысуымен микрокредиттік ұйымдар желісін дамыту; қаржы лизингін дамыту; шағын кәсіпкерлік субъектілерін оқыту және консалтингтеу.

Қазақстан Республикасында жеке кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдаудың және дамытудың негізгі мақсаттары жеке кәсіпкерлікті дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау және мемлекет мүдделері мен тұтынушылардың құқықтарын қорғау болып табылады.

Жеке кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеудің негізгі қағидаттары: жеке кәсіпкерліктің еркіндігіне кепілдік беру және оны қорғау мен қолдауды қамтамасыз ету; жеке кәсіпкерліктің барлық субъектілерінің кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруға теңдігі; жеке меншікке (жеке кәсіпкерлік субъектілерінің меншігіне) қол сұғылмаушылық және оны қорғау кепілдігі; Қазақстан Республикасында шағын кәсіпкерлікті дамыту басымдығы; жеке кәсіпкерлік субъектілерінің жеке кәсіпкерлік мүдделерін қозғайтын нормативтік құқықтық актілердің жобаларына сараптама жасауға қатысуы [2]. Қазақстанның ШОБ-ті мемлекеттік қолдау алты негізгі бағытты қамтиды-қаржылық қолдау, қаржылық емес қолдау, ШОБ өніміне сұранысты ынталандыру жөніндегі шаралар, әкімшілік реттеу, фискалдық реттеу және физикалық инфрақұрылымға қол жеткізуді қамтамасыз ету. Заңнамалық базаны үнемі жетілдіру ерекше бағыт болып табылады (сурет).

Қазақстан Республикасындағы жеке кәсіпкерлікке қатысты мемлекеттік саясат құны ең жоғары жаңа жоғары технологиялық өндірістер құруға бағдарланған шағын кәсіпкерлікті дамыту жолымен орта таптың қалыптасуына бағытталған.

Кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымы деп жеке кәсіпкерлік қызметті құрудың, жұмыс істеу мен дамытудың қолайлы жағдайларын қамтамасыз ететін ұйымдар кешенін айтамыз.

Қазақстан Республикасындағы мұндай ұйымдарға төмендегілер жатады:

- мемлекеттік және мемлекеттің бастамасы бойынша құрылған ұйымдар;
- үкіметтік емес ұйымдар;
- коммерциялық ұйымдар.

Функционалдық бағытына байланысты инфрақұрылым институттарының құрылымы былай анықталады:

- бизнестің қалыптасу, жұмыс істеу және даму кезеңдерінде мемлекеттік қолдау және жәрдемдесу;
- қаржылық қолдау;
- ақпараттық-аналитикалық қолдау;
- білім беру және кадрлардың біліктілігін арттыру саласындағы қолдау;
- материалдық-техникалық қолдау.

Кәсіпкерлік саласындағы мемлекеттік саясатты қалыптастыру және іске асыру жөніндегі міндеттерден басқа, мемлекет кәсіпкерлікті қаржылық, ақпараттық-талдамалық және материалдық-техникалық қолдауды қамтамасыз ету жөніндегі функцияларды орындайды. Осы қолдаудың барлық нысандарын мемлекет жергілікті және аумақтық деңгейлерде қабылданатын түрлі бағдарламалардың көмегімен атқарушы органдар арқылы да, сондай-ақ

мемлекеттік капиталдың қатысуымен арнайы құрылған ұйымдардың көмегімен де іске асырады.

Аталған функцияларды орындайтын ұйымдарға мынадай мемлекеттік компаниялар жатады:

1. «Инжиниринг және технологиялар трансферті орталығы» АҚ. Орталықтың негізгі мақсаты жаңа технологиялар трансфертін ұйымдастыру жолымен Қазақстан экономикасының нақты секторы салаларының бәсекеге қабілеттілігін арттыру;

2. «Kaznex» АҚ экспортты дамыту және жылжыту корпорациясы» Үкіметке мемлекеттік саясатты қалыптастыру саласында, оның ішінде кәсіпкерлікті дамыту бойынша ақпараттық-талдамалық қолдау көрсетеді;

3. «Даму» АҚ кәсіпкерлікті дамыту қоры» шағын және орта бизнестің, сондай-ақ қаржылық, консалтингтік қызметтерді ұсыну интеграторы мен операторы рөлінде Қазақстанның микроқаржылық ұйымдарының сапалы дамуына жәрдемдеседі;

4. «Ұлттық инновациялық қор» АҚ инвестицияларды тарту және жобаларды қаржыландыру жолымен инновациялық кәсіпкерлік бастамаларға қаржылық қолдау көрсетеді;

5. «Қазақстанның инвестициялық қоры» АҚ - қазіргі заманғы және озық технологияларды пайдалана отырып, шикізат пен материалдарды тереңдетіп қайта өңдеуді өндіретін кәсіпорындардың жарғылық капиталына инвестициялау жолымен қаржылық қолдау;

6. «Қазақстанның Даму Банкі» АҚ - қаржылық қолдау;

7. Технопарктер, бизнес-инкубаторлар, өнеркәсіптік аймақтар-кәсіпкерлікті оның қалыптасуы мен дамуы кезеңінде материалдық-техникалық қолдау.

Ұйымдастырушылық және функционалдық құрылымдарды салыстыру Қазақстанда кәсіпкерлікті дамыту процесіне инфрақұрылым институттарының қатысу матрицасын жасауға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта мемлекет шағын және орта кәсіпкерлік өзінің икемділігін, ұтқырлығын, нарықтық объективтілігін инновациялық экономикада өз орнын жедел іздестіру үшін пайдалануы тиіс екенін түсінді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Бастау Бизнес» жобасы аясында кәсіпкерлік негіздерін оқыту бойынша оқу құралы / «Атамекен» ҰКП. – Астана: «Шаңырақ-Медиа» ЖШС, 2018, – 250 б.

2. Мусиенко, С.О. Применение методов менеджмента в области обеспечения деятельности малых предприятий / С.О. Мусиенко // Интернет-журнал Науковедение. 2013. № 6 (19). С. 70 1. GR для малого и среднего бизнеса / А.С. Никитин и др. – М.: Проспект, 2016. – 100 с.

Атырау университеті КеАҚ, магистр,

Сисенгалиева Ш.Б. . - Х.Досмұхамедов атындағы
Атырау университеті КеАҚ, магистр,

Дарискалиева М.С. . - Х.Досмұхамедов атындағы
Атырау университеті КеАҚ, магистр,
«Қаржы және есеп» кафедрасының меңгерушісі

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА САҚТАНДЫРУ НАРЫҒЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа. Қазіргі қоғам жағдайында сақтандыру барлық меншік нысанындағы заңды және жеке тұлғалардың мүліктік мүдделерін дүлей зілзалалардан және басқа да келеңсіз құбылыстардан қорғаудың жалпыға бірдей әмбебап құралына айналды.

Сақтандыруды қоғамдық өндірісті, кәсіпкерлікті және азаматтардың әлауқатын сақтандыру мақсатында пайдаланудың объективті экономикалық қажеттілігі шаруашылық жүргізуші субъектілердің окшаулануына, азаматтардың қаржылық тәуекелдері мен мүліктік мүдделері деңгейінің өсуіне байланысты. Мақалада еліміздегі сақтандыру нарығының даму бағыттары бойынша қабылданған заңнамалар мен ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты сақтандыру бизнесін ұйымдастыру ерекшеліктері қарастырылған.

Abstract. In the conditions of modern society, insurance has become a universal means of protecting the property interests of legal entities and individuals of all forms of ownership from natural disasters and other negative phenomena.

The objective economic necessity of using insurance for the purpose of insuring public production, entrepreneurship and the well-being of citizens is due to the isolation of economic entities, the increase in the level of financial risks and property interests of citizens. The article discusses the features of the organization of the insurance business in connection with the rapid development of information technologies and legislation adopted in the areas of development of the insurance market in the country.

Аннотация. В условиях современного общества страхование стало универсальным средством защиты имущественных интересов юридических и физических лиц всех форм собственности от стихийных бедствий и других негативных явлений.

Объективная экономическая необходимость использования страхования в целях страхования общественного производства, предпринимательства и благосостояния граждан обусловлена замкнутостью хозяйствующих субъектов, ростом уровня финансовых рисков и имущественных интересов граждан. В статье рассмотрены особенности организации страхового бизнеса в связи с бурным

развитием информационных технологий и законодательства, принятых по направлениям развития страхового рынка в стране.

Түйінді сөздер: Сақтандыру, сақтандыру қызметі, сақтандыру нарығы, қайта сақтандыру, міндетті сақтандыру, сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қоры

Keywords: insurance, insurance activity, insurance market, reinsurance, compulsory insurance, Insurance Benefit Guarantee Fund

Ключевые слова: страхование, страховая деятельность, страховой рынок, перестрахование, обязательное страхование, Фонд гарантирования страховых выплат

«Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы кәсіпкерлік қызмет түрінде сақтандыруды жүзеге асырудың негізгі ережелерін, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарын құру, лицензиялау, реттеу, олардың қызметтерін тоқтату ерекшеліктерін, сақтандыру нарығын мемлекеттік реттеу міндеттерін және сақтандыру қызметін қадағалау принциптерін белгілейді. Қаржы нарығымен қаржылық ұйымдарды реттеу және қадағалау жөніндегі агенттік (уәкілетті мемлекеттік орган) Қазақстан Республикасының Ұлттық банкінің «Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес қабылдайтын нормативтік құқықтық актілері сақтандыру нарығының барлық қатысушылары үшін міндетті болып табылады.

Сақтандыру нарығы – бұл сатып алу-сату объектісі сақтандыру қорғаны болатын ақша қатынастарының анықталған аумағы, ұсыныстар мен оған деген сұраныс қалыптасатын айрықша әлеуметтік-экономикалық орта [1].

Сонымен бірге сақтандыру нарығын:

- қоғамның сақтандыру қорғауын қамтамасыз ету үшін сақтандыру қорының ақша қатынастарын қалыптастыру және бөлу бойынша ұйымдастыру түрі

- сәйкес сақтандыру қызметін көрсетуге қатысатын сақтандыру ұйымдарының жиынтығы ретінде де қарастыруға болады.

Аталған өнімнің тұтыну ерекшелігі басқа қаржы нарығының өнімдерінен айрықша және жақсы. Олардың ерекшелігі сақтандыру мәнінен шығады. Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 18 желтоқсандағы «Сақтандыру қызметі туралы» №126-ІІ Заңына сәйкес сақтандыру қызметінің астарында олардың сақтандыру жарнасынан (сақтандыру сыйақысы) төленіп, қалыптасқан қаржы қорлары есебінен белгілі оқиға (сақтандыру жағдайы) болған кезде азаматтардың, кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың мүлкітік мүддесін қорғау бойынша қызметін түсінуге болады. Сақтандыру нарығы субъектілерінің мүдделеріне қауіп әрқашан бар, бірақ міндетті сипатқа ие емес. Бұл қауіп бар, алайда өз мәні бойынша ықтималды. Сондықтан осы немесе өзге сақтандыру өнімін сатып алу (сату) немесе сатып алмауға (сатпау) таңдау мен есеп айырысу әркез бар. Берілген таңдауды жүзеге асыру үшін сақтандыру өнімі қаржы

нарығына үнемі қатысуы қажет. Осы қатысу сақтандыруды қаржы қатынастарының құрамды бөлігі ретінде қалыптастырады.

Әрбір сақтандыру өнімі сақтандырудың нақты объектілерімен сәйкестеледі (яғни сақталады) сақтандыру себебін (сақтандыру тәуекелі), оның құнын (сақтандыру сомасын), бағасын (сақтандыру тарифі), соңғысы сақтанатын сол оқиғаларды болжауда ақша төлемдері жағдайын (есеп айырысу) анықтайды. Сақтандыру полисі деп аталатын құжат сақтандыру өнімінің куәлігі (сертификат) қызметін атқарады. Полис келісім-шарттың негізгі сандық өлшемінен тұратын сақтандыруға қатысушыларға жолданған сақтандырудың жасасқан келісім (сақтандыру өнімін сатып алу - сату) фактісін бекітетін заңды құжат болып табылады.

Сақтандыру нарығының объективті даму негізі ұдайы өндіріс процесінде пайда болған қаржы-шаруашылық қызметін тұтынуды үздіксіз қамтамасыз ету және болжанбаған жағымсыз оқиғалар болған жағдайда ақшалай көмек көрстеу болып табылады.

Еркін нарықтық экономика, меншік түрінің көп түрлілігі, еркін баға қалыптастыру - тарифтік мөлшерлеме есебі, бәсекелестің бар болуы, таңдау еркі, сақтандырудың жаңа түрлерін әзірлеу және енгізу, т.с.с сақтандыру нарығының негізі болып табылады.

Сақтандыру нарығының әрекет етуінің міндетті жағдайы [2]:

- сақтандыру нарығында қоғамдық қажеттіктің бар болуы – сұраныстың қалыптасуы;

- осы қажеттікті қанағаттандыруға қабілетті сақтандырушының бар болуы – ұсыныстарды қалыптастыру.

Осыған байланысты сақтандырушы нарығы және сақтанушы нарығы атап көрсетіледі. Жұмыс істеп тұрған сақтандыру нарығы түрлі құрылымдық звеноларды қосатын күрделі, интегралданған жүйені көрсете алады. Сақтандыру нарығының алғашқы звеносы – сақтандыру қоғамы немесе сақтандыру компаниясы. Дәл осында сақтандыру қорының құрылу және пайдалану процесі жүзеге асырылады, экономикалық қатынастар білінеді, жеке, топтық, ұжымдық мүдделер араласады.

Бұдан басқа сақтандыру нарығында оның басқа да объектілері: қайта сақтандыру компаниялары, сақтандыру делдалдары – сақтандыру агенттері мен брокерлер (маклерлер), сақтандырушылардың түрлі бірлестіктері: сақтандыру пулы, одақтары және т.б. әрекет етеді.

Сақтандыру нарығына ұсынылған сақтандыру түрлерінің тізбесі сақтандыру келісім-шарты бойынша қосымша, жеке жағдайларды қоса алғанда әр алуан сақтандыру қызметін анықтайды.

Сақтандырудың жалпылығы сақтандыру нарығының қаржы кәсіпорындарымен, тұрғындар қаржысымен, банк жүйесімен, мемлекеттік бюджетпен және сақтандыру қатынастары жүзеге асырылатын басқа қаржы институттарымен тікелей байланысын анықтайды. Мұндай арақатынаста тиісті қаржы институттары сақтанушы және сақтандыру өнімін тұтынушылар ретінде

шығады. Ерекше арақатынастар сақтандыру нарығы мен мемлекеттік бюджет және міндетті сақтандыру ұйымдарымен байланысатын мемлекеттік бюджеттен тыс қорлар арасында қалыптасады.

Біздің елімізде ұлттық сақтандыру нарығының қазіргі заманғы инфрақұрылымы жедел қарқынмен қалыптасатынын атап өту қажет - Сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қоры құрылды, сақтандырудың міндетті түрлерінің тізімі кеңейтілді, мемлекеттік экспорт корпорациясы құрылды және басқалары.

Сақтандыру нарығының орны екі жағдайына себепші болады. Бір жағынан сақтандыру қорғауына объективті қажеттік бар болады, қоғамның әлеуметтік-экономикалық жүйесінде сақтандыру нарығының пайда болуына әкеледі. Екінші жағынан сақтандыру қорғауын қамтамасыз ету сақтандыру нарығы ұйымдарының ақша үлгісі осы нарықты жалпы қаржы нарығымен байланыстырады.

Қаржы жүйесіндегі сақтандыру нарығының орны сақтандыру нарығындағы инвестициялық ресурстарды орналастыру объектілері және сақтандыру қызметін, инвестициялық және қызметтің басқа түрлерін көрсету ретінде олардың маңызы сақтандыру қорғауын қаржыландыруда түрлі қаржы институттарының ролі ретінде қамтамасыз етіледі.

2018 жылдың 2 шілдесінде Қазақстан Республикасында екі заңға қол қойылған болатын: Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сақтандыру және сақтандыру қызметі, бағалы қағаздар нарығы мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы.

Заң халық пен бизнес үшін сақтандыру қызметтерінің қолжетімділігін, сапасын арттыруға және құнын төмендетуге, сақтандыру қызметтерін тұтынушылардың құқықтарын қорғауға, сондай-ақ қор нарығын жандандыруға бағытталған.

Заң мынадай негізгі бағыттарды көздейді:

1. Онлайн-сақтандыруды енгізу, оның нәтижесінде халық сақтандыру компанияларының интернет-ресурстары арқылы кеңсеге бармай немесе агенттің қатысуынсыз электрондық нысанда сақтандыру шарттарын жасасуға мүмкіндік алады;

2. Қазақстандық туристерді қорғау мақсатында заң жобасы шетелге шығатын туристің мүліктік мүдделерін міндетті сақтандыруға көшуді көздейді. Туроператордың немесе турагенттің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру саласындағы қолданыстағы заңнама туристердің мүдделерін қорғауға мүмкіндік бермейді;

3. Халықаралық тәжірибені ескере отырып, ауысымды сақтандыруды енгізу ұсынылады. Ауысымды сақтандыру – бұл сақтандыру үшін міндетті болып табылатын жекелеген кәсіптер, бірақ оның талаптары заңмен емес, тікелей сақтандыру компаниясы мен оның клиенті арасындағы шартпен анықталады;

4. Тараптардың сотқа жүгіну құқығын сақтай отырып, сақтандыру омбудсманының сақтандырудың барлық сыныптарына (міндетті және ерікті) өкілеттіктерін кеңейту көзделген;

5. Заң өмірді сақтандырудың жекелеген әлеуметтік маңызы бар өнімдері (еңбек ету қабілетінен айырылған қызметкерлердің зейнетақы аннуитеті және аннуитеті бойынша сақтандыру төлемдері) бойынша төлемдер болмаған кейбір жағдайларда сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қорының қосымша кепілдіктерін көздейді);

6. Сақтандыру нарығына қатысушылардың ашықтығын арттыратын қадағалау сипатындағы заңнамалық түзетулер [4].

Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы және интернет пайдаланушыларының өсуі сақтандыру бизнесін жаңа Сандық арна – электрондық коммерция туралы ойлануға итермелейді. Қазір сақтандыру қоғамдастығы Е-полисін сатып алу процедурасын, сақтанушы мен сақтандырушы арасында электрондық ақпараттық ресурстармен алмасу ережелерін және сақтандыру ұйымының ресми интернет-сайтында ақпаратты орналастыру ережелерін талқылауда.

Бұдан басқа, сонымен қатар сақтандыру жағдайының басталғаны туралы хабарлау, келтірілген зиянның мөлшеріне бағалау жүргізу және сақтандырушының интернет-сайты арқылы сақтандыру төлемін алу процедурасын да іске қосу жоспарланып отыр.

Технологиялық өзгерістерге байланысты сақтанушылардың жеке деректерін, деректер алмасу жүйесін қорғаудың, сақтандыру Алаяқтығына қарсы күрестің және киберқауіпсіздік мәселелерінің маңыздылығы артады.

Жаңа сандық өнімдер сатуды ұлғайту бөлігінде де, сервисті жақсарту үшін де өсу нүктелеріне айналуы мүмкін. Сақтандыру дербестендірілген болуы үшін қазақстандық сақтандыру компаниялары Мобильді қосымшаларды, мессенджерлерде чат – боталармен онлайн-кеңес беру сервистерін іске қосуды, ақылды сақтандыру технологияларын және «заттарды интернет» қолдануды бастады.

2020 жылдың желтоқсанынан бастап шетелдік сақтандыру ұйымдары ең төменгі талаптарға сәйкес келген жағдайда Қазақстан Республикасының аумағында өз филиалдарын аша алады.

ДСҰ – ға кіру шеңберінде Қазақстан Республикасы қабылдаған қаржылық қызмет көрсету секторы (бұдан әрі-оффер) бойынша ерекше міндеттемелер тізбесінде шетелдік сақтандыру ұйымының филиалын ашу кезінде сақталуы міндетті талаптар айқындалған. Филиалды ашуға өтінім берген сақтандыру/қайта сақтандыру ұйымының жиынтық активтерінің ең аз сомасы кемінде 5 млрд. Сонымен бірге тиісті сақтандыру саласы мен сыныбы бойынша 10 жылда филиал ашуға ниет білдірген Бас сақтандыру/қайта сақтандыру ұйымының жұмыс тәжірибесіне қойылатын талап белгіленген. Сондай-ақ сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымы резиденті болып табылатын мемлекет Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл саласындағы халықаралық ынтымақтастықтың қатысушысы болып табылады, ақшаны жылыстатуға қарсы күрестің қаржылық шараларын әзірлеу жөніндегі топпен (FATF) ынтымақтасады. Бұл ретте 85% - дан

аспайтын мөлшерде қайта сақтандыруға берілетін сыйақылардың жиынтық мөлшері бойынша шектеу белгіленген. Бұдан басқа тәуекелдерді тікелей сақтандыру/қайта сақтандыру мүмкіндігі үшін өтпелі кезең (яғни (Қазақстан аумағында шетелдік сақтандыру/қайта сақтандыру ұйымының коммерциялық қатысуынсыз), сондай-ақ теңіз көлігінің (Каботаж қызметін көрсететін кемелерді қоспағанда), коммерциялық авиация, ғарыштық ұшуларды іске қосу және жалдау (спутниктерді қоса алғанда), сондай-ақ тауарларды, көлік құралдарының өздерін тасымалдау жөніндегі тәуекелдерді сақтандыру/қайта сақтандыру бөлігінде 3 жылда осы жауапкершіліктен туындайтын делдалдық қызметтер көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сақтандыру қызметі туралы Қазақстан Республикасының Заңы, 2003ж. (толықтырулар мен өзгерістер енгізілген)
2. Страхование: теория, практика, зарубежный опыт. Жуйриков К.К., Назарчук, Жуйриков Р. – Алматы, 2001 г.
3. Құлпыбаев С., Ілиясов Қ.Қ. ҚАРЖЫ: Оқулық. – Алматы: 2005.
4. Альдешова С.Б., Ахметова Г.Т., Канатова А.Ж. Қазақстан Республикасы сақтандыру нарығының даму бағыттары//»Экономиканы жаңғырту: алғышарттар, жайкүйі, жаһандық сын-қатерлер мен индустрия трендтері жағдайында даму жолдары» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның еңбектер жинағы, Нұр-Сұлтан қ., 2020 ж., 587-590

УДК 33.334.7

Канавец С. А. - Инновационный Евразийский Университет, магистр, г. Павлодар, Казахстан

Беспалый С.В. - Инновационный Евразийский Университет, к.э.н., г. Павлодар, Казахстан

ВЛИЯНИЕ ПРОЦЕССОВ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА БАНКОВСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Аннотация. Цифровизация на сегодняшний день является крайне актуальным вопросом. Она коснулась в первую очередь мировой банковской системы. Актуальность данной работы заключается в том, что в современных условиях цифровизация очень важна и имеет огромное значение, особенно в сфере банковских услуг. Целями и задачами данной работы являются изучение особенностей влияния цифровизации на банковскую систему.

Аңдатпа: Цифрландыру - қазіргі уақытта өте өзекті мәселе. Бұл бірінші кезекте әлемдік банк жүйесіне қатысты болды. Бұл жұмыстың өзектілігі қазіргі жағдайда цифрландырудың өте маңызды және маңызды екендігінде, әсіресе банктік қызмет көрсету саласында. Бұл жұмыстың мақсаты мен міндеттері цифрландырудың банк жүйесіне әсер ету ерекшеліктерін зерттеу болып табылады.

Abstract. Digitalization is an extremely topical issue today. It touched primarily on the world banking system. The relevance of this work lies in the fact that in modern conditions digitalization is very important and of great importance, especially in the field of banking services. The goals and objectives of this work are to study the features of the impact of digitalization on the banking system.

Ключевые слова: цифровизация; трансформация; интернет-банкинг; банковская деятельность; бизнес-процессы; блокчейн, банки.

Түйінді сөздер: цифрландыру; трансформация; Интернет-банкинг; банк қызметі; бизнес-процестер; блокчейн, банктер.

Keywords: digitalization; transformation; Internet banking; banking activities; business processes; blockchain, banks.

Широкое использование информационных технологий стало объективной необходимостью в современном обществе. В банковском секторе в ближайшее время появятся тенденции к повышению качества и надежности предлагаемых продуктов и услуг, увеличению скорости проведения платежных операций и организации бесплатного электронного доступа к банковским продуктам для клиентов. Это говорит нам о том, что банки пытаются добиться конкурентного преимущества на финансовых рынках.

Масштабы и темпы цифровой трансформации должны стать ключевой характеристикой экономического развития. При системном государственном подходе цифровые технологии значительно стимулируют развитие открытого информационного общества как одного из важных факторов демократии, роста производительности и экономического роста в стране.

Крупные банки формируют перечень требований к функционированию информационной системы, а также к ее эксплуатации, учитывая специфику работы, объем деятельности, количество сотрудников и рабочих мест, объем и сложность работы, структуру, количество действующих внутренних банковских и клиентских счетов, масштаб филиальной сети, объем валютных операций и др.

Цифровая экономика - это система экономических, социальных и культурных отношений, основанная на использовании цифровых информационных и коммуникационных технологий. Нынешнее слияние онлайн- и офлайн-полей подтверждает перспективы развития цифровой экономики. Такие факторы, как большая база данных, универсальное подключение к Интернету и распространение сенсорных устройств, сделали это возможным [1].

Высокотехнологичные решения по организации кредитных бизнес-процессов, в том числе на основе нейронных сетей, значительно оптимизируют затраты коммерческих банков и повышают их эффективность в этой сфере. Распознавание и классификация текстов, используемых в системах электронного документооборота, расчет определенных классов текстов, поиск пар вопросов и ответов, классификация объектов, интеллектуальный анализ событий и многие другие современные цифровые миры значительно способствуют повышению эффективности кредитного процесса, в том числе корпоративный портфель в процессе формирования.

Банковский сектор потратил на ИТ-технологии около 525 миллиардов долларов в 2019 году, что на 4,1% больше, чем в 2018 году. Казахстанские банки не исключение: они реализуют проекты с использованием самых передовых технологий, таких как идентификация клиентов по сетчатке глаза и отпечаткам пальцев, чат-боты в службе поддержки и контакт-центрах, умные цифровые отделения без физического присутствия сотрудников банка. Это принципиально новая модель построения бизнеса, которая дает полный обзор традиционных подходов к решению проблем, создавая уникальный опыт. Новый круг эволюции финансовой индустрии ведет к цифровой ситуации, интерпретации банковских продуктов, услуг, маркетинга и продаж, обслуживания клиентов и операционных процессов в цифровой среде. Этот процесс затронул и банковский сектор: сегодня в Европе, на Ближнем Востоке и в Африке 41% платежей осуществляется с использованием бесконтактных технологий, в Азии - 39%, а доля мобильных платежей в мире составляет в среднем 22% [2].

Конечно, «лицом» современного классического банкинга являются удаленные цифровые услуги - интернет-банкинг, мобильный банкинг, личные счета, веб-сайты и другие специализированные услуги для частных и корпоративных клиентов. На эти каналы приходится более 90% контактов с

клиентами, которые происходят 24 часа в сутки, 7 дней в неделю. В больших городах, где есть интернет, классический банкинг во многих отношениях стал цифровым. С развитием мобильных интернет-технологий и смартфонов, сегодня основным каналом стало мобильное приложение, пользователи которого заходят в него несколько раз в день, чтобы проверять баланс на карте, просматривать транзакции, совершать переводы и оплачивать услуги. А также получение кредита или погашение, внесение депозита или покупка страховки.

Доля потребителей, использующих удаленные каналы обслуживания, с каждым годом увеличивается из-за изменений в конкурентной среде в этой отрасли, с появлением финтех-компаний. Согласно опросу, проведенному McKinsey в 2019 году, 45% клиентов Банка Казахстана хотели покупать банковские продукты с использованием таких инструментов, как мобильный банкинг и интернет-банкинг. Это благоприятное условие для быстрого перехода казахстанских банков на цифровые услуги, хотя Казахстан все еще отстает от европейского уровня (50-60%).

В настоящее время конкурентоспособность банка оценивается по его технологическим возможностям и их удобству для различных групп клиентов. Банкам необходимо пересмотреть свою стратегию и определить направление долгосрочного развития. Для крупных банков это может быть полномасштабная цифровая трансформация их собственного бизнеса путем создания собственной экосистемы. Малые банки же могут найти привлекательные ниши или провести точную оцифровку вместе с партнерами.

В данный момент отслеживаются четыре основные направления развития бизнес-модели в банковской отрасли с учетом влияния цифровой экономики:

- Формирование собственной экосистемы;
- Развитие партнерских отношений с другими компаниями;
- Предоставление банковских услуг под чужим брендом;
- Создание новых направлений бизнеса на основе блокчейна.

Блокчейн может существенно изменить банковский сектор. Уже на этом этапе можно отметить, что использование блокчейна будет эффективным в таких областях, как: документация и операции. В настоящее время перед банковскими компаниями стоит задача по оптимизации своих операций, поэтому внедрение блокчейна может быть эффективным нововведением, которое создает возможности и создает уникальные бизнес-предложения.

Используя блокчейн в банковских системах, банки повысят эффективность своей работы. С помощью новых технологий можно оптимизировать работу офисов, снизить риски и многое другое. А с помощью смарт-контрактов блокчейн экономит банкам до 85% стоимости различных проверок и других технических проблем. В частности, это касается работы с непроверенными компаниями, транзакции которых вызвали подозрение у крупных финансовых институтов. Скорость развития технологий и новых подходов, фреймворков очень высока при разработке мобильных и веб-приложений, а в случае банков она очень

похожа на общие подходы к мобильной и веб-разработке, с большим вниманием к вопросам безопасности. За последние несколько лет в развитии мобильного банкинга мало что изменилось - от разработки локальных приложений до разработки кроссплатформенных и гибридных приложений, а затем и нативных. В последнее время банки все чаще пытаются использовать нативный подход, поскольку он дает клиенту лучший опыт работы с соответствующей операционной системой, лучшую скорость рендеринга, высокую надежность встроенных функций устройства, хотя это немного дороже, чем кроссплатформенный подход [3]. Дальнейшее развитие ИТ-технологий может привести к тому, что по мере перехода растущих кредитных организаций к бизнес-модели цифрового банкинга цифровые банки могут полностью вытеснить с рынка традиционные банковские учреждения к 2026 году, что приведет к кардинальным преобразованиям в финансовой системе.

Список использованной литературы:

1. *Матвеев Игорь Андреевич*. Электронная экономика: сущность и этапы развития // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. — 2012. — Вып. 6 (42).
2. Цифровизация банковского сектора. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://regionorel.ru/novosti/novosti/tsifrovizatsiya_bankovskogo_sektora/
3. *Валерий Чумаков*. Стратегии цифрового лидерства // В мире науки. — 2019. — № 10. — С. 70—77

УДК 33.334.7

Мусаева А.А. –к.э.н., асс.профессор
кафедры «Финансы и учет»
Атырауского университета им.Х.Досмухамедова
Атырау, Республика Казахстан

Хамидуллина Ж.Б. – старший преподаватель
кафедры «Финансы и учет»
Атырауского университета им.Х.Досмухамедова
Атырау, Республика Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПРЕПОДАВАНИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ПРИЕМОМ МНЕМОНИКИ

Аннотация: В статье показаны способы методики преподавания бухгалтерского учета, приводящие к росту интереса к бухгалтерскому учету в целом. Авторами показаны: использование в преподавании бухгалтерского учета приемов мнемоники, методика преподавания бухгалтерского учета с системой «5СИС».

Аңдатпа: Мақалада бухгалтерлік есепке деген қызығушылықтың артуына әкелетін бухгалтерлік есепті оқыту әдістері көрсетілген. Авторлар мыналарды көрсетеді: бухгалтерлік есепті оқытуда мнемоника әдістерін қолдану, бухгалтерлік есепті оқыту әдістемесінің «5СИС» жүйесі.

Abstract: The article shows the methods of teaching accounting methods that lead to an increase in interest in accounting in general. The authors show: the use of mnemonic techniques in teaching accounting, the methodology of teaching accounting with the "5SIS" system.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, методы преподавания, приемы мнемоники, мотивация, система «5СИС», упрощенный рабочий план счетов, национальный код, активы и пассивы, документооборот.

Түйінді сөздер: бухгалтерлік есеп, оқыту әдістері, мнемоника тәсілдері, мотивация, «5СИС» жүйесі, шоттардың оңайлатылған жұмыс жоспары, ұлттық код, активтер және пассивтер, құжатайналымы.

Key words: accounting, teaching methods, mnemonic techniques, motivation, 5SIS system, simplified working chart of accounts, national code, assets and liabilities, document flow.

В научной литературе преподаванию бухгалтерского учета уделяется немало внимания. В зарубежной научной литературе мы можем найти научные

статьи об использовании в процессе обучения бухгалтерскому учету различных современных методов, основанных на:

- показе презентаций с использованием простых систем, таких как MsExcel;
- простом аналитическом моделировании, на использовании бухгалтерских инструментов, таких как SPSS, Stata, EvIEWS и т. д.;
- моделировании и использовании ролевых игр, просмотра видео, активного взаимодействия обучающегося с преподавателем.

А также существует множество научных статей, доказывающих эффективность традиционных методов обучения, таких как чтение и решение проблем, работа над решением проблем, посещение и участие в занятиях, мониторинг обсуждений, написание и ответ на вопросы объективного типа, решение неструктурированных вопросов и тематических исследований, краткое устное выступление перед началом новой темы и ответ на вопросы студентов, домашнее задание для целей пересмотра.

Как показал анализ литературы, в основном вопросы методики преподавания бухгалтерского учета связывают с применением тех или иных форм проведения занятий (лекции, телелекции, видеолекции, практические занятия, презентации и др.) и использования тех или иных инструментов (ИКТ, электронные учебники, бизнес-моделирование и расчет расходов в Excel, модель Бизнес-планирования (BPM) и др.)

Точка зрения, выдвинутая Beattieetal. (1997) по поводу обучения бухгалтерскому учету, предполагает «углубленное обучение», они утверждают, что уникальный подход способствует более широкому пониманию темы[1].

Интересным подходом является использование в преподавании бухгалтерского учета приемов мнемоники (Manalo, Bunnell, Stillman, 2000). Исследования показывают, что данные приемы позволяют лучше запомнить различные теоретические аспекты бухгалтерского учета, улучшают долговременную человеческую память, повышают мотивацию. Кроме того, использование мнемоники приводит к росту интереса к бухгалтерскому учету в целом, так как запоминание через ассоциации всегда интереснее статического запоминания. Приемы мнемоники эффективны для широкого использования в процессе преподавания будущим бухгалтерам, так как при этом обеспечивается более глубокое запоминание деталей. Приемы мнемоники могут применяться в достаточно ограниченном объеме, потому что в данном случае важно не техническое запоминание (т.е. зазубривание) методов учета запасов и способов начисления амортизации (пусть и при помощи использования более интересных приемов), а концептуальное понимание финансовой отчетности и умение ее анализировать[2].

Мы считаем, что выбор, разработка и использование методов обучения различны для каждой среды из-за специфических особенностей, таких как культура, менталитет и история страны. Эти методы могут быть использованы в каждой отдельной среде, если они адаптированы к местным особенностям.

В частности, интересным является методика преподавания бухгалтерского учета «5СИС», основанная на национальном коде казахского народа, разработанная Сисенгалиевой Ш.Б. – старшим преподавателем Атырауского университета им.Х.Досмухамедова. Данная методика эффективна для интенсивного освоения бухгалтерского учета начинающими и действующими предпринимателями преподаватель Сисенгалиева Ш.Б. По ее мнению, предприниматели, освоившие систему "5СИС" впоследствии смогут правильно вести бухгалтерский учет и в итоге самостоятельно составлять свой бухгалтерский баланс.

Интересным является то, что в основе системы 5"СИС" лежат цифры 7 и 41. Это сделано не только потому, чтобы легче было запомнить, но и потому, что данные цифры для казахского народа являются самыми святыми знаками. Присутствие цифры 7 у казахского народа чувствуется во всем – жеті жарғы (свод семи законов, составленные Тауке ханом), жеті ата (каждый казах должен знать имена своих семи дедов), жеті ғалам (семь направлений: восток, запад, юг, север, небо, земля, подземный мир), жеті қазына (жизнь полна и счастливаа, если у мужчины есть 7 составляющих: мужественность, красивая и умная жена, быстрый скакун, охотничий беркут, преданный пёс, оружие и всесторонние знания).

Также цифра 41 является для казахов сакральной. 41 день после рождения является истинным днем рождения ребенка, на 41 день можно показывать искупанного в 41 ложке воды новорожденного ребенка, с 41 дня ребенок начинает активно набирать в весе и т.п.

Авторы методики для понимания какие счета активные, а какие пассивные, все средства предприятия разделяют по двум признакам: по составу и размещению, а также по источникам их образования. Каждый вид делится на 7 групп. (рисунок 1)

Рисунок 1 – 7 активов и 7 пассивов

Примечание: Разработано на основе источника литературы [3]

Таблица 1 – Упрощенный рабочий план счетов для начинающего предпринимателя

Активные счета	Пассивные счета
1. Деньги – 1010,1030,1040	1. Вклады и пай – 5030
2. ТМЗ – 1310,1320,1330	2. Банковские займы – 3010,4010
3. Основные средства – 2410	3. Кредиторы.: А) налоги – 3110,3120,3130, 3140,3150,3160,3170,3180,3190 Б) зарплата – 3350,3210,3220,3397 В) поставщики – 3310 Г) аренда – 3360
4. Нематериальные активы – 2730	4. Доходы – 6010,6210,6280
5. Расходы – 7010,7110,7210,7410,7470, 8110	5. Износ основных средств – 2420
6. Дебиторы – 1210,1250,1420	6. Амортизация нематериальных активов – 2740
7. Прибыль/Убытки – 5610	

Примечание: составлено авторами на основе изученных материалов

Далее эти две «семерки» активов и пассивов, авторы кодируют согласно МСФО и получают в итоге упрощенный рабочий план счетов для предприятий. В него входят 41 счет, из них 17 активных счетов, 23 пассивных счета и 1 счет активно-пассивный (прибылей и убытков). Данный упрощенный рабочий план показан в таблице 1.

Это основной список счетов бухгалтерского учета, который предполагается для использования начинающими предпринимателями для учета своей деятельности. Они связаны с учетом денежных средств, ТМЗ, основных средств, нематериальных активов, расходов, расчетов с дебиторами, а также счета, связанные с вкладами и паями, банковскими займами, кредиторами, доходами, износом основных средств, амортизацией НМА и формированием прибылей/убытков.

Теперь, составляется счетная формула:

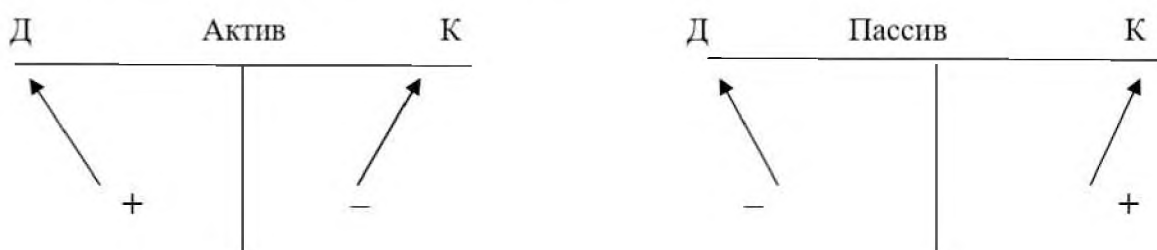

Рисунок 2 – Счетная формула

Примечание – Составлено на основе источника [4]

Согласно принципу двойной записи любая операция должна быть отражена на двух счетах одновременно. Это называется корреспонденцией счетов. Любое увеличение на активном счете дебетуется, на пассивном счете – кредитруется. В этой счетной формуле показано увеличение знаком (+). И наоборот, любое уменьшение на активном счете кредитруется, а на пассивном счете – дебетуется. (рисунок 2) В счетной формуле это обозначено знаком (-).

В данной методике рассматривается подробно каждый шаг системы «5СИС». Приведен пример следующей хозяйственной операции.

1. Поступил в кассу от учредителей вклад на сумму 1 500 000 тенге.

I-шаг. Необходимо внимательно прочитать содержание хозяйственной операции (в этом примере наличные деньги были оприходованы в кассу).

II-шаг. Далее определяются участвующие стороны операции. Согласно принципу двойной записи, как правило, одна сторона отдает, а другая -принимает (в этом примере, первая сторона – это вклады и пай, а вторая сторона – это касса).

III-шаг. Третий этап состоит из трех шагов, на которых определяются три элемента:

А) коды счетов (номера счетов)

Б) «+» и «-»

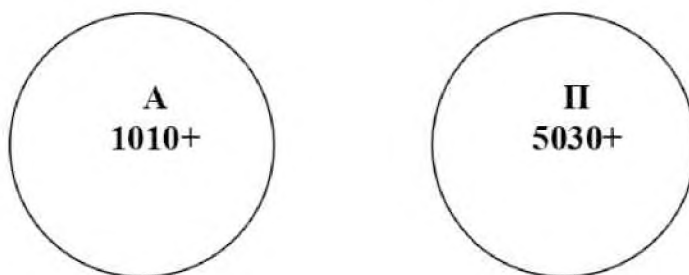
В) А и П (актив и пассив)

В итоге получатся рисунок 4:

А) согласно примерному плану счетов проставляются четырехзначные коды этих сторон (касса – 1010, вклады и пай – счет 5030).

Б) + и – , здесь определяется что происходит, увеличение или уменьшение этих сторон (рядом с кодом 5030 ставится знак «+», так как размер вкладов увеличился, рядом с кодом 1010 также ставимся знак «+», то есть сумма в кассе также увеличилась. Здесь объясняется, что проставление знаков «+» и «-» зависят от содержания хозяйственной операции. Могут быть «+» и «+» , «-» и «-», «+» и «-», «-» и «+».

В) используя рабочий план счетов (таблица 1) уточняется характеристика указанных счетов (счет 5030 «Вклады и пай» является пассивным, счет 1010 «Денежные средства в кассе» - активным). Над счетом 1010 проставляется буква «А» (активный), а над счетом 5030 - буква «П» (пассивный).

Рисунок 3 – Схема по итогам третьего шага

Примечание – Составлено на основе источника [4]

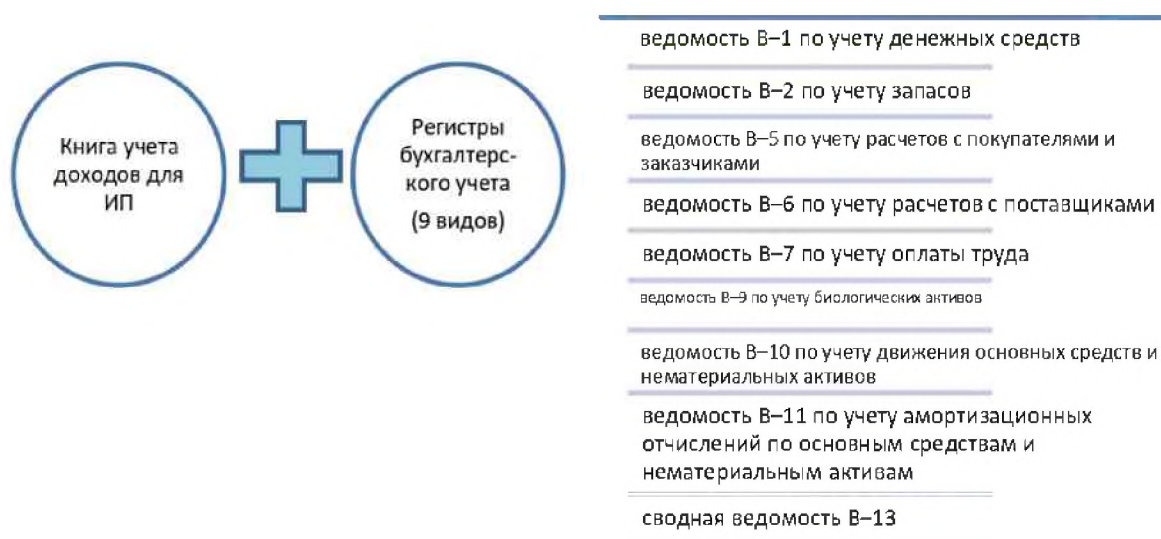
IV-шаг. Внимательно посмотрев на завершающую схему III-шага (рисунок 3) и на счетную формулу (рисунок 2), делается вывод, что счет 1010 дебетуется, а счет 5030 – кредитруется.

V-шаг. Следующим шагом является подготовка проекта ожидаемой бухгалтерской проводки. Сначала записывается дебет - Дт, а затем кредит - Кт и сумма. Бухгалтерская проводка выглядит следующим образом:

Дт	Кт	Сумма
1010	5030	1 500 000

Авторы считают, что данная система может быть успешно освоена начинающими бухгалтерами, предпринимателями, которые не имеют специального экономического или бухгалтерского образования. [16]

Также по системе «5СИС» предлагается два варианта документооборота для индивидуальных предпринимателей. В первом варианте предлагается использовать документооборот, состоящий из 10 единиц (1 книга и 9 ведомостей), рисунок 5.

Рисунок 5 – Первый вариант документооборота для ИП

Примечание – Составлено на основе источника [4]

По второму варианту индивидуальные предприниматели, которые работают по общеустановленному режиму, должны вести полноценную бухгалтерию.

Для таких предпринимателей по системе «5СИС» предлагается следующий документооборот, который состоит из 5 групп (рисунок 6):

Рисунок 6 – Второй вариант документооборота для ИП на ОУР
Примечание – Составлено на основе источника [4]

Таблица 2 – Предлагаемый рабочий план счетов для начинающих предпринимателей

разделы	Активные счета	разделы	Пассивные счета
I	1010,1020,1030,1040, 1070,1210,1250,1260,1310,1320,1 330	I	_____
II	2110, 2120, 2140, 2160, 2210, 2220, 2310, 2320,2410,2730,2510,2520	II	2420,2740
III	_____	III	3010,3020, 3110,3120,3130,3140,3150,3160,3170,318 0,3190, 3210,3220,3230,3240, 3310, 3340, 3360, 3380
IV	_____	IV	4010,4020,4040,4060, 4150, 4310, 4410
V	5710	V	5030,5110,5510,5520,5410, 5710
VI	_____	VI	6010,6210,6280
VII	_____	VII	7010,7110,7210,7410,7480,7710
VIII	_____	VIII	8110,8210, 8310
	24		46

Авторы методики утверждают, что применение атыраускими предпринимателями документооборота по второму варианту в течение последних 10 лет дает отличные результаты.

Мы согласны с данной методикой преподавания бухгалтерского учета, но с учетом внесенных изменений в Типовой план счетов, хотели бы внести дополнения.

Предлагаем увеличить количество счетов Рабочего плана до 70-ти (таблица 2)

Нами также предлагается следующий документооборот, который состоит из 7 групп:

- I. Первичные документы
- II. Форма 1 Бухгалтерский баланс
- III. Форма 2 Отчет о финансовых результатах
- IV. Форма 3 Отчет о движении денежных средств
- V. Форма 4 Отчет о движении капитала
- VI. Пояснительная записка
- VII. Налоговые декларации

Таким образом, в данной статье нами предприняты попытки поддержки отечественных преподавателей бухгалтерского учета в разработке методов преподавания бухгалтерского учета, основанных на казахских национальных традициях, а также расширение и продвижение их идей.

Использованная литература

1. Бекулов Х.М., Тхазеплова М.Х., Бекулова И.Б. Частная методика преподавания бухгалтерского (финансового) учета в условиях многоуровневой системы подготовки экономистов // Наука и образование: современные тренды. 2015. № 1(7). – С. 58–73.

2. Уляшева Л.Г. Совершенствование методики преподавания бухгалтерского учета для бакалавров // Материалы межрегиональной научной конференция (1–3 декабря 2017 года) – Сыктывкар: Изд-во СГУ им. Питирима Сорокина, 2017. – С.73-77

3. Товма Н.А. Учебно-методические проблемы преподавания бухгалтерского учета // Сибирский торгово-экономический журнал. 2016. № 1(22). – С. 107–110.

4. Сисенгалиева Ш.Б., Утепкалиева К.М., Мусаева А.А. Применение системы "5СИС" для интенсивного освоения бухгалтерского учета предпринимателями // ММНПК "Учет, аудит и анализ: теоретические и практические аспекты развития современной науки", г.Алматы, КазЭУим.Т.Рыскулова. – С. 428-434

ӘОЖ 33.334.7

Дарискалиева М.С. - Х.Досмұхамедов атындағы
Атырау университеті КеАҚ,
менгерушісі, магистр,
Атырау, Қазақстан
магистр, магистр

Альдешова С.Б. - Х.Досмұхамедов атындағы
Атырау университеті КеАҚ,
магистр,
Атырау, Қазақстан

ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЛАРЫНДА ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫН ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУДЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа. Жаһанданған елдердің, соның ішінде Қазақстан да бар, бәріне тән адамзат алдындағы жаһандық он сын қатардың сегізіншісі – үдей түскен әлеуметтік тұрақсыздық болса, оны туындатушы әлеуметтік теңсіздік екенін білеміз. Әлеуметтік тұрақтылыққа қол жеткізіп қана қоймай, оны нығайту міндеті Қазақстанда қазіргі кезде бұрынғысынан да өзектірек, себебі пандемияға байланысты өткен 2020 жылдағы төтенше жағдай жарияланғаннан кейінгі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер халықтың әл-ауқатына жағымсыз әсер етті.

Мақалада еліміздегі пандемия жағдайларында Қазақстан халқын әлеуметтік қорғаудың қаржылық аспектілері қарастырылған.

Abstract. We know that the eighth of the ten global challenges facing humanity inherent in globalized countries, including Kazakhstan – is the growing social instability, and the social inequality that generates it. The task of not only achieving social stability, but also strengthening it in Kazakhstan is now even more urgent, as the socio-economic changes after the declaration of a state of emergency in 2020 in connection with the pandemic have negatively affected the well-being of the population.

The article considers the financial aspects of social protection of the population of Kazakhstan in the context of the pandemic in the country.

Аннотация. Мы знаем, что восьмая из десяти глобальных вызовов перед человечеством, присущих глобализированным странам, в том числе и Казахстану, – это нарастающая социальная нестабильность, а порождающее ее социальное неравенство. Задача не только достижения социальной стабильности, но и ее укрепления в Казахстане в настоящее время еще более актуальна, так как социально-экономические изменения после объявления чрезвычайного положения в 2020 году в связи с пандемией негативно сказались на благосостоянии населения.

В статье рассмотрены финансовые аспекты социальной защиты населения Казахстана в условиях пандемии в стране.

Түйінді сөздер: әлеуметтік саясат, әлеуметтік кепілдіктер, әлеуметтік камсыздандыру, пандемия салдары, әлеуметтік қорғау.

Keywords: social policy, social guarantees, social security, consequences of the pandemic, social protection

Ключевые слова: социальная политика, социальные гарантии, социальное обеспечение, последствия пандемии, социальная защита

2019 жылдың аяғына таман Қытайдың Ухань қаласынан бастау алған «COVID-19» короновирустық жұқпа әуелі эпидемия, кейін пандемияға ұласып, әлемнің барлық елдеріне қиыншылықтар әкелді. Қай кезде де мұндай індет кезінде елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайында өзгерістер орын алып, халықтың тұрмыстық жағдайына теріс әсерлері болатыны көпшілікке мәлім. Қазақстан да пандемия салдарын сезінген елдердің бірі. Бірақ елімізде тәуелсіздік алғаннан бері әлеуметтік саясаттың сындарлы жүргізіліп келе жатқаны сол ауыртпашылықтарды енсеруге мүмкіндік берді. Халықты әлеуметтік қорғау мемлекеттің экономикалық қызметі болса, оның жүзеге асырылуы қаржылық камтамасыз етуді қажет етеді. Әлеуметтік бағдарланған саясатты ұстанатын Қазақстан экономиканың қалыпты дамуы жағдайында да, сондай-ақ өткен жылғыдай төтенше жағдай жарияланған кезде де мемлекет тарапынан халықтың тұрмыстық жағдайының нашарлауынан туындайтын өмір сүру деңгейінің төмендеуінің алдын алуға қызметтер көрсетіледі.

Жаһанданған елдердің, соның ішінде Қазақстан да бар, бәріне тән адамзат алдындағы жаһандық он сын қатердің сегізіншісі – үдей түскен әлеуметтік Қазақстан-2050 Стратегиясындағы үшінші басымдықтың екінші тұрақсыздық болса, оны туындатушы әлеуметтік теңсіздік екенін білеміз. Әлеуметтік тұрақтылыққа қол жеткізіп қана қоймай, оны нығайту міндеті Қазақстанда қазіргі кезде бұрынғысынан да өзектірек, себебі пандемияға байланысты өткен 2020 жылдағы төтенше жағдай жарияланғаннан кейінгі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер халықтың әл-ауқатына жағымсыз әсер етті.

Алыс келешекке дамуы бағдары белгіленген еліміздің «Қазақстан-2050» Стратегиясында іске асыру көзделген жеті ірі басымдықтың үшіншісі «Әлеуметтік саясаттың жаңа қағидалары – әлеуметтік кепілдіктер және жеке жауапкершілік» деп көрсетіліп, ол келесі бөлімдерді қамтиды: ең төменгі әлеуметтік стандарт; атаулы әлеуметтік қолдау; өңірлердегі әлеуметтік теңгерімсіздіктер проблемасын шешу; жұмыспен қамту және еңбек саясатын жаңғырту. Үшінші басымдықтың бірінші бөлімі болып әлеуметтік саясаттың жаңа қағидалары берілген болатын. Соған сәйкес 2013 жылдан бастап Қазақстанның әлеуметтік саясатының жаңа қағидаларын қалыптастыру жолында оң өзгерістер орын алып, «Ең төмен әлеуметтік стандарттар және олардың кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен біріншіден Еңбек, әлеуметтік камсыздандыру және денсаулық сақтау салаларындағы ең төмен әлеуметтік стандарттар 2015 жылғы 29 шілдедегі № 631 бұйрығы шықты. Сол стандартта

айлық жалақының төмен мөлшері, күнделікті жұмыстың (жұмыс ауысымының) ұзақтығы, жыл сайынғы негізгі ақылы еңбек демалысы, ең төмен күнкөріс деңгейі шамасы, ең төмен зейнетақы мөлшері, арнаулы

Кесте 1. - ҚР ең төмен әлеуметтік стандарттар, 2021 жыл

№	Ең төмен әлеуметтік стандарттар	Мөлшері	Реттеуші нормативтік-құқықтық акт
1	Айлық ең төмен жалақы мөлшері	42 500 теңге	2021 қаржы жылына арналған Республикалық бюджет туралы ҚР Заңы
2	Күнделікті жұмыстың (жұмыс ауысымының) ұзақтығы	Күнделікті жұмыс ұзақтығы – 8 сағат (аптасына 40 сағаттан бес күн жұмыс жасайтындарға) 14 жастан 16 жасқа дейінгі жұмыскерлер үшін - аптасына 24 сағаттан аспайтын; 16 жастан 18 жасқа дейінгі жұмыскерлер үшін - аптасына 36 сағаттан аспайтын жұмыс уақытының қысқартылған ұзақтығы белгіленеді.	Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі (2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ)
3	Жыл сайынғы негізгі ақылы еңбек демалысы	Еңбек кодексінде, ҚР өзге де нормативтік құқықтық актілерінде, еңбек, ұжымдық шарттарда және жұмыс берушінің актілерінде көбірек күн саны көзделмесе, жұмыскерлерге ұзақтығы күнтізбелік жиырма төрт күн болатын жыл сайынғы ақы төленетін негізгі еңбек демалысы беріледі	Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің <u>88-бабы</u> (2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ)
4	Ең төмен күнкөріс деңгейінің шамасы	34 302 теңге	2021 қаржы жылына арналған Республикалық бюджет туралы ҚР Заңы
5	Ең төмен зейнетақының мөлшері	42 272 теңге	2021 қаржы жылына арналған Республикалық бюджет туралы ҚР Заңы
6	Арнаулы әлеуметтік көрсетілетін қызметтердің кепілдік берілген көлемі	Әлеуметтік-тұрмыстық; әлеуметтік-медициналық; әлеуметтік-психологиялық; әлеуметтік-педагогикалық; әлеуметтік-еңбек; әлеуметтік-мәдени; әлеуметтік-экономикалық; әлеуметтік-құқықтық қызметтер	Арнаулы әлеуметтік қызметтердің кепілдік берілген көлемінің тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2009 жылғы 14 наурыздағы № 330 қаулысы
Дерек көзі: ҚР заңдық-нормативтік актілері			

әлеуметтік көрсетілетін қызметтердің кепілдік берілген көлемі секілді ең төмен әлеуметтік стандарттары бекітілетін болып шешілді. Қазақстанда ең төмен әлеуметтік стандарттарды әзірлеп, бекітуге құзіретті мемлекеттік орган -

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі болып табылады. Қазақстанның бүгінгі таңдағы ең төмен әлеуметтік стандарттар құрамындағы элементтердің қазіргі шамасы келесі кестеде берілген:

бөлімінде атаулы әлеуметтік қолдау туралы айтылған. Мемлекет тарапынан атаулы әлеуметтік қолдауға мұқтаждар категориясының біреуі өмірлік қиын жағдайда жүрген адамдар. Төтенше жағдай жарияланып, адамдарға оқшаулану міндеттелгенде көптеген кәсіпорын, ұйымдардың өз жұмысын мәжбүрлі түрде тоқтатуы отбасыларының кіріс көзінің бастысынан айырылуына әкелді. Кей ұйымдар жұмысшыларын өз бюджетінен ең төмен жалақы мөлшеріндегі табыспен қамтамасыз етсе, басқа біреулерінің ондайға мүмкіндігі жетпегендіктен жұмысшылары бюджеттің атаулы әлеуметтік қолдауына жүгінуге мәжбүр болды.

Мемлекеттің өз функцияларын орындап, толыққанды жұмыс жасауы үшін оның бюджеті кірістермен толығыуы тиіс, ал пандемиядан болған дағдарысты жағдай бюджеттік механизмнің тиімді жұмыс жасауына кедергі. Кіріс көзінен айырылған отбасылардың күнделікті өмір сүруіне ғана емес, сондай-ақ оның банктік ұйымдардан алған несиелік қарызы бойынша ай сайынғы төлейтін сомасы, үйінде орта арнаулы және жоғары оқу орындарында оқитын білім алушылардың жылдық оқу ақысы және т.с.с. міндеттемелерін өтеуге де қаражат керек. Мемлекеттік бюджеттің әлеуметтік шығыстарында әлеуметтік қорғауға қаражат бөлу қарастырылғанымен, пандемиядан туындайтын белгісіздік жағдайларында мемлекетке түсетін жүкті азайтып, қаржылық қиыншылықтар жағдайларында уақытша болса да қолдау мақсатындағы бюджеттен тыс қорларды құру мәселесін (ондай қорлар Қазақстанның тәуелсіздік алған жылдарында жұмыс жасады) қарастырған жөн деп санаймыз.

Халықты әлеуметтік қолдаудың тағы бір қаржылық аспектісі отбасыларды қаржылық қолдауға қосымша қаражат көздерін табу мәселесін шешу жолының біреуі ретінде халықтың зейнетақы қорындағы қорланымының шетінен пайдалануға мүрдат беру болып табылады. Көпшілікке мәлім, зейнетақы жүйесі адамдардың қартайған шағындағы өмірін қамтамасыз ету мақсатында өз қаражатын қордалап, сақтандырушы құрылым. Қор қаражатына немқұрайлы қарауға болмайтыны осыдан-ақ байқауға болады. Өткен жылдан бері зейнетақы қорындағы қорланым шетінен қаражатты алып пайдалануға бола ма деген мәселе төңірегінде пікірталасты әңгімелер көп айтылды.

Зейнетақы жүйесін жаңғырту мақсатында енгізілетін түйткілді өзгерістің біреуі 2021 жылдан бастап зейнетақы қоры салымшыларына зейнетақы қорланымдарының бір бөлігін тұрғын үй жағдайын жақсарту, қымбат ем-домның ақысын төлеу немесе қаражатты басқаратын жеке басқарушы компаниялардың басқаруына беру үшін пайдалану құқығы берілетіндігі болып тұр. Бейқам қарттықты қамтамасыз ету мақсатында зейнетақы қорында жинақталатын салымды қартайған шаққа жетпей жаратып тастауға жол берілмейтіні түсінікті. Дегенмен де халықтың басым көпшілігі табыс деңгейінің аздығынан зейнетақы қорланымының белгілі бөлігін тұжырымдамада белгіленіп көрсетілген мақсаттарға пайдалана алмауы мүмкін. Осы жылдың басында зейнетақы

жинақтарының ең аз жеткіліктілік шегін айқындау әдістемесінің жобасына сәйкес алдын ала есептелген зейнетақы қаражатын мерзімінен бұрын пайдалану шеңберіндегі «жеткіліктілік шегі» белгіленіп, сол шекті көрсететін арнайы кесте бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланды.

Әлеуметтік мәселелерді шешуде зейнетақы қорындағы аударымдардан және инвестициялық табыстан қордаланған жинақтың бөлігін пайдаланудың тиімділігі зор, мысалы баспанасын ипотекалық несиеге алған адамның сол қаражат көмегімен несиені қайта қаржыландыруға жүгінуі немесе «Отбасы банкінде» ашылған жинақ шотын толықтырумен тұрғын үй алу мүмкіндігі. Денсаулығын түзету үшін адамға қаражат қажет екені, ауқымды ем-домдық қызметпен, тегін дәрі-дәрмекпен (қымбат түрлері) үздіксіз қамтамасыз етуде мемлекеттің қаржылық мүмкіндіктері шектеулі екенін ескерсек, адамның өз денсаулығына қаражат құюына зейнетақы қорындағы жинақтарының бөлігін пайдалану отбасының ақшаға қажеттілігін азайтады. Зейнетақы қорындағы салымшылардың жинақтарына инфляция әсер етпей қоймайды. Алдын ала пайдалануға алатын зейнетақы жинақтарының бөлігін қаржы нарығы делдалдарына беру арқылы инвесторға айналу мүмкіндігі де адамның қаржылық-әлеуметтік жағдайына оң ықпал етеді.

«Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты 2020 жылдың 1 қыркүйегіндегі Жолдауында Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев «Қазіргі күрделі жағдайда алдымызда тұрған басты міндет – әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты, жұмыс орындарын және халықтың табысын сақтап қалу» - деп атап көрсеткен болатын. Қазақстан үшін жұмыссыздық стратегиялық маңызды салалардағы елеулі жұмыссыздықтың болуымен байланысты отбасылардың әлеуметтік тұрақсыздығы факторы десе де болады. Қазіргі уақытта COVID-19 коронавирустық пандемиясының кеңінен таралуымен, сонымен бірге экономикалық-қаржылық дағдарыстың жаңа толқынының туындауымен байланысты жұмыссыздықтың өсуін тежеу және жұмыссыз, өмірлік қиын жағдайда қалған адамдарды әлеуметтік қолдау шараларын қолдану неғұрлым өзекті мәселе болғандықтан халықты әлеуметтік қолдаудың жаңғырған қаржылық тетігін дайындау күн тәртібіне қойылуы тиіс деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты, желтоқсан 2012 жыл
2. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі ((2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ)
3. 2021-2023 қаржы жылдарына арналған Республикалық бюджет туралы ҚР Заңы
4. Арнаулы әлеуметтік қызметтердің кепілдік берілген көлемінің тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2009 жылғы 14 наурыздағы № 330 қаулысы

УДК 33.334.7

Командик Т.Д. - Павлодарский педагогический
университет, Павлодар, Казахстан

Сексенов В. А. - Павлодарский педагогический

университет, Павлодар, Казахстан

Нургалиева Д.А. - ГУ «Средняя общеобразовательная школа № 13, заместитель директора по воспитательной работе, Павлодар, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ФИЗКУЛЬТУРНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА

Аннотация. С учетом современных требований, предъявляемых обществом к специалисту с высшим образованием, а также интенсификации умственного труда как в школе, так и в вузе, назрела необходимость смещения акцента в физическом воспитании студентов с физической подготовки в сторону повышения общего уровня образованности и формирования истинной физической культуры личности. Особенно это актуально для современного педагога. В данной статье обсуждаются пути решения проблемы формирования профессиональных физкультурно-педагогических навыков у студентов педагогического вуза.

Аңдатпа. Қоғамның жоғары білімі бар маманға қоятын қазіргі заманғы талаптарын, сондай-ақ мектепте де, ЖОО-да да ақыл-ой еңбегін қарқынды ескере отырып, студенттердің дене тәрбиесіне баса назар аударуды дене шынықтырудан жалпы білім деңгейін арттыру және жеке тұлғаның шынайы дене мәдениетін қалыптастыру жағына ауыстыру қажеттігі пісіп-жетілді. Бұл әсіресе қазіргі заманғы мұғалімге қатысты. Бұл мақалада педагогикалық университет студенттерінде кәсіби дене шынықтыру және педагогикалық дағдыларды қалыптастыру мәселелерін шешу жолдары талқыланады.

Abstract. Taking into account the modern requirements imposed by society on a specialist with a higher education, as well as the intensification of mental work both at school and at university, there is a need to shift the emphasis in the physical education of students from physical training towards increasing the overall level of education and the formation of a true physical culture of the individual. This is especially true for the modern teacher. This article discusses ways to solve the problem of the formation of professional physical culture and pedagogical skills among students of a pedagogical university.

Ключевые слова: физическое воспитание, физкультурные навыки, студенты педагогических специальностей.

Түйінді сөздер: дене тәрбиесі, дене шынықтыру дағдылары, педагогикалық мамандықтардың студенттері.

Keywords: physical education, physical education skills, students of pedagogical specialties.

Воспитание молодого поколения, способного воплотить в жизнь идеи по совершенствованию современного общества, в решающей степени зависит от учителя, его идейной убежденности, профессионального мастерства, эрудиции и культуры. Поэтому перед высшим образованием в стране всегда стоит задача всемерного улучшения подготовки учительских кадров, «...призванных поднять на новый уровень образование и воспитание подрастающего поколения, его подготовку к самостоятельной трудовой жизни» [1].

Особая роль в профессиональной подготовке учителя принадлежит физическому воспитанию, которое «обеспечивает, во-первых, формирование физической культуры, социальных свойств личности, ее психофизических качеств и двигательных способностей, потребностей в физическом самовоспитании и самосовершенствовании, необходимых и достаточных для успешного, неограниченного выполнения педагогической деятельности, организации здорового образа жизни, культуры умственного труда; во-вторых, инициативное и компетентное использование средств физической культуры и спорта в воспитательной работе с учащимися, укреплении их здоровья, организации деятельности, интересного досуга, активного отдыха» [2]. Эта позиция русских ученых М.Я. Виленского и Р.С.Сафина сегодня, как никогда, имеет острую актуальность. За время пандемии, когда все образовательные учреждения перешли на режим дистанционного обучения, организму не только детей, но и взрослых был нанесен серьезный урон в связи с недостатком двигательной активности. И преодолевать эти последствия необходимо сообща, в совместной работе школ и родителей, приобщая весь педагогический коллектив к организации активного отдыха школьников.

Однако, именно в условиях дистанционного обучения высветились недостатки и проблемы в подготовке будущих педагогов не только к оздоровительной работе с учащимися, но и к поддержанию и укреплению собственного здоровья.

В Павлодарском педагогическом университете физическое воспитание, как и все другие дисциплины, вуз вынужден был организовать в дистанционном режиме. Для этого на портале дистанционного обучения преподаватели физического воспитания вуза разместили кейсы с учебно-методическими комплексами дисциплины (УМКД), подробно расписали все недельные задания, график их выполнения и зачетные требования для рубежного и итогового контроля. Студенты, помимо поиска теоретических сведений по различным темам, должны были два раза в неделю выполнять дома гимнастические упражнения разной направленности, включенные в УМКД. Каждый гимнастический комплекс состоял из трех частей: первая – активная вариативная ходьба и бег на месте, вторая – ОРУ, третья - упражнения с различным спортивным инвентарем: с гантелями, с гимнастическими палками, с резиновыми амортизаторами, с гимнастическим мячом, упражнения из системы «Бодифлекс», но без задержки дыхания и пр.. Всего было размещено в УМКД 30 комплексов.

Их студенты могли выполнять полностью по образцу, или выбрать интересные для себя и доступные упражнения. Из предложенного материала можно было составлять свои комплексы или вообще включать другие упражнения, если студент имел уже достаточный двигательный опыт или ранее занимался в группе специальной спортивно-оздоровительной подготовки.

Помимо этого в УМКД были включены видеоуроки, в которых преподаватели давали конкретные указания по выполнению упражнений, акцентируя внимание на особенностях выполнения упражнений и методах самоконтроля.

Учитывая возможности средств связи, студенты по одному из практических занятий в неделю записывали сокращенный 5-минутный видеоотчет и отправляли преподавателю на электронную почту или на портал ДО. В течение первых двух недель к видеоотчету прилагались пульсограммы. Пульс замерялся перед занятием, после бега, после ОРУ и в конце занятия. По этим отчетам преподаватель оценивал функциональное состояние студентов во время занятия, вносил коррективы в темп, способы и длительность выполнения упражнений.

Анализ видеоотчетов позволил вскрыть заметные пробелы в практической подготовке студентов. Анализу подвергался отчетный материал студентов второго курса, которые уже имели в предыдущем учебном году на протяжении 6 месяцев опыт работы с преподавателем на занятиях по физическому воспитанию до начала пандемии. Состав академических групп был представлен, в основном, женским контингентом, примерно на 80%. Преподавателями в этих группах являлись опытные специалисты, работавшие в вузе в сфере физического воспитания более 30 лет, проводившие занятия на высоком организационно-методическом уровне.

Те ошибки, которые студенты (75 – 80%) допускали при составлении и даже выполнении комплексов упражнений по образцу, показали, что во время занятий с преподавателем во время аудиторных академических занятий они творчески не анализируют учебный материал, а выполняют все задания автоматически, повторяя их за преподавателем.

Наиболее типичными ошибками в видеоотчетах студентов являлись:

- неправильный подбор упражнений, обеспечивающий разностороннюю нагрузку. Большой акцент студенты делали на упражнениях для верхнего плечевого пояса, иногда совсем не включая сложные упражнения для мышц спины и брюшного пресса;
- неверный выбор дозировки упражнений;
- нарушение порядка упражнений в комплексе, обеспечивающего постепенное включение в работу разных по объему мышечных групп;
- нарушение техники выполнения упражнений;
- подбор неправильного темпа выполнения упражнений.

После просмотра отчетов на портале дистанционного обучения или по электронной почте преподаватели давали конкретные рекомендации и указывали на ошибки каждому студенту персонально, однако, даже это не позволило

существенно повлиять на качество выполнения студентами комплексов упражнений.

Сложившаяся ситуация, является, на наш взгляд, следствием не совсем правильной постановки процесса физического воспитания в педагогических вузах. И, как нам кажется – это одна из ведущих причин того, что молодежь, особенно девушки, не прибегают к самостоятельным занятиям для поддержания и улучшения своего физического состояния.

В наших предыдущих работах мы описывали результаты собственных исследований, в которых показали, что изменение технологии проведения занятий по физическому воспитанию студентов заметно повышает их интерес к различным видам двигательной деятельности и в общем, к занятиям физическими упражнениями. Исследования проводились с декабря 2017 года по май 2019г. В них приняли участие 302 девушки 1-3 курсов нефизкультурных специальностей ППУ. В декабре 2017 года с помощью анкетного опроса нами было выявлено, что только 7% наших респондентов регулярно посещают спортивные секции и спортивные клубы. 50% занимаются самостоятельно, ходят на прогулки, выполняют утреннюю гимнастику, пробежки по паркам, ездят на велосипеде, выполняют комплексы оздоровительной гимнастики, но делают это редко, когда есть желание. Более трети студенток (34%) не занимаются самостоятельно и не регулярно посещают учебные занятия по физвоспитанию. 9% вообще не видят необходимости в занятиях физической культурой.

Таким образом, почти у половины студенток (43%) в недельном режиме отсутствует не только дополнительная, но и регулярная обязательная двигательная активность на уроках, что, при нынешнем остром ее дефиците, может отразиться как на их здоровье, так и на учебной и, в дальнейшем, на профессиональной деятельности [3].

Основными причинами сложившейся ситуации, по ответам тех, кто не регулярно посещает уроки, являются (таблица 1): отсутствие интереса к некоторым видам программы по физическому воспитанию (48%), слабый интерес к двигательной активности вообще (34%), слабая техническая и физическая подготовленность, а, следовательно, неудовлетворенность результатами своей двигательной деятельности на занятиях (17%), занятость на работе (12%), нежелание приносить спортивную форму (12%), нежелание заниматься на первой и последней паре (14%), усталость на других учебных занятиях (6%) и пр. Студентки могли выбрать один или несколько вариантов ответа.

Сегодня реформы образования требуют от молодых педагогов расширения профессиональных компетенций в различных областях подготовки, и в двигательной подготовленности в том числе.

Мы предположили, что проведение в академических группах разъяснительной работы, а особенно со студентами, проживавшими в школьные годы в южных регионах и в сельской местности, и вовлечение их в занятия современными видами двигательной деятельности, такими как атлетическая гимнастика, плавание, фитнес, настольный теннис, катание на коньках и на

лыжах, позволит им на личном примере увидеть эффективность и эмоциональность этих занятий и выбрать их, в дальнейшем, как предмет своих дополнительных занятий в свободное время, а после окончания вуза – как одну из форм здорового образа жизни.

Таблица 1. – Результаты анкетного опроса студенток

№	Запрашиваемые сведения	Кол-во (%)
1	Отсутствие интереса к некоторым видам программы по физическому воспитанию	48
2	Слабый интерес к двигательной активности вообще	34
3	Слабая техническая и физическая подготовленность и неудовлетворенность результатами своей двигательной деятельности	17
4	Занятость на работе	12
5	Нежелание приносить спортивную форму	12
6	Нежелание заниматься на первой и последней паре	14
7	Усталость на других учебных занятиях	6

Но, основным моментом работы в этих группах было то, что перед началом каждого раздела учебного графика проводилась разъяснительная работа, в которой акцентировались задачи по освоению учебного материала по физическому воспитанию с позиции будущих педагогов. Студентки осваивали не только технику изучаемых элементов, но и основы методики обучения этим элементам, самостоятельно готовили и проводили с группой комплексы ОРУ и подвижные игры, комплексы фитнес-тренировки, подводящие упражнения для разучивания техники волейбола, плавания, катания на лыжах и на коньках, гимнастических упражнений и пр., что заметно повысило интерес к занятиям.

Педагогические наблюдения на занятиях по физическому воспитанию и анализ результатов повторного анкетного опроса, проведенного в мае 2019г. показал, что в связи с обновлением учебного процесса интерес студентов к занятиям по физическому воспитанию заметно возрос. Об этом свидетельствует тот факт, что среди респондентов, отметивших неудовлетворенность некоторыми разделами ученой программы, оказалось только 3%, а не проявляющих интерес к урокам физического воспитания не было вообще.

Специалисты Н.А. Алексеев, В.К. Бальсевич, Л.И. Лубышева и др. полагают [4, 5], что формирование соответствующей мотивации деятельности в области физической культуры надо рассматривать как одну из важнейших педагогических задач. Развитие у студентов физкультурно-спортивных интересов должно осуществляться на основе:

- усиления социально значимой мотивации интереса;
- повышения качества учебного процесса;
- дальнейшего улучшения условий занятий по физическому воспитанию;
- сообщения студентам большего объема специальных знаний и формирования на этой основе осознанной потребности в занятиях физической культурой и спортом;

- установления взаимосвязи интереса к физической культуре и спорту с другими интересами студентов (к профессии, искусству и пр.);
- более тщательного учета желаний и склонностей студентов при организации процесса физического воспитания.

Авторы подчеркивают, что для того, чтобы знания и мировоззренческие ценности были поняты и приняты личностью, необходимо, чтобы их содержание было пережито ею и превратилось в определенное социальное чувство, чтобы параллельно формировались воля, готовность и способность действовать.

Таким образом можно заключить, что во время традиционных занятий по физическому воспитанию у студентов, даже при хорошей их посещаемости, не формируются профессионально-прикладные физкультурно-педагогические навыки и интерес к двигательной деятельности.

Повышение качества учебного процесса, предусматривающее проведение правильной разъяснительной работы и вовлечение студентов в практические занятия современными, но пока непривычными для них видами двигательной деятельности, позволяет им убедиться в их эффективности и эмоциональности, понять их привлекательность и выбрать в дальнейшем, как предмет своих дополнительных занятий в свободное время.

Для формирования профессионально-прикладных физкультурно-педагогических навыков у студентов педагогических специальностей необходимо в учебном процессе по физическому воспитанию в каждом разделе учебной программы предусматривать практическое апробирование студентами умений проводить подвижные игры, составлять комплексы ОРУ для утренней гимнастики и самостоятельных тренировочных занятий, составлять организационные планы и сценарии физкультурно-оздоровительных мероприятий, устанавливая взаимосвязь интереса к физической культуре и спорту с интересами студентов к избранной профессии.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента РК народу Казахстана Астана, 11 ноября 2014 года - <http://www.inform.kz/rus/article/2715565>
2. Виленский М.Я., Сафин Р.С. Профессиональная направленность физического воспитания студентов педагогических специальностей: Учеб. Пособие. - М.: Высш. Шк., 1989.- 159 с.
3. Командик Т.Д. Современные средства оздоровительной гимнастики в физическом воспитании студенток вуза. Ценности, традиции и новации современного спорта: мат. межд. науч. конгресса.- Минск: БГУФК, 18-20 апреля 2018г. - С. 110-111.
4. Алексеев Н.А. и др. Методические подходы к комплексной системе построения занятий по физической культуре / Н.А. Алексеев, Д.Е. Егоров, Н.Б. Кутергин // Физическое воспитание студентов творческих специальностей: сб. научн.тр. под ред. Ермакова С.С. – Харьков: ХГАДИ (ХХПИ), 2005. – №1. – С.68-72.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

5. Бальсевич В.К., Лубышева Л.И. Физическая культура: молодежь и современность // Теор. и практ. физ. культ. 1995, № 4, с. 2 – 7.

УДК 33.334.7

Калиакпарова Г.Ш. – PhD, доцент академии «Кайнар»
Алматы, Республика Казахстан

Муханов А.Е. – магистрант ОП «Финансы» академии
«Кайнар», Алматы, Республика Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ДЕПОЗИТНОЙ ПОЛИТИКИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА

Аннотация: В статье показаны основные факторы, влияющие на формирование депозитной политики коммерческого банка; условия, характеризующие эффективность депозитной политики. Авторами показаны: принципов организации депозитных операций порядок оценки депозитной политики, а также методы образования цен на депозиты.

Аңдатпа: Мақалада коммерциялық банктің депозиттік саясатын қалыптасуына әсер ететін негізгі факторлар сондай-ақ, депозиттік саясаттың тиімділігін сипаттайтын шарттар көрсетілген. Авторлар, депозиттік операцияларды ұйымдастыру қағидаларын, депозиттік саясатты бағалау тәртібін, сонымен қатар депозиттер бағасын қалыптастыру әдістерін ашып көрсеткен.

Abstract: In the article the main factors influencing the formation of the deposit policy of a commercial bank and the conditions that characterize the effectiveness of the deposit policy are considered. Also, the principles of the organization of deposit operations, the procedure for evaluating the deposit policy, as well as the methods of formation of prices for deposits are indicated.

Ключевые слова: депозиты, депозитная политика, депозитный портфель, процентная ставка, кредитная политика, инвестиционная политика, коммерческий банк.

Түйінді сөздер: депозиттер, депозиттік саясат, депозиттік портфель, пайыздық мөлшерлеме, кредиттік саясат, Инвестициялық саясат, коммерциялық банк.

Keywords: deposits, deposit policy, deposit portfolio, interest rate, credit policy, investment policy, commercial bank.

«Депозитная политика банка» - документ, регламентирующий процесс привлечения временно свободных средств предприятий, организаций и населения на счета в банк в различные рода депозиты (вклады). Одним из важных этапов при формирования депозитной политики коммерческого банка являются организация управления и контроля. Каждый банк самостоятельно разрабатывает его на основе стратегического плана банка, анализа структуры, состояния и динамики ресурсной базы банка и исходя из перспектив ее развития, а также в тесной связи

с такими документами, как «Кредитная политика» и «Инвестиционная политика». В процессе разработки механизма депозитной политики банка принимают участие различные структурные подразделения банка.

Банк в депозитной политике предусматривает: перспективы роста собственных средств банка (капитала), а отсюда соотношение между собственными и привлеченными средствами; структуру привлеченных и заемных средств (вклады, депозиты, межбанковские кредиты, и т. д.); предпочтительные виды вкладов и депозитов; соотношение между срочными депозитами (вкладами) и на срок «до востребования»; основной контингент по вкладам и депозитам, т. е. категорию вкладчиков; географию привлечения и заимствования средств; условия привлечения депозитов; способы привлечения (на основе договоров банковского счета, корреспондентского счета, банковского вклада (депозита), путем выпуска собственных сертификатов; новые формы привлечения средств в депозиты; особые условия открытия отдельных видов депозитов, меры по соблюдению нормативов риска банка по привлеченным средствам [1].

При этом, не существует единой для всех банков депозитной политики, так как они находятся под влиянием экономических, политических и социальных факторов, характерных для экономики определенного региона.

Оценку депозитной политики коммерческого банка предлагается проводить в пять взаимосвязанных этапов:

- на первом оцениваются организационные аспекты депозитной политики коммерческого банка;
- на втором анализируется депозитный портфель коммерческого банка;
- на третьем дается оценка достаточности депозитных ресурсов, привлеченных коммерческим банком;
- на четвертом определяется эффективность использования депозитных ресурсов коммерческого банка;
- на пятом выносится решение о сохранении действующей депозитной политики банка или ее корректировке.

Для осуществления практической деятельности по привлечению средств каждый банк разрабатывает отдельно Положения по депозитным операциям по вкладам физических лиц и по депозитам юридических лиц; в которых оговариваются: правила и условия приема депозитов, правовой статус субъектов договорных отношений; порядок заключения договора банковского вклада, его содержание, способы приема и выдачи вклада; перечень документации, необходимой для открытия и пользования вкладом, и требования, предъявляемые к ним; права вкладчиков и обязанность банка; способы начисления и выплаты процентов по вкладам.

С целью создания условий для расширения депозитной политики необходимо увеличение числа потенциальных вкладчиков, что приведет к созданию выгодных условий вложения средств для вкладчиков, это, в свою очередь, приведет к конкурентоспособности данного банка перед другими.

Увеличение числа клиентов-вкладчиков, увеличивает количество привлеченных средств, что позволяет банку активизировать кредитную политику.

Механизм формирования депозитной политика коммерческого банка состоит из четырех взаимозависимых этапов. Схематично данная модель представлена на рисунке 1.

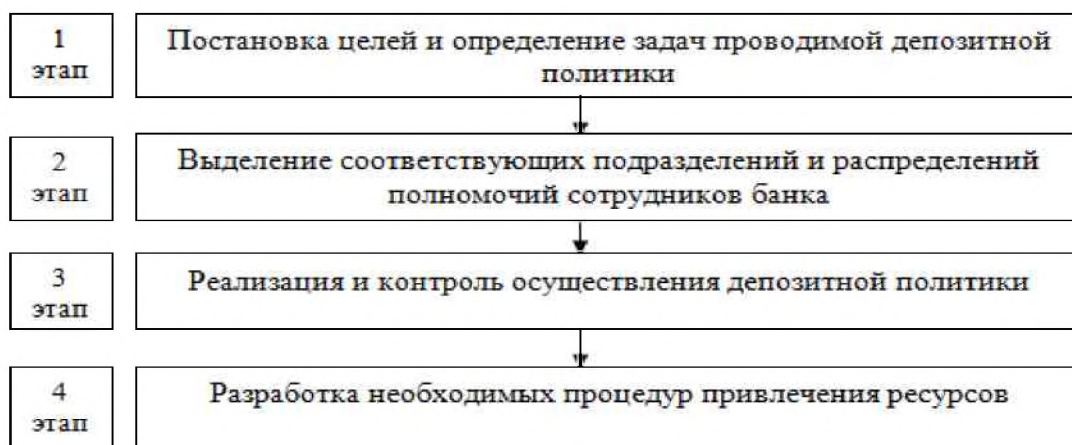

Рисунок 1. - Формирование депозитной политики коммерческого банка [2. – С. 47].

Каждый из этапов формирования депозитной политики коммерческого банка непосредственно связан с остальными и является обязательным для формирования оптимальной депозитной политики и правильной организации депозитного процесса. Увеличение стабильной части депозитов снижает потребность банка в ликвидных активах, так как предполагает возобновляемость обязательств банка.

При этом банки соблюдают несколько основополагающих принципов организации депозитных операций.

1. Депозитные операции должны содействовать получению прибыли или создавать условия для получения прибыли в будущем.

2. Депозитные операции должны быть разнообразными и вестись с различными субъектами.

3. Особое внимание в процессе проведения депозитных операций следует уделять срочным вкладам.

4. Должны обеспечиваться взаимосвязь и согласованность между депозитными операциями и кредитными операциями по срокам и суммам.

5. Организуя депозитные и кредитные операции, банк должен стремиться к минимизации свободных ресурсов.

6. Банку следует принимать меры к развитию банковских услуг, которые способствуют привлечению депозитов.

Организация депозитной политики базируется на принципе формирования эффективного депозитного портфеля. Депозитный портфель - это совокупность всех видов депозитов, вложенных в банк вкладчиками. Депозитный портфель отражает источники формирования и направления использования денежных

средств. Судить о нем можно по пассивной части баланса банка. Составляемый баланс банка выступает действенным орудием банковского финансового контроля. Переход денежных средств из пассивов в активы осуществляется путем трансформации депозитного портфеля в кредитный портфель банка [3].

Анализ депозитов показывает, что наибольшей стабильностью обладают депозиты до востребования. Этот вид депозитов не зависит от уровня процентной ставки. Его принадлежность к тому или иному банку в большей мере обусловлена такими факторами, как:

- качество и быстрота обслуживания;
- надежность банка;
- разнообразие услуг, предлагаемых вкладчикам;
- близость расположения банка от клиента.

Меньшей стабильностью обладают остатки срочных и сберегательных депозитов. На их закрепленность за конкретным банком оказывает влияние уровень процентной ставки. Поэтому они подвержены миграции в случае определенных колебаний уровня депозитного процента, устанавливаемого разными банками.

Выплаты банком процентов по депозитам основная часть операционных расходов. Поэтому банк, с одной стороны, не заинтересован в высоком уровне процентной ставки, а с другой - вынужден поддерживать такой уровень процентной ставки по депозитам, который был бы привлекателен для клиентов. Стараясь привлечь депозиты, особенно крупного размера и на длительный срок, коммерческие банки предлагают клиентам высокие процентные ставки, несмотря на рост процентных расходов. Однако привлечение средств населения банками не беспредельно.

Одним из направлений процентной политики коммерческого банка является расчет и анализ стоимости всех ресурсов и депозитных операций.

Для этого необходимо:

- установить приемлемый процент по вкладам (депозитам);
- изучить динамику процентной ставки по привлеченным ресурсам;
- рассчитать реальную стоимость ресурсов в условиях инфляции;
- проанализировать изменения процентного расхода по привлеченным ресурсам в общем объеме расходов банка.

Определяющим фактором при установлении размера процентной ставки по срочным вкладам (депозитам) является срок, на который размещаются средства: чем длительней срок, тем выше уровень процента. Не менее важным фактором является сумма вклада, и, следовательно, чем больше сумма вклада и дольше срок его хранения, тем выше по нему процентная ставка. Существенным моментом является, и частота выплаты дохода по вкладам (депозитам). Ставка процента по вкладу находится в обратной зависимости от частоты выплаты дохода, т. е. чем реже они осуществляются, тем выше уровень устанавливаемой банком процентной ставки по вкладу (депозиту). Выплата процентов по вкладу (депозиту)

может производиться: ежемесячно; один раз в квартал; по окончании срока действия договора.

В целях стимулирования привлечения на срочные счета в банк средств клиентов в условиях вкладов (депозитов) может предусматриваться капитализация процентов. Она возможна, если банком при расчете дохода используется техника сложных процентов (начисление процента на процент).

В мировой банковской практике существуют различные методы образования цен на депозиты.

Образование цен на депозиты по методу «издержки плюс прибыль». клиенты должны получать больше бесплатных услуг. Цена услуги может быть разделена на составляющие по следующей схеме:

Схема 1. - Схема ценообразования по методу «издержки плюс прибыль».

Операционные расходы на единицу услуг по депозитам	=	Удельная цена услуг для клиента по каждому виду депозитов	+	Ожидаемые накладные расходы по всем видам операций с депозитами	+	Планируемая прибыль по каждому виду услуг по депозитам

1. Примечание: Источник [4].

Связь между ценой депозитов и издержками банка позволяет более точно соотносить цены и издержки и ограничивать количество многих ранее бесплатно предоставляемых услуг.

Банку необходимо: 1) рассчитать ставку накладных расходов по каждому источнику средств банка (включая резервы, требуемые центральным банком, страховые взносы по депозитам); 2) умножить каждую ставку накладных расходов на относительную величину средств банка, поступающих из каждого источника; 3) суммировать все полученные величины, чтобы определить средневзвешенную стоимость средств банка.

Данный метод, так называемый метод общего фонда средств, основан на допущении, что не существует стоимости отдельного вида депозита как такового, а скорее есть средневзвешенная стоимость всех финансовых источников [5].

Установление процентных ставок на депозиты по предельным издержкам. Для определения цены депозитов должны использоваться не средневзвешенные, а предельные издержки, т. е. дополнительные расходы, связанные с привлечением новых средств. Причина состоит в том, что частые изменения процентных ставок делают величину средних издержек ненадежной и нереалистичной базой для установления цен на депозиты. Например, если процентные ставки снижаются, дополнительные (предельные) издержки получения новых денежных средств могут упасть ниже средних издержек по всем собранным банком средствам.

Величины, которые нам необходимо знать, для использования данного метода следующие [5]: предельные издержки, изменение совокупных затрат, новая процентная ставка, старая процентная ставка и

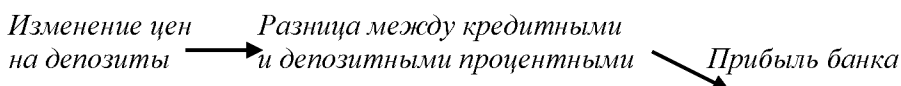
$$\text{Норма предельных издержек} = \frac{\text{Изменение совокупных затрат}}{\text{Дополнительно полученные средства (1)}}$$

Ценообразование по методу предельных издержек дает управляющим банками ценную информацию не только о процентных ставках на вклады, но и о том, до какого момента банк может расширять свою базу депозитов, прежде чем дополнительные издержки роста депозитов приведут к снижению дополнительных доходов и совокупной прибыли.

Идея установления процентов по депозитам для обеспечения проникновения на рынок состоит в том, чтобы предлагать высокие процентные ставки (как правило, выше рыночного уровня) или устанавливать низкие тарифы комиссионных ставок для привлечения возможно большего числа новых клиентов. Руководство предполагает, что больший объем вкладов и, следовательно, больший объем кредитов банка компенсирует снижение прибыли. Ценообразование по методу проникновения на рынок является стратегией, существующей главным образом в период быстрого роста рынков, большую часть которых банк надеется завоевать.

Многие банки особенно в крупных городах, широко применяют ценообразование, направленное на привлечение клиентов с более высокими доходами. Как правило, стратегия установления цен выше среднего уровня, привязана к стратегической программе банка, по которой каждый состоятельный клиент закрепляется за отдельным служащим банка, который ведет все дела клиента в банке.

Установление цен на депозиты на основе количества услуг, предоставляемых клиентам (многофакторный метод ценообразования), - основан на закреплении лучших клиентов банка; цена на депозиты определяется в соответствии с количеством и качеством услуг, предоставляемых каждому клиенту. Клиенты, которые покупают две или более услуг банка, могут поощряться более низкими тарифами на услуги или отсрочкой платежей по сравнению с клиентами, имеющими ограниченные связи с банком. Суть в том, что, покупая большое количество банковских услуг, клиент становится более зависим от банка. Таким образом, установление цен на основе связей клиентов с банком обеспечивает большую лояльность клиентов почти независимо от уровня процентных ставок, предлагаемых по депозитам, или цен на другие банковские услуги конкурирующих финансовых фирм. За последние годы банки поняли, что цены на депозиты можно использовать для формирования своего рода портфеля клиентов под каждый вид услуг банка.

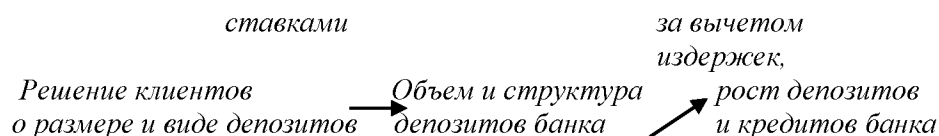

Схема 2 – Влияние цен на депозиты

Изменение цен на депозиты не только увеличивает разницу между кредитными и депозитными ставками, но и влияет на состав клиентов и структуру вкладов, которые, в свою очередь, определяют стратегию развития и прибыль банка [6, С. 143].

Сервисная политика банка охватывает разработку системы решений, связанных с выбором клиента. Для выработки сервисной политики руководству банка необходимо проанализировать основные его виды и выбрать оптимальную, для конкретного клиента и рынка, очертить круг предлагаемых видов сервисных услуг и решить множество организационных вопросов, возникающих в процессе его осуществления, т.е. сформировать стратегию сервисного обслуживания [7].

Таким образом, депозитная политика должна соответствовать общим стратегическим целям банка и его банковской политике. Целью депозитной политики банка является привлечение в достаточном объеме денежных средств с минимальными затратами, обеспечение такой комбинации ресурсов, которая создает условия для эффективного (с точки зрения ликвидности, надежности и прибыльности) размещения привлеченных средств.

Депозитная политика предполагает определение необходимой комбинации депозитов по видам, срокам, стоимости с тем, чтобы в рамках управления процессом привлечения денежных средств сформировать такой депозитный портфель, чтобы обеспечить дальнейшее эффективное использование, имеющихся в распоряжении банка средств.

Список использованной литературы:

1. Теория финансов: учебное пособие /Под ред. Н.Е.Заяц, М.К. Фисенко, Т.Е. Бондарь и др. 3-е изд., Стереотип. М.: Высшая школа, 2020.
2. Мелехин Ю. В. Рынок сбережений. – М. «Акционер», 2002.
3. Ковалев Б.Б. Сборник задач по финансовому анализу: Учебное пособие: - М.: Финансы и статистика. 2013. - 124 с.
4. Васильева А.С. Особенности депозитной политики коммерческого банка в современных условиях / А.С. Васильева, Н.В. Никулина // Финансы и кредит. -2017. - №40. - С. 42-52.
5. Кочемайкина Л.А. Процесс формирования депозитной политики банка / Л.А. Кочемайкина, С.В. Шеремета, Н.Г. Хайрулина // Инновационное образование и экономика. -2015. - Т. 1. - № 18.- С. 10–13.
6. Кредитная политика коммерческого банка / Под ред. Г.С. Пановой. М.: ДИС ИПФК, 2017. - 464 с.

7. Пошнев Р.В. Депозитная политика банка: суть и значение в деятельности банковского учреждения //Формирование рыночных отношений. - 2017. - № 11. - С. 121–125.

УДК 657.653

Лапбаева С.Ш. - к.э.н.,
ассоц.профессор
Академия Кайнар, г.Алматы,
Республики Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПЕРВИЧНОГО УЧЕТА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Аннотация. Сельское хозяйство - одна из отраслей материального производства. Сельскохозяйственные предприятия создают продукты питания для населения, сырье для ряда отраслей промышленности, воспроизводят основное стадо продуктивного и рабочего скота. Сельское хозяйство имеет ряд специфических признаков, которые отличают его от других отраслей. Бухгалтерский учет имеет в силу этого особенности, вытекающие из специфики производства и наличия разных форм собственности: индивидуальной (крестьянские хозяйства), коллективной (фермерские хозяйства), акционерной.

Аңдатпа. Ауыл шаруашылығы - материалдық өндіріс саласының бірі. Ауыл шаруашылығы кәсіпорындары халық үшін азық - түлік өнімдерін, өнеркәсіптің бірқатар салалары үшін шикізат жасайды, өнімді және жұмыс істейтін ірі қара малдың санын көбейтеді. Ауыл шаруашылығы басқа салалардан ерекшеленетін бірқатар ерекше белгілерге ие. Бухгалтерлік есеп өндірістің ерекшелігінен және меншіктің әр түрлі нысандарынан туындайтын келесі ерекшеліктерге ие болады: жеке (шаруа қожалықтары), ұжымдық (фермер қожалықтары), акционерлік.

Abstract. Agriculture is one of the branches of material production. Agricultural enterprises create food for the population, raw materials for a number of industries, reproduce the main herd of productive and livestock. Agriculture has a number of specific features that distinguish it from other industries. Accounting therefore has features that stem from the specifics of production and the availability of different forms of ownership: individual (peasant farms), collective (farms), and joint-stock.

Ключевые слова: Запасы- это активы в форме сырья или материалов, предназначенных для использования в производственном процессе кооператива или при предоставлении услуг. Финансовая отчетность- информация о финансовом положении, результатах деятельности и изменениях в финансовом положении индивидуального предпринимателя или организации. Специализированные первичные бухгалтерские документы- это документы которые отражают в учете специфику производства растениеводства, производства животноводства. Семена- это активы предназначенные для посева сельскохозяйственных культур (семена зерновых яровых, или семена овощных культур и т.д) Корма- это активы предназначенные для содержания скормливания

животных и птиц. Биологические активы- «Растения» являются виды культур связанные с выращиванием и содержанием производства растениеводства.

Түйін сөздер: Қорлар - бұл кооперативтің өндірістік процесінде немесе қызмет көрсету кезінде пайдалануға арналған шикізат немесе материалдар түріндегі активтер. Қаржылық есептілік дегеніміз дара кәсіпкердің немесе ұйымның қаржылық жағдайы, қызметінің нәтижелері және қаржылық жағдайындағы өзгерістер туралы ақпарат. Мамандандырылған бастапқы есепке алу құжаттары өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығы өнімдерінің ерекшеліктерін көрсететін құжаттар болып табылады. Тұқымдар - бұл ауыл шаруашылығы дақылдарын егуге арналған активтер (жаздық дәнді тұқымдар немесе көкөніс дақылдарының тұқымдары және т.б.) Жем - бұл жануарлар мен құстарды азықтандыруға арналған активтер. Биологиялық активтер немесе "өсімдіктер" - өсімдік шаруашылығы өндірісінде оларды өсіру және күтіп-ұстаумен байланысты дақылдардың түрлері болып табылады.

Keywords: Stocks are assets in the form of raw materials or materials intended for use in the production process of a cooperative or in the provision of services. Financial statement is the information on the financial position, results of operations and changes in the financial position of an individual entrepreneur or organization. Specialized primary accounting documents are documents that reflect the specifics of crop production and livestock production. Seeds are assets intended for sowing agricultural crops (spring grain seeds, or seeds of vegetable crops, etc.) Feed is assets intended for keeping animals and birds fed. Biological assets or “plants” are types of crops associated with the cultivation and maintenance of crop production.

Бухгалтерский учет в современных условиях призван обеспечить недопущение негативных явлений. Выполнение учетом этой функции обуславливает необходимость постоянного совершенствования первичного учета являющейся основой бухгалтерского учета. Более того являющейся основным элементом метода бухгалтерского учета.

Учитывая, то что в сельском хозяйстве используются специализированные формы бухгалтерских документов- это связано с особенностью технологии производств растениеводства, животноводства, вспомогательного обслуживающего промышленной переработки продукции. Все это потребовало своей унификации «организации первичного учета и отчетности в кооперативах». Что на наш взгляд позволит значительно улучшить систему бухгалтерского учета в аграрной отрасли повысить его качество и достоверность.

Повышение качества и достоверности первичного учета важно для обеспечения нужной информацией руководство кооперативов. Достоверность и своевременность нужной информации зависит от правильно оформленных первичных документов, до производственных отчетов на каждом участке. Именно документы и производственные отчеты обеспечат той необходимой информацией, которая так важна и нужна в бухгалтерском учете. В этой связи

рассмотрим методологические основы организации первичного учета на основе документов и его место в информационной системе управления кооперативом.

Существуют понятие документ и документация. И на наш взгляд определения им ни единичное. М.С.Белоусов, Б.А.Титов пишут, «Документы предоставляют собой письменное доказательство действительного осуществления хозяйственных операций и права на их совершение». (1, с.101). А в части документации: «Способ оформления хозяйственной операции документами носит название документации» (1, с.101). С этими определениями можно согласиться.

З.В.Кириянова считает, «Документ (лат.documentum – доказательство) – письменное доказательство, свидетельство.

Первичный документ – это бухгалтерский документ, который составляется в момент совершения хозяйственной операции и является первым свидетельством происшедших фактов». (2, с.70). Соглашаясь с автором хочется отметить, при этом первичные документы могут быть, как на бумажных носителях, так на электронных носителях. Документы могут быть и не бухгалтерские, например, зоотехнические или ветеринарные документы. А о документации автор ничего не пишет.

О.Т.Лебедев, А.Р.Каньковская, полагают, «Основанием для отражения бухгалтерским учетом информации о совершенных хозяйственных операциях являются первичные учетные документы, составленные в соответствии с установленными требованиями». (3, с.7).

Авторы полагают что, на основе документов предоставляется информация для принятия управленческих решений, однако о документации ни слова.

П.Я.Папковская утверждает, «Документ (лат. documentum – свидетельство, доказательство) – это письменное свидетельство на правосовершение или подтверждение действительного осуществления хозяйственной операции, в котором заполнены необходимые реквизиты». (4, с130).

«Основным способом первичного отражения и контроля всех хозяйственных операций является документация». (4, с.130).

Вместе с тем вышеперечисленные авторы не сказали, что документация является одним из основных элементов метода бухгалтерского учета. В.П.Астахов пишет, «Документ (лат. documentum поучительный пример, свидетельство, доказательство) – письменное свидетельство с заполнением необходимых реквизитов, придающих ему доказательную юридическую силу.

Именно документ – основы информационной системы предприятия». (5, с.76).

Определения Папковской П.Я. и Астахова В.П. единичны именно бухгалтерский документ является основой ведения бухгалтерского учета.

П.С.Безруких, считает, «Факт хозяйственной деятельности (хозяйственная операция), зафиксированный в первичном учетном документе, должен раскрывать суть и все особенности учетной информации». (6, с.72).

Вместе с тем особенности учетной информации раскрывают специализированные первичные документы растениеводства и животноводства.

Мнение В.К. Радостовца, В.В. Радостовца, О.И. Шмидт, что «Документ – это письменное свидетельство о совершенной хозяйственной операции или о праве на ее осуществление. Оформление операций документами называется документацией». (7, с.17).

Соглашаясь с мнением ученых на наш взгляд следовало бы, писать бухгалтерская документация включает в себя первичные документы регистры бухгалтерского учета, финансовую отчетность и учетную политику, так написано в ст. 7 п. 1. закона о бухгалтерском учете.

В.К.Радостовец, К.К.Кеулимжаев, К.Т.Тайгашинова, считают, «Құжат – жасалған шаруашылық операциясы туралы немесе оны жүзеге асыру құқығы туралы жазбаша айғақ операцияларды құжаттармен хаттауды құжаттау деп атайды». (8, с.87).

Как раскрывает свои определения М.С.Ержанов, «Первичные документы-документы, которые фиксируют факт совершения операции или события» (9, с.) «Бухгалтерский документ – это письменное распоряжение на совершение хозяйственных операций или подтверждения действительного осуществления данной операции,» пишет В.Л. Назарова. (10, с.40).

Бухгалтерский документ – это основа организации учета, на основе её отражают запись в учетных регистрах.

Как утверждают К.Т.Тайгашинова, Д.Д. Мусабеков, «Первичный документ – это бухгалтерский документ, составленный в момент совершения хозяйственной операции и являющийся свидетельством прошедшего факта.» (11, с.25).

И.Смурыгина пишет, «Первичные документы – документы, которые фиксируют факт свершения операций или события. Далее она отмечает, - «бухгалтерская документация включает в себя первичные документы, регистры бухгалтерского учета, финансовая отчетность и учетную политику». (12, с7).

В вышеизложенных определениях нет единых мнений. В этой связи, первичные бухгалтерские документы образуют систему первичного учета, как отдельного объекта, являющимся основным поставщиком информации и механизмом. Формирования бухгалтерского учета, вместе с ним являясь основным «методам бухгалтерского учета». В законе о бухгалтерском учете: отмечено, «Первичные документы как на бумажных, так и на электронных носителях, формы которых или требования, к которым не утверждены в соответствии с пунктом 2 настоящей статьи, разрабатываются индивидуальными предпринимателями и организациями самостоятельно и должны содержать следующие обязательные реквизиты:

- 1) наименование документа (формы);
- 2) дату составления;
- 3) наименование организации или фамилию и инициалы индивидуального предпринимателя, от имени которых составлен документ;
- 4) содержание операции или события;

5) единицы измерения операции или события (в количественном и стоимостном выражении);

6) наименование должностей, фамилии, инициалы и подписи лиц, ответственных за совершение операции (подтверждение события), и правильность ее (его) оформления;

7) регистрационный номер налогоплательщика.

Индивидуальным предпринимателям нет необходимости самостоятельно разрабатывать типовые первичные документы. Так как был издан приказ Министерства Финансов Республики Казахстан от 19 марта 2004 года №128. Об утверждении типовых форм первичных документов. (13, с.3). Проведена регистрация в министерстве юстиции Р.К. 02.04.2004г. №2790, поэтому с мая месяца 2004 года эти документы начали применять и в малом предпринимательстве. Типовые формы первичных документов разрабатываются в централизованном порядке ЦСУ Республики Казахстан, Министерством Финансов Республики Казахстан и Нацбанком Республики Казахстан. К типовым формам относят формы первичных документов по учету денежных средств, основных средств, движения материалов, оплаты труда, расчетов с дебиторами и кредиторами. Более того эти первичные документы являются типовыми для всех отраслей народного хозяйства и в том числе, и для кооперативов. С типовыми первичными документами как видите сегодня проще на них имеются в электронном носителе программы. В этой связи каждый кооператив имеет возможность ими пользоваться при наличии компьютера и программы 1 С. Бухгалтерия (08).

Тут проблема со специализированными первичными документами, используемыми в сельском хозяйстве. Большинство форм первичных документов, используемых в растениеводстве, в животноводстве, имеют специфическое построение, назначение и содержание. Специализированные формы документов первичного учета для отрасли сельского хозяйства разрабатывались и утверждались еще при союзе Министерством сельского хозяйства.

По назначению первичные документы в сельском хозяйстве подразделяют документы в растениеводстве, документы в животноводстве, документы вспомогательного производства.

По содержанию первичные документы растениеводства раскрывают производственный процесс – это учетные листы труда и выполненных работ, Реестр отправки зерна с поля, Ведомости движения зерна, Ведомость расхода семян, Ведомость учета расхода кормов, Акт приемки грубых сочных кормов, Дневник поступления овощей и т.д. Документы по учету средств труда, Акты землепользования, Акт ввода в эксплуатацию зеленых насаждений или фруктового сада и т.д. Особую группу можно выделить документы по движению и учету животных в животноводстве. Акты оприходования приплода, Ведомость взвешивания животных по учетным группам, Ведомость движения животных группы молодняк, по отраслям, или основное стадо. Журнал учета надоя молока, Ведомость движения молока, Дневник поступления яиц, Акт настрига шерсти и т.д. Деление документов по указанному признаку, имеет важное значение для

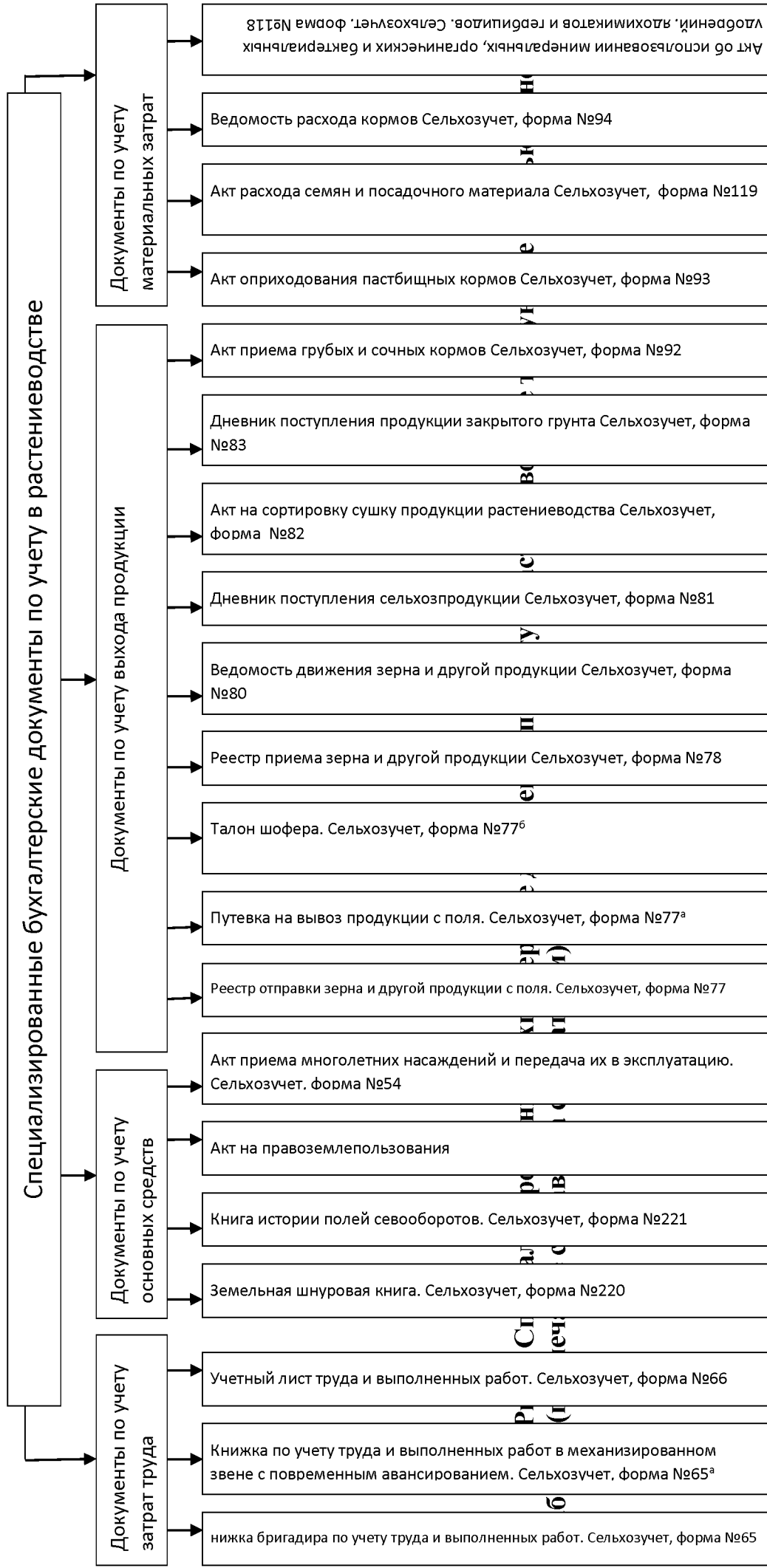
организации учета, в растениеводстве и в животноводстве для правильной организации документооборота. Так как это позволяет обеспечить более рациональную организацию учетного процесса в каждом кооперативе и тем самым получаем успешное осуществление информационной, и контрольной функции отдельно в растениеводстве, и отдельно в животноводстве. При этом содержащаяся информация в этих первичных документах, как правило не дублируется, но взаимно контролируется. И самое главное почти все первичные документы по растениеводству и животноводству формируются на местах свершения хозяйственных операции на полевом стане в бригаде, на ферме.

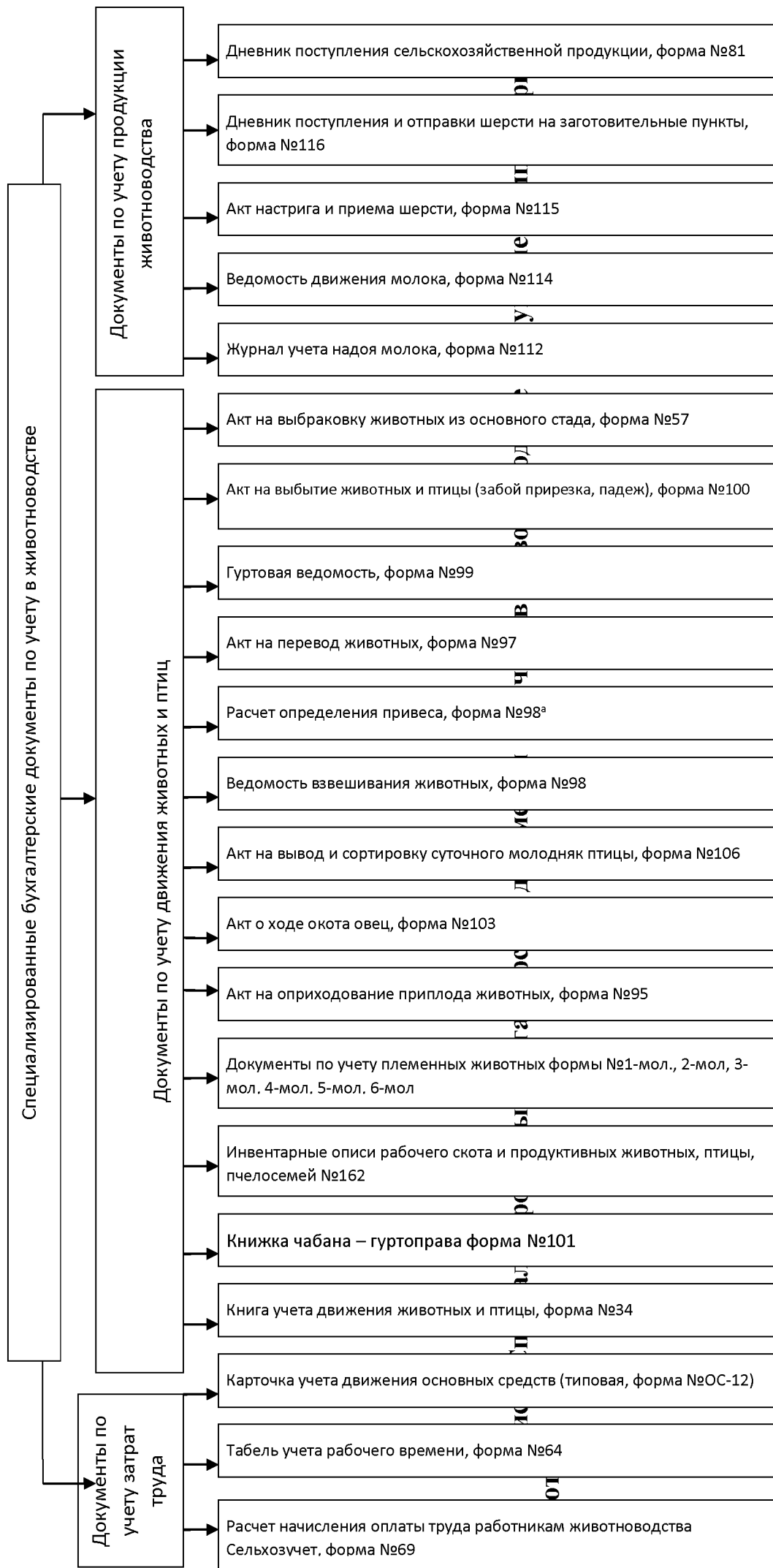
Более того важно, отметить взаимосвязь между первичными документами именно на стыках окончания одной и начало другой информации. Например: учетный лист труда и выполненных работ, учитывает объем выполненных работ и является основой для включения затрат на производство растениеводства. Или в животноводстве, Акт перевода животных из группы молодняк в основное стадо, здесь на основе этого документа уменьшается поголовье молодняка и увеличивается поголовье основного стада животных.

Если вернемся к специализированным первичным документам в растениеводстве нами на рисунке 2 рассмотрены специализированные бухгалтерские документы в растениеводстве требующие компьютерной обработки. Для этого специализированные бухгалтерские документы в растениеводстве нами подразделены на четыре группы:

- Документы по учету затрат труда;
- Документы по учету основных средств;
- Документы по учету выхода продукции;
- Документы по учету материальных затрат;

В животноводстве специализированные первичные документы нами подразделено на три группы: Рис 1.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

1. Документы по учету затрат труда.
2. Документы по учету движения животных и птиц
3. Документы по учету продукции животноводства.

Такое деление связано с особенностями не только технологии этого производства, но и с особенностью организации бухгалтерского учета в животноводстве.

Наличие единой специализированной первичной документации в сельском хозяйстве имеет важное организующее значение. Это означает, что во всех кооперативах однотипные хозяйственные операции оформляют этими едиными специализированными формами первичных документов, по объектам производств и объектам учета, что дает возможность устранить разноречивость в этом исходном звене организации бухгалтерского учета. Отдельные фермеры могут пренебрегать к организации и ведению бухгалтерского учета и составлению финансовой отчетности.

Главный налоговый инспектор налогового комитета И.Смурыгина утверждает, «В соответствии с законодательством о бухгалтерском учете все субъекты, действующие на территории Республики Казахстан, обязаны вести бухгалтерский учет и финансовую отчетность». (12, с.7).

Сегодня роль бухгалтерского учета в информационном обеспечении системы управления достаточно высока. Но она еще более возрастает в условиях объединения крестьянских хозяйств «в крупные кооперативы», где нужна своя методика учета, основанная на компьютерной обработке информационной системы учета. Именно внедрение компьютеризации и обработки информации бухгалтерского учета становится важнейшей составной частью управления сельскохозяйственным производством, но и услуг вспомогательных и обслуживающих производств.

У последних большой арсенал специализированных документов, которые нами поделены на четыре группы:

1. Документы по учету затрат труда
2. Документы по учету движения основных средств
3. Учетные регистры организации работ вспомогательного производства
4. Документы по учету использования запасов, рис4.

В настоящее время можно назвать такие возможные направления компьютеризации учетных измерений, как объемы выполненных работ машинно- тракторным парком, грузовыми автомобилями количество израсходованных при их работе нефтепродуктов, количество потребленных, а процессе производства кормов, семян, электроэнергии, воды, пара и других материально- технических средств, количество полученной сельхозпродукции.

Со всеми своими технологическими особенностями промышленной переработки сельскохозяйственной продукции. Тут фермер, как руководитель аграрного процесса производства, обязан познать особенности учета затрат не только сельскохозяйственного производства но и промышленной переработки

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования продукции определять экономическую выгоду процесса промышленного производства». (38, с5)

Вместе с тем наша цель не раскрытие кластера, а раскрытие особенности учета в кооперативе, причем в разрезе производств в отдельности. Приложением Национального стандарта финансовой отчетности¹, на основе которого сегодня ведется бухгалтерский учет и финансовая отчетность

Самое важное в создании кооператива – это решение рыночных проблем исходя из требований НСФО¹. Это определяет выбор методологии учета затрат двух отраслей – аграрной и промышленной, метода исчисления себестоимости продукции аграрной отрасли и промышленной переработки. Бухгалтер и фермер работают над преодолением кризиса и достигают цели сокращения издержек в каждом процессе и получения дохода, каждым производством, затем в целом по кооперативу.

Список использованной литературы:

1. Белоусов М.С., Титов Б.А. Основы бухгалтерского учета. Статистика. Москва 1969. – 151с.
2. Кирьянова З.В. Теория бухгалтерского учета. Учебник, - М. Финансы и статистика, 1995. 192с.
3. Лебедев О.Т., Каньковская А.Р. Основы бухгалтерии. / Учеб. пособ. под ред. д-ра эконом. наук, проф. О.Т.Лебедева. Изд. 2-е, доп. – 1997. -224с.
4. Папковская П.Я. Курс теории бухгалтерского учета: Учебное пособие. – Мн.: ООО «Информпресс», 1999. – 216с.
5. Астахов В.П. Теория бухгалтерского учета. – Издательский центр «Март», 1999. – 416с.
6. Безруких П.С. Бухгалтерское дело: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» - М.: ЮНИТИ – Дана, 2007. – 271с.
7. Радостовец В.К., Радостовец В.В., О.И.Шмидт. Бухгалтерский учет на предприятии: Изд. 2-ое доп. и перераб. – Алматы: Центраудит – Казахстан, 1998. – 771с.
8. Радостовец В.К., Кеулимжаев К.К., Тайгашинова К.Т. Бухгалтерлік есеп теориясы / редакциясын басқарған К.К.Кеулімжаев. Оқу құралы – Алматы: Казлеспроект, 1996, 116-бет.
9. Ержанов М.С., Ержанова А.М. Основы бухгалтерского учета и новая корреспонденция счетов (с 1 января 2003 г.). Учебное пособие. – Алматы: «Ержанов и К», 2003. – 185с.
10. Назарова В.Л. Бухгалтерский учет хозяйствующих субъектов: Учебник / Под. ред. Н.К.Мамырова. Алматы: Экономика, 2003. – 298с.
11. Тайгашинова К.Т., Мусабеков Д.Д. Вопросы совершенствования теории бухгалтерского учета в современных условиях. Алматы, 2000. – 39с.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

12. Смурыгина И. Нужен ли оперативный бухгалтерский учет индивидуальному предпринимателю. Файл бухгалтера №6 (107) 11-17 фев. 2003 г.

13. Приказ Министерства Финансов Республики Казахстан от 19 марта 2004 года №128. «Об утверждении типовых форм первичных документов».

УДК 338

Карибжанов О.М. - к.э.н., доцент
Академия «КАЙНАР»
Казахстан, г. Алматы

РАЗРАБОТКА ИНСТРУМЕНТАРИЯ РАЗВИТИЯ УЧЕТНОЙ СИСТЕМЫ НА БАЗЕ ИННОВАЦИОННОЙ RFID-СИСТЕМЫ: EXPO 21

Аннотация: В данной статье рассматриваются пути совершенствования учетной системы и организации выставок на примере выставки «ЭКСПО-2021» на базе инновационной технологии по RFID- системе.

Аңдатпа: Бұл мақалада «ИННОВАЦИЯЛЫҚ RFID ЖҮЙЕСІ НЕГІЗІНДЕ ЕСЕПТІК ЖҮЙЕСІН ДАМУ ТҰРАЛЫН ҚҰРУ: EXPO 21» инновациялық RFID технологиясы негізінде ЭКСПО-2021 көрмесінің мысалында бухгалтерлік есеп жүйесін жетілдіру және көрмелер ұйымдастырудың жолдары қарастырылған.

Abstract:: This article "DEVELOPMENT OF AN ACCOUNTING SYSTEM DEVELOPMENT TOOLKIT ON THE BASIS OF AN INNOVATIVE RFID SYSTEM: EXPO 20" discusses ways to improve the accounting system and organization of exhibitions on the example of the EXPO 2021 exhibition based on innovative RFID technology.

Ключевые слова: «ЭКСПО-2021», RFID- система, учетная система, бизнес управление.

Түйін сөздер: «ЭКСПО-2021», RFID- жүйе, есептілік жүйе, кәсіптік басқару.

Keywords: "EXPO -2021», RFID system , accounting system.

Всемирные выставки «EXPO» - это события глобального масштаба, по значимости считаются третьим крупнейшим событием в мире после Олимпийских игр и Кубка мира по футболу ФИФА.

При учете и организации выставок объектом учета являются расходы на организацию и проведение выставок. Поэтому необходимо показать пути совершенствования учета и организации выставок на примере выставки «ЭКСПО-2020» с помощью применения RFID систем.

В Национальном плане описаны все этапы организации и проведения выставки ЭКСПО-2021. Требуется решения и проблемы правильности

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

распределения ресурсов, таких как рабочая сила, денежные средства, время затраченное на предоставление услуг и обеспечения безопасности.

Существенному снижению данных расходов и повышению уровня обслуживания, а также решению данных проблем инновационными методами может поспособствовать применение инновационной технологии на базе RFID систем.

RFID (radio frequency identification – радиочастотная идентификация) основана на использовании радиоволн, которые позволяют улавливать и считывать информацию со специальной метки на бейджике или браслете посетителя. Когда он проходит через контрольную точку, RFID-метка считывается антенной, сигнал поступает на RFID-считыватель, а оттуда — на сервер базы данных, где хранится вся информация по всем посетителям [2].

С помощью RFID - системы можно:

- регистрировать посетителей: облегчается регистрация всех посетителей мероприятия, утерянные метки (бейджики или браслеты) можно заменить;
- отслеживать перемещение посетителей: система регистрирует такие события как время входа, выхода, нахождения в человека в конкретном помещении;
- составлять расписания посещения мероприятий, система автоматически оповестит, если произойдет событие по заданному параметру (при отсутствии человека на мероприятии при необходимости должно сработать оповещение);
- собирать полезную статистику, что поможет планировать следующие мероприятия;
- найти или понаблюдать за перемещением любого посетителя с меткой;
- настроить контроль доступа: можно ограничить вход на все мероприятие или в его отдельные зоны, а также настроить идентификацию участников с возможностью получения разнообразных бонусов (рисунок 1) [2].

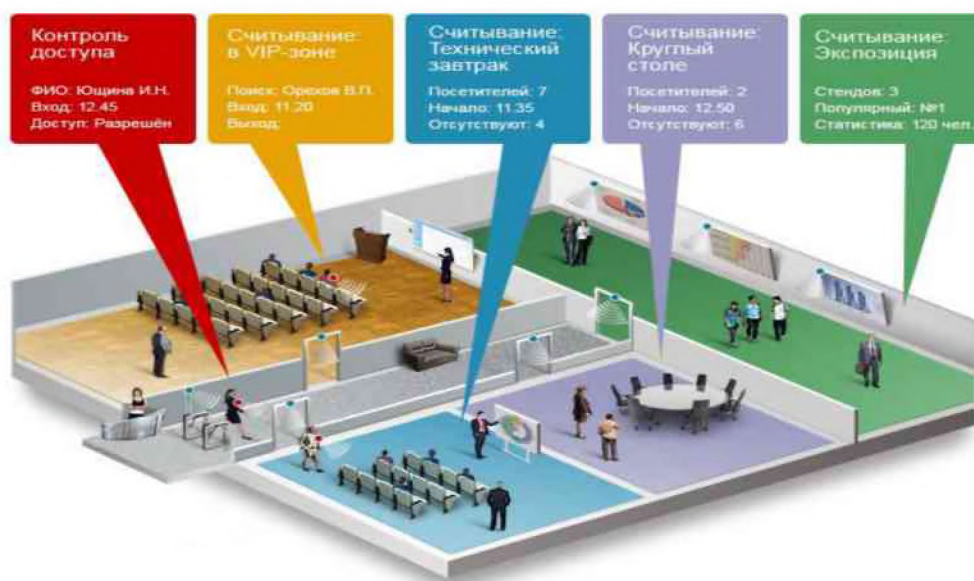

Рисунок 1. – Схема использования RFID системы

Использование RFID системы даст следующий экономический эффект:

- с автоматической регистрацией потребуется меньше затрат на персонал;
- собирая полезную статистику, можно оптимизировать затраты на те или иные события на последующих мероприятиях;
- можно применить RFID системы в сфере обеспечения питанием, применив логистические решения RFID, а также RFID-систему для идентификации и контроля.
- везде, где есть необходимость отслеживать перемещение автотранспорта, контролировать его доступ на объект или оценивать эффективность использования транспортных средств
- решить проблему человеческого фактора в процессе автоматизации, поскольку приводит к ошибкам, задержкам и сбоям, а значит и к убыткам.

Эта проблема актуальна для многих предприятий, складов, грузовых терминалов, государственных учреждений, транспортных компаний и для платных автодорог (эффективное управление транспортом и грузопотоками).

Технология RFID (radio frequency identification) позволяет использовать радиоволны, чтобы автоматически идентифицировать объекты транспорта. Для этого на объекты (в нашем случае — автомобили) крепятся специальные программируемые метки, которые распознаются RFID-считывателями с расстояния 5–8 метров

Использование RFID системы дает также следующее [3]:

- автоматическое отслеживание перемещения транспорта;
- система распознает метку, даже если автомобиль находится в 5–8 метрах от считывателя.

Как следствие внедрения системы — уменьшаются риски, связанные с несанкционированными проникновениями автотранспорта на объекты, заторами, сбоями в расписании передвижения транспорта и т.п. (рисунок 2) [4].

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

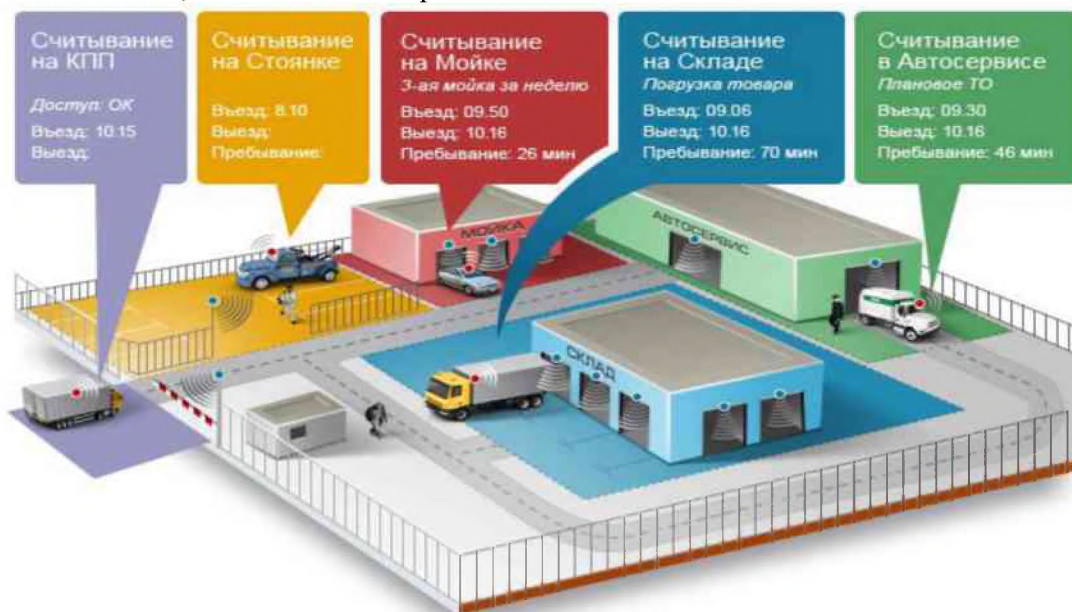

Рисунок 2. – Схема логистической системы по RFID

Таким образом применение RFID- систем существенно снизит расходы и позволит автоматизировать многие процессы, облегчив проведение и организацию подобных мероприятий[5]. Этот процесс станет базой для внедрения инновационных технологий и НОУ-ХАУ в учетной системе во всех сферах жизни республики.

Список использованной литературы:

1. Государственная программа «Цифровой Казахстан»
https://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs
2. <https://www.rst-invent.ru/reshenija/rfid-dlja-inventarizacii-osnovnyh-sredstv/>
3. <https://www.expo2020dubai.com/ru>
4. Карибжанов О.М. Бизнес-проект (<http://www.g-global.aef.kz>)
5. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года
https://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs

ТІРКЕЛГЕН ШЕГЕРІМ ПАЙДАЛАНЫЛАТЫН АРНАУЛЫ САЛЫҚ РЕЖИМІН ҚАМТИТЫН АРНАУЛЫ САЛЫҚ РЕЖИМІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Қазақстан Республикасында шағын кәсіп құрылымдарына арналған арнайы салық режимдеріне қысқаша сипаттам берілді, арнайы салық режимдерін пайдалану бойынша қойылатын талаптар көрсетілді және патент негізінде, оңайлатылған декларация негізінде, тіркелген шегерім пайдалану негізінде ұйымдастырылған арнайы салық режимдері салыстырылып, осыған байланысты қорытынды жасалды.

Abstract. General characteristics of special tax regimes applied in small business of the Republic of Kazakhstan, the conditions of application of the STR, analyzed the distinction of the STR on the basis of the patent, the STR on the basis of the fixed deduction. The requirements for the application of the STR with the use of a fixed amount, including the maximum number of employees employed, the maximum amount of income, the form of tax return and the period of tax reporting.

Аннотация. Дана общая характеристика специальным налоговым режимам, применяемым в малом бизнесе Республики Казахстан, изложены условия применения СНР, проанализированы отличия СНР на основе патента, СНР на основе упрощенной декларации, СНР с использованием фиксированного вычета. Изложены требования по применению СНР с использованием фиксированного вычета, в том числе по максимальному количеству работающего персонала, максимальной сумме дохода, форме налоговой декларации и периоду налоговой отчетности.

Түінді сөздер: арнайы салық режимдері, тіркелген шегерім пайдаланылатын АСР, АСР қолдану шарттары, адам саны бойынша АСРде қойылатын талап, кіріс сомасы бойынша АСРде қойылатын талап, есеп мезгілі бойынша АСРде қойылатын талап, салық мөлшері.

Keywords: special tax regime, fixed deduction, conditions for applying the STR, limitation on the number of working personnel, tax declaration form, tax declaration.

Ключевые слова: специальный налоговый режим, фиксированный вычет, условия применения СНР, ограничение по количеству работающего персонала, форма налоговой декларации, налоговая декларация.

Қазақстан Республикасының Салық кодексінің 20 бөлімінде (76 тарау) арнайы **салық** режимі бойынша жалпы ережелер мен қойылатын талаптар келтірілген.

Бүгінгі таңда бұл режимнің келесі баламалары бар:

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

1) шағын бизнес субъектілері үшін мыналарды:
патент негізіндегі арнаулы салық режимі;
оңайлатылған декларация негізіндегі арнаулы салық режимі;
тіркелген шегерім пайдаланылатын арнаулы салық режимін қамтитын арнаулы салық режимі;

бөлшек сауда негізіндегі АСР

2) ауыл шаруашылығы өнімін өндірушілер үшін мыналар:
шаруа немесе фермерлік қожалықтар үшін арнаулы салық режимі;
ауыл шаруашылығы өнімін өндірушілер мен ауыл шаруашылығы кооперативтері үшін арнаулы салық режимі.

Аталмыш бөлімнің осындай әрбір режимі үшін белгіленген, оны қолдану шарттарына сәйкес болған кезде, арнаулы салық режимін таңдауды:

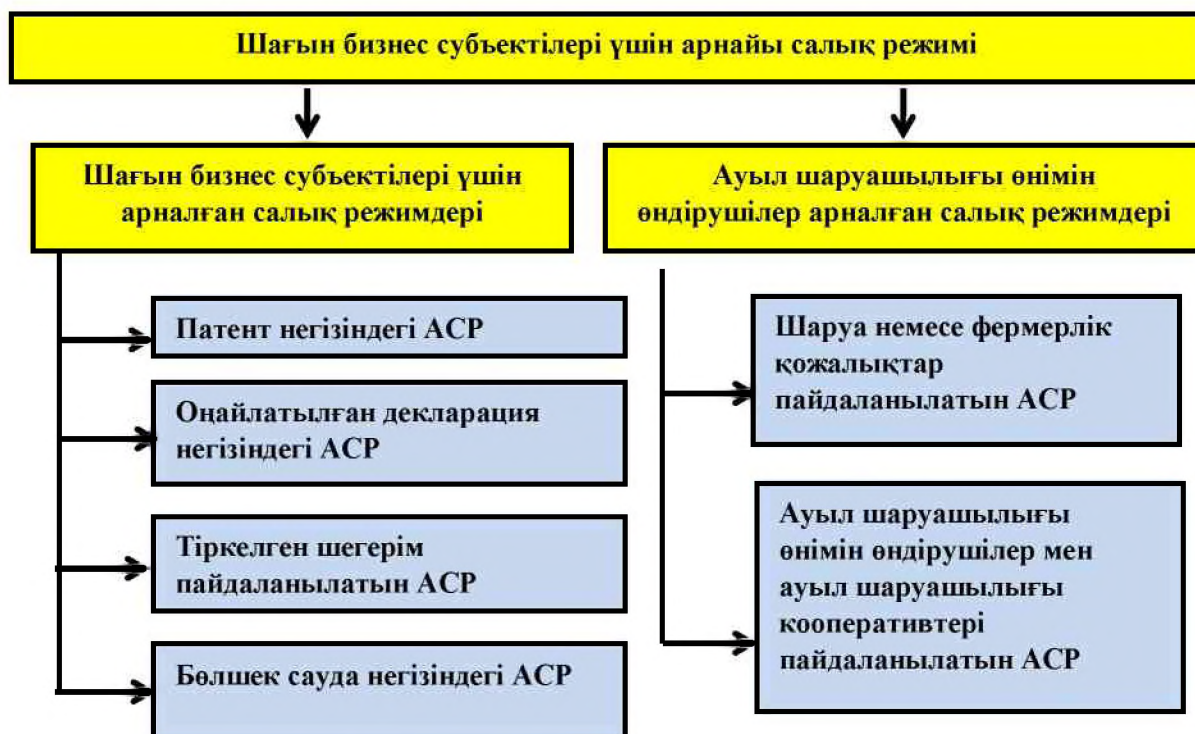
жеке тұлғалар – жеке кәсіпкер ретінде тіркеу есебіне қою үшін осы Кодекстің 79-бабына сәйкес жіберілетін хабарламада;

жаңадан құрылған заңды тұлғалар – тіркеуші органда мемлекеттік тіркеуден кейін бес жұмыс күнінен кешіктірмей салық органына ұсынылатын, уәкілетті орган белгілеген нысан бойынша қолданылатын салық салу режимі туралы хабарламада;

мыналарға:

салық салудың жалпыға бірдей белгіленген тәртібінен патент негізінде арнаулы салық режиміне ауысқан кезде – патент құнын есептеуде;

басқа да арнаулы салық режимдеріне ауысқан кезде – уәкілетті орган белгілеген нысан бойынша қолданылатын салық салу режимі туралы хабарламада жүзеге асырылады.

Сурет 1. - Шағын бизнес субъектілері үшін арнайы салық режимі

Осы арада, тіркелген шегерім пайдаланылатын арнаулы салық режимін қамтитын арнаулы салық режимінің ерекшеліктерін жіне басқадай арнайы салық режимдерінен айырмашылығын қарап өтейік.

Тіркелген шегерім пайдаланылатын арнайы салық режимі бойынша қойылатын талаптарды патент немесе оңайлатылған декларация режимдерімен салыстырп көрсек:

- адам саны бойынша қойылатын талапта айырмашылық бар;
- кіріс сомасы бойынша қойылатын талапта айырмашылық бар;
- есеп мезгілі бойынша қойылатын талапта айырмашылық бар;
- салық есептілік үлгісінде айырмашылық бар;
- салық мөлшерінде айырмашылық бар.

Тіркелген шегерім пайдаланылатын арнаулы салық режимін қолданатын салық төлеуші үшін салық салу объектісі осы Кодекстің 691-бабының 4-тармағында көзделген түзетулерді есепке алғандағы кіріс пен осы параграфта көзделген шегерімдер арасындағы айырма ретінде айқындалатын салық салынатын кіріс болып табылады.

Заңды тұлғаның немесе дара кәсіпкердің кірісі осы тұлғалардың Қазақстан Республикасында және оның шегінен тыс жерлерде салықтық кезең ішінде алынға жататын (алынған) кірістерінен тұрады.

Кесте 1. - Тіркелген шегерім пайдаланылатын арнайы салық режимі бойынша қойылатын талаптардың патент және оңайлатылған декларация режимдерінен айырмашылықтары

№ р/с	Арнаулы салық режимінің атауы	Адам саны бойынша қойылатын талап	Кіріс сомасы бойынша қойылатын талап	АЕК (1.01.21)	Есеп мерзіміндегі кіріс, теңге	Есеп мезгілі, ай	Үлгі	Салық мөлшері
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Патент негізіндегі АСР	1 адам	3 528	2917	10 291 176	12	911	1%
2	Оңайлатылған декларация негізіндегі АСР	30 адам	24 038	2917	70 118 846	6	910	3%
3	Тіркелген шегерім пайдаланылатын АСР	50 адам	144 184	2917	420 584 728	12	912	10%

Ескерте: автор Қазақстан Республикасының Салық Кодексін талдау арқылы өзі дайындады

Осы мақсатта кіріс ретінде мыналар:
жарғылық капиталға салым ретінде алынған мүліктің құны;

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

акционер алатын (алған), оның ішінде заңды тұлға таратылған кезде немесе жарғылық капитал азайтылған кезде мүлікті бөлгенде бұрын енгізілгеннің орнына алынатын (алынған) мүліктің мүлікті бөлу пропорционалды жүзеге асырылатын акциялар санына келетін төленген жарғылық капитал мөлшеріндегі құны;

қатысушы, құрылтайшы алатын (алған), оның ішінде заңды тұлға таратылған кезде немесе жарғылық капитал азайтылған кезде мүлікті бөлгенде, сондай-ақ қатысушыға, құрылтайшыға заңды тұлғадағы қатысу үлесін немесе оның бір бөлігін қайтару кезінде бұрын енгізілгеннің орнына алынатын (алынған) мүліктің мүлікті бөлу пропорционалды жүзеге асырылатын қатысу үлесіне келетін төленген жарғылық капитал мөлшеріндегі, бірақ оны сатып алуға және (немесе) пайдасына мүлікті бөлу жүзеге асырылатын қатысушы жүргізген жарғылық капиталға жарналарды төлеуге шеккен шығындар сомасынан аспайтын құны;

эмитент өзі шығарған акцияларды орналастырудан алған мүліктің құны; мүлікті беретін салық төлеуші үшін – өтеусіз негізде берілген мүліктің құны;

Қазақстан Республикасының салық заңнамасына сәйкес есептен шығарылған өсімпұл мен айыппұлдар сомасы;

егер осындай тауар бірлігінің құны республикалық бюджет туралы заңда тиісті қаржы жылына белгіленген және осындай алу күніне қолданыста болатын айлық есептік көрсеткіштің 5 еселенген мөлшерінен аспайтын болса, жарнамалық мақсатта өтеусіз (оның ішінде сыйға тарту түрінде) алынған тауардың құны;

Кодексте көзделген жағдайларда салықтық міндеттеменің мөлшерін азайту сомасы;

егер Кодекстің 7-бөлімінде өзгеше көзделмесе, басқа тұлғадан алынуға жататыннан (алынғаннан) басқа, халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес бухгалтерлік есепте кіріс деп танылатын активтердің және (немесе) міндеттемелердің құнын өзгертуге байланысты туындайтын кіріс;

халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес активтерді қайта бағалауға арналған резервтерді азайту есебінен бөлінбеген пайданы ұлғайту;

халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес іс жүзінде орындалуға жататын міндеттеменің мөлшері мен бухгалтерлік есепте танылған осы міндеттеменің құны арасындағы оң айырма түрінде бухгалтерлік есептегі міндеттеменің танылуымен байланысты туындайтын кіріс;

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

мүліктің, оның ішінде осы Кодекстің 243-бабының 8-тармағына сәйкес алынған жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің құны;

оң бағамдық айырма сомасының теріс бағамдық айырма сомасынан асып кетуі;

міндеттемелерді есептен шығарудан түсетін кіріс;

күмәнді міндеттемелер бойынша кіріс;

дара кәсіпкер болып табылмайтын жалға алушы жеке тұлғаның, егер көрсетілген шығыстар мыналарға:

Қазақстан Республикасының тұрғын үй заңнамасына сәйкес кондоминиум объектісінің ортақ мүлкін күтіп-ұстауға;

«Тұрғын үй қатынастары туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген коммуналдық көрсетілетін қызметтер ақысын төлеуге;

тұрғынжайды, тұрғын үй-жайды (пәтерді) жөндеуге жұмсалған жалға алу төлемақысына қосылмайтын болса, тұрғынжайды, тұрғын үй-жайды (пәтерді) мүліктік жалдау (жалға алу) кезінде шеккен шығыстары;

тіркелген активтердің шығып қалуынан түсетін кіріс қаралмайды.

Бұл ретте тіркелген шегерім пайдаланылатын арнаулы салық режимін қолданатын салық төлеуші тіркелген активтерді есепке алуды жүргізбейді.

Осы параграфтың мақсаттары үшін дара кәсіпкердің кірісі ретінде:

төлем көзінен мұндай салықтың ұстап қалғанын растайтын құжаттар болған кезде бұрын төлем көзінен жеке табыс салығы салынған дивидендтер, сыйақылар, ұтыстар;

Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген мөлшерде бюджет есебінен төленетін атаулы әлеуметтік көмек, жәрдемақылар мен өтемақылар;

стипендиялар;

қайырымдылық көмек;

гуманитарлық көмек түрінде алынған мүліктің құны;

мүліктік кіріс;

жұмыскердің кірісі;

материалдық залалды өтеудің сот шешімі бойынша тағайындалған сомасы түрінде өзі алған кірістер қаралмайды.

Кірістер

Салық төлеушінің кірісіне:

занды тұлға үшін – осы Кодекстің 690-бабының 3-тармағында көрсетілгендерді;

дара кәсіпкер үшін – осы Кодекстің 690-бабының 3 және 4-тармақтарында көрсетілгендерді қоспағанда, барлық кіріс түрлері қосылады.

Кірісті қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес тану осы Кодекске сәйкес кірісті айқындау және тану тәртібінен өзгеше болған жағдайда, көрсетілген кіріс салық салу мақсаттары үшін осы Кодексте айқындалған тәртіппен есепке алынады.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Салық төлеушінің осы баптың 4-тармағына сәйкес кірістерді түзетуге құқығы бар. Бұл ретте жылдық жиынтық кіріс осы баптың 4-тармағына сәйкес түзетулерді ескере отырып, теріс мәнге ие болуы мүмкін.

Осы параграфтың мақсаттары үшін бұрын танылған кіріс сомасы шегінде есепті салықтық кезеңнің кіріс мөлшерін ұлғайту немесе есепті салықтық кезеңнің кіріс мөлшерін азайту түзету деп танылады.

Осы жерде көрсетілген кірістер:

тауарлар толық немесе ішінара қайтарылған;

мәміле шарттары өзгертілген;

өткізілген немесе сатып алынған тауарлар, орындалған жұмыстар, көрсетілген қызметтер үшін бағалар, өтемақылар өзгертілген;

баға шегерістері, сату шегерістері;

шарт талаптары негізге алына отырып, өткізілген немесе сатып алынған тауарлар, орындалған жұмыстар, көрсетілген қызметтер үшін ұлттық валютамен төлеуге жататын сомалар өзгертілген;

заңды тұлғадан, дара кәсіпкерден, Қазақстан Республикасында қызметті тұрақты мекеме арқылы жүзеге асыратын бейрезидент-заңды тұлғадан осындай тұрақты мекеменің қызметіне қатысты талаптар бойынша, сондай-ақ Қазақстан Республикасында қызметті тұрақты мекеме құруға алып келмейтін филиал, өкілдік арқылы жүзеге асыратын бейрезидент-заңды тұлғаның филиалынан, өкілдігінен талапты есептен шығарған жағдайларда түзетуге жатады.

Осы тармақшада көзделген кірісті түзету:

дебитор-салық төлеуші таратылған кезде оны тарату балансын бекіту күніне кредитор-салық төлеуші талап қоймаған;

заңды күшіне енген сот шешімі бойынша салық төлеуші талапты есептен шығарған жағдайларда азайту жағына қарай жүзеге асырылады.

Осы тармақшада көзделген түзету талаптың туындауын растайтын бастапқы құжаттар болған кезде есептен шығарылған талаптың және бұрын осындай талап бойынша танылған кірістің сомасы шегінде жүргізіледі.

Осы тармақтың екінші бөлігінің 1) – 5) тармақшаларында көзделген түзету осындай түзетуді жүзеге асыру үшін жағдайлардың басталғанын растайтын бастапқы құжаттар болған кезде жүргізіледі.

Кірістерді түзету осы бапта көзделген жағдайлар басталған салықтық кезеңде жүргізіледі.

Осы бапта көзделген жағдайлар басталған кезеңде кіріс болмаған немесе сол кезеңде мөлшерін төмендету жағына түзетуді жүзеге асыру үшін оның мөлшері жеткіліксіз болған жағдайда, түзету бұрын кіріс түзетуге жатады деп танылған салықтық кезеңде жүргізіледі.

Егер нақ сол кірістер кірістердің бірнеше баптарында көрсетілуі мүмкін жағдайда олар кіріске бір рет қосылады.

Салық салу мақсаттары үшін кірісті тану күні осы параграфтың ережелеріне сәйкес айқындалады.

Шегерімге жатқызылатын шығыстарды айқындау тәртібі

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Кодекстің 7-бөліміне сәйкес шегерімге жатпайтын шығыстарды қоспағанда, салық төлеушінің кіріс алуға бағытталған қызметті жүзеге асырумен байланысты осы бапта көзделген шығыстары салық салынатын кірісті айқындау кезінде шегерімге жатады.

Осы параграфтың мақсатында шығыстардың мынадай түрлері:

тауарларды сатып алуға;

Кодекстің 257-бабына сәйкес шегерімге жатқызылуы тиіс жұмыскерлердің есептелген кірістері мен жеке тұлғаларға өзге де төлемдер бойынша;

Кодекстің 263-бабына сәйкес шегерімге жатқызылуы тиіс салық және бюджетке төленетін төлемдерді төлеуге;

Кодекстің 244-бабына сәйкес шегерімге жатқызылуы тиіс қызметтік іссапарлар кезіндегі өтемақылардың сомалары шегерімге жатады.

Дара кәсіпкердің салық салынатын кірісті айқындау кезінде, егер ол оларды жеке тұлға ретінде, оның ішінде салық агентінде де қолданбаса, 342-бапта көзделген салықтық шегерімдерді қолдануға құқығы бар.

Кодексте көзделген жағдайларда шегерімге жатқызылатын шығыстардың мөлшері белгіленген нормалардан аспауға тиіс.

Егер Кодекстің 693-бабында өзгеше белгіленбесе, салық төлеуші осындай шығыстар оның кіріс алуға бағытталған қызметімен байланысты екенін растайтын құжаттар болған кезде шегерімдерді жүргізеді.

Бұл шығыстар, халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес айқындалатын болашақтағы кезеңдердің шығыстарын қоспағанда, олардың іс жүзінде шеккен салықтық кезеңінде шегерімге жатады.

Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес айқындалатын болашақтағы кезеңдердің шығыстары олардың жатқызылатын салықтық кезеңде шегерімге жатады.

Салық төлеушінің осы бапта көрсетілген шығыстары осы Кодекстің 691-бабының 4-тармағында көзделген жағдайларда түзетілуге жатады.

Бұл ретте бұрын шегерім болып танылған сома шегінде есепті салықтық кезеңнің шегерім мөлшерін ұлғайту немесе есепті салықтық кезең шегерімінің мөлшерін азайту осы параграфтың мақсаттары үшін түзету деп танылады.

Қосымша тіркелген шегерім

Тіркелген шегерім пайдаланылатын арнаулы салық режимін қолданатын салық төлеуші салық салынатын кірісті айқындау кезінде шегерімге жатқызылатын шығыстар сомасына Кодекстің 691-бабының 4-тармағында көзделген түзетулерді ескере отырып айқындалған кіріс сомасының 30 пайызынан аспайтын мөлшердегі тіркелген шегерім сомасын қосуға құқылы.

Бұл ретте осы баптың бірінші бөлігінің ережелерін қолданған жағдайда тіркелген шегерімді қоса алғанда, шегерімге жатқызылатын шығыстардың

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

жалпы сомасы Кодекстің 691-бабының 4-тармағында көзделген түзетулер ескеріле отырып, кіріс сомасының 70 пайызынан аспауға тиіс.

Салық салынатын кірісті азайту

Салық төлеушінің салық салынатын кірісті мүгедектердің еңбегіне ақы төлеуге жұмсалған шығыстардың 2 еселенген мөлшеріне және мүгедектер жалақысынан және басқа да төлемдерден есептелген әлеуметтік салық сомасының 50 пайызына азайтуға құқығы бар.

Занды тұлғаның салық салынатын кірісті мынадай шығыс түрлеріне:

табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туындаған жағдайда гуманитарлық көмек түрінде алынған және мақсаты бойынша пайдаланылған мүліктің құнын;

егер осы тармақтың 3) тармақшасында өзгеше белгіленбесе, занды тұлға шығарған акцияларды немесе занды тұлғадағы немесе консорциумдағы қатысу үлестерін өткізу кезіндегі құн өсімінен түсетін кірістерді бір мезгілде мынадай:

акцияларды немесе қатысу үлестерін өткізу күніне салық төлеушінің осы акцияларды немесе қатысу үлестерін үш жылдан астам иеленуі;

эмитент-занды тұлғаның немесе қатысу үлесі өткізілетін занды тұлғаның немесе қатысу үлесін консорциумда өткізетін осындай консорциумға қатысушының жер қойнауын пайдаланушы болып табылмауы;

эмитент-занды тұлға немесе қатысу үлесі өткізілетін занды тұлға активтері құнының немесе қатысу үлесі өткізілетін консорциумға қатысушылар активтері жалпы құнының 50 пайыздан аспайтынын осындай өткізу күніне жер қойнауын пайдаланушылар (жер қойнауын пайдаланушы) болып табылатын тұлғалардың (тұлғаның) мүлкі құрауы талаптары орындалған кезде азайтуға құқығы бар.

Осы тармақшада көрсетілген салық төлеушінің акцияларға немесе қатысу үлестеріне иелік ету мерзімі, егер мұндай акцияларды немесе қатысу үлестерін салық төлеуші бұрынғы меншік иелерінің қайта ұйымдастырылуы нәтижесінде алса, акцияларды немесе қатысу үлестерін бұрынғы меншік иелерінің иелену мерзімдері ескеріле отырып, жиынтығымен айқындалады.

Осы тармақшаның мақсатында жерасты суларын өндіру құқығына ие болғандықтан ғана жер қойнауын пайдаланушы болып табылатын осындай пайдаланушы жер қойнауын пайдаланушы болып танылмайды;

өткізу күні Қазақстан Республикасының аумағында жұмыс істейтін қор биржасының ресми тізімдерінде болатын бағалы қағаздарды осы қор биржасында ашық сауда-саттық әдісімен өткізуден туындайтын залалдарға азайтылған, өткізу күні Қазақстан Республикасының аумағында жұмыс істейтін қор биржасының ресми тізімдерінде болатын бағалы қағаздарды осы қор биржасында ашық сауда-саттық әдісімен өткізу кезінде құн өсімінен түсетін кірістерге азайтуға құқығы бар.

Тіркелген шегерім пайдаланылатын арнаулы салық режимін қолданатын салық төлеуші салық салынатын кірісті осы параграфқа сәйкес салық

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

салынатын кірісті айқындау кезінде шегерімге жатқызылуға тиіс жұмыскердің кірістері бойынша жұмыс берушінің есепті салықтық кезеңде есепке жазылған шығыстарының 1 еселенген мөлшеріне азайтуға құқығы бар.

Осы тармақтың бірінші бөлігінде көзделген азайтуды салық төлеуші, егер осындай салық төлеуші жұмыскерлерінің есепті салықтық кезең үшін орташа айлық жалақысы республикалық бюджет туралы заңда белгіленген және тиісті қаржы жылының 1 қаңтарына қолданыста болатын айлық есептік көрсеткіштің 47 еселенген мөлшерінен асқан жағдайда жүргізуге құқылы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кульжабаева, М. Салық және салу тәжірибесі: Оқу құралы / М. Кульжабаева.- Алматы: Экономика баспасы, 2018.- 146 б.
2. Бекболсынов, А. Салық жүйесінің негіздері: Учебное пособие / А. Бекболсынов; 2-е изд.- Астана: Фолиант, 2011.- 120 б.
3. Салықтық әкімшіліктендіру. Оқулық / Мустафина А.К. Ермекбаева Б.Ж.- Алматы: Қазақ университеті, 2017.- 234 б.
4. Ермекбаева Б.Ж, Нурумов А.А, Бекболсынова А.С, Арзаева М.Ж. Салықтар және салық салу: Оқу құралы / Нурумов А.А, Бекболсынова А.С, Арзаева М.Ж. Ермекбаева Б.Ж.- Алматы: Қазақ университеті, 2014.- 598 б.
5. Уразбеков А.К. Салықтық есеп : Электрондық оқулық. . - Қарағанды: ҚарМТУ, 2013. 3,0 Мб

Еслямова А.Е.- Казахский агротехнический
университет им. С. Сейфуллина
Нур-Султан, Казахста.

Агумбаева А.Е.- Казахский агротехнический
университет им. С. Сейфуллина
Нур-Султан, Казахстан

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОТРАСЛИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Аннотация. Эта статья объясняет роль и важность применения цифровых технологий в отрасли сельского хозяйства в сложившихся условиях современного мира. Описаны примеры цифровых технологий используемых на предприятиях и важность инвестирования в данную отрасль.

Андатпа. Бұл мақалада қазіргі әлемнің жағдайында аграрлық индустрияда цифрлық технологияларды қолданудың рөлі мен маңызы сипатталады. Кәсіпорындарда қолданылатын цифрлық технологиялар мысалдары мен салаға инвестициялаудың маңыздылығы сиппатталған.

Abstract. This article showcases the role and importance of implementing digital technologies in the agriculture industry in current conditions of the world. Describes examples of digital technologies used in enterprises and the importance of investing in the industry.

Ключевые слова: цифровизация, цифровые технологии, сельское хозяйство, устойчивое развитие, инвестиции.

Түйінді сөздер: цифрландыру, цифрлық технологиялар, ауыл шаруашылығы, тұрақты даму, инвестициялар.

Keywords: digitalization, digital technologies, agriculture, sustainable development, investment.

Современные реалии диктуют новые правила, и цифровая революция уже идет полным ходом. Ни одной отрасли не удастся остаться в стороне, и отрасль сельского хозяйства не стала исключением. В 2017 г. цифровая революция вошла в решающую фазу – к интернету подключился каждый второй житель Земли. Этот научный прогресс и появление принципиально новых технологий позволяют контролировать весь цикл растений и животноводства с помощью интеллектуальных устройств, которые передают и обрабатывают текущие параметры каждого объекта и окружающей его среды.

Цифровизация сельского хозяйства представляет собой ряд инновационных технологий, к которым относятся технологии владения информацией о состоянии полей, прогнозирования урожайности, технологии для коммуникаций сельхозтоваропроизводителей с органами власти и институтами

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования поддержки. В дополнение к этому технологии включают в себя машины с беспилотными, полубеспилотными режимами, ГИС-технологии, различные датчики и сенсоры для мониторинга состояния почвы и т.д.

Наиболее острой проблемой является нелегкое экономическое состояние сельского хозяйства, которое можно охарактеризовать: малозначительными денежными поступлениями от реализации продукции по причине низкого уровня цен на нее и ограничений на продажу; отсутствие собственных оборотных средств; высокие счета к оплате[1]. Быстрорастущий сегмент лишь подтверждает наличие необходимости инвестирования в данную отрасль. Инвестирование в развитие цифровизации агропромышленного комплекса имеет значительный потенциал, в виду того, что этот процесс положительно скажется на улучшении экономической ситуации в стране в условиях кризиса. У Казахстана есть уникальные преимущества в виде дешевой электроэнергии, умеренного климата, энергии, и есть инвестиционный интерес со стороны зарубежных стран.

В современных условиях сельскохозяйственной отрасли страны огромное значение имеют инвестиции на уровне государства. Для массового поступления инвестиций на государственном уровне должно обеспечиваться формирование благоприятной и экономически эквивалентной рыночной среды. Такая ситуация может быть достигнута внедрением работающего механизма хозяйствования, который бы учитывал специфику аграрного сектора. Также сохраняется необходимость активного государственного регулирования путем применения стимулирующих мер и прямого вложения капитала.

Цифровизация сельского хозяйства содействует развитию многих сторон экономической деятельности предприятий, а именно: повышение производительности труда, повышение гибкости предприятия, экологичность предприятий - благоприятное влияние на окружающую среду, устойчивое развитие, обеспечивается информационная интеграция этапов жизненного цикла выпускаемой продукции, повышение конкурентоспособности казахстанской продукции на мировом рынке, расходование финансовых ресурсов предприятия на оклады работникам, так как некоторые процессы будут налажены автоматически.

Функциями цифровых технологий в сельском хозяйстве являются:

- Ресурсосберегающая;
- Экологическая;
- Экономическая;
- Инновационно-технологическая;
- Организационно-управленческая;
- Социально-трудовая[2].

Ресурсосберегающая функция содействует сохранению ограниченного количества материальных, природных, трудовых, энергетических и других видов ресурсов. Она заключается в применении разумных ограничений на трату конкретных ресурсов.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Экологическая функция играет ключевую роль, в угоду сложившейся ситуации в мире с изменением климата и загрязнением почвы, воды, атмосферы, чей вопрос остро стоит в отрасли сельского хозяйства.

Экономическая функция заключается в разработке и координации государством стратегических направлений развития экономики государства в оптимальном режиме.

Инновационно-технологическая функция отличается практической применимостью, соотношением рыночному спросу и потенциальной прибыльностью, а также дает импульс развитию человеческого капитала и науки в стране.

Организационно-управленческая функция проводит диагностику систем управления, разработку и реализацию мер, нацеленных на их улучшение.

Социально-трудовая функция отвечает за организацию помощи, организацию посредничества, с целью представления интересов граждан, а также отвечает за содействие в межведомственном взаимодействии.

Описанные выше функции осуществляют свои собственные роли в сфере устойчивого развития и отвечают их требованиям. Требования включают в себя: сохранение плодородия, экологическая обстановка, интенсивный рост, доходы и качество жизни, пропорциональное и сбалансированное развитие отрасли.

Весь процесс оцифровки агропромышленного комплекса направлен на упрощение и автоматизацию труда одного человека – работника сельского хозяйства. Цифровая экономика позволяет повысить эффективность сельского хозяйства за счет оптимального планирования структуры посевных площадей, автоматизации времени полива и внекорневой подкормки растений, цифрового моделирования урожайности сельскохозяйственных культур, оптимизации рационов кормления сельскохозяйственных животных и др.

С развитием цифровизации сельского хозяйства, многие задачи будут решены. Например: интеграция информационных ресурсов Министерства сельского хозяйства и регионов Республики Казахстан, включая использование искусственного интеллекта для обеспечения глобального планирования отрасли. Также оно может создать условия для повышения прозрачности сельскохозяйственных рынков для фермерских хозяйств и потребителей на основе отслеживания сырья, а также внедрить онлайн-торговые платформы и системы для продвижения сельскохозяйственной продукции с учетом размера предприятия.

Следует отметить, что в цифровизации производства какого-либо сегмента присутствуют и минусы. В эти минусы входит повышение уровня зависимости производства в предприятии от используемых цифровых технологий. По мере внедрения цифровых технологий персонал, ранее отвечавший за эти процессы, все больше отстраняется от принятия решений, и таким образом снижается его влияние на производственные процессы. По этим причинам ущерб от сбоя работы технологий может быть гораздо выше, чем при сбое в работе традиционной модели.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Говорить о быстром и легком процессе цифровизации в сельском хозяйстве пока преждевременно, но можно с полной уверенностью утверждать, что отрасль обладает огромным потенциалом для внедрения и использования цифровых технологий, но пока из-за недостаточной технологической оснащенности, готовности к инновациям и отсутствии высококвалифицированных кадров он не раскрыт в полной мере. Важно, чтобы и сельхозтоваропроизводители, и государственные органы управления понимали, что цифровизация имеет определяющее значение для развития аграрного сектора, а не является лишь вспомогательным средством информатизации сельскохозяйственной отрасли. Наша страна обладает всеми возможностями для модернизации сельского хозяйства и превращения его в высокотехнологическую отрасль, обеспечивающую продовольствием как и себя, так и другие государства, отрасль открытую для внедрения инновационных разработок и основанную на эффективной системе управления. Таким образом, следует сделать вывод, что Казахстан пока отстает от стран-лидеров по уровню продвижения цифровизации сельского хозяйства. Глобализация всемирной экономики ставит перед нами задачу скорейшего внедрения инновационных технологий в этой отрасли, которые позволят повысить производительность и будут способствовать все большему удовлетворению потребностей человека и общества в целом.

Список использованной литературы:

1. Стародубцева В.И. Инвестиции в агропромышленный комплекс // Интерэкспо Гео-Сибирь. 2013. №2.
2. Рада А.О. Организационно-экономический механизм внедрения цифровых технологий на предприятиях сельского хозяйства (на материалах Кемеровской области - Кузбасса): Автореф. дис. на соиск. учен. степ. д.э.н. – Новосибирск: Кемеровский государственный университет, 2020. – 10 с.

Сыздыкова К.Ш. - к.э.н., проф.кафедры «Экономика и бизнес»,
Академия Кайнар, Алматы, Казахстан

Акимбаева К.Т. - ст.преподаватель КазНУ им.Аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Касенова А.М.- - ст.преподаватель кафедры «Экономика и бизнес»
Академия Кайнар, Алматы, Казахстан

РОЛЬ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ЭКОНОМИКЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы инвестирования человеческого потенциала, использование знания людей и технологии для развития всех отраслей экономики республики, процесс интеграции науки и производства. Выявлены основные факторы развития человеческого капитала, обоснованы роль и влияние человеческого капитала на экономику страны в условиях инновационного развития, роль государства в создании условий для развития экономики страны. В результате изучения и анализа основных факторов развития человеческого капитала обозначен ряд мер, реализация которых будет направлена на формирование качественного человеческого капитала, что, в свою очередь, будет способствовать эффективной модернизации Республики Казахстан.

Андатпа. Бұл мақалада адам әлеуетін инвестициялау, республика экономикасының барлық салаларын, ғылым мен өндірісті интеграциялау үдерісі үшін адамдар мен технология туралы білімді пайдалану мәселелері талқыланады. Адами капиталды дамытудың негізгі факторлары анықталды, инновациялық даму жағдайында адам капиталының ел экономикасына тигізетін рөлі мен әсері, елдің экономикасын дамыту үшін жағдай жасаудағы мемлекеттің рөлі негізделген. Адами капиталды дамытудың негізгі факторларын зерттеу және талдау нәтижесінде бірқатар шаралар анықталды, оларды жүзеге асыру сапалы адам капиталын қалыптастыруға бағытталады, ол өз кезегінде Қазақстан Республикасының тиімді модернизациясына ықпал ету.

Abstract. This article discusses the issues of investing human potential, the use of knowledge of people and technology for the development of all sectors of the economy of the republic, the process of integrating science and production. The main factors for the development of human capital are identified, the role and influence of human capital on the country's economy in the context of innovative development, the role of the state in creating conditions for the development of the country's economy are substantiated. As a result of the study and analysis of the main factors for the development of human capital, a number of measures have been identified, the implementation of which will be aimed at the formation of high-quality human capital,

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования which, in turn, will contribute to the effective modernization of the Republic of Kazakhstan.

Ключевые слова: человеческий капитал, инвестиция, автоматизация, цифровизация, рынок труда, промышленная революция.

Түйінді сөздер: адам капиталы, инвестиция, автоматтандыру, цифрландыру, еңбек нарығы, өнеркәсіптік революция.

Keywords: human capital, investment, automation, digitalization, labor market, industrial revolution.

Человеческий капитал состоит из совокупности интеллектуальных способностей, знаний и умений, которые человек получил во время образования и практической деятельности. Его также образуют категории качества жизни, состояния здоровья и условий среды, которая помогает самореализации человека.

Анализ содержания и условий капитализации человеческого капитала позволяет выработать обобщенное определение человеческого капитала как экономической категории современного информационно-инновационного общества.

Международный опыт подтверждает, что инвестиции в человеческий капитал и, в частности, в образование, начиная с раннего детства до зрелого возраста, способствуют существенным отдам для экономики и общества, экономическому росту страны. Организация экономического сотрудничества и развития пришла к выводу, что если для жителей определенной страны среднестатистический срок обучения увеличивается на год, это повышает валовой внутренний продукт данного государства на 3-6%. Увеличение ассигнований на образование на 1% ведет к увеличению валового внутреннего продукта страны на 0,35%.

По данным Всемирного банка, основанным на изучении экономик 192 стран, 55% экономического роста определяется именно человеческим капиталом. По оценкам экспертов, в развитых странах повышение продолжительности образования на один год ведет к увеличению валового внутреннего продукта (ВВП) на 5-15%.

На основе комбинирования различных подходов к классификации человеческого капитала можно предложить более укрупненную структуру его видов по уровням и собственности. Данная классификация видов человеческого капитал позволяет рассматривать и оценивать человеческий капитал на уровне отдельного человека (микроуровень - индивидуальный человеческий капитал), отдельного предприятия или группы предприятий (мезоуровень - человеческий капитал фирмы) и государства в целом (макроуровень - национальный человеческий капитал). В структуре индивидуального человеческого капитала можно выделить капитал здоровья, культурно-нравственный капитал, трудовой, интеллектуальный и организационно-предпринимательский капитал [1].

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

В структуре капитала фирмы особую роль играют признанные активы индивидуального человеческого капитала (патенты, авторские свидетельства, ноу-хау и др.), фирменные нематериальные активы (товарные марки/ знаки коммерческие секреты и т.п.), организационный капитал, структурный капитал, бренд-капитал и социальный капитал. Национальный человеческий капитал включает социальный, политический капитал, национальные интеллектуальные приоритеты, национальные конкурентные преимущества и природный потенциал нации.

Механизмом формирования человеческого капитала является инвестирование в человека, то есть целесообразные вложения в индивида в виде денежной или другой форме, способствующие, как указано выше, с одной стороны, приносить доходы человеку, а с другой, - приводить к росту производительности труда. Затраты, способствующие повышению производительности труда, можно рассматривать как инвестиции; текущие затраты осуществляют с тем расчетом, что они будут многократно компенсированы более высокими прибылями в будущем.

Следовательно, из всех видов инвестиций инвестиции в человеческий капитал наиболее важны, и различаются они следующим образом:

- инвестиции в образование (обучение в школе, институте, повышение квалификации на производстве);
- расходы на здравоохранение, обеспечивающие физическое и умственное здоровье индивида (профилактика заболеваний, медицинское обслуживание);
- улучшение жилищных условий, способствующее восстановлению сил работника и усилению его умственной деятельности);
- соответствующее питание.

Перечисленные виды инвестиций создают условия для качественной трудовой деятельности, способствующей использованию человеческого капитала[2].

Человеческий капитал занимает ведущее место среди конкурентных преимуществ предприятия, а значит, анализ и оценка персонала является важнейшим условием успешного лидерства любой организации. Без инвестиций в персонал, обеспечение конкурентных преимуществ невозможно.

Качество человеческого капитала любой страны может изменяться под воздействием как внешних (миграционные процессы, интеграционные проекты и т.п.), так и внутренних факторов (процессы идентификации, динамика экономического развития, урбанизация, характер реформ, осуществляемых в стране, и т.п.) [3].

В этой связи для любого государства вопрос эффективного управления человеческими ресурсами является первостепенным и определяет степень его конкурентоспособности в современном мире. Таким образом, ключевое значение в управлении человеческим капиталом имеет человек и его возможности. При этом данный процесс имеет два взаимосвязанных направления. С одной стороны, управление человеческим капиталом

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

непосредственно связано с развитием социально-культурного сектора, созданием устойчивых условий, приемлемых для эволюции языка, культуры, образования, здравоохранения, национальной идентичности. Другими словами, государство, формирует эффективную среду обитания и интеллектуальной деятельности для своих граждан, обеспечивающую условия качественной жизни и эффективной самореализации. С другой стороны, каждый человек, руководствуясь приоритетами личностного роста, осознает необходимость вкладываться в развитие своей страны, через самореализацию каждого осуществляется поступательный рост всей страны. Таким образом, управление человеческим капиталом – это самоподдерживающаяся и самовоспроизводящаяся система, в рамках которой создаваемые условия и инвестиции в человеческий капитал приводят к формированию нового качества человека, который в свою очередь, вносит вклад в развитие нового качества жизни [4].

Рынок труда Республики Казахстан в 2020 году показал, что в первом квартале насчитывалось 8,8 млн занятого населения — на 0,7% больше по сравнению с аналогичным периодом 2019 года. Численность безработных в РК составила 442,4 тыс. человек (рис.1) . При этом стоит отметить, что уровень безработицы в Казахстане (4,8%) ниже, чем в среднем по странам ОЭСР (5,2%), а также чем в таких странах, как Канада (5,7%), Франция (8,5%), Дания (5,1%), Италия (10%), Швеция (6,8%) и др.

Для поддержания низкого уровня безработицы, которая за последние годы не выходит за пределы 5%, в стране осуществляется множество госпрограмм. Обеспечение эффективной занятости — одно из главных направлений государственной политики РК. Так, сегодня в стране реализуются государственные программы, которые направлены непосредственно на развитие рынка труда: «Дорожная карта занятости 2020» и «Государственная программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017-2021 годы Еңбек» . Всего в 2019 году в рамках Государственной программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства было трудоустроено 449 тыс. человек, из них 85%, или 383 тыс. человек — на постоянную работу.

В целом меры государственной поддержки позволили Казахстану улучшить свою позицию в Глобальном индексе конкурентоспособности 2019 года в категории «Рынок труда» с 30-го до 25-го места. Были усилены позиции по таким индикаторам, как оплата труда и производительность, мобильность внутренней рабочей силы, политика содействия занятости, права работников и др.

В 2020 году из-за разразившейся пандемии COVID-19 мировой рынок труда сильно пострадал, как и экономика в целом. В начале апреля 2020 года во всём мире около 3,3 млрд человек, или 81% от общей численности рабочей силы, страдали от полного или частичного сокращения рабочих мест. В Казахстане, в свою очередь, в марте-апреле 2020 года в связи с введением карантинных мер

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

вне занятости временно оказались 4,2 млн казахстанцев. Для решения проблем на рынке труда Казахстан, как и множество других стран, принимает беспрецедентные меры. Одна из таких мер — «Дорожная карта занятости». В рамках карты были представлены более 6,5 тыс. проектов, в которых будет создано 255 тыс. рабочих мест. Особым условием при реализации инфраструктурных проектов «ДКЗ» является обеспечение применения не менее 90% товаров и услуг отечественных производителей; кроме того, не менее 50% работников будут наняты через центры занятости населения. В регионах начата работа по 6295 проектам, создано более 148 тыс. рабочих мест, в том числе через центры занятости населения — 77 тыс. рабочих мест [5].

Занятое население РК. I квартал | млн чел.

Безработное население РК. I квартал | тыс. чел.

Расчёты Ranking.kz на основе данных ИС МНЭ РК

Рисунок 1. - Занятое население РК

Одним из наиболее активных центров занятости в стране является Центр занятости акимата города Алматы. Так, по итогам первого квартала текущего года через Центр занятости мегаполиса было трудоустроено на постоянную работу 3,3 тыс. человек — заметно больше, чем через центр занятости Нур-Султана (651 человек). При этом стоит отметить, что такая разница в количестве трудоустроенных обусловлена также разницей численности населения в регионах.

Через центр занятости Алматы трудоустроились на постоянную работу 23 017 человек. На временные рабочие места направлены 12 158 человек, из которых 1088 человек — на социальные рабочие места, а 10 385 человек — на общественные работы. Кроме того, в рамках «Дорожной карты занятости»

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

наибольшее количество вновь создаваемых рабочих мест ожидается именно в Алматы — 26 тысяч. В городе начата реализация 208 проектов, созданы 16 350 рабочих мест. Непосредственно через центр занятости трудоустроено 8 300 человек. После реализации «Дорожной карты занятости» в регионе за счёт строительства новых объектов будет создано 2045 новых постоянных рабочих мест.

Наибольшее количество граждан будет охвачено в рамках реализации «Государственной программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017-2021 годы: «Еңбек»» — 600 тыс. человек; по «Дорожной карте занятости» — 255 тыс. человек, по другим государственным программам («Нұрлы Жол», «Нұрлы Жер», «ГПИИР», «ДКБ 2020-2025» и т. д.) — 364 тыс. человек.

Факторы, от которых зависит формирование человеческого капитала возможно объединить в следующие группы: социально-демографическая, институциональная, интеграционная, социально-ментальная, экологическая, экономическая, производственная, демографическая, социально-экономическая. Из этого можно сделать вывод, что категория человеческий капитал является сложным системным объектом социально-экономического исследования.

На сегодняшний день гораздо важнее формировать и использовать знания людей и технологии для создания уникальных продуктов. Государство стабильно выделяет средства на образование и здравоохранение, проводит реформы.

Для повышения эффективности человеческого капитала и создания инновационной экономики необходимо достижение:

- высокого уровня и качества человеческого капитала и большими инвестициями в его рост и развитие;
- высокого уровня и качества жизни;
- создание в стране мощных интеллектуальных центров технологического развития;
- развитых и эффективных инновационных и венчурных систем, поддерживаемых государством;
- привлекательного инвестиционного климата;
- благоприятного предпринимательского и налогового климата;
- конкурентоспособной продукции на мировых технологических рынках;
- наличия транснациональных корпораций, обеспечивающих конкурентоспособное технологическое и научное развитие страны;
- низкого уровня инфляции.

А также:

- формирование эффективного рынка труда с качественной системой занятости и справедливой системой социального обеспечения, при котором каждый мог бы реализовать свой потенциал;

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

- совершенствование собственной передовой системы образования, охватывающей граждан всех возрастов и направленной на развитие способности адаптироваться к постоянным изменениям;

- развитие системы первоклассного здравоохранения, направленного, прежде всего, на обеспечение профилактики заболеваний, управление общественным здоровьем и формирование здоровой нации;

- развитие науки, в том числе с приоритетом на прикладные исследования в металлургии, нефтегазохимии, сельского хозяйства, био- и IT-технологиях, и эффективным внедрением новых разработок в производство;

- наращивание потенциала нации через развития культуры и идеологии в рамках программы «Рухани жаңғыру».

Реализация обозначенных мер будет направлена на формирование качественного человеческого капитала, что, в свою очередь, будет способствовать эффективной модернизации страны.

Список использованной литературы:

1. Клочков В.В. Человеческий капитал и его развитие. - М., 2008.
2. Мухамеджанова А.Г. Человеческий капитал Казахстана: формирование, состояние, использование. Алматы: НИЦ Гылым, 2001 -376 с.
3. Нестеров Л., Ашерова Г. Национальное богатство и человеческий капитал // ВЭ. 2003, № 2. , No 48-38 (Aug. 1994)
4. Сабден О., Кошанов А.К., Хусаинов Б.Д. и др. Конкурентоспособность национальной экономики: критерии оценки и пути повышения. – Алматы, 2007. – 175 с.
5. Электронный ресурс: **Рынок труда Республики Казахстан в 2020 году** (<http://www.ranking.kz>)

УЧЕТ В ГОСТИНИЧНОМ БИЗНЕСЕ

Аннотация. В работе на основе положений «Закона о туристской деятельности в Республике Казахстан» от 13 июня 2001., №211, обновленного 02 января 2021 года раскрываются особенности бухгалтерского учета в гостиничном бизнесе. Отмечается, что расчет с гостями (клиентами) гостиниц в Республике Казахстан осуществляется как наличным, так и безналичными способами. Приводятся примеры бухгалтерских корреспонденций.

Аңдатпа. 2001 жылдың 13 маусымында қабылданып, 2021 жылдың 02 қаңтарында жаңартылған №211 «Қазақстан Республикасындағы туристік қызметтер заңы» аясында қонақ үй қызметін ұйымдастыру кәсібіне қатысты бухгалтерлік есеп ерекшеліктері зеріттелген. Қонақ үй тұрғындарымен есеп айырысу барысы көрсетілген, соның ішінде: қолма қол ақшамен есеп айырысу тәртібі және қолма қол ақшасыз есеп айырысу тәртібі. Бухгалтерлік жазу мысалдары келтірілген.

Abstract. In the work based on the provisions of the "Law on tourist activity in the Republic of Kazakhstan" dated June 13, 2001 #No 211, updated on January 2, 2021 describes the peculiarities of accounting in the hospitality industry. It is noted that the calculation of the guests (customers) of hotels in the Republic of Kazakhstan is carried out both in cash and non-cash ways. Provides examples of accounting correspondences.

Ключевые слова. Гостиничная индустрия, контрагент, гостиница, мотель, пансионат, гость, доход, дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, учет, бланк строгой отчетности.

Түйінді сөздер. Қонақ үй индустриясы, контрагент, қонақ үй, мотель, пансионат, қонақ, кіріс, дебиторлық берешек, кредиторлық берешек, есеп, қатаң ақпараттық бланкі

Keywords. Hotel industry, contractor, hotel, motel, boarding house, guest, income, accounts receivable, accounts payable, accounting, strict reporting form.

Гостиничная индустрия, как вид экономической деятельности включает предоставление услуг гостиниц и организацию краткосрочного проживания в них за вознаграждение.

Средства и системы размещения в гостиничном бизнесе — это здания различных типов и видов (от шалаша или бунгало до супергигантского отеля), приспособленные специально для приема и организации ночевки временных посетителей с различным уровнем сервиса.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Законом РК «О туристской деятельности в Республике Казахстан», принятом 13 июня 2001 г., и обгглвленном 02 января 2021 года, определены следующие места размещения туристов - гостиницы, мотели, кемпинги, туристские базы, гостевые дома, дома отдыха, пансионаты и другие здания и сооружения, используемые для проживания туристов и их обслуживания. [1]

Гостиница — это имущественный комплекс (здание, часть здания, оборудование и иное имущество), предназначенный для предоставления услуг.

Гостиничную деятельность могут осуществлять юридические лица и индивидуальные предприниматели (исполнители), оказывающие услуги по предоставлению гостиничных услуг потребителям по возмездному договору. Потребителем считается гражданин, который имеет намерение заказать либо который заказывает и использует услуги исключительно для личных, семейных, домашних и иных нужд, не связанные с предпринимательством. [2]

Гостиничное предприятие предоставляет потребителям не только услуги проживания и питания, но и широкий спектр услуг транспорта, связи, развлечений, экскурсионное обслуживание, медицинские, спортивные услуги, услуги салонов красоты и т.д.

Фактически гостиничные предприятия в структуре индустрии туризма и гостеприимства выполняют ключевые функции, так как формируют и предлагают потребителям комплексный гостиничный продукт, в формировании и предложении которого принимают участие все секторы и элементы индустрии туризма и гостеприимства. [3]

Гостиницы характеризуются следующими признаками:

- состоят из номеров, число которых превышает определенный минимум;
- имеют единое руководство;
- предоставляют разнообразные услуги, которые не ограничиваются только уборкой номеров и санитарного узла, заправкой постели;
- сгруппированы в категории и классы в соответствии с предоставляемыми услугами, имеющимся оборудованием, стандартом страны проживания и числу номеров.

Организация учета в гостиничном бизнесе имеет свои особенности.

Остановимся на специфике расчетов с гостями (клиентами) гостиниц.

Современные гостиницы используют, как правило, два вида расчетов с гостями за проживание – наличный и безналичный расчет. [2]

Наличный расчет используется при приеме оплаты от клиентов – физических лиц. [4]

При расчете с гостями (клиентами) гостиниц за предоставленные услуги за наличный расчет, наиболее часто оформляют следующие бухгалтерские проводки:

- на сумму доходов от услуг гостиницы:

Дебет №1010 «Денежные средства в кассе»;

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Кредит №6010 «Доход от реализации продукции и оказания услуг».

- на сумму НДС от услуг гостиницы:

Дебет №1010 «Денежные средства в кассе»;

Кредит №3130 «Налог на добавленную стоимость»

Если же гостиница оказывает услуги по проживанию юридическому лицу, то последнее осуществляет расчет за оказанные услуги, посредством перечисления денежных средств на расчетный счет гостиницы, т.е. безналичным способом. Для оплаты по безналичному расчету могут быть использованы также дорожные и именные чеки. [5]

При расчете с гостями (клиентами) гостиниц за предоставленные услуги за безналичный расчет, оформляются следующие бухгалтерские проводки:

- на сумму доходов от услуг гостиницы:

Дебет №1210 «Краткосрочная дебиторская задолженность покупателей и заказчиков»

Кредит № 6010 «Доход от реализации продукции и оказания услуг»

- на сумму НДС от услуг гостиницы:

Дебет №1210 «Краткосрочная дебиторская задолженность покупателей и заказчиков»

Кредит №3130 «Налог на добавленную стоимость»

- на сумму поступлений средств:

Дебет №1030 «Денежные средства на текущих банковских счетах»

Кредит №1210 «Краткосрочная дебиторская задолженность покупателей и заказчиков»

Нужно отметить, что в последнее время в Казахстане все чаще применяется и такой вид расчета, как расчет пластиковой картой. Для этих целей гостиницы оборудованы специальными электронными терминалами.

При работе с клиентами за наличный расчет, в соответствии законодательством Республика Казахстан компании используют контрольно-кассовые аппараты с фискальной памятью. При этом покупателям услуг гостиницы (клиентам), в момент оплаты выдают отпечатанные контрольно-кассовой техникой кассовые чеки.

Так как гостиничная деятельность представляет собой процесс оказания услуги, то при работе с физическими лицами (гражданами) и юридическими лицами (компаниями) она использует и бланки строгой отчетности. [6]

При оформлении расчетных документов командированных лиц, работники гостиницы должны иметь в виду, что для того, чтобы организация, направившая своего сотрудника в командировку, могла принять к вычету НДС по расходам за наем жилья, следует в чеке ККАСФП и на бланке строгой отчетности (документы, подтверждающие фактическую уплату суммы налога, указанную в счете-фактуре) отдельной строкой выделить сумму НДС.

Бланки должны быть изготовлены только типографским способом с обязательным указанием выходных типографических данных.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Бланк строгой отчетности должен наряду с показателями, характеризующими специфику оформляемых операций, содержать следующие обязательные реквизиты:

- гриф утверждения, наименование формы документа;
- шестизначный номер, проставленный типографским нумератором;
- серию;
- код формы по общекзахстанскому классификатору управленческой документации (ОКУД);
- дату осуществления расчета;
- наименование и код организации по общекзахстанскому классификатору предприятий и организаций (ОКПО);
- БИН предприятия, оказывающего гостиничные услуги;
- оказываемый вид гостиничных работ (услуг);
- единицы измерения оказанных услуг (в натуральном и денежном выражении);
- наименование должности лица, ответственного за совершение хозяйственной операции и правильность ее оформления с личной подписью.

Бланк с заполненными строками по всем предусмотренным реквизитам, подписанный должностным лицом, приобретает юридическую силу и является первичным бухгалтерским документом. Бланки строгой отчетности приравниваются к чеку ККАСФП.

Компьютерное (самостоятельное изготовление с помощью имеющейся компьютерной техники) изготовление бланков строгой отчетности недопустимо. [7]

Итак, бланки строгой отчетности должны издаваться типографским способом. При их изготовлении, серию присваивает гостиница самостоятельно при сдаче заказа на изготовление бланков в типографию. Номер конкретного бланка в пределах соответствующей серии ставит типография. Так как каждый бланк нумеруется типографским способом, то испорченные бланки должны быть сохранены, бланк при этом перечеркивается. Налогоплательщики, применяющие бланки строгой отчетности, часто задают вопрос о том, нужно ли бланки строгой отчетности регистрировать в местных налоговых органах. Ответ прост, делать этого не нужно, так как действующим законодательством Республики Казахстан, такая обязанность не предусмотрена. Поэтому соответствующие требования работников налоговых служб (если имеются подобные факты), необоснованны и незаконны.

Затраты на приобретение бланков строгой отчетности организации, оказывающие гостиничные услуги, относят к расходам, осуществление которых связано с оказанием гостиничных услуг. [3] В бухгалтерском учете эти расходы отражаются в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

Список использованной литературы:

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

1) Закон Республики Казахстан «О туристской деятельности в Республике Казахстан» (№ 211 от 13.06.2001 г.), обновленный 01 января 2021 г.

2) А. Феоктистов, Ф. Н. Филина. Учет в туризме: бухгалтерские аспекты и налогообложение. – Москва, Изд: Гроссмедиаб, 2007.

3) Э.О.Нурсеитов. Бухгалтерский учет в организациях.-Алматы, ТОО «Издательство LEM», 2009.

4) Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексі, 27.12.1994 ж. № 268-ІІ.

5) «Бухгалтерлік есепті жүргізу ережесі», Қазақстан Республикасы қаржы Министрінің 22.06.2007 ж. № 221 бұйрығымен бекітілген.

6) «Бухгалтерлік есеп шоттарының үлгілік жоспары». Қазақстан Республикасы қаржы Министрінің 23.05.2007 ж. № 185 бұйрығымен бекітілген.

7) «Сауда қызметі», «Асико» аудиторлық компаниясы, Алматы, «LEM баспасы» ЖШС, 2010 ж.

Асанова С.С. - к.э.н., доцент кафедры «Экономика и бизнес», Академия Кайнар, Алматы, Казахстан

Касенова А.М. - к.э.н., ст.преподаватель кафедры «Экономика и бизнес», Академия Кайнар, Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА И ПУТИ ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Аннотация. Коммерческие банки, как и другие субъекты хозяйственных отношений, для обеспечения своей коммерческой и хозяйственной деятельности должны располагать определенной суммой денежных средств, то есть ресурсами. В современных условиях развития экономики проблема поиска и привлечения ресурсов имеет первостепенное значение для нормального и интенсивного развития коммерческих банков. В связи с этим большое значение приобретает проблема становления и развития рынка банковских ресурсов и формирования ресурсной базы коммерческих банков. В статье рассмотрены проблемы формирования финансовых ресурсов коммерческого банка и пути их совершенствования.

Аңдатпа. Коммерциялық банктер, экономикалық қатынастардың басқа субъектілері сияқты, өздерінің коммерциялық-экономикалық қызметін қамтамасыз ету үшін белгілі бір ақша, яғни ресурстарға ие болуы керек. Экономикалық дамудың қазіргі жағдайында ресурстарды табу және тарту мәселесі коммерциялық банктердің қалыпты және қарқынды дамуы үшін бірінші кезектегі маңызға ие. Осыған байланысты банктік ресурстар нарығының қалыптасуы мен дамуы және коммерциялық банктердің ресурстық базасын қалыптастыру мәселесі қазіргі таңда өте маңызды болып тұр. Мақалада коммерциялық банктің қаржылық ресурстарын қалыптастыру мәселелері және оларды жетілдіру жолдары қарастырылған.

Abstract. Commercial banks, like other subjects of economic relations, must have a certain amount of money, that is, resources, to ensure their commercial and economic activities. In modern conditions of economic development, the problem of finding and attracting resources is of paramount importance for the normal and intensive development of commercial banks. In this regard, the problem of the formation and development of the banking resources market and the formation of the resource base of commercial banks is of great importance. The article deals with the problems of forming financial resources of a commercial bank and ways of improving them.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Ключевые слова: финансовые ресурсы, коммерческий банк, управление информацией, ресурсы, денежные ресурсы, инвестиционная политика, функция управления.

Түйінді сөздер: қаржылық ресурстар, коммерциялық банк, ақпаратты басқару, ресурстар, ақша ресурстары, инвестициялық саясат, басқару функциясы.

Keywords: financial resources, commercial bank, information management, resources, monetary resources, investment policy, management function.

Главное назначение банка состоит в том, чтобы аккумулировать денежные средства и предоставлять их в кредит. Поэтому коммерческий банк представляет собой деловое предприятие, которое оказывает услуги своим клиентам, т.е. вкладчикам (кредиторам) и заемщикам, извлекая прибыль за счет разницы процентов, получаемых от заемщиков и вкладчиков (кредиторов) за предоставленные денежные средства. Основной функцией коммерческого банка является посредничество между кредиторами и заемщиками, причем банки, в отличие от других финансовых небанковских структур, обеспечивают основную часть всех средств денежного обращения экономики гон устной страны.

Поэтому коммерческий банк представляет собой: во-первых, коммерческую организацию, которая привлекает денежные средства юридических и физических лиц и от своего имени размещает их на условиях платности, возвратности и срочности, а также осуществляет расчетные, комиссионно-посреднические и иные операции;

во-вторых, финансовое предприятие, которое сосредоточивает, временно свободные денежные средства (вклады), предоставляет их во временное пользование в виде кредитов (займов), выступает посредником во взаимных платежах и расчетах между юридическими и физическими лицами [1].

Основным источником формирования банковских ресурсов являются вклады клиентов банка. Однако чтобы привлечь чужие капиталы, необходимо показать наличие соответствующего собственного капитала с тем, чтобы кредиторы были уверены, что в критический момент они могут на него рассчитывать.

К собственным средствам банков относятся уставный фонд, резервный фонд, другие фонды, образуемые за счет прибыли банка, страховые резервы, а также нераспределенная в течение года [2].

Управление финансовыми ресурсами банка требует точной и достаточной информации как из внутренних, так и внешних источников. При этом внешняя информация необходима для прогнозирования экономического развития и формулирования стратегии, внутренняя – для отслеживания выполнения политики по управлению пассивами и оценки необходимости изменений в ней. Вся используемая банком информация должна быть значимой, надежной и своевременной (таблица 1).

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Перечисленная выше информация необходима для того, чтобы соответствующие подразделения банка, занимающиеся управлением финансовыми ресурсами, могли:

- установить текущие и будущие риски;
- количественно определить величину рисков на основе анализа чувствительности активов и пассивов к изменениям процентных ставок, валютного курса, инфляции и темпов роста;
- проанализировать результаты и определить действия, необходимые для поддержания требуемой совокупной позиции по балансу (положительной, отрицательной, нейтральной к движению процентных ставок);
- разработать дальнейшие сценарии для определения стоимости проводимых мер, необходимых для поддержания заданной позиции, то есть оценить возможные затраты или потери и принять соответствующие решения. Включая изменения в разработанных стратегиях.

Таблица 1. - Форма информации для банка

Внешние источники	Внутренние источники
Экономические отчеты: общие прогнозы; деловая активность в сфере услуг; международные аспекты.	Анализ увеличения пассивов; объемы и цены; сравнение с планом и данными за прошлые периоды; тенденции объема и спреда.
Финансовые рынки: процентные ставки, валютный курс и цены акций; ситуация на вторичном рынке инструментов, выпущенных банками, и основными конкурентами; распределение кредитного риска на вторичном рынке; поводы для напряжения	Соответствие регулирующим нормам: капитал; ликвидность; пределы по несовпадению сроков; пределы по валютным позициям; соответствие внутренним целям финансовой структуры. Ожидаемые меры по приведению фактических данных в соответствие с внутренними и внешними нормами и целевыми значениями.
Регулирование, налогообложение и учет: ожидаемое влияние изменений в регулировании на гибкость; издержки по изменениям в регулировании, налогообложении, учете; защита от неблагоприятных изменений	Позиция по процентному риску: текущая позиция; анализ чувствительности текущей позиции к изменениям в процентных ставках; ожидаемо изменение позиции от ожидаемого увеличения деятельности;

На основе полученной информации принимаются управленческие решения. Поскольку управления финансовыми ресурсами представляет непрерывный процесс, то необходимость принятия новых решений может возникать еженедельно, ежемесячно, а при необходимости – ежедневно.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Схематично процесс принятия решений по управлению финансовыми ресурсами представлен на рисунке 1.

Принятые решения, часто в форме распоряжений, должны выполняться функциональными подразделениями банка.

Для организации функции управления финансовыми ресурсами в банке необходимо:

- установить четкие полномочия и круг обязанностей между соответствующими отделениями, подразделениями и уровнями управления рисками;

- выделить персонал и ресурсы с соответствующими полномочиями, навыками и квалификацией;

- определить процесс принятия решений;

- установить требования к управленческой информации;

- построить соответствующую организационную структуру.

- выбрать оптимальный тип управления.

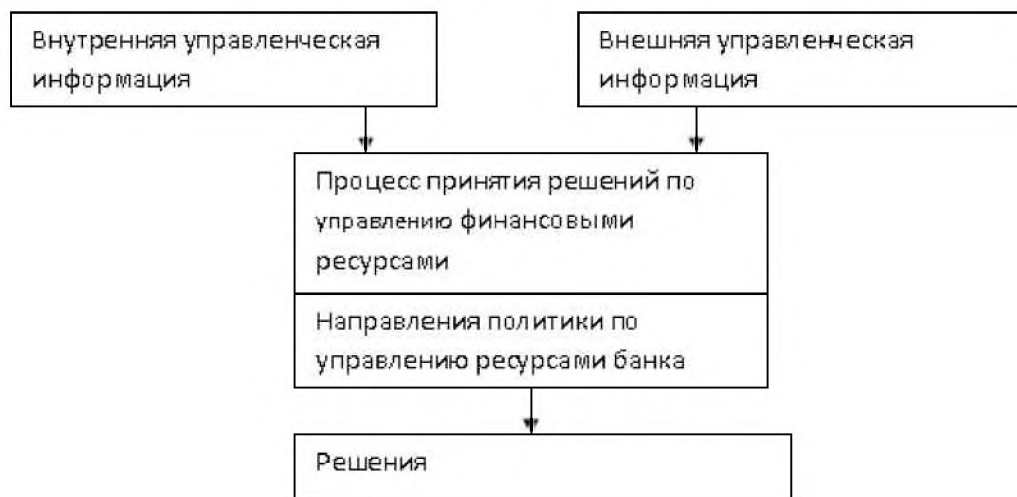

Рисунок 1. - Принятие решений по управлению ресурсами банка

Реализация функции управления финансовыми ресурсами банка нуждается в создании особой организационной единицы – специального комитета при Совете директоров – Комитета по управлению финансовыми ресурсами.

Комитет по управлению финансовыми ресурсами будет нести ответственность за определение совокупного размера рисков и их распределение, санкционирование стратегии риска, политики по управлению достаточностью собственного капитала. Комитет по управлению финансовыми ресурсами будет нести ответственность за положение банка в области риска и прибыли. Он, анализируя деятельность банка, будет определять его стратегию.

Комитет по управлению финансовыми ресурсами выполняет следующие функции:

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

1. разработка методик и регламентов, реализующих функцию управления пассивами банка;
2. принятие решений о параметрах и характеристиках привлечения и размещения средств;
3. контроль за соответствием структуры баланса ориентирам, установленным стратегическим планом;
4. разработка ограничений по финансовым рискам;
5. разработка методик и регламентов, касающихся управления финансовыми рисками; разработка ценовой политики банка, установление маржи безубыточности и уровня рентабельности;
6. анализ и мониторинг эффективности работы банка;
7. координация работы между подразделениями банка, привлекающими и размещающими средства;
8. управление капиталом банка;
9. контроль за соблюдением банком законодательства и нормативов Национального Банка Казахстана в отношении рисков.

В комитет по управлению финансовыми ресурсами должны будут войти: комитет по управлению рыночными рисками; комитет по кредитному риску; казначейство[3].

Комитеты по управлению рыночными, кредитными рисками и казначейство несет ответственность за управление рисками, входящими в их компетенцию.

Казначейство осуществляет управление ликвидностью банка. Его основной задачей является формирование баланса финансовых ресурсов исходя из задач текущего планирования и стратегического развития, их оптимальное распределение по видам активов и пассивов на основе ликвидности, максимальной доходности и минимальной стоимости, а также контроль за обеспечением планируемого уровня прибыли.

Необходимым условием успешного управления финансовыми ресурсами является организация системы точной и регулярной информации и отчетности. При ее отсутствии комитет не в состоянии реализовывать цели своей деятельности. Не существует идеального, единого для всех банков набора требований, предъявляемой информации и отчетам. Однако комитет должен иметь в обязательном порядке следующие документы:

- Отчет о чувствительности баланса к изменению процентных ставок.
- График сроков погашения активов и пассивов, чувствительных к изменению процентных ставок [4].

При совершенствовании системы управления финансовыми ресурсами банка необходимо руководствоваться следующими принципами.

1. Стратегическое планирование и базовая политика.
2. Четкое разграничение полномочий и ответственности.
3. Уровень квалификации и независимости.
4. Адекватный контроль со стороны руководства.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

5. Активное использование в практике результатов работы внешних и внутренних аудиторов.

6. Система мотивации и поощрения.

7. Повышение прозрачности управления [5].

Для повышения эффективности управления финансовыми ресурсами в деятельности банка необходимо совершенствовать управление активами и пассивами, развивать внутреннюю организационную структуру и систему клиентского обслуживания, производить улучшение и оптимизацию работы финансово-аналитической службы.

Экономическая эффективность деятельности коммерческого банка основывается в современных условиях на наличии удачной рыночной стратегии, максимально полного и эффективного использования финансовых ресурсов, минимизации комплекса рисков.

Все эти задачи призвана решить система финансового менеджмента, базирующаяся на своевременном получении и анализе аналитической информации и принятии адекватных управленческих решений.

В современных условиях в системе финансового менеджмента банка необходимо совершенствовать следующие организационно-функциональные базовые элементов:

- подразделения, формирующие аналитическую отчетность, проводящие анализ эффективности деятельности активно-пассивных операций банка; подготавливающие общие бюджеты и бюджеты направлений; формирующие пакеты предложений для принятия решений по установлению основных целевых пропорций и нормативов основными комитетами банка;

- подразделения, проводящие активно-пассивные операции банка;

- основные комитеты банка (бюджетного, кредитного, управления активами и пассивами), правления банка [6].

Данные элементы структуры определяют принципы позиционирования банка на финансовом рынке, вносят необходимые уточнения в стратегии и тактику позиционирования на рынке.

Одним из основных направлений, позволяющим оптимизировать управление ресурсами является применение методики имитационного моделирования и оптимизации баланса.

Данная методика состоит из следующих структурных элементов:

- постановки и решения задач оптимального планирования, разработки программ привлечения и размещения ресурсов на плановый период, обоснование перспективной ценовой политики банка, формирования финансовых планов;

- формирование платежного календаря по видам срочных привлеченных и размещенных ресурсов (кредиты, срочные вклады физических лиц, векселя и т.д.);

- проведение анализа влияния вариантов распределения свободных средств на уровень прибыльности банка.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

- оценка экономической целесообразности отдельных управленческих решений, принимаемых службами банка, с точки зрения управления ресурсами;
- исследование ликвидности баланса в ближайшей и отдаленной перспективе, прогноз объема ликвидного портфеля.

Политика привлечения срочных пассивов должна непосредственно сочетаться с возможностями банка адекватно и эффективно использовать привлекаемые ресурсы. Ценовая политика на рынке привлекаемых ресурсов определяется избираемым банком вариантом стратегии и зависит от следующих параметров:

- себестоимости операции (транзакционных и вмененных издержек, накладных расходов, отвлечения ресурсов в фонд обязательного резервирования);
- избираемого варианта стратегии: стратегия проникновения на рынок (высокие ставки и минимальная рентабельность), стратегия диверсификации деятельности и поддержания присутствия на определенном сегменте рынка (средние рыночные ставки), стратегия развития существующей рыночной ниши - широкий ассортиментный ряд, индивидуальный подход к крупным клиентам (средние и низкие ставки);
- уровня задаваемой рентабельности проведения операции на сегментах рынка.

Для развития существующего бизнеса банка и увеличения объемов средств, оборачиваемых через банк необходимо создание системы контроля и оперативной оценки рентабельности операций, гибкой и эффективной инфраструктуры, включающей наличие работающего счета самого банка, пакета документов и процедуры обслуживания клиентов банка по каждому финансовому инструменту.

Для оптимизации процесса управления финансовыми ресурсами целесообразно и необходимо построение многофакторной модели управления денежными потоками, позволяющей осуществлять управление краткосрочной и долгосрочной ликвидностью банка, с учетом задаваемых пропорций распределения средств, сроков, рентабельности и себестоимости активов и пассивов банка, системы рисков.

Реализация работы банка по всем рассмотренным направлениям позволит существенно улучшить финансовое положение банка в условиях кризиса. Важно лишь определиться, какие мероприятия, с какой целью и в каких объемах дадут максимальный положительный эффект.

Список использованной литературы:

1. «Деньги Кредит Банки» /под ред. Сейткасымова Г.С. – А.: Экономика, 2015 год .450с.
2. Банковское дело: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. О.И. Лаврушина. М.: Финансы и статистика, 2005. 672 с.
3. «Журнал «Банки Казахстана» №6 2019 год

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

4. Петрова В.И. Комплексный анализ финансовой деятельности банка / В.И. Петрова, А.Ю. Петрова. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 240 с.

5. Каджаева М.Р. Банковские операции: Учебник / М.Р. Каджаева, С.В. Дубровская. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 123 с.

УДК 06.81.85

Ахметова Г.Т - к.э.н, и.о.ассоциированный профессор,
НАО Атырауский университет им. Х.Досмухамедова,
г.Атырау, Казахстан

Курмангазиева Я. - магистрант,
НАО Атырауский университет
им. Х.Досмухамедова, г.Атырау, Казахстан

Альдешова С.Б. - старший преподаватель,
магистр, НАО Атырауский университет
им. Х.Досмухамедова, г.Атырау, Казахстан

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА И АНАЛИЗА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Аннотация. Актуальность темы статьи объясняется тем, что при открытии любого типа производства, промышленного или коммерческого, предприятие нуждается в средствах производства. Особое внимание уделяется средствам труда поскольку отличительной способностью основных средств является их многократное использование в процессе производства, работа в течение длительного срока, сохранение первоначального внешнего вида и постепенный перенос своей первоначальной стоимости на затраты предприятия в течении длительного времени и соответственно это продиктована тем что в условиях ограниченности финансовых ресурсов. В современных условиях развития экономики, высокой степени изношенности основных средств важное значение приобретает выбор учетной политики на предприятиях по привлечению инвестиций и обновлению основного капитала. Это обусловлено тем, что главным источником прибыли любого предприятия, национального богатства страны является умелое, разумное достаточно полное использование основных средств, со своевременной их модернизацией и обновлением.

Аңдатпа. Мақала тақырыбының өзектілігі өндірістің кез-келген түрін, өнеркәсіптік немесе коммерциялық түрін ашқан кезде компанияға өндіріс құралдары қажет екендігімен түсіндіріледі. Еңбек құралдарына ерекше назар аударылады, өйткені негізгі құралдардың ерекшелігі оларды өндіріс процесінде бірнеше рет пайдалану, ұзақ уақыт жұмыс істеу, бастапқы сыртқы келбетті сақтау және бастапқы құнын ұзақ уақыт бойы кәсіпорын шығындарына біртіндеп ауыстыру болып табылады, сәйкесінше бұл шектеулі қаржылық ресурстар

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

жағдайында. Экономиканы дамытудың қазіргі жағдайында, негізгі құралдардың жоғары дәрежеде тозуында кәсіпорындарда инвестициялар тарту және негізгі капиталды жаңарту бойынша есеп саясатын таңдау маңызды мәнге ие болады. Бұл кез-келген кәсіпорынның, елдің ұлттық байлығының негізгі пайда көзі негізгі құралдарды уактылы модернизациялаумен және жаңартумен толық пайдалану болып табылатындығына байланысты.

Abstract. The relevance of the topic of the article is explained by the fact that when opening any type of production, industrial or commercial, the enterprise needs the means of production. Special attention is paid to the means of labor since the distinctive ability of fixed assets is their repeated use in the production process, work for a long time, maintaining the original appearance and gradually transferring its original value to the costs of the enterprise for a long time and, accordingly, this is dictated by the fact that in conditions of limited financial resources. In modern conditions of economic development, a high degree of depreciation of fixed assets, it is important to choose the accounting policy at enterprises to attract investment and update fixed capital. This is due to the fact that the main source of profit of any enterprise, the national wealth of the country is the skillful, reasonable and complete use of fixed assets, with their timely modernization and renewal.

Ключевые слова: основные средства, учет основных средств, хозяйственные операции, методы начисления амортизации, программный продукт.

Түйінді сөздер: негізгі құралдар, негізгі құралдардың есебі, шаруашылық операциялары, амортизация есептеу әдістері, бағдарламалық өнім.

Keywords: fixed assets, accounting of fixed assets, business operations, depreciation calculation methods, software product.

Роль основных средств в процессе производства, особенности их воспроизводства в условиях рыночной экономики обуславливают особые требования к информации о наличии, движении, состоянии и использовании основных средств. Рыночная система управления требует более полной оперативной и комплексной информации по основным средствам. Учет должен быть построен таким образом, чтобы из него можно было получить любую информацию, а не только отчетную.

Поэтому совершенствование учета основных средств на предприятии следует вести по двум направлениям. Во-первых, работать над тем, чтобы как можно быстрее получать необходимую информацию по основным средствам. А так как на предприятии большое множество различных групп основных средств, то без использования вычислительной техники получить необходимые данные невозможно. Для решения данной задачи предприятию необходимо более полно использовать автоматизированную информационную систему. Вторым направлением является совершенствование действующей методологии учета основных средств, что вызвано целым рядом причин.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

В печати обсуждались вопросы классификации основных средств, понятия инвентарного объекта, оценки основных средств, учета амортизации, износа, ремонта основных средств. Решение этих проблем в условиях работы предприятия при становлении социально ориентированной экономики позволит подойти к пересмотру такого основополагающего документа как Положение по бухгалтерскому учету основных средств государственных, кооперативных и общественных предприятий и организаций.

В учете основных средств важным является понятие об инвентарном объекте, как имущественной единице основных средств и как единицы их учета. Многообразие основных средств по конструкции, различию выполняемых функций, внешней форме, непосредственно соединенные между собой в комплексе затрудняют такую формулировку понятия, как инвентарный объект, которая давала бы простое и ясное применение во всех случаях его определения [1].

Согласно Закону Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» инвентарным объектом считается законченное устройство со всеми к нему приспособлениями и принадлежностями или отдельный конструктивно обособленный предмет, предназначенный для выполнения определенных самостоятельных функций, или же обособленный комплекс конструктивно сочлененных предметов, представляющих собой единое целое и совместно выполняющих определенную работу.

Исходя из выше сказанного, следует, что инвентарный объект должен представлять собой технически законченную единицу учета основных средств, которая выделяется благодаря самостоятельным эксплуатационным возможностям.

К инвентарным объектам относятся также вмонтированные части (комплекс предметов). Действующая в практике учетная единица содержит одно свойство - самостоятельное функционирование. Однако технический прогресс (расширение применения конвейерного производства, механизация, автоматизация, внедрение гибких технологических процессов с применением роботов во всех отраслях промышленности, вычислительной техники) приводит к взаимосвязи отдельных видов основных средств. Инвентарные объекты объединяются в более крупные комплексы основных средств, которые включают в себя десятки и сотни самостоятельных объектов.

Все это говорит о том, что в условиях научно-технического прогресса во многих случаях отдельный инвентарный объект теряет способность к самостоятельному функционированию и может участвовать в производственном процессе только в соединении с другими инвентарными объектами и в то же время быть с ними конструктивно сочлененными.

В учетной практике возникает постоянно вопрос о том, как отражать комплекс в регистрах, как целый объект либо открывать на каждый объект свою инвентарную карточку. Исходя из этого, возникает второй вопрос, как начислять амортизацию, дифференцированно или в целом на все объекты комплекса

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования общим процентом и по какому проценту. Эти вопросы на практике решаются по-разному. На одних предприятиях объекты комплекса отражаются дифференцированно, т.е. каждому объекту присваивается свой инвентарный номер, открывается инвентарная карточка, дифференцированно начисляется амортизация. На других предприятиях комплексам присваивается один инвентарный номер и устанавливается с разрешения министерства единая норма амортизации.

Предлагается усовершенствовать нормативы и методы начисления амортизации, систему переоценки основных фондов и индексации, ввести меры экономического стимулирования и контроля целевого использования амортизационных отчислений.

Предприятию дать свободу в выборе модели амортизации и методов ее начисления. Преимущества ускоренной амортизации заключаются в том, что она позволяет [2]:

- страховать предприятия от потерь, связанных с моральным износом, и стимулировать внедрение более совершенной техники;
- ускорять обновление основных средств и защитить их от инфляции, повышать конкурентоспособность продукции и другое.

При ускоренной амортизации используются различные методы исчисления, среди которых: метод двукратных уменьшающихся амортизационных отчислений (метод двойной нормы) и метод суммы годовых цифр (метод суммы лет). Их называют методами ускоренной амортизации, т.к. они ускоряют начисление износа, при их использовании величина амортизационных отчислений в начале срока эксплуатации объекта основных средств больше, чем при использовании метода равномерного начисления амортизации. Но это превышение компенсируется меньшими отчислениями по мере истечения срока эксплуатации. Величина всей начисленной на протяжении срока эксплуатации амортизация всегда одинакова и равна амортизируемой стоимости объекта.

Метод двукратных уменьшающихся амортизационных отчислений, или регрессивный, получил наибольшее распространение. Он определяет амортизационные отчисления на основе фиксированных процентов от остаточной балансовой стоимости основного капитала. При этом максимальная норма в два раза превышает нормы амортизации, применяемые при равномерном начислении амортизации; метод уменьшающегося баланса, который предполагает удвоение нормы амортизации в первый год эксплуатации, отчисление 20 % от остаточной стоимости во второй год и т.д.; метод «сумма чисел» или «сумма лет» или «кумулятивный метод», при котором норма амортизации подсчитывается путем деления числа лет (часов), оставшихся до истечения срока службы основного капитала, на сумму лет службы этого капитала.

Принцип регрессии, лежащий в основе этих методов, позволит в первый год начислить амортизацию в повышенных размерах, а в последствии ее

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования
уменьшить. Это позволит 2/3 стоимости фондов амортизировать за половину срока службы.

Предоставление предприятиям выбора начисления амортизации будет содействовать созданию гибкой амортизационной политики, которая позволит остановить сбережение устаревшего оборудования, быстрее накопления денежных ресурсов на обновление основных фондов.

Что касается проблемы классификации основных средств, то следует отметить, что в связи с созданием различных средств механизации и автоматизации управленческого труда, созданием новых видов техники, требуется некоторое уточнение существующей классификации основных средств. Изменение классификации позволит более точно учитывать функциональное назначение основных средств при их распределении по классификационным группам, даст возможность полнее выявить значение отдельных групп в производственном процессе, характер их изменений.

Также одним из направлений совершенствования учета основных средств является автоматизация учета основных средств. Автоматизация учета основных средств отличается тем, что здесь наблюдается стабильность информации. Для автоматизации учета основных средств применяются коды [3]:

- синтетических счетов и субсчетов аналитического учета;
- структурных подразделений предприятия;
- инвентарных объектов;
- норм амортизационных отчислений;
- бухгалтерских операций и др.

При автоматизации учета основных средств используются типовые межотраслевые формы первичных документов.

Особенностью организации автоматизированного учета является создание постоянного файла (массива) информации, соответствующего картотеке инвентарных объектов. По данным первичных документов фиксируется движение основных средств амортизационного фонда. В результате обработки получают отчетные разработки, ведомости движения основных средств по счетам. На их основе получают оборотную ведомость основных средств по местам нахождения и эксплуатации, расчет амортизационных отчислений, ведомость амортизационных отчислений по кодам производственных затрат и начисления износа основных средств, обеспечивающих проведение инвентаризации, составление баланса и форм периодической и годовой отчетности.

«1С: Бухгалтерия 8.2» является мощной системой, предназначенной для комплексной автоматизации бухгалтерского учета во всех масштабах. Эта система позволяет в каждом индивидуальном случае подобрать оптимальное решение, учитывающее специфику организации. Средства работы с документами позволяют организовать ввод документов, их произвольное распределение по журналам и поиск любого документа по различным критериям

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

: номеру, дате, сумме. Исходной информацией является операция, которая отражает реальный хозяйственный акт.

Операции могут формироваться автоматически на основе вводимых документов. Вместе с операцией документ может порождать бухгалтерские проводки. Такой способ позволяет быстро вводить большое количество проводок, например, при начислении амортизации основных средств.

Одним из важных путей совершенствования бухгалтерского учета является введение дополнительного контроля со стороны руководства предприятия. Просмотр руководителем бухгалтерских документов, изучение им нормативных актов, действующих в данной области позволит более рационально расходовать средства на приобретение основных средств, тратить меньше времени на убеждение руководства в необходимости приобретения того или иного объекта, повысить дисциплину использования основных средств сотрудниками предприятия.

Список использованной литературы:

1. Методические рекомендации по применению международного стандарта бухгалтерского учета (IAS) 16 «Недвижимость, здания и оборудование»

2. Э.О.Нурсеитов Национальный бухгалтерский учет и МСФО. Учебное пособие- г.Алматы, «LEM», 2010. -304 с.

3. [Назарова, В.Л.](#) Бухгалтерский учёт в отраслях: учебник / В. Л. Назарова. - 2-е изд, переработанное. - Алматы : Экономика, 2014. - 426 с.

Калманова Н.М. – «Кайнар» академиясы,
магистр, аға оқытушы, Алматы,
Қазақстан Республикасы

Асанова С.С.- «Кайнар» академиясы,
э.ғ.к., доцент, Алматы,
Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ КЛИМАТ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ЖАҚСARTУ ЖОЛДАРЫ

Андатпа: Мақалада экономикадағы инвестицияның рөлі, оның қалыптасуына әсер ететін негізгі факторлар көрсетілген. Авторлар, ҚР-дағы инвестициялық жағдайға, аймақтар кесіндісінде олардың үлесіне талдау жасаған. Сонымен қатар инвестициялық климаттың жақсаруы мен тартымдылығын арттыру жолдарын ұсынған.

Abstract: In the article the role of investment in the economy, main factors influencing its formation are considered. The investment situation in the Republic of Kazakhstan, their share of the region are analyzed, also ways for improving the investment climate and increase attractiveness are suggested by authors.

Аннотация: В статье показаны роль инвестиций в экономике, основные факторы, влияющие на ее формирование. Авторы проанализировали инвестиционную ситуацию в РК, их долю в разрезе регионов. Также предложены пути улучшения инвестиционного климата и повышения привлекательности.

Түйін сөздер: инвестиция, инвестициялық саясат, инвестициялық климат, инвестициялық тартымдылық, инвестициялық саясат, негізгі капитал, капитал.

Keywords: investment, investment policy, investment climate, investment attractiveness, investment policy, fixed capital, capital.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная политика, инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность, инвестиционная политика, основной капитал, капитал.

Экономиканың дамуында инвестициялар үлкен рөл атқарады. Инвестициялардың сандық арақатынасындағы өзгерістер қоғамдық өндіріс пен жұмыспен қамту көлеміне, экономикадағы құрылымдық өзгерістерге, салалар мен экономиканың дамуына әсер етеді. ҚР Президенті 2020ж. 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Жолдауында «Әлемде қалыптасқан жаңа ахуалда елге инвестиция тартып, отандық тауарлар мен қызметтерді экспортқа шығару Үкімет үшін ерекше басымдыққа ие болып отыр» - деп айтқан болатын [1].

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Кәсіпорындардың қорларды, өндірістік әлеуетті, инвестицияларды жинақтауы экономикалық қызметтің ағымдағы және перспективалық нәтижелеріне тікелей әсер етеді. Бұл ретте инвестициялау тиімді нысандарда жүзеге асырылуы тиіс, өйткені өндірістің моральдық ескірген құралдарына, технологияларға қаражат салу оң экономикалық әсерге ие болмайды. Инвестицияларды ұтымсыз пайдалану ресурстардың қатып қалуына және соның салдарынан өндірілетін өнім көлемінің қысқаруына әкеп соғады. Сондықтан болып жатқан жаһандық өзгерістерді, аймақтық дағдарыстар мен әлемдік экономикадағы тұрақсыздық макро және микро деңгейлердегі жалпы жағдайды үнемі талдау және инвестициялық ахуалды жақсарту бүгінгі күннің қажетті шарты.

Инвестициялық қызметтің нысандары, ең алдымен, ұлттық экономиканың барлық салаларындағы жаңадан құрылатын және жаңғыртылатын өндірістік және өндірістік емес негізгі қорлар мен айналым қаражаты болып табылады.

Нақты капиталды құрайтын инвестициялардың негізгі бөлігі осыған бағытталған.

Барлық тауарлардың, әсіресе өнеркәсіптік тауарлардың өзіндік құнының құрылымында шығындардың 70% - дан астамы негізгі қорлар мен айналым қаражаттарына тиесілі. Сондықтан да жаңа негізгі қорларды құруға және жұмыс істеп тұрғандарын жаңғыртуға, айналым қаражатын сапалы жақсартуға бағытталған нақты, капитал құрайтын инвестициялар көлемінің өсуі мен оларды пайдалану тиімділігі экономиканың өндірістік қуатын ұлғайтады және экономикалық өсудің неғұрлым жоғары деңгейіне қол жеткізудің материалдық негізі болып табылады.

Жаңа технологияларға инвестициялар жеке шаруашылық жүргізуші субъектінің де, жалпы ұлттық экономиканың да бәсекелестік артықшылықтарын сақтауға мүмкіндік береді.

Қор иелері үшін *инвестициялық қызметтің басқа нысандары* бағалы қағаздар, нысаналы ақшалай салымдар болып табылады. Алайда қаражат салудың бұл объектілері жаңа негізгі қорларды құруға немесе жұмыс істеп тұрғандарын жаңғыртуға салынатын салымдарға қатысты бір-біріне бағынышты болып табылады. Сайып келгенде, бағалы қағаздарды, мақсатты ақшалай салымдарды сатудан түскен қаражат нақты (капитал құраушы) инвестицияларды қаржылық қамтамасыз ету көзі болып табылады.

Дайын ғылыми-техникалық өнім және оны әзірлеу, мүліктік құқықтар және жер телімдерін, алқаптарды иелену құқықтары, өнеркәсіптік зияткерлік меншік құқықтары, сауда маркалары мен сертификаттар және т.б. инвестициялық қызмет нысандары болып табылады. Олар инновацияның жай — күйі мен болашағын, материалды сапалы жаңартуды, ұлттық экономиканың негізін-негізгі қорларды көрсетеді [2].

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Осы немесе басқа кәсіпорынға қаражат салуға кіріспес бұрын, инвестициялық климатты бағалау алдын-ала жүзеге асырылады. Бұл жағдайда инвестициялық климатқа әсер ететін факторларды ескеру қажет, атап айтқанда:

1. *Саяси фактор*, яғни биліктің өзгеру ықтималдығы, кәсіпкерлік қызметке деген адалдық, кәсіпорынға инвестициялық капиталды енгізу жоспарланған мемлекет ішіндегі кез-келген басқа экономикалық және саяси жағдайлар.

2. *Әлеуметтік жағдайлар*, елде, аймақта, аймақта немесе қалада бизнестің дамуына, сондай-ақ белгілі бір аймақтағы жұмыссыздық деңгейіне адал ықпал ететін жұмыс және тұтыну күшінің болуы туралы айтып отырмыз.

3. *Инфрақұрылым факторлары*, өнімді тез сату және жаңа шикізатты жеткізу мүмкіндігі, сондай-ақ әлеуетті клиенттердің ағынын қамтамасыз ететін ыңғайлы көлік қиылысының болуы үшін кәсіпорынның орналасқан жері туралы айтып отырмыз.

4. *Экономикалық жағдайлар*, жер телімін, өнеркәсіптік алаңды жалдау немесе сатып алу құны, лицензиялар мен сертификаттар алуға арналған шығындар, салық салу ставкалары және мекеме қызметкерлері үшін еңбекақы төлеу шарттары ескеріледі.

Елдің, өңірлердің, салалардың және шаруашылық жүргізуші субъектілердің инвестициялық тартымдылығы бар. Елдің инвестициялық тартымдылығы-бұл оның экономикалық және қаржылық көрсеткіштерінің, мемлекеттік, әлеуметтік, заңнамалық, саяси және әлеуметтік даму көрсеткіштерінің жиынтығымен анықталатын интегралды көрсеткіш. Өңірдің инвестициялық тартымдылығы капиталдың қозғалысы, инфляция деңгейі, саяси, экономикалық, заңнамалық және әлеуметтік тұрақтылық, сондай-ақ адами капиталдың деңгейі мен сапасы бойынша айқындалады.

Экономика салаларының инвестициялық тартымдылығы-бұл оларды инвестициялаудың тиімділігі тұрғысынан экономиканың жекелеген салаларының интегралды сипаттамасы. Экономика салаларының инвестициялық тартымдылығын бағалау және болжау саланы дамыту перспективасының деңгейін бағалау бойынша жүзеге асырылады. Шаруашылық жүргізуші субъектінің инвестициялық саясаты-бұл инвесторға инвестициялардың қандай да бір нысаны басқаларына қарағанда қаншалықты тартымды екенін бағалауға мүмкіндік беретін сипаттамалардың жиынтығы.

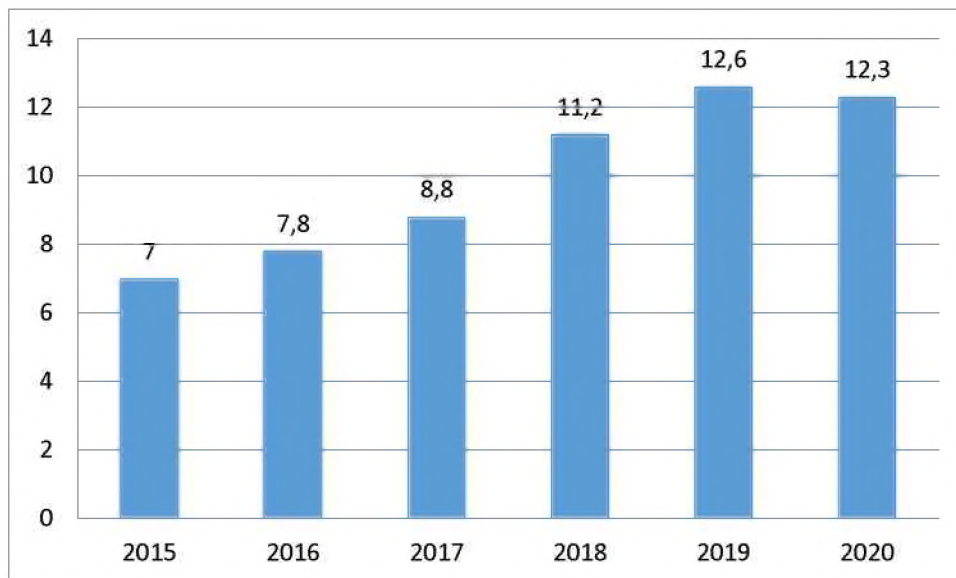
Тұтастай алғанда, бүгінде Қазақстанда инвестициялық қызметті жүзеге асыру үшін неғұрлым прогрессивті құқықтық база құрылды, диалог және инвестициялық капитал үшін ашық, тұрақты және болжамды жағдайлар жасау арқылы инвесторларды қолдаудың көп деңгейлі инфрақұрылымы қалыптасты. Қазақстанда инвестицияның негізгі капиталға салыну серпінін келесі суреттен көруге болады (1сурет).

2020 жылдың 12 айында инвестиция көлемі 12,3 трлн теңгені құрады. Бұл 2019 жылдың қаңтар-желтоқсанымен салыстырғанда 1,8% - ға төмен. Өткен жылға қатысты нақты көлем индексі тек 96,9% - ды құрады, бұл күрделі салымдардың нақты көлемінің төмендеуін көрсетеді [3].

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

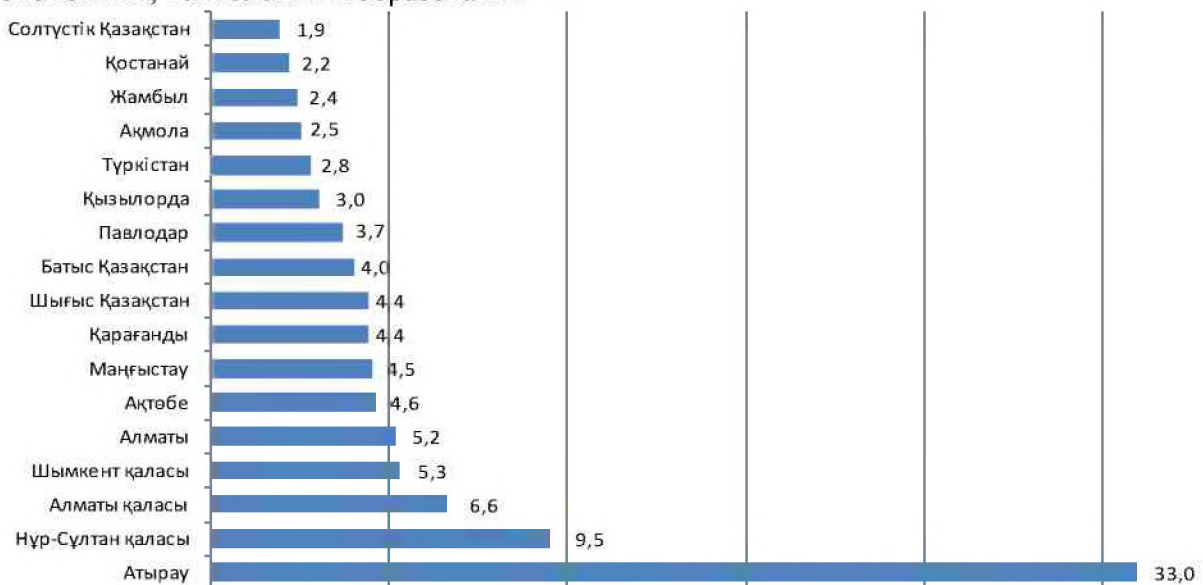
Ағымдағы жылдың қаңтар айында негізгі капиталға инвестициялар көлемі 571,4 млрд теңгені құрады-2020 жылдың қаңтар айымен салыстырғанда 16,8% — ға аз (НКИ-барлығы 82,5%). Бұл ретте 2020 жылғы қаңтарда НКИ 103,2% - ға жетті [4].

Сурет 1. - Негізгі капиталға инвестициялар, трлн.тг.

Республиканың аймақтары бойынша қарастыратын болсақ, инвестицияның жоғары үлесі Атырау облысына бағытталғанын атап өтуге болады (2-сурет). Атырау облысында мұнай мен газды өндіру және өңдеу салалары шоғырланғандықтан инвестицияларды тартудың негізгі орталығы болып болып отыр.

Елімізде жүргізіліп жатқан инвестициялық саясаттың табыстылығын халықаралық рейтингтер арқылы да көрсетуге болады. Дүниежүзілік банк бизнесті жүргізу жеңілдігі бойынша "Doing Business - 2020" есебінде, Қазақстан өз позициясын үш тармаққа жақсартып, әлемнің 190 елінің арасында 25-ші орынға ие болып отыр. Бұл ЕАЭО елдері арасындағы үздік көрсеткіш болып табылады [5].

Сурет 2. –ҚР аймақтары бойынша инвестиция үлесі, өткен жылға пайызбен

Мұндай жетістіктерге жетуге елімізде қабылданған стратегиялық бағдарламалар, жүргізіліп отырған экономикалық реформалар, заңнамалық базаның жетілуі, кедендік және салықтық режимдерді жақсарту, инвестициялық ахуалдың жақсаруы септігін тигізіп отыр.

Сурет 3. - Инвестициялық климатты жақсарту жолдары

Қорытындылай келгенде, елімізге инвестицияның тартылуына, жалпы инвестициялық климаттың жақсаруы келесілерден тұрады:

- инвестициялық қызметті қамтамасыз етудің заңнамалық кепілдіктері;
- жеңілдіктер мен преференциялар жүйесін белгілеуі;

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

- инвесторлар алдында ҚР атынан өкілдікті етуге мемлекеттік органның алуы;
- ҚР Үкіметі халықаралық ұйымдармен жасаған шарттарда нормативтік құқықтық актілерге сәйкес саяси және реттеушілік тәуекелдерді жабуға кепілдіктердің болуы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Президенті 2020ж. 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Жолдауы
2. Супугалиева Г.И., Керімбекова Н.Н. Инвестициялау негіздері: Оқу құралы.- Алматы: Қазақ университеті., 2020.- 186 б.
3. finprom.kz.
4. <https://kapital.kz/>
5. <https://www.doingbusiness.org>

РОЛЬ МАРКЕТИНГА В РАЗВИТИИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В статье рассматривается современное состояние малого и среднего бизнеса. Уделяется внимание поддержке и инновационному развитию малого и среднего бизнеса в Казахстане. Раскрываются понятия «инновационного маркетинга» и «маркетинга инноваций». Подчеркивается роль и значение инновационного маркетинга в сфере малого и среднего бизнеса.

Аңдатпа: Мақала шағын және орта бизнестің қазіргі жай-күйі талқыланады. Назар аударыңыз Қазақстанда инновациялық шағын және орта бизнесті қолдау және дамыту үшін беріледі. «Инновациялық маркетинг» ұғымы мен «Маркетинг Инновация» түсініктері. Шағын және орта бизнесті маркетинг инновациялар рөлі мен маңыздылығын атап көрсетеді.

Abstract: The article examines the current state of small and medium-sized businesses. Attention is paid to the support and development of innovative small and medium-sized businesses in Kazakhstan. Concepts of innovative marketing and marketing of innovations are considered. The role and importance of innovative marketing in the sphere of small and medium business is underlined.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, инновационный бизнес, инновационное развитие, маркетинг, инновационный маркетинг, маркетинг инноваций, конкурентоспособность, факторинг, франчайзинг.

Түйінді сөздер: шағын және орта бизнес, инновациялық кәсіп, инновациялық даму, маркетинг, инновациялық маркетинг, бәсекелік, факторинг, франчайзинг.

Keywords: small and medium business, innovative business, innovative development, marketing, innovative marketing, competitiveness, factoring, franchising.

Мировой опыт показал, что научно-технический прогресс в экономически развитых государствах обеспечен во многом благодаря активному развитию малого и среднего бизнеса сферы инноваций [1]. Малые и средние предприятия в странах ВТО в среднем составляют более 95% фирм, которые обеспечивают 60-70% занятости и постоянно создают новые рабочие места.

Малый и средний бизнес характеризуется высокой степенью риска, слабой защищенностью от внешних воздействий, финансовой и коммерческой неустойчивостью, отсутствием надежных и доступных финансовых источников, ограниченностью основных фондов, а также сравнительно небольшим объемом

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования хозяйственной деятельности, небольшой численностью работников, при этом он в значительной степени зависит от инициативы и способностей руководителя предприятия.

Малые и средние инновационные фирмы являются технологическими лидерами в зарождающихся отраслях экономики, открывающие новые сегменты рынка, развивающие новые производства, повышающие наукоемкость и конкурентоспособность производства и тем самым способствующие формированию новых технологических укладов.

В рейтинге 2020 года по уровню инноваций, где оценивалась 131 страна, Казахстан занял 77-е место. Индекс РК составил 28,6. Индекс инноваций включает 80 различных переменных, которые детально характеризуют инновационное развитие стран, находящихся на разных уровнях экономического развития. Индекс рассчитывается как взвешенная сумма оценок двух групп показателей:

- располагаемые ресурсы и условия для проведения инноваций (Innovation Input);
- достигнутые практические результаты осуществления инноваций (Innovation Output).

По первой группе показателей Казахстан занял в рейтинге 60-е место из 131, по второй — 94-е.

В 2020 году пандемия коронавируса внесла свои коррективы в деятельность предприятий. Вследствие введения ограничительных мер экономическая активность в стране существенно просела. Председатель правления НПП «Атамекен» привел такие данные: от введения ЧП и карантинных мер пострадал 1 млн. субъектов бизнеса, из них более 430 тыс. приостановили свою деятельность. 15 тыс. МСБ имеют займы в БВУ и обратились за отсрочкой. Свыше 1,6 млн человек отправлены в отпуска без содержания. [2]

В марте т.г. на основе результатов опроса предпринимателей утвержден новый пакет из 24 мер по 4 направлениям: снижение нагрузки на бизнес, расширение доступа к финансированию, рынкам спроса и качественным человеческим ресурсам. Сформирован дополнительный пакет мер по стимулированию деловой активности, который включает введение с 1 апреля по 1 июля 2021 года отсрочки на уплату всех налогов и платежей с фонда оплаты труда (118 ОКЭД), отсрочки на выплату банковских займов и микрокредитов субъектами МСБ в пострадавших отраслях (346 ОКЭД), а также приостановление мер принудительного взыскания налоговой и таможенной задолженности.

По данным Ranking.kz количество действующих субъектов малого и среднего бизнеса составило 1,3млн.тыс.ед. В разрезе регионов они показаны на рисунке 1.

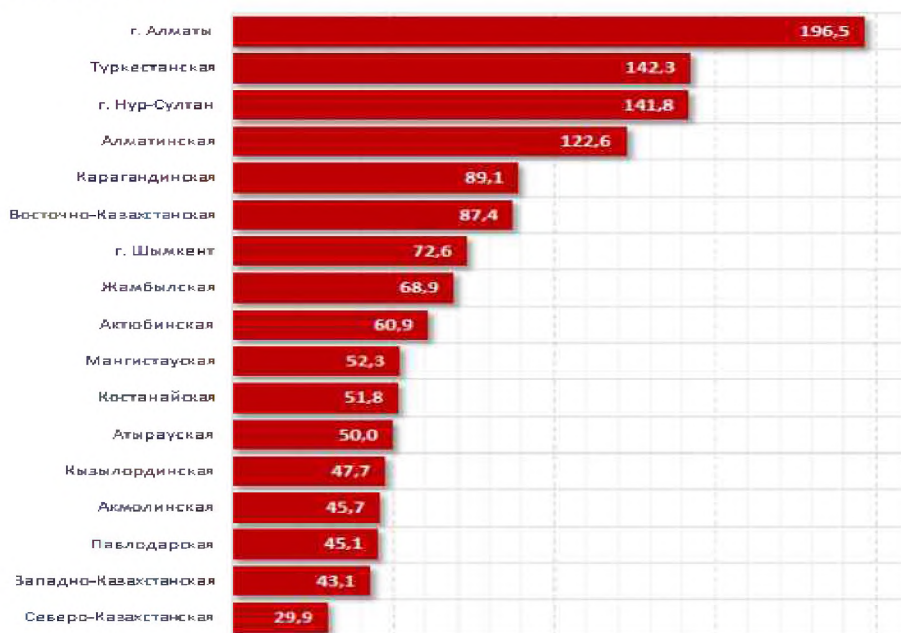
Сегодня МСБ выполняет огромную социальную функцию, обеспечивая занятостью более половины экономически активного населения.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Соответственно, учитывая, что доля МСБ в экономике Казахстана достигает 30,8% от ВВП и обеспечивает занятость 3,3 млн человек, поддержка данного сегмента является одним из ключевых направлений антикризисных мер в РК. Вследствие этого в стране реализуется множество государственных и региональных программ, направленных на поддержку МСБ. [3]

Количество действующих субъектов малого и среднего предпринимательства.
Октябрь 2020 | тыс. ед.

Расчёты Ranking.kz на основе данных Бюро национальной статистики АСГПР РК

Рисунок 1. - Малое и среднее предпринимательство в РК за 2020 год
Источник: Ranking.kz

В Казахстане внедряются две новых программы для поддержки малого и среднего бизнеса: кредитование предпринимателей с использованием факторинга и финансирование франчайзинговых проектов.

Программа с использованием факторинга предполагает создание альтернативного финансирования для предпринимателей малого и среднего бизнеса. Задачи программы - увеличение охвата компаний государственной поддержкой, обеспечение непрерывного оборота капитала предпринимателей независимо от регулярности платежей, привлечение к программе большего количества предпринимателей, имеющих дебиторскую задолженность и нуждающихся в финансировании, стимулирование рынка факторинга в Казахстане и обеспечение его прозрачности.

Программа финансирования франчайзинговых проектов направлена на поддержку предпринимателей по созданию стартового бизнеса и развитию новых направлений действующего бизнеса, с использованием франчайзинга, через кредитование банков второго уровня.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

В развитии инновационной деятельности малых и средних предприятий немаловажное значение отводится маркетингу. Значение маркетинга в инновационной деятельности обуславливается новыми характеристиками спроса покупателей и увеличением конкуренции на мировых и внутренних рынках. Инновационный маркетинг должен включать проведение маркетинговых исследований рынка инноваций, анализ потенциального спроса на инновации. Объектом инновационного маркетинга являются интеллектуальная собственность, новые товары, новые рынки, способы продвижения товаров и услуг. Инновационный маркетинг способствует эффективной коммерциализации инноваций, обеспечивая прогнозирование, моделирование, координацию инновационной деятельности [4]. Современные маркетинговые подходы носят в большей степени стратегический характер, в связи с чем, следует различать понятия «инновационный маркетинг» и «маркетинг инноваций». Маркетинг инноваций - деятельность предприятия по созданию продуктов рыночной новизны, позволяющих обеспечить качественное удовлетворение потребностей (в том числе и возникающих). Инновационный маркетинг отличается большей стратегической ориентированностью. Данное понятие немного шире и включает разработку стратегии и тактики проведения инновационных процессов с использованием комплекса маркетинга-микс. Можно выделить следующие отличительные черты инновационного маркетинга:

- 1) стратегическая ориентированность на поиск и удовлетворение новых потребностей предполагает, что инновационный маркетинг применяется не только на «выходе», но и на «входе» управления инновационной деятельностью;
- 2) организация и управление инновационной деятельностью предприятия осуществляется через призму взаимодействия с рынком
- 3) предметом исследования и товаром на рынке выступает не готовый продукт, а идея, что обуславливает использование методов оценки интеллектуальной собственности.

Инновационный маркетинг может быть разным и включать в себя:

1. Введение совершенно нового товара или улучшение качества уже имеющегося товара.
2. Введение нового метода производства, также новый способ обработки товара на коммерческой основе.
3. Завоевание нового источника поставки сырья или товаров, независимо от того, этот источник уже существует или должен быть создан, захват новых рынков.
4. Повышение конкурентоспособности своих новых или улучшенных продуктов, улучшение имиджа и повышение авторитетности на рынке.
5. Проведение маркетинговых исследований рынка новшеств, включая перспективы выведения инновации на новые рынки;

В инновационном маркетинге методы, подходы и стиль эффективного руководства меняются в зависимости от ситуации. Важнейшим направлением

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

маркетинговых мероприятий является стратегия и тактика проникновения новшества на рынок, включающая формирование конкурентной стратегии новшества, основанной на формировании каналов сбыта и позиционировании нового товара.

Мировая практика знает много примеров гибели малого бизнеса, из-за слабости маркетинга компании. Проблема заключается в том, что вести маркетинговую деятельность на порядок сложнее, чем на более крупных предприятиях. Все эти причины можно разделить на 2 основные группы:

1. Нехватка ресурсов (нехватка производственных мощностей, складских помещений, транспорта; дефицит квалифицированного персонала.

2. Нехватка материальных средств (денежных) - в большинстве случаев самая главная проблема малых предприятий.

Вследствие этого начинающим бизнесменам приходится экономить на всем, в том числе и на маркетинговых мероприятиях.

Проблемы инновационного бизнеса в значительной степени связаны с недостаточным развитием маркетинга в научно-технических организациях и на инновационных предприятиях. Одной из важнейших проблем инновационной компании становится маркетинговое сопровождение создания новых продуктов.

Практический опыт свидетельствует о высокой степени риска выведения на рынок именно инновационных продуктов: в среднем около трети новых товаров терпят поражение и вместо прибылей приносят одни убытки. Особенности выведения на рынок новых товаров связаны как со спецификой самих продуктов, так и с особенностями рынка.

Среди причин провала новых продуктов обычно выделяют следующие факторы: недостаточный анализ рынка, дефекты продукта, недостаток эффективных маркетинговых мероприятий, чрезмерно высокие издержки, действия конкурентов, недостаток поддержки при выведении товара на рынок, производственные проблемы. Факторами успешности нового товара являются: превосходство товара над конкурирующими (отличительные свойства, способствующие лучшему восприятию со стороны потребителей); маркетинговое ноу-хау компании (понимание поведения покупателей, темпов принятия новинки и размеров потенциального рынка); наличие технологического ноу-хау.

Как видно, одно лишь технологическое преимущество не сможет обеспечить коммерческий успех. Таким образом, любому инноватору или, инновационной компании рано или поздно придется задуматься о маркетинговых факторах.

Инновационные продукты образуют специфический рынок наукоемкой и научно-технической продукции. Его особенности по сравнению с рынком «традиционных» товаров многообразны и затрагивают все стороны отношений, складывающиеся между продавцом и покупателем, требуя, соответственно, своего отражения в маркетинговой политике компании.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Список использованной литературы:

1.Ахметова З.Б. Бейжанова А.Т. Бейсебаева С.А. Значение и роль инновационного маркетинга в развитии экономики страны.
www.konspekt.biz/index.php?text=116

2.<https://kursiv.kz/news/biznes/2021-04/v-kazakhstane-predstavili-dopolnitelnyy-paket-mer-pomoschi-msb>

3.Ranking.kz Малое и среднее предпринимательство в РК за 2020 год

4.Конина Н. Ю. Маркетинг и конкурентные позиции ТНК// Маркетинг. - 2012. - №3. - с. 3-14.

УДК 33.334.7

Ерназарова У.С.
Старший преподаватель
Кафедры «Экономика и бизнес»,
Академии Кайнар
Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ФРАНЧАЙЗИНГА В СФЕРЕ МАЛОГО БИЗНЕСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье рассмотрены основные проблемы развития франчайзинга в Казахстане. Доля франчайзинговых отношений в структуре малого и среднего бизнеса в Казахстане пока мала, но можно отметить постепенный рост. Учитывая активную популяризацию франчайзинга в Казахстане, можно предположить, что рынок будет развиваться и дальше, при условии, что имеющиеся на нынешнем этапе развития проблемы будут разрешены.

Аңдатпа. Мақалада Қазақстандағы Франчайзингті дамытудың негізгі мәселелері қарастырылған. Қазақстандағы шағын және орта бизнес құрылымындағы франчайзингтік қатынастардың үлесі аз, бірақ біртіндеп өсуді атап өтуге болады. Қазақстанда Франчайзингті белсенді танымал етуді ескере отырып, дамудың қазіргі кезеңінде бар проблемалар шешілген жағдайда нарық одан әрі дамиды деп болжауға болады.

Abstract. The article considers the main problems of franchising development in Kazakhstan. The share of franchising relationships in the structure of small and medium-sized businesses in Kazakhstan is still small, but we can note a gradual increase. Given the active promotion of franchising in Kazakhstan, it can be assumed that the market will continue to develop, provided that the existing problems at the current stage of development are resolved.

Ключевые слова. франчайзинг, франшиза, инвестиции, малое предпринимательство, бизнес, индекс потребительских цен.

Кілт сөздер. франчайзинг, франшиза, инвестиция, шағын кәсіпкерлік, бизнес, тұтыну бағаларының индексі.

Keywords. Franchising, franchise, investment, small business, business, consumer price index.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Как отмечают исследователи, всё большую популярность в кругах малого и среднего бизнеса франчайзинговая система. Франчайзинг — это долгосрочное сотрудничество двух или нескольких партнеров, которые объединяются с целью совместного использования товарного знака, отработанной технологии, ноу-хау и других объектов права интеллектуальной собственности. Договор франчайзинга охватывает широкий спектр экономических и правовых отношений. Иными словами, франчайзинг — это дублирование, копирование успешного бизнеса, взаимовыгодное партнерство, распространение профессиональных технологий, новый уровень управления[1].

Казахстанский франчайзинг в последние годы претерпел более чем заметные изменения. Как и весь бизнес в целом, он развивается, подстраиваясь под меняющийся спрос и стремительно развивающиеся технологии. Появляются новые локальные предложения во многих новых индустриях отечественного бизнеса. Сегодня в республике предпринимаются шаги для широкого распространения и развития данного сектора экономики. Так, для создания благоприятного делового климата в стране совершенствуется нормативно-правовая база, регулирующая предпринимательскую деятельность, снижается налоговая нагрузка на малый бизнес, упрощаются процедуры открытия предприятия, осуществляется комплексная поддержка бизнеса в виде финансовых и нефинансовых мер.

В Казахстане уделяется особое внимание поддержке предпринимателей, в том числе и тех, кто желает работать в формате франчайзинга. Это направление поддерживается с 2016 года. С 30 июня 2020 года Фондом «Даму» в рамках программы ДКБ-2025 появились изменения. Предприниматель, работающий в микро или малом бизнесе, желающий купить франшизу, может рассчитывать на субсидирование в рамках первого направления на сумму не более 20 млн. тенге, на инвестиционные цели, а на пополнение оборотных средств не более 5 млн. тенге. А если все выделенные средства будут потрачены на приобретение франшизы, то предприниматель обязательно получит гарантирование от Фонда «Даму». При этом, в рамках второго направления - отраслевой поддержки также предусмотрены проекты франчайзинга, на инвестиционные цели не более 7 млрд тенге, а на пополнение оборотных средств с учетом гарантий Фонда «Даму» до 500 млн тенге, - рассказал представитель Фонда «Даму».

До кризиса оборот от франчайзинговой деятельности в Казахстане составлял всего 0,2% от ВВП: совокупный оборот в результате деятельности 300-350 наименований франшиз равнялся 120-173 млрд тенге, в них работало по приблизительным оценкам около 20 тысяч человек. Из общего числа франшиз на долю отечественных приходилось около 24%. Однако франчайзинг, как формат бизнеса, все еще не в полной мере реализует свои потенциальные возможности в республике. Существуют проблемы, сдерживающие развитие франчайзинга в нашей стране, которые можно классифицировать по причинам их возникновения.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Экономические проблемы, отражающие отсутствие соответствующих экономических предпосылок для развития франчайзинга, заключаются в следующем:

1. Франчайзинговые схемы требуют стабильности, прогнозируемости и предсказуемости экономического развития страны в целом. Такие явления, как глобальный экономический кризис, пандемия, инфляция, девальвация тенге, изменения номинальной и реальной заработной платы, рост цен на потребительские товары и услуги, колебания спроса на все виды товаров и услуг негативно отражаются на активности субъектов малого и среднего бизнеса в целом и на деятельности франчайзи и франчайзеров, в частности. Так, в республике за последнее десятилетие трижды проведена девальвация тенге. В итоге тенге подешевел к доллару в 80 раз и на начало 2021 года курс доллара составлял 420-421 тенге. (2008 году- 120 тенге, 2009- 148,5 тенге, 2015-182 тенге, 2016-340 тенге, 2017-390 тенге, 2018-371 тенге, 2019-380 тенге, 2020- 400 тенге). За последние 10 лет цены в Казахстане росли быстрее лишь дважды – в 2015 (13,8%) и 2016 годах (8,5%), ознаменовавшихся переходом к плавающему курсу нацвалюты и резкому ослаблению тенге. По данным бюро национальной статистики агентства по стратегическому планированию и реформам РК, в 2020 году рост цен на товары и услуги достиг максимального значения (рисунок 1) за последние четыре года, для сравнения, в 2019 году рост цен составлял 5,4% [1].

Индекс потребительских цен по итогам года

(%, по данным Бюро национальной статистики АСПР РК)

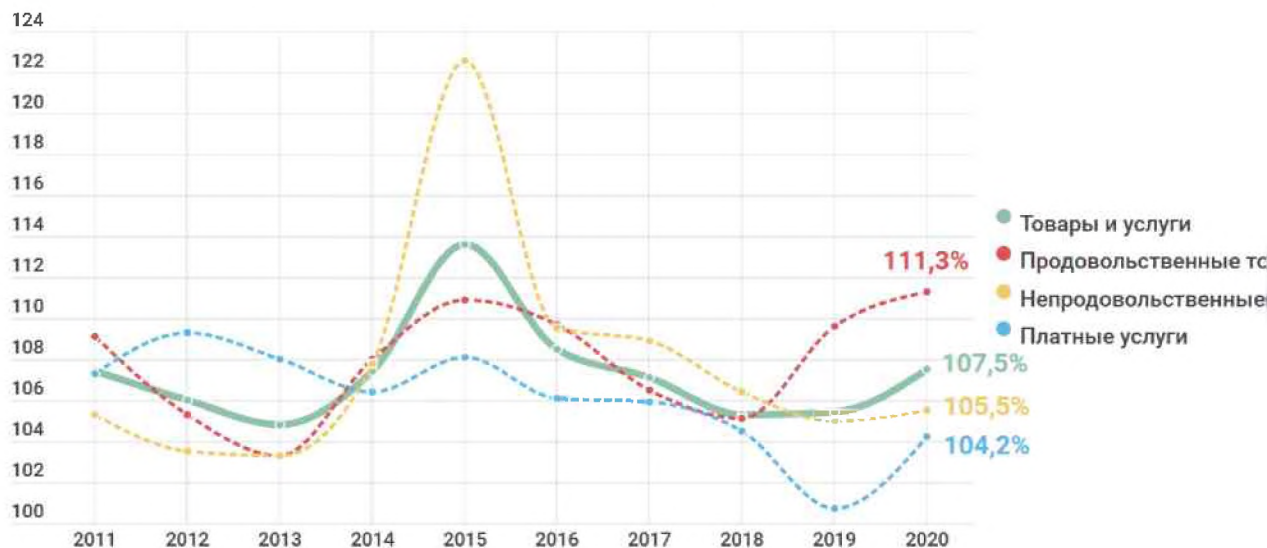

Рисунок 1 Динамика потребительских цен в РК в 2011-2020гг.

Драйвером инфляции 2019-2020 годах стали продовольственные товары, но в 2020 году их влияние на общий показатель оказалось гораздо сильнее. За 2020 месяцев, по официальным данным, их стоимость подросла на 11,3% – это максимальный показатель с 2007 года (тогда продуктовая инфляция составляла 29,3%).

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

То есть в 2020-м казахстанцы столкнулись с самым быстрым ростом цен на продукты питания за последние 13 лет. Сдерживали общий рост цен непродовольственные товары (+5,5%) и платные услуги (+4,2%). Однако и их стоимость росла сильнее, чем в 2019-м – тогда показатели составляли 5% и 0,7% соответственно. Рост цен на продовольственные товары в декабре 2020 года составил 1,5% – это максимум с карантинного апреля (1,9%) и максимальное значение для декабря за последние четыре года. К слову, декабрь стал пятым месяцем в году, в течение которого рост на продовольственные товары превысил 1% – ранее в текущем десятилетии такого не случалось. В то же время положительная динамика субъектов малого и среднего бизнеса создает основу для расширения сектора франчайзинга в республике (таблица 1).

Таблица 1. - Количество активных субъектов малого и среднего предпринимательства в РК (2016-2020)*

	2016*	2017*	2018*	2019*	2020*	единиц Изменения 2020*/2016*
Всего в том числе:	1530258	1501156	1 540 592	1577747	1603839	104,8
- юридических лиц	300643	323470	351984	372781	385998	128,4
- индивидуальные предприниматели	1040767	989014	993621	999731	996550	95,8
- крестьянские (фермерские) хозяйства	188848	188672	194987	205235	221291	117,2
* на начало года						
Составлено по данным Бюро Национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [1]						

Данные свидетельствуют, по сравнению с 2016 годом общая численность активных субъектов МСП увеличилась в РК более чем на 4%. На начало 2020 года число активных субъектов МСП превысило 1603 тыс. единиц, из которых 62,1% являются индивидуальными предпринимателями. За анализируемый период количество крестьянских (фермерских хозяйств) значительно увеличилось. Ежегодные темпы роста сектора МСП в составляли в среднем 3,5%. Кроме того, отрицательная динамика наблюдалась в 2017 году, но к 2018 году на фоне общих восстановительных процессов ситуация выровнялась.

В региональном разрезе (рисунок 2) наибольший процент активных субъектов малого предпринимательства сосредоточен в Туркестанской (10,3%), Алматинской (9%), Восточно-Казахстанской и Карагандинской (6,5%) областях и г.Алматы (17%), что, во-первых, частично объясняется большой плотностью населения в южных регионах, а, во-вторых, большей степенью развитости в них сферы торговли и услуг. Наименьшая доля активных субъектов МСП приходится

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования на Мангистаускую (3,5%), Западно-Казахстанскую (3,4%) и Кызылординскую области (2,6%), где в основном концентрируются и функционируют крупные добывающие предприятия [2].

Однако темпы развития МСП и франчайзинга существенно различаются, что свидетельствует о низкой доле сектора франчайзинга в малом и среднем бизнесе. Экономический кризис в период пандемии вируса COVID-19 стал испытанием, в том числе и для франшиз. Но некоторые казахстанские предприниматели решили, вопреки общему упадку, начать множить свои бренды. Государственное регулирование по обеспечению условий формирования малого предпринимательства должно носить комплексный характер и включать специальную схему поддержки франчайзинга. В этом случае влияние каждого из них усиливается, за счет «поддержки» остальных.

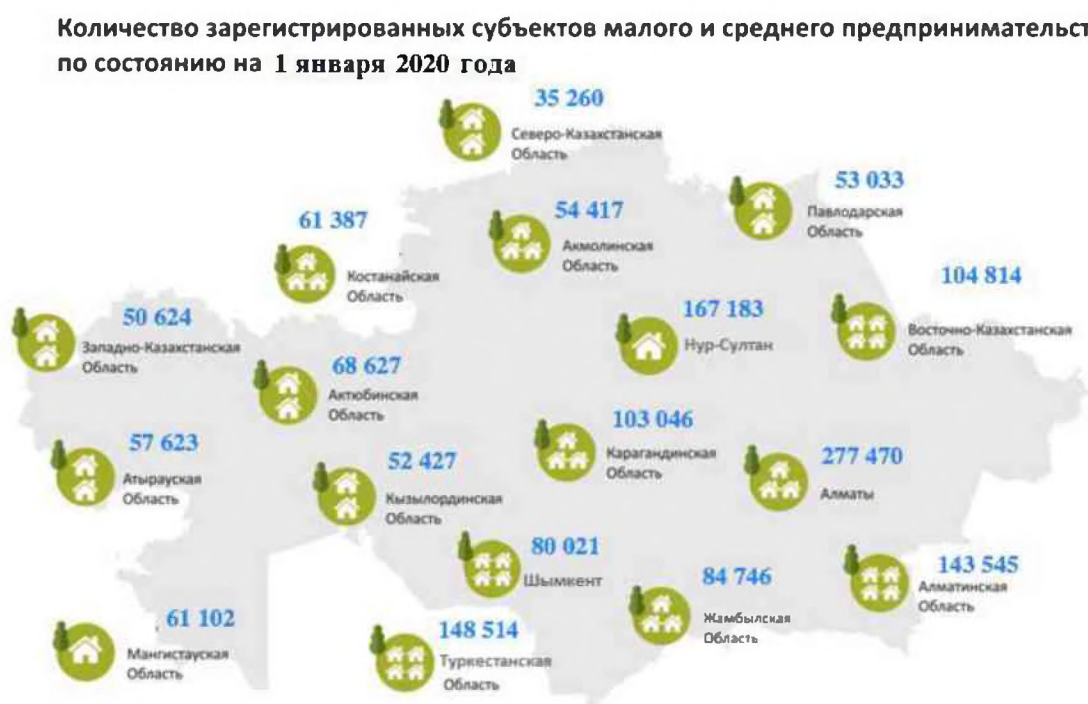

Рисунок 2. - Субъекты МСП в региональном разрезе по остоянию на 01.01.2020 года

2. Отсутствие у большинства предпринимателей — потенциальных франчайзи необходимого стартового капитала. Каждый из участников франчайзинговых отношений является самостоятельным юридическим лицом и должен вкладывать в развитие системы свой стартовый капитал. Если учесть, что франчайзи должен вносить разовую франшизную плату (паушальный платеж), то стартовый капитал франчайзи должен быть достаточно большим. К сожалению, далеко не все отечественные предприниматели обладают подобным капиталом.

Одни из наиболее известных среди уже работающих в Казахстане американских франшиз – Burger King, MacDonald's, Pizza Hut, Fast Track Kids,

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

KFC, Hard Rock Cafe, Leroy Merlin, Coca-Cola, Pepsico, Marriot, Hilton, Intercontinental и другие. Официально на сайте франшиза MacDonald's может стоить \$100 тыс., но на строительство комплекса может уйти \$1-2 млн. Средние цены казахстанских франшиз — \$20-50-100 тыс. Это только паушальный взнос и взнос за плату, остальное зависит от инвестиций в строительство торговой точки. В то же время стоимость франшизы на российском рынке намного ниже, поэтому некоторые предприниматели покупают непосредственно в России. Стоимость некоторых франшиз, предлагаемых на рынке (у.е.): Zara - 28000, Ростикс - 250000, Yudashkin Jeans - 85000, Zimaletto - 100 000, Ketroy - 120000, Woolstreet - 50000. Российский рынок франчайзинга настолько развит, что можно купить, например, франшизу по упрощенной схеме, когда не надо отчитываться об объемах продаж, нет платежей роялти и других отчислений.

3. Финансирование и слабость банковской системы. Сложность, а порой и невозможность получения кредитов для создания стартового капитала из-за нежелания кредитных учреждений финансировать начальный бизнес, что обусловлено рядом проблем:

- уровень доходности франчайзи, с учетом всех регулярных платежей (роялти, отчисления в централизованный рекламный фонд и другие платежи), может привести к тому, что срок возврата кредита будет достаточно большим, а если учесть действующие ставки кредита и вовсе невозможным;

- необходимость предоставления банку равноценного кредиту залога;
- законодательство по франчайзингу не позволяет франчайзеру выступить гарантом прибыльности планируемого предприятия.

Как правило, кредиты банков краткосрочны (до года) и обусловлены рядом условий, выдвигаемых банком. Срок окупаемости франчайзинг-проектов составляет в республике примерно 4-5 лет. Только по истечении примерно 4 лет франчайзи начинает получать ощутимую прибыль. В Казахстане, в отличие от других стран, купить франшизу в кредит невозможно. Кроме того, на развитие франчайзинговой системы требуется значительное время и финансовые средства.

Так как кредитная политика в республике достаточно сурова, процентные ставки высоки, начинающие франчайзи предпочитают заниматься тем бизнесом, который приносит быстрый доход. К этим видам бизнеса относятся все занятия, связанные с куплей-продажей различных товаров или оказанием услуг населению.

Организационно-правовые проблемы, которые выражаются в:

1.Отсутствии каких-либо государственных специальных программ по развитию франчайзинга. Хотя в республике действуют программы, ориентированные на развитие малого и среднего бизнеса:

- Программа «Дорожная карта бизнеса 2025»;
- Программа занятости -2020;
- Программа регионального финансирования МСБ;

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

– Программа финансирования региональных приоритетных проектов субъектов малого и среднего предпринимательства «Даму регионы III»[5].

Действует программа по кредитованию франчайзинга при «Даму», но ее условия достаточно обычные – 14% годовых. Грантовой системы, субсидий от государства нет (только гранты от акиматов, но не конкретно на франшизы, а вообще для МСБ). Программа запущена в прошлом году, и были прокредитованы десять проектов. Кроме того, каждый месяц проводится Franch Day, где предлагают бесплатный ликбез для франчайзи, там выступают тренеры, полезные спикеры.

2. Нехватка или дороговизна качественной недвижимости, которая соответствовала бы профилю бизнеса. В настоящее время в городах Атырау, Нур-Султан и Алматы доля свободных офисных и торговых площадей составляет от 5 до 10 %.

На казахстанском рынке коммерческой недвижимости за последние 5–10 лет не было построено ни одного торгового центра мирового уровня. Офисные помещения сдаются владельцам бизнеса в районе \$90 за метр в течение года. То есть, по \$7,5 ежемесячно[6].

Не способствует стремительному росту бизнеса в целом очень высокая цена на продажу и аренду недвижимости. По сравнению с 2019 годом цены предложения на рынке офисных и торговых площадей несколько снизились, но остаются на достаточно высоком уровне.

Таким образом, указанные обстоятельства сдерживают появление новых франчайзинговых предприятий, служат причиной низкой их окупаемости, а также ограничивает возможности к расширению существующих предприятий данного формата бизнеса.

Список использованной литературы:

1. Аниькина, Е. В. Франчайзинг в малом бизнесе. / Е. В. Аниькина. — Текст: непосредственный // Актуальные вопросы экономики и управления: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Москва, октябрь 2013 г.). — Т. 0. — Москва: Буки-Веди, 2013. — С. 111-114. — URL: <https://moluch.ru/conf/econ/archive/91/4256/> (дата обращения: 30.03.2021).

2. <https://novostroy.kz/>

3. <https://inbusiness.kz/ru/news/godovoj-rost-na-produkty-okazalsya-na-maksimume-za-13-let>

4. <https://tal dau.stat.gov.kz/>

УДК 33.334.7

Елдар Жуман – магистрант Высшей Школы
Баньска – Технический университет в Остраве
(г. Острава, Чешская Республика)

СТРУКТУРА ОЦЕНКИ RADAR И ЕЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИ РАБОТЕ С МОДЕЛЬЮ ПРЕВОСХОДСТВА EFQM

Аннотация. В статье показаны структура оценки RADAR и ее использование при работе с моделью превосходства EFQM. Вся структура оценки RADAR основана на логическом предположении, что для достижения долгосрочных превосходных и значительно превышающих средние результаты во всех областях деятельности организаций необходимо планировать и разрабатывать соответствующие подходы, широко применять их во всей организации и систематически оценивать и пересматривать подходы, используемые управленческим персоналом с целью дальнейшего совершенствования.

Аңдатпа. Мақалада RADAR бағалау жүйесі және оны EFQM басымдық моделімен жұмыс істеу кезінде қолдану көрсетілген. RADAR-ді бағалаудың барлық құрылымы ұйымның барлық салаларында ұзақ мерзімді және орташа деңгейден жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін тиісті тәсілдерді жоспарлау және әзірлеу, бүкіл ұйымда кеңінен қолдану және жүйелі түрде бағалау және жүйелік бағалауға негізделеді. одан әрі жетілдіру мақсатында басқару персоналы қолданатын тәсілдерді қайта қарады.

Abstract. The article shows the RADAR evaluation framework and its use when working with the EFQM superiority model. The entire RADAR assessment framework is based on the logical assumption that in order to achieve long-term excellence and significantly above average results in all areas of the organization, appropriate approaches must be planned and developed, widely applied throughout the organization, and the approaches used by management personnel must be systematically evaluated and revised with a view to further improvement.

Ключевые слова: предприятие, структура, оценка, качества, система, совершенствование, результат.

Түйінді сөздер: кәсіпорын, құрылым, бағалау, сапа, жүйе, жетілдіру, нәтиже.

Keywords: enterprise, structure, assessment, quality, system, improvement, result.

Для эффективного использования внутреннего потенциала производственных предприятий отрасли строительной индустрии и обеспечения высокого синергетического эффекта, влияющего на повышение качества рассмотрены возможности применения модели совершенствования EFQM [1].

Модель совершенствования EFQM, разработанная Европейским фондом управления качеством, существует с начала 90-х годов и представляет собой обобщенную модель идеальной системы управления для организаций, ориентированных на устойчивое развитие и повышение конкурентоспособности. Она основана на

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования
принципах всеобщего управления качеством, на системном подходе к управлению, учитывающем интересы всех его участников. Модель используют для самооценки и совершенствования системы управления, исследования и измерения мощности управленческого потенциала предприятия, оценки эффективности менеджмента более 20 тысяч различных компаний Европы – независимо от размеров, форм собственности и видов деятельности, включая некоммерческие организации общественного сектора [2].

EFQM определяет превосходство как превосходство в организационном управлении и управлении производительностью на основе набора принципов, включая поддержание передового опыта, создание ценности для клиентов, создание устойчивого будущего, развитие организационных возможностей, использование творческих способностей и инноваций, лидерство на основе видения, вдохновение, а также честность, гибкое управление и успех за счет навыков сотрудников [3].

Наряду с внедрением принципиально обновленной версии модели совершенства EFQM в 1999 году был запущен совершенно новый подход к количественной оценке результатов самооценки, который его создатели, эксперты EFQM, назвали RADAR. Это логическая схема оценки, которая в своей совокупности представляет собой наиболее требовательную, но в то же время наиболее объективную альтернативу для оценки реального состояния систем управления по отношению к модели совершенства EFQM. Для целей самооценки RADAR не является обязательным инструментом, а только рекомендуемой схемой. Как абсолютно обязательная основа, она используется только при внешней оценке организаций, подавших заявки на одну из национальных или наднациональных премий за качество (excellence). Однако опыт показывает, что организациям, намеревающимся включить самооценку в число стандартных процессов систем управления, гораздо выгоднее с самого начала принять эту систему оценки, хотя, несомненно, всем внутренним экспертам поначалу очень трудно ее понять. По этим причинам эта альтернативная количественная оценка состояния зрелости систем управления упоминается здесь в первую очередь [4-5].

Но сначала давайте объясним, что на самом деле означает слово RADAR. По сути, это аббревиатура, состоящая из первых букв пяти английских выражений: R - Results, т.е. результаты; A - Approach, т.е. подход; D - Deployment, т.е. перераспределение, соответственно расширение; A - Assessment, т.е. оценка; R - Refinement, т.е. доработки и корректировки.

Вся структура оценки RADAR основана на логическом предположении, что для достижения долгосрочных превосходных и значительно превышающих средние результаты во всех областях деятельности организаций необходимо планировать и разрабатывать соответствующие подходы (то есть, в частности, оптимальные методы и процедуры), широко применять их во всей организации (то есть на всех уровнях управления и, по возможности, во всех соответствующих организационных подразделениях) и систематически

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

оценивать и пересматривать подходы, используемые управленческим персоналом с целью дальнейшего совершенствования. Эта логика иллюстрируется следующей диаграммой, см. рис. 1:

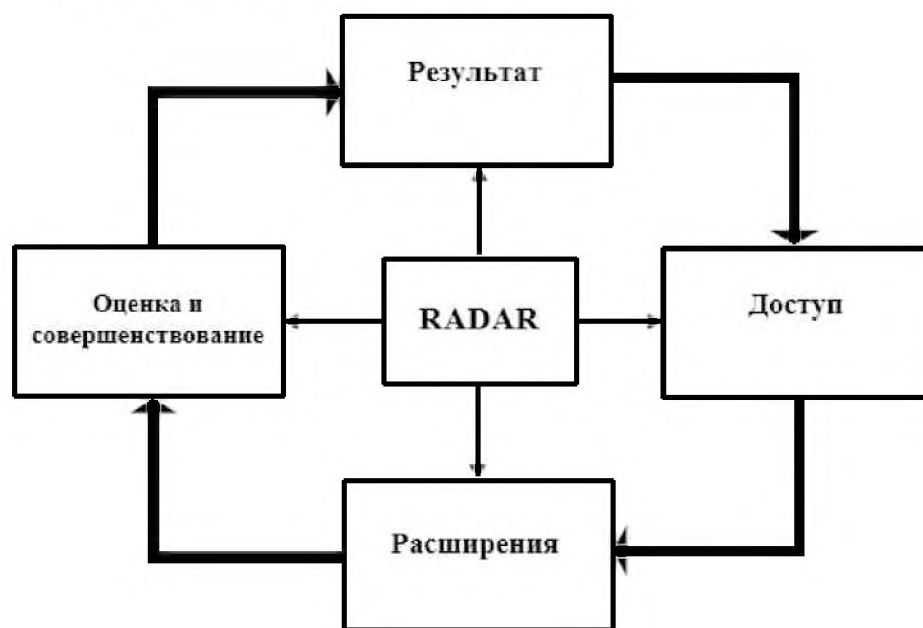

Рисунок 1. Логическая система оценки RADAR

При самооценке организаций с точки зрения **подходов** каждый из оценщиков должен сосредоточиться на том, как работает данное организационное подразделение (независимо от того, является ли оно одним из корпоративных подразделений или всей организацией), соответственно намеревается работать в реализации политики и планов, и по каким причинам это так работает. В этом контексте необходимо учитывать:

- пригодность методов, инструментов и приемов, используемых отдельными лицами и коллективами;
- существуют ли четко определенные, разработанные и документированные процессы;
- учитываются ли в работе интересы всех соответствующих заинтересованных сторон;
- поддерживают ли подходы к реализации процессов реализацию стратегии и политики организации;
- целесообразность сочетания (интеграции) с другими подходами и методами, используемыми в организации.

Перспектива **перераспределения (расширения)** ориентирована на то, чтобы позволить внутренним экспертам оценить, как расширяются подходы, выбранные внутри организации, в частности:

- как реализуются подходы, методы и инструменты во всех соответствующих областях, процессах и продуктах;

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

- и как это перераспределение (расширения) носит систематический характер.

В своей самооценке **оценки и обзора** внутренние эксперты должны сосредоточиться на том, как организация, то есть руководство, регулярно пересматривает используемые подходы и методы, включая их уместность, эффективность и степень эффективного распространения. При этом учитывается ли:

- определены и систематически проводятся соответствующие измерения и мониторинг подходов и степени их распространения;
- однако уже имеются свидетельства того, что в результате этого обзора были предприняты определенные учебные мероприятия;
- постоянно ли менеджеры на всех уровнях управления используют результаты измерений и обучения для выявления, планирования и внедрения процессов непрерывного совершенствования.

Именно свидетельство реализации эффективных и результативных проектов по улучшению является основой для весьма положительной оценки в этой перспективе!

Первые пять критериев модели передового опыта EFQM, которые входят в группу инструментов и средств, затем оцениваются именно через элементы подходов, степень распространения и объем оценки и обзора, хотя и здесь также могут быть представлены данные о достигнутых результатах, например, количество реализованных проектов по улучшению, объем выполненных работ.

С точки зрения полученных **результатов** будут оцениваться все подкритерии результирующей части модели EFQM. Здесь учитываются уровень и масштабы всех результатов деятельности организации, которые способствуют реализации ее видения, политики и стратегии. Общая оценка внутренних оценщиков основана на оценке двух подэлементов:

- уровень достигнутых результатов;
- объем полученных результатов.

При оценке **уровня результатов** применяются следующие критерии оценки:

- наличие положительных тенденций и (или) поддержание стабильного уровня отличных результатов;
- степень достижения достаточно требовательных и адекватно определенных целей;
- наличие сравнения (бенчмаркинга) с другими организациями, особенно с теми, которые обычно считаются лучшими в своей области;
- именно благодаря соответствующим подходам и методам мы можем добиться результатов.

Оценка **объема полученных результатов** должна включать:

- степень представления результатов;
- охват всех соответствующих областей;

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

- сфера принятия и понимания результатов работниками организации.

Из приведенного выше текста следует, что каждый из членов команды внутренних оценщиков должен в ходе самооценки получить всестороннее представление о том, что происходит в отдельных организационных подразделениях. Эта точка зрения изложена в концепции системы оценки радиолокационных систем и проиллюстрирована на рис. 2 ниже.

Рисунок 2. Принцип комплексности в представлении организационных единиц при самооценке

Высокое качество продукции в данном контексте является главной частью системы менеджмента качества строительного предприятия, определяющего его конкурентоспособность на рынке. Успешное решение проблем обеспечения должного уровня качества, соответствующего мировым стандартам, напрямую определяет экономическое равновесие и прибыльность как самого хозяйствующего субъекта, так и развития отрасли в целом [7-8].

Таким образом, внедрение модели EFQM на казахстанских промышленных предприятиях, в том числе строительных предприятий, позволит не только обеспечить должный уровень качества производимых товаров, но и сможет полностью удовлетворить запросы всех субъектов социально-экономических отношений.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Список использованной литературы:

1. www.efqm.org
2. Assessing for Excellence. Brussels: EFQM Representative Office, 2003, 50s. (ISBN90-5236-093-6).
3. Жуман Е. Применение модели совершенствования EFQM в предприятии //VI Международная научно-практическая конференция «Менеджмент качества: поиск и решения» в г. Лос-Анджелес (Калифорния, США) 25-27 ноября 2020.
4. NENADÁL J., NOSKIEVIČOVÁ D., PETŘÍKOVÁ R., PLURA J., TOŠENOVSKÝ J.: Moderní management jakosti. Principy, postupy, metody. Praha: Management Press, 2008, 384 s. (ISBN 978-80-7261-186-7).
5. NENADÁL J.: Měření v systémech managementu jakosti. 2. doplněné vydání. Praha: Management Press, 2004, 335 s. (ISBN 80-7261-110-0)
6. Маслов Д.В. Современные инструменты управления: модель совершенствования EFQM: учебное пособие / Д.В. Маслов. – Иваново: Иван. гос. энерг. ун-т., 2016. – 107 с.
7. Жуман Е. Управление качеством продукции в Казахстане. Материалы V Международной научно-практической конференции «Менеджмент качества: поиск и решения» (Сан-Франциско, США), Том 1, 27-29 ноября 2019. – С. 213-218.
8. Жуман Е. Адаптация к современным казахстанским условиям зарубежного опыта управления качеством продукции. Научный журнал «LINGVO-SCIENCE». – №25. 2019. – С.15-18. (Варна, Болгария).

Нисимбаев Н.О. - Х.Досмұхамедов атындағы
Атырау университеті КеАҚ,
магистрант, Атырау, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАЛПЫ ҚОЛДАНЫЛАТЫН БУХГАЛТЕРЛІК БАҒДАРЛАМАЛАР (ПРОГРАМАЛАР)

Аңдатпа. Қазіргі ғылыми-технологияның дамыған заманына кез-келген кәсіпорынның басты міндетінің бірі – бухгалтерлік есебін автоматтандыру, яғни ондағы бухгалтерлік есеп программалар жүйесін жасау болып табылады. Қазір осындай программа жүйелерін жасау, кәсіпорынның өз күшімен программаны ойлап табу қажет деген сөз емес, автоматтандыру – бұл мәселелерді тиімді, аз уақытта шешетін, дайын программалық өнімдерді сатып алуды білдіреді.

Abstracts. In the modern era of science and technology, one of the main tasks of any enterprise is the automation of accounting, that is, the creation of an accounting software system.

Now the creation of such software systems does not mean that a company has to invent a program on its own, but automation is the purchase of ready-made software products that solve problems efficiently, in a short time.

Аннотация. В современную эпоху науки и технологий одной из основных задач любого предприятия является автоматизация бухгалтерского учета, то есть создание системы бухгалтерского программного обеспечения.

Теперь создание таких программных комплексов означает не то, что компания должна изобретать программу самостоятельно, а автоматизация - это покупка готовых программных продуктов, которые решают задачи эффективно, в короткие сроки.

Түйінді сөздер. Проводка - бухгалтерлік есептегі шоттар корреспонденциясы. Алғаш құжаттар – келісім-шарт, шот-фактура, касса, сату түбіртегі, шот-фактура, т.б. Шоттар жоспары - бұл ұйымның операцияларын жазу үшін қолданылатын шоттардың тобының жиынтығы.

Keywords. Posting - correspondence of accounts in accounting. Primary documents - contract, invoice, cash receipt, sales receipt, invoice, etc. Chart of accounts - a system of accounting, providing for their number, grouping and digital designation depending on the objects and purposes of accounting.

Ключевые слова. Проводка - корреспонденция счетов в бухгалтерском учёте. Первичные документы - договор, счет, кассовый, товарный чек, накладная и т.д. План счетов - система бухгалтерских счетов, предусматривающая их количество, группировку и цифровое обозначение в зависимости от объектов и целей учёта.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Дербес компьютердің дамыған заманына байланысты бүкіл кәсіпорын-мекемелерде бухгалтерлік есеп жүйелерін автоматтандыру 1990 жылдан бастап есептеу орталығынан, жүйені автоматтандыру бөлімдерінен, тікелей есепшінің жұмыс орнына берілді. Содан бері бухгалтерлік есеп қазір экономиканың жағдайында кәсіпорынның бүкіл меншік формаларымен, қаржылық қызметі туралы ақпараттарын тіркеудегі, өңдеу мен сақтаудағы алып экономикалық пән болып саналып жатыр. Қазіргі уақытта шетелдік, ресейлік, қазақстандық фирмалар шағын және ірі кәсіпорындарға бағытталған ең алдағы, озықты үлгідегі жаңа технологияларға негізделіп жасалған бухгалтерлік программаларды ұсынуда. Сондай өнімдер түрлерін жасаушы фирмаларға келесілерді айта кеткен жөн: *1С*, Парус, Инфрософт, Komtex Plus, Lanx, ЛокИС, Цефей, Nicos Soft, Галактика, Consultant plus, Инфин, Инэк секілді әр түрлі кәсіпорындарға арналған мүмкіндіктері мол комплекстік бухгалтерлік программалар 1994 жылдан бастап, қазіргі 2021 жылға қарай қолданыста жүрген: Лука Pro, Галактика, *1С: Предприятие*, ТСВ Бухгалтерия, Solomon four, Navision financials, Scala, Алтын, Business express 2, Турбо бухгалтер, Super Tree, Komtex және міндетті түрде айта кететін, кәсіпорынның ең маңызды компьютерлік бағдарламаларының бірі Microsoft Excel – кестелермен жұмыс жасаудағы бүкіл әлемде ең үздік бағдарлама болып саналады.

Кәсіпорындағы бағдарламалық өнім бейімделуі мен енгізілуі икемді күйге келтіру спекторына қарай 4-5 айдан 3 жылға дейін, ал кей жағдайда - есеп беру формасын жасаудан бастап мүлде жаңа бағдарламалық модуль құруға дейін өзгереді. Жүйелерді икемді күйге келтіруді келесідей жұмыс барысына бөлуге толықтай болады:

- Талдамалы есепті жүргізуді ұйымдастыру;
- Алғаш құжаттардың жиынымен қамтамасыз етеді;
- Керекті бухгалтерлік проводкаларды құру;
- Кәсіпорынға керекті шоттар жоспарын құру;
- Стандарт емес есеп берудің үлгілерін құру.
- Бастапқы қалдықтарды енгізу;

Қазіргі уақытта әр түрлі меншік формасындағы кәсіпорындарда бухгалтерлік есепті жүргізу мен деректерді компьютерлік өңдеусіз - тиімділігі төмендеу, сондықтанда заманауи технологиялар негізінде бухгалтерлік программаларды жасау жұмысының бірталай мәні бар.

Бухгалтерлік есепті автоматтандыруға арналған ақпараттық жүйелерді негізінен 3 топқа бөлуге болады:

- орта мен шағын мекемелерге арналған әмбебап жүйелер;
- ірі кәсіпорындарға арнайы жасалған кешенді жүйелер.
- кішігірім мини-жүйелер;

Мини жүйелердің айналымы шағын, сонымен қатар жүйенің жұмыс жасауына қойылатын талаптар да үлкен емес мекемелерге арналған. Ол жүйелерге бас есепші, *1С: Предприятие* тағы басқалары жатады. Әр жақты жүйелер - терең талданумен сипатталады да, сондай-ақ олар бухгалтерлік есептің

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

көп бөлігінде жүргізіледі. Ондай жүйелерге Турбо Бухгалтер, Лука-Про, ТСВ Бухгалтерия, 1С: Бухгалтерия жатқызылады.

Ірі кәсіпорындарға арналған ірі комплексті жүйелер мен бағдарламалар, жергілікті есептеу желісі мен есептің белгілі бөлігіне бағытталады: жалақы, негізгі құралдар, банктік операциялар, материалдар, қойма мен т.с.с. осы сияқты жүйенің жиынтығын көрсетеді.

Ондай жүйенің сипат белгілері деректерді басқару мен өңдеу құралының, сонымен бірге шығару мен енгізу формасының көзі болып есептеледі. Ондай жүйелерге Супер-Менеджер, Лука-Про, RS-баланс, Интегратор мен т.б. кіреді.

Ал елімізде кеңінен қолданылатын бағдарламаға тоқтала кетейік – *1С-Предприятие: Қазақстан Республикасының ұйымдарына арналған бухгалтерия қосымшасы*:

1С жүйесі қарапайым, бірақта күрделі бухгалтерлік есеп бағдарламасы болып есептеледі, ол әртүрлі қызмет саласындағы және әртүрлі меншік формасындағы кәсіпорындарда пайдаланылуы мүмкін. Жүйенің қызметі мынадай негізгі 3 компоненттерге негізделі жасалған: «Есептеу», «Жедел есеп» пен «Бухгалтерлік есеп» компоненті.

«Есептеу» компоненті белгілі алгоритм бойынша кезеңдік есептемені жасайды. Бұл компонент негізгі болып, кезеңдік есеп беру деректері мен олардың тарихы сақталған қорытынды есеп журналдары боп табылады. Қорытынды есеп журналына - міндетті түрде есеп беру объектісі әлде басқа да анықтамалар жатады. Бұл анықтама бойынша есеп жүргізілетін объектілер түрлері анықталады. Журналдағы жол 1 күннен 1 жылға дейінгі кез-келген кезең үшін, анықтамадағы бір объектіге қарай қорытынды есеп беруді бейнелейді. Ақпаратты енгізудің қолайлы екендігі ескеріледі. Құжат толтырғанда алдын-ала қойылған параметр арқылы, ал олай болмаса сәйкес анықтамалықтан таңдау арқылы мәнді енгізу жүзеге асырылады. Бір анықтамалық есеп берудің бірнеше түріне қатысуы мүмкін, ондай кезде бірнеше журнал құрылады. Конфигурациялау сатысында икемделген есептеме журналдарының саны шектелмейді және де шешілуге қажетті есептер санымен анықталады. Әрбір журналға күрделі өзінің алгоритмі сәйкес келеді. Нақты бір алгоритмді сипаттауға «Есептеу түрі» атты ұғым енгізілген. Сонымен бірге компоненттегі есептеу түрлерінің санына мүлдем шектеу қойылмаған. Есептеу алгоритмдері арнайы жасалған тіл көмегімен сипатталады. Есептеу түрлеріне «табыс салығы», «айлықты есептеу» немесе «амортизацияны» жатқызуға болады. Есептеудің бірнеше түрлерін белгілі бір белгі арқылы біріктіру үшін «есептеу тобы» деген ұғым бар. Есептеу тобына - салық салынатын есептеу мен орташа жалақыны есептеуге енетін және тағы басқалары жатады.

«Жедел есеп» компонентіне келсек – белгілі бір уақытқа байланысты шаруашылық операцияларды басқаруға арналған функция түрі. Бұл компонентінің негізі қалдықтары немесе айналымның көп өлшемі есеп жүйесін құрайтын тіркелім болып саналады. Тіркелімдегі ресурстар қозғалысы шығыс пен кіріс секілді 2 тәсілмен туындауы әбден мүмкін, сонымен бірге бұл ереже

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

тіркелімнің барлық ресурстары үшін орындалуы қажет. Сонымен бірге қалдықтар тіркелімі шығысталатын мен кірістелетін ресурстарына қарай балансты жай ғана бейнелеп қана қоймай, оның «Жедел есеп» атты компонентінің басты тетігі болып табылады. Бар құжаттар мекеменің шаруашылық қызметіндегі іс-әрекеттер тізімін қайталамайтын бірыңғай хронологиялық тізбекті жасайды. Құжаттың өзге бір құжаттарға қатысты жайғасуы уақытынан, күнінен, сонымен бірге құжат тізбегінің бір күндегі бір уақытымен белгілеу - қосымша шамасымен анықталады. Құжаттарды кейінгі күнмен түзету мен өткізу ерекше жағдай болып есептелінеді және белгіленген ережелер бойынша жасалады. Жедел есеп компонентінен, оның кез-келген күрделі есеп пен кәсіпорынның экономикалық қызметінің әрбір бөлігіне қарай құрылымын ұйымдастыруға мүмкіндік беретінін көруге болады.

Ең соңғы жайғасқан «бухгалтерлік есеп» компоненті кәсіпорынның шаруашылық жалпылама қызметін қамтиды. Бұл операциялар, шот жоспарын, жүргізілген проводкалар мен бухгалтерлік қорытынды есебін қамтамасыз етеді. Жинақтамалы шоттарға қарай көп деңгейлі мен көп өлшемді есеп жүргізуге мүмкіндік береді. Есеп заттай да, ақшалай түрде де жасалады. Көп өлшемді талдамалы есеп қорытындыларын әр түрлі бөліктер күйінде алуға мүмкіндік тудырады. Құжаттарды жүргізу кезінде бухгалтер проводкаларды автоматты немесе қолмен енгізе алады.

Сонымен бірге 1С–Предприятие: ҚР жалпы ұйымдарына арналған бухгалтерия бағдарламасы 1998 жылғы 27 қаңтарынан бастап іске қосылған Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің Қазынашылық Департаментінің бұйрығымен бекітілген республикалық және жергілікті бюджет есебінен қамсыздандырылатын ұйымдардағы бухгалтерлік есеп бойынша №30 Нұсқауға сәйкес «1С: Предприятие 8.3» бағдарлама жүйесі «Бухгалтерлік есеп» компонентіне арналып жасалған.

Конфигурацияда бухгалтерлік есеп Қазақстан Республикасының бюджеттік ұйымдарына арналған шығындардың сметаларын орындау бухгалтерлік есептің шоттар жоспары бойынша жүргізіледі.

Конфигурация орыс тілінде, сонымен қатар бір шот жоспарын қолданып жасалған.

Конфигурация қызметінің мүмкіншіліктері:

- ❖ Шығынның экономикалық классификациясының ерекшеліктері (специфика) мен бюджеттік қаржыландыру бағдарламасы (бағдарлама, ішкі бағдарлама) бойынша ақша қаражаттарының мақсатты қолданылуын толық бақылау үшін кеңейтілген аналитикалық есебі бар шот жоспары;

- ❖ Ұйымдарға құжат айналымын таратушы көпфирмалы есеп;

- ❖ Бюджеттік бағдарламалардың (бағдарлама, ішкі бағдарлама) қаржыландырылуы және міндеттемелер мен төлемдер бойынша қаржыландырудың жоспарларының өзгертілуіне байланысты тапсырыстардың жоспарлар есебі;

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

❖ Жоспарланған және рұқсат етілген тақша қаражаттарының көлемін талдайтын және қажет болған жағдайда төлем құжаттарына блокадалау жүргізетін, сонымен қатар орындалатын төлемдер жәнет қабылданатын міндеттемелер лимитін бақылайтын механизм;

❖ Бюджеттік бағдарламалардың әкімшілігі мен ведомстваға қарасты ұйымдар арасындағы ведомстваішілік есептесулерге арналған «Авизо» құжатының қолдағысы;

❖ Өзара есепке жатқызуды (взаимозачет) жүргізген және салыстырып анықталған актінің қалыптасуы алынған авансты есепке жатқызу (взаимозачет) бойынша құжаттардың кешені;

❖ Бекітілген нормаларға сәйкес жол парақтары (путевой лист) бойынша жанармай шығындарының есебі;

❖ Кез келген әдіспен амортизация есептеу, бекітілген активтердің (келіп түскен, жөндеу, монтаж, шаруашылық тәсілмен дайындау, орын ауыстыру, түгендеу жүргізу (инвентаризация), қайта бағалау, шығару, сату) бағасының қозғалысының есебі бойынша құжаттар кешені;

❖ Еңбекақы қорының кез келген құрылымынан жалақы есептеу, үдемелі қорытындымен табыс салығын есептеу, әлеуметтік салық есептеу, уақытша жұмысқа жарамсыздық және кезекті демалыс бойынша өтемақы есептегенде орташа еңбекақы есептеу;

❖ Электрондық және жазбаша түріндегі тізіммен дайындалған жинақтаушы зейнетақы қорлары мен міндетті зейнетақы жарналары бойынша есеп айырысу;

❖ Жұмысшылар мен қызметкерлердің еңбекақысын жазбаша және электронды түрде карт-шотқа аудару үшін тізімді қайта қалыптастыру;

❖ Еңбекақы есептеудің шебері, ол есептеушіні еңбекақы есептеудің барлық кадамдарын жүйелі түрде жүргізуге көмектеседі, сонымен қатар жұмыстың қалыпты графигінен ауытқуды енгізуден бастап есептеудің қорытындысы бойынша есептілікті ұйымдастырудан аяқтайды;

❖ Қаржыландыру есебінен жүргізілген шығындарды жабуға, пайдалануға берілген құрылыс объектілері бойынша шығындарды шығарып тастау, табыстың немесе зиянның қорытындысын шығарып тастау, арнайы қаражаттар бойынша жүргізілген шығындарды жабу, қолданылмаған лимиттердің қалдығын шығарып тастауға мүмкіндік беретін есепті кезеңнің жабылу процедурасы;

❖ Журнал-ордер және мемориалдық-ордер жүйелері бойынша бухгалтерлік есептілік, еңбекақы бойынша маманданған есептілік, тауар-материалдық қорларды және дайын өнімдерді сату.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы N 234 Заңы

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

2. Фигурнов В., Давыдова В., Нуралиева С., Постнова С. «1С: Предприятие». Проф. для Windows версия 8.3;

3. «Бухгалтерлік есеп және аудит» Бюллетень – 56, 2002 жыл;

4. «Компьютер плюс бухгалтер». «Бизнес – Информ» - 2001.

UDC: 378. 147:811

Gabdullina N.N. - Master's student of the
Ably Khan Kazakh University
of International Relations
and World Languages, Almaty Kazakhstan..

THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF CONTEXT-BASED EDUCATION

Abstract. This article defines the concepts of "context-based approach" and "contextual learning", their connection with the concept of "Intercultural Communicative Competence" and the role of contextual learning in the formation of this competence among students. It was important to indicate the advantages and disadvantages that should be taken into account when applying this approach.

Андатпа. Бұл мақалада "контекстке негізделген тәсіл" және "контекстік оқыту" ұғымдарының анықтамасы, олардың "мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілік" ұғымымен байланысы және студенттер арасында осы құзыреттілікті қалыптастырудағы контекстік оқытудың рөлі берілген. Бұл тәсілді қолдану кезінде ескерілуі керек артықшылықтар мен кемшіліктерді көрсету маңызды болды.

Аннотация. В данной статье дано определение концепциям "контекстно-базируемый подход" и "контекстное обучение", их связь с понятием "Межкультурная Коммуникативная Компетенция" и роль контекстного обучения в формировании данной компетенции у студентов. Немаловажно было указать достоинства и недостатки, которые следует учесть при применении данного подхода.

Keywords: critical thinking, education, context-oriented, context-based education, context-based approach, contextual learning, advantages and disadvantages, mean, experience, Intercultural Communicative Competence.

Түйінді сөздер: сыни ойлау, білім, контекстке бағытталған, контекстік білім беру, контекстік тәсіл, Контекстік оқыту, артықшылықтары мен кемшіліктері, мәні, тәжірибе, мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілік.

Ключевые слова: критическое мышление, образование, контекстно-ориентированное, контекстное образование, контекстный подход, контекстное обучение, преимущества и недостатки, значение, опыт, межкультурная коммуникативная компетенция.

It is important to work with industry to help students speak the language of work. The current time in education is famous for the fact that representatives of the education sector are trying to provide more and more students, applicants with the technical skills that are necessary in order to be competitive in the labor market. However, for students, sometimes the use of soft skills-ordinary communication and critical thinking-are the triggers for career growth.

In addition to training technical skills, the upgraded education offers access to context-oriented language programs and other resources that are tailored to the needs of specific employers. For example, students can afford a course that teaches language skills specific to a particular profession or employer.

It is said that such courses promote the acquisition of skills to win a competitive job and move up the career ladder. As Alexander Ratner said: "The GIMLET RULE: to advance, you have to spin." This quote refers to the fact that thanks to the ideas of development, the concept of "context-based approach" also appeared. Nevertheless, in order to fully understand it and understand its advantages and disadvantages, it is necessary to delve deeper into its meaning.

What does contextual learning mean and how it works? Context-based learning is the use of real and unreal examples in a learning or work environment in order to learn through actual, hands-on experience with a subject in practice, rather than just its theoretical parts. It is a student-centered approach to teaching and learning. It uses scenarios to reproduce the social and political context of the students' work and / or potential work environment.

When studying the existing literature and material, the analysis of the literature showed that, the theory of contextual (contextual) learning by A. A. Verbitsky could act as an effective approach, especially because a foreign language is essentially a sign-symbolic system.

The contextual approach is intended for teachers and students involved in Intercultural Communicative Competence (ICC). In addition to presenting comprehensive conceptual issues, this work is a pioneer of a contextual model for the study of cross-cultural communication.

It addresses the introduction of the main topics, theories, concepts, and topics that are at the heart of the ICC. The model is based on the fact that when people from different cultures/co-cultures encounter and strengthen the connection with verbal and/or non-verbal messages, they are forced to do so in different contexts. These include cultural, micro-cultural, environmental, social-relational, and perceptual contexts.

Recently, cross-cultural communication competence is no longer a privileged professional exercise. It has become a part of the daily routine, affecting everyone's success in business or personal growth. The development of communication and transport technologies, dramatic changes in demographics in certain regions, economic globalization and other personal and political imperatives have provoked the spread of interaction between people from different regions of the world. In connection with such

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

changes, the study of intercultural communication from various points of view has flourished.

The main resource for the development of thinking in contextual learning is a problem situation. In professionally directed training, special importance is given to the creation of professionally oriented educational situations, which are defined as an element of joint activity of the teacher and students, including a set of external conditions (subject and social contexts of the future profession) formed by the teacher, and internal conditions (psychological readiness of the individual to implement the goals set in a certain activity), encouraging and mediating the activity of the student. Within the context approach, conditions are created that promote a more creative and effective approach of students to their educational and future professional activities.

Advantages and disadvantages of context-based approach. According to the opinions and experiences of many scientists and people interested in this approach, the context - based approach has more advantages than disadvantages. Still, the disadvantages of this approach should be listed in order to form at least some picture and idea.

Coming back to the aim, we can say that the purpose of this method of teaching and learning is to form students ' internal motivation and perception of themselves as an active specialist. Its content is defined by two main positions:

- trust in the theoretical basis of the studied science and the points that directly make up the professional activity.

These two provisions give the name to the method: "sign -" (implies educational texts) and "- contextual " (implies the subject basis of the activity). If the first position is more familiar to the student (traditional study of theory), then the second requires a different deep explanation. It implies that general education and awareness are not an end in themselves for the future specialist, and the educational process should combine theory and production. In training, three interrelated models are used:

- Semiotic
- Imitation
- Social

To put it simply, the semiotic model can be described as lectures and answers. The simulation model is characterized by situational tasks. In the social model, the assignment of knowledge is made through interactive actions in a team that require immediate decisions and logical actions.

As mentioned earlier, this approach, like any other, as well as any action or treatment, has advantages and disadvantages that you should know about before applying in practice.

Advantages are:

- + Giving clear meaning to the learning process and its individual elements and stages. This goal can be achieved due to certain conditions of behavior of the student, who needs to independently or in a group analyze the current situation and make decisions like a professional.

- + The possibility of using non-traditional knowledge control. These can be business games or production cases that significantly speed up the certification process.

- + High-quality interaction with educational technologies and openness to them. In particular, teachers note that students gradually began to understand and formulate in their understanding the options for moving up the career ladder.

- + Deep education of the future specialist by instilling in him the appropriate skills, knowledge and experience. This point means that the experience is acquired by creating a model of the specialist's activity-the student is directly introduced to the scope of his competence, participates in the functioning of the "working" process, understands its problems.

- + The student develops a sense of the beneficial effect of his own objective action. The "public recognition" that focuses around each student in their group is also important. Here is the above simulation model, for which the medium of the lesson is the context.

- + Researches in the field of sign-contextual learning demonstrated an increase in the level of knowledge among students. It is characterized by an increase in students' interest in acquiring skills. The manifestation of creative activity creates the basis, or, as they say now, the "background" for successful and bold decisions in the future.

- + Successful acquisition of skills of partnership and cooperation between future specialists.

- + The realization of the student's right to their own activity, the perception of themselves as the author.

- + The training methodology showed positive indicators for such factors as: professional purposefulness of each individual; creative approach to solving technical problems; increasing the desire for independence of one's own opinion.

However, despite the many advantages, it is known that the theory of contextual learning has not found such a wide application. This fact is the result of some inherent disadvantages.

Disadvantages of the concept of contextual learning:

- The complexity of introducing such a method into the fixed framework of the pedagogical sphere. In other words, a fundamental restructuring is needed-starting from methodological manuals and textbooks, and ending with the psychological attitude of teachers, the time spent by them on preparing for each lesson, since teachers are thoroughly adapted only to the procedures that are still in force.

- The number of specific elements of professional activity is so huge that it becomes difficult to carefully study each of them. Attempts to generalize or unify the educational material in this case reduce the effectiveness of the educational process. In addition, the non-generalized content load in many cases may not differ from the content inherent in professional activity.

- The student forms a certain mosaic of information in his mind, which often may not form a complete picture. This can lead to the fact that in a real situation, a

young employee can simply get confused in the data that he has. In this case, only a powerful theoretical knowledge base containing the general rules of professional activity will solve the problem.

– From the beginning of the educational process to its completion, it is important to ensure its increasing complexity and complexity. Without any doubt, this requires a complete revision of all curricula.

Thus, context-based learning takes place and is quite effective. But its full implementation is currently too labor-intensive. Nevertheless, this concept is worth paying attention to, and applying it in individual lessons and practical classes.

Literature

1. BY REYNA GOBEL/OCTOBER 21, 2014/
<http://www.aacc21stcenturycenter.org/article/benefits-context-based-education/>
2. Trimmer, W. and Hawes, P. (2015). In Blessinger, P. and Carfora, J. Inquiry-based Learning for Science, Technology, Engineering, and Math (STEM) Programs: A conceptual and practical resource for educators. United Kingdom: Emerald
3. Anteneh Tsegaye/ Neuliep, James: Intercultural Communication: A contextual approach. London: SAGE Publications, 2009.
4. Shamov A. N., Ph. D., Professor, N. A. Dobrolyubov NGLU, Nizhny Novgorod; Ariyan M. A., Ph. D., Professor, N. A. Dobrolyubov NGLU, Nizhny Novgorod.
5. <https://www.ablaikhan.kz/images/content/science/dissertation/dis>
6. Organization of foreign language teaching based on a contextual approach. The text of a scientific article on the specialty "Science of education"; Grigorenko Olga Alekseevna.
7. <https://plusminusi.ru/kontekstnoe-obuchenie-chto-eto-plyusy-i-minusy/>

Kazizov A.B - Master's student of the
Ablay Khan Kazakh University
of International Relations
and World Languages, Almaty Kazakhstan.

SCIENTIFIC ARTICLE AS THE CORE OF SCIENTIFIC DISCOURSE

Abstract. This article describes the importance of writing scientific articles in a foreign language for foreign publications, which is aimed at teaching in groups of students of different ages and specialties, who are fluent in English at the Intermediate / Upper-Intermediate level and who have significant experience in reading scientific articles in their specialty from leading foreign periodicals. editions and monographs in English.

Аңдатпа. Бұл мақалада шетел тілін оқытуда жоспарлау, дамыту және өзін-өзі бақылаудың түрлі когнитивті стратегияларын әзірлеуге байланысты жазбаша айтылымдардың маңыздылығы қарастырылады. Келесі мәселелер қамтылған: шетелдік басылымдарға арналған шетелдік мақалаларда ғылыми мақалалар жазу, бұл студенттерге және B2 деңгейінде (CEFR) ағылшын тілінде сөйлейтін және ғылыми мақалаларды оқудың айтарлықтай тәжірибесі бар ғылыми қызметтің әр түрлі саласындағы мамандарға бағытталған. шетелдік жетекші мерзімді басылымдар мен ағылшын тіліндегі монографиялардан тұратын мамандық.

Аннотация. В данной статье рассматривается важность порождения письменного высказывания задействуются разработки различные когнитивные стратегии планирования, разработки и самоконтроля в иноязычном образовании. Освещены следующие вопросы: написания научных статей на иностранном языке для зарубежных изданий, которая нацелена на студентов и специалистов различных сфер научной деятельности, владеющих английским языком на уровне B2 (CEFR) и имеющих значительный опыт чтения научных статей по своей специальности из ведущих зарубежных периодических изданий и монографий на английском языке.

Keywords: scientific written speech, FLT writing and text, speech activity, genre of written speech, translation.

Ключевые слова: научная письменная речь, преподавание английского языка, письмо и текст, речевая деятельность, жанр письменной речи, перевод.

Түйін сөздер: ғылыми жазу, ағылшын тілін оқыту, жазу мен мәтін, сөйлеу әрекеті, жазбаша сөйлеу жанры, аударма.

In the process of generating a written utterance, the development of various cognitive strategies of planning, development and self-control is involved. Moreover, the ability to realize self-control of one's own written text is of great importance for

teaching foreign written scientific speech. The condition for the successful formation of students' self-control over the whole text is the formation and development of their idea of a "good" text, which is formed, first of all, when reading and analyzing exemplary texts, as well as on the basis of editing deformed texts and their fragments. A necessary means of acquaintance with the structural features of texts of different genres and a tool for self-control of the quality of the text is a model of the semantic structure of the text. The unity of psycholinguistic mechanisms (comprehension, memory, anticipatory reflection) determines the interconnection of the processes we are considering. Both the process of expressing meaning in writing, and the process of understanding the meaning inherent in a written text, contain a stage of internal speech, where the transition from complete words to the general meaning of the text and from the general meaning of the text to complete externally expressed words is carried out. Moreover, the stages of this transition remain the same.

At the present stage of the development of scientific thought and interdisciplinary contacts, the process of international cooperation and partnership is completely natural not only in the field of trade and economic relations, but also in the creation of advanced scientific developments. The need to maintain high competitiveness poses the following tasks for domestic scientists: possession of theoretical knowledge, acquaintance with the latest developments in the field of their scientific interests, studying the experience of not only domestic, but also foreign colleagues. It is no secret that in order to achieve the latter goal, Domestic scientists have to read articles from foreign scientific publications that do not have translations into Russian. It often happens that developments in a particular area are still in their infancy and, therefore, foreign scientists are more experienced colleagues in this matter. In addition, in recent years, international contacts among scientists around the world have strengthened, and due to the fact that among the six world languages, English is becoming the most universal language of communication, proficiency in English and the ability to write scientific texts in it can expand the boundaries of the dissemination of scientific knowledge, to strengthen international contacts and accelerate progress in various fields of science.

It is fair that, such question may arise: is it necessary to teach a scientist, a specialist in the field of radio biology the English, but not only so that he/she can "understand" the data from the table or captions to figures without external help, but also be able to write abstracts in a foreign journals. Meanwhile, there are professional translators for these purposes. Of course, at first glance, it may seem that this training is completely useless. However, the problem of translating a scientific text from one language into another is not only linguistic re-coding, but also a subtle penetration into the essence of the described scientific concept or phenomenon. The deeper we infiltrate into the essence of the phenomenon, the easier the described problem becomes, and, therefore, the more unique knowledge we have in order to ultimately derive new knowledge, to discover what was not noticed by our predecessors. And the translator may face a lack of competence in the subject being translated.

Another statement that does not require proof is that there are a huge number of synonyms in the English language. At the same time, the scientific term is very precise and unambiguous. And a kind of contradiction arises: there are several English words that have one Russian translation, but when using them, it must be remembered that for the English language they are not complete synonyms, and it is these semantic shades that are the semantic component that determines the existence of a rich synonymous series. When choosing the right word from a number of synonyms, a scientist may be faced with an overwhelming task.

As a result, we have the following extremes: on the one hand, a scientist who is well versed in this scientific problem, but does not know enough English, and on the other, a professional translator who has a subtle sense of the language and has grammatical skills, but is not a physicist, biologist, a historian, a chemist, and even more so without knowledge of a narrow specialty. It is quite difficult to find a good translator and at the same time a specialist in a certain field of knowledge. It is for this reason, as it seems to us, that an additional specialty in universities, "Translator in the field of professional communication", has recently become increasingly popular. In a sense, it is more correct to teach a specialist scientist a certain lexical set and "equip" him with grammatical skills than to make a translator - a professional in one area - a specialist in many areas.

The need for such a training course, which would provide not only general translation skills, but also teach the translation of a scientific and technical text, is quite obvious for teachers of English and is realized by scientists who want to write joint works with colleagues from abroad.

It should be noted that our research work is aimed at writing scientific articles in English, therefore the main goal is to train a specialist who is ready and capable of implementing a foreign language scientific mediated communication in the field of professional communication, and to develop skills in compiling a scientific text in a foreign language, in this case in English, i.e. teaching such a type of speech activity as written scientific speech.

This goal presupposes tasks that are somewhat different from the tasks of research on the training of a specialist, for whom it is important to give students the basics of psycholinguistics, discursive and stylistic features of a scientific written text in the aspect of their conditioning of extralinguistic factors, knowledge in the field of general and private linguistics. Our research is more practical and narrower in the sense that we do not give an idea about the types of translation and all language styles, about oral and written versions of scientific discourses, but we teach specific knowledge, skills and abilities to apply them in a narrow scientific field - for writing texts of articles in specialized areas and disciplines. From all the variety of linguistic styles, this section was chosen to identify the general features of scientific texts.

We apply the personality-activity approach to learning, formulated by S.L. Rubinstein, A.N. Leontiev, N.I. Zhinkin, A.I. Novikov, I.A. Winter, A.K. Markova. "Any human activity and his speech activity, in particular, is determined by

the tripartite or three-phase nature of his structure" [1,75]. The first level (motivational-incentive) is represented by a complex interaction of motives, needs and goals of speech action as its future result. The second level (orientation and research) includes the selection of means and methods of forming and formulating one's own thoughts in the process of verbal communication. The third level (execution) is especially clearly expressed in written speech.

The language system is the means of existence, formation and expression of this thought. These means include lexical, grammatical and phonetic (in relation to teaching writing, we will not touch upon the last means).

Speech activity in all its forms is realized through a complex speech mechanism, when considering which we, following I.A. In winter, we rely on the concept of speech mechanisms by N.I. Zhinkin and on the main provisions of the activity approach. I.A. Zimnyaya believes that "mastering a new foreign language activity means that the student somehow "adapts" to it the already functioning mechanisms of speech activity in his native language, at the same time re-forms some of its links and levels" [1,82]. Along with this, monologue and written speech are the most difficult types of speech that require special preparation and planning [2].

Based on personal experience, we can come to the conclusion that: students said that they experienced great difficulties even when writing abstracts for foreign conferences. And if for informal communication they had enough of the knowledge that they had, then in order to be published in "serious" editions, they had to give articles to translators. And as often happens, having received the English version, they were dissatisfied with the terminology used, and those who spoke the language at a higher level even spoke about the distortion of the meaning of the text, which was found out during joint discussion with scientific supervisors who speak English at the C1 / C2 level.

The question may arise about how well a specialist scientist will be able to convey in a foreign language the information and the meaning that he puts into his Russian text? The problem of transforming meanings, of course, is quite acute in this case. But, working with candidates and doctors of natural sciences, we can note that when understanding a text in a foreign language, they primarily rely on the meaning of terms used in a particular science, and only then "peer" into grammar. And the meaning of the word-term for them is quite specific and unambiguous. Great difficulty arises when explaining commonly used synonyms, for example, another (other, another, the other), finally (at last, finally, in conclusion, lastly, etc.), evaluate (to estimate, to evaluate). To teach students to choose the desired English word from a dictionary entry when referring to the Russian-English dictionary, we recommend that they use explanatory "English-English" dictionaries or apply a reverse translation, ie. again translate the selected English word into Russian. Another difficulty is the selection of the "grammatical equivalent". Therefore, the first task for teachers, we set the teaching of grammatical structures and "stringing" the lexical arsenal of terms on these structures. Therefore, it often turns out that they translate into Russian very well, but writing a similar phrase in English turns out to be a great difficulty. In order for the

listeners to be about the same level, at the preliminary stage, i.e. before the start of classes, they are invited to take a small test to determine the level of language proficiency, this level should be B2 (intermediate / Upper-Intermediate).

It seems to us that the language skill of writing articles in English boils down to the following components: knowledge of grammatical rules, mastery of terminological units, knowledge of a certain set of lexical clichés characteristic of a scientific style, knowledge of the general structure of a scientific article and stylistic features of one or another section of it.

In connection with the features listed above and the already existing skills of the trainees, we see the general approach to teaching as follows: go from the English text to the Russian, explaining grammar with specific examples, find grammar rules in the text of a scientific article by an English author, and then, already having general knowledge realizing a specific example from an English scientific text, work out the knowledge gained in translation exercises and, ultimately, compose a similar (in terms of structure) text in English.

To accomplish the teaching tasks of the course, we use a whole set of textbooks and reference manuals from both domestic and foreign authors. So, for teaching grammatical rules and practicing grammatical material, we use [3] and [4], to explain the general structure of a scientific article - [5] and [6], to teach stylistic features - [7], for practical working out of the obtained knowledge - [8], to create a vocabulary of stable expressions - [9] and articles by English-speaking authors, which are also recommended to be actively used to compile the listener's own terminological vocabulary.

In our research, and in the future of a possible training course, such skills and abilities will be formed as:

- use of the grammatical structure of the English language, which most closely corresponds to the Russian version of the text;
- possession of the basic set of techniques required for successful article writing (using the recommendations of foreign authors on the style, volume and structure of scientific articles);
- Ability to work with the explanatory dictionary of the English language and choose the necessary word from a group of synonyms;
- the lexical skill of using the main set of introductory phrases and clichés typical for the test of a scientific article.

In conclusion, we would like to note that the biggest difficulty lies in the fact that the group of students, as a rule, consists of representatives of different specialties. In this regard, the selection of texts by English-speaking authors for analysis in the classroom should take into account the professional competencies and specialization of the trainees in order to make the English text as easy to understand as possible and not to overlay lexical and grammatical difficulties. It is difficult to find universal texts for the analysis of grammatical rules, so the teacher is forced to make such a selection individually for each group, taking into account its specifics.

Mastering written scientific speech is a long and laborious process that begins at an early stage in a higher educational institution. In our case, when the trainees are experienced scientists, we have an excellent opportunity to rely on the already formed and improved skills of writing articles in their native language and follow the path of constant analysis of English texts and search for equivalents (both lexical and grammatical). As practice shows, adult learners successfully master grammar, which is based on logical connections, and using lexical material, they can easily make up chains of sentences, superphrasal unity.

We would like to note that by gaining knowledge about the lexical, stylistic and grammatical features of the scientific style, students achieve good results. But it should be recalled that we are improving their skills, and not teaching English from scratch, since the training is aimed at B2 level students. Therefore, from the very beginning, one should not forget that students should have a fairly high level of proficiency in such a passive type of speech activity as reading, which allows them to have a large vocabulary, and without it, teaching such a non-trivial subject as writing a text in a foreign language. almost impossible.

Literature

1. Zimnyaya I.A. Psychology of teaching foreign languages at school. M., 1991.
2. Rubinstein S.L. Fundamentals of General Psychology. SPb., 1998 // <http://azps.ru/hrest/28/5100825.html>.
3. Murphy, R. English grammar in use. 4th edition, Cambridge University Press, 2012.
4. Pumpyansky A.L. An introduction to the practice of translating scientific and technical literature into English. M., 1965.
5. Cargil, M. How to write scientific research articles. Strategy and steps. Wiley-Blackwell, 2009.
6. Nevorotin A.I. Matrix phraseological collection. A guide to writing a scientific article in English. SPb., 2001.
7. Wallwork, A. English for writing research papers. Springer Verlag, 2011.
8. Smirnova L.N. Write your research papers in English. A guide to writing scientific articles in English. SPb., 201
9. Lebedev LP, Cloud M.J. The language of scientific communication. Russian-English dictionary. M., 2009.

Мамышев А.Ж. – магистрант,
НАО «Атырауский университет им. Х.Досмухамедова»
Атырау, Казахстан

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ВНЕШНЕГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА В ЦЕЛЯХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИХ ВЛИЯНИЯ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

Аннотация. В статье рассматривается сущность аудита, значение аудиторского контроля для экономики любой страны. Представлены нормативные документы по аудиторской деятельности Республики Казахстан, обозначены цели и задачи аудиторской службы. Показана статистика по современному аудиту республики. Отмечены некоторые проблемы, препятствующие совершенствованию аудиторской системы Казахстана.

Аңдатпа. Мақалада аудиттің маңыздылығы, кез-келген елдің экономикасы үшін аудиторлық бақылаудың маңызы қарастырылады. Қазақстан Республикасының аудиторлық қызметі бойынша құжаттар келтірілген, аудиторлық қызметтің мақсаты мен міндеттері белгіленген. Аудиторлық жүйені жетілдіру бойынша кейбір мәселелер қатарын белгілеген.

Abstract. The article considers the entity of audit, importance of audit control for any country's economy. Regulatory documents on audit performance of the Republic of Kazakhstan are presented, goals and tasks of the audit service are outlined. Statistics on the modern audit of the republic are shown. Some problems preventing improvement of the audit system of Kazakhstan were noted.

Ключевые слова: аудит, бюджет, аудиторская деятельность, анализ, цели, аудиторская проверка.

Түйінді сөздер: аудит, бюджет, аудиторлық іскерлік, сараптау, аудиторлық бақылау.

Keywords: audit, budget, audit activity, analysis, objectives, audit review.

Контроль за исполнением бюджета, наряду с контролем за результатами государственной политики, теперь должен рассматриваться как часть государственного аудита, а органы финансового контроля являются теми институтами, которые должны непосредственно способствовать тому, чтобы государственный аудит стал одним из факторов экономического развития экономики за счет повышения эффективности использования государственных ресурсов.

К сожалению, анализ деятельности органов ГФК показал, что их влияние на обеспечение экономического роста и повышение эффективности использования средств было недостаточным, а иногда даже отсутствовало.

Однако в некоторых направлениях стратегических планов властей отсутствовала четкая ориентация целей и задач, влияющих на конечные

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

результаты. С уточнениями и корректировками в республиканский бюджет через несколько месяцев были внесены изменения в стратегические планы в направлении бухгалтерского учета. Эти недостатки не позволяют в полной мере оценить деятельность государственных институтов по реализации программ и их стратегических планов. В большинстве случаев ожидаемые результаты государственных программ не достигаются из-за серьезных недостатков на этапе планирования, отсутствия взаимодействия между государственными органами в части реализации планов мероприятий по их реализации. Кроме того, не был должным образом осуществлен контроль за их выполнением. При составлении перечня бюджетных проектов, реализуемых в среднесрочной и долгосрочной перспективе в рамках трехлетнего бюджета, не учитывались этапы, целостность и последовательность их реализации. Специальные трансферты из бюджета, выделяемые регионам, не были полностью освоены. В то же время в ряде регионов средства от неинициированных трансфертов перечислялись в местный бюджет в виде свободного остатка, что противоречило принципу адресности и целевому характеру государственных средств.

Администраторы государственных программ не осуществляли должного контроля за развитием целевых трансфертов, а исполнительные органы не обеспечивали их эффективное использование. В результате была сорвана реализация инвестиционных проектов, ввод в эксплуатацию промышленных, социальных и культурных объектов. Погашение дефицита государственного бюджета в разные годы происходило в основном за счет внутренних заимствований.

В Казахстане ведется работа по созданию внешней системы государственного аудита, адекватной развивающимся рыночным отношениям и требованиям мировой практики. Счетный комитет является конституционным органом, осуществляющим надзор за исполнением республиканского бюджета и независимым от исполнительной власти.

Несмотря на вышеперечисленные положительные результаты, сегодня в казахстанской системе государственного аудита существуют серьезные проблемы. Поскольку проблемных вопросов много, остановимся на основных текущих:

1. Основной проблемой является отсутствие целостности и системности деятельности государственного контроля. Вот несколько примеров. На сегодняшний день полномочия Счетного комитета ограничены контролем за исполнением республиканского бюджета. В то же время во многих других странах, независимо от государственной структуры, ВОФК имеют право проводить внешние аудиты на местном уровне. Ревизионные комиссии не могут проводить полноценный государственный аудит исполнения местных бюджетов, так как не созданы условия для полного осуществления их полномочий. Кроме того, функции и полномочия ревизионных комиссий дублируются функциями и полномочиями уполномоченного Правительством органа (Комитета финансового контроля). Значительные проблемы существуют

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

при проведении государственного аудита исполнения доходной части государственного бюджета, что связано с несоответствиями в законодательстве. Органы государственного аудита, представляющие интересы народа, должны осуществлять контроль за деятельностью исполнительной власти в финансовой, налоговой и бюджетной сферах в целом. Только в этом случае можно говорить о том, что в республике есть полноценный государственный аудит.

Существует много спорных вопросов об оптимальности существующей системы управления, которая характеризуется фрагментарностью, дублированием и параллелизмом функциональных органов управления.

В результате непрактичного подхода к системе государственного аудита одни элементы экономической системы многократно проверяются, а другие не контролируются.

2. Следующий комплекс проблем связан с несовершенством законодательной базы. На сегодняшний день многие аспекты контроля за использованием бюджетных средств неверно отражены в нормативных документах. В Казахстане контроль за исполнением республиканского и местных бюджетов подразделяется на внешний и внутренний аудит. Однако до сих пор нет четкого законодательного разграничения функций и полномочий государственных органов, осуществляющих внешний и внутренний контроль, что усиливает элементы дублирования этих органов и снижает эффективность всей системы государственного аудита. Более того, не все практические аспекты контроля за использованием бюджетных средств регулируются законом. Например, в законодательстве Республики не зафиксированы конкретные виды нарушений бюджетного законодательства, отсутствует эффективный механизм принятия решений по результатам контрольных мероприятий, отсутствуют законодательные условия реализации этих решений, отсутствуют эффективные правовые механизмы установления ответственности за эти нарушения. Например, сегодня за злоупотребление бюджетными средствами наказываются учреждения и организации, а не конкретные лица, совершившие это нарушение.

3. Существуют также проблемы с методическим обеспечением мониторинговой деятельности. Контрольная деятельность-это очень сложная и многогранная функция государства, которая не может быть качественно выполнена без адекватного методического обеспечения. В частности, такие вопросы, как четкое определение понятий "контроль", "аудит", "проверка", "объект контроля" и др. не были разработаны методологически. Подходы различных органов к контролю за использованием бюджетных средств сильно различаются. Наиболее актуальной проблемой является методическое обеспечение мониторинга эффективности - нового направления деятельности регуляторов. В то же время все большее значение приобретает мониторинг эффективности, определяющей социально - экономический эффект расходов. Здесь следует отметить проблему, связанную с недооценкой аналитических функций многими регулирующими органами. В настоящее время большинство контролирующих органов не проводят глубокого анализа результатов

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

контрольных мероприятий, не исследуют причинно-следственные проблемы выявленных нарушений. Мы хотим подчеркнуть, что при выявлении нарушений мы должны стремиться не допускать нарушений в финансовой сфере.

4. Особого внимания требует отсутствие координации в работе различных контрольных органов, что приводит к дублированию и параллелизму контрольных мероприятий. Не был проработан вопрос обмена информацией о планах контрольных мероприятий и отчетом о проведенных контрольных мероприятиях, а также об устранении выявленных нарушений. На наш взгляд, низкая степень взаимодействия органов финансового контроля обусловлена, в частности, несогласованностью деятельности органов государственного контроля. Координация, в свою очередь, позволяет разрабатывать стратегические документы, реализация которых повышает эффективность государственного аудита, устраняет элементы дублирования контрольных мероприятий, проводимых различными контролирующими органами, а также комплекс контрольных мероприятий и существенно сокращает количество ведомственных органов управления одними и теми же объектами контроля.

5. Важнейшей проблемой для государственного аудита остается несовершенство бухгалтерского учета и финансовой отчетности, что негативно сказывается на налоговом администрировании и не обеспечивает полной мобилизации налогов, сборов и других платежей в бюджет. На наш взгляд, следует отметить, что общее мнение аудиторских органов заключается в том, что часто приходится иметь дело с искажениями данных и недостоверными отчетами. Таким образом, сегодня актуальной задачей является создание единого информационного и нормативно-методического обеспечения бухгалтерского учета в стране.

Для устранения таких недостатков в ходе аудиторской деятельности можно предложить органам государственного аудита ответить на следующие вопросы:

- способствуют ли произведенные расходы достижению целей экономического развития и насколько они повлияли на показатели экономического роста;

- какие дополнительные ресурсы были получены в результате реализации решений органов власти;

- соответствует ли объем планируемых финансовых ресурсов на реализацию государственных решений или государственных программ фактическому объему финансовых ресурсов и насколько фактические расходы отклоняются от запланированных и по каким причинам;

- были ли приняты меры по устранению нехватки финансовых ресурсов для осуществления определенных расходов, обеспечивающих будущий экономический рост, и насколько успешными и эффективными были эти меры;

- были ли случаи нарушения утвержденных сроков реализации государственных решений и запланированных программ, а также сроков их финансирования, какие потери финансовых ресурсов возникли в результате

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования
таких нарушений сроков и насколько ухудшились показатели экономического роста;

- были ли факты нецелевого использования средств и в каком объеме, а также какие меры были приняты для возврата финансовых средств, использованных с нарушением, и насколько они были эффективны.

Ответы контролирующих органов в каждом конкретном случае, по крайней мере на такие вопросы, во многом будут способствовать тому, что их деятельность в сфере государственного аудита также будет стимулировать экономический рост. Далее следует отметить, что предварительный контроль, который должен осуществляться органами ГФК уже на этапе планирования бюджетных расходов на всех уровнях системы, был проведен, на наш взгляд, слабо. Как вы знаете, органы финансового контроля дают свое заключение по проекту бюджета и в целом на этапе бюджетного планирования могут оценить, насколько бюджет будет способствовать экономическому росту. Но, к сожалению, четкая оценка такого влияния бюджета на показатели экономического роста встречается редко, особенно на региональном уровне.

Ответы контролирующих органов в каждом конкретном случае, по крайней мере на такие вопросы, во многом будут способствовать тому, что их деятельность в сфере государственного аудита также будет стимулировать экономический рост. Далее следует отметить, что предварительный контроль, который должен осуществляться органами ГФК уже на этапе планирования бюджетных расходов на всех уровнях системы, был проведен, на наш взгляд, слабо. Как вы знаете, органы финансового контроля дают свое заключение по проекту бюджета и в целом на этапе бюджетного планирования могут оценить, насколько бюджет будет способствовать экономическому росту. Но, к сожалению, четкая оценка такого влияния бюджета на показатели экономического роста встречается редко, особенно на региональном уровне [68, с. 9].

Поэтому необходимо привлекать органы государственного контроля на этапе согласования и утверждения государственных программ и расходов бюджета, а также на этапе их планирования. Более того, органы финансового контроля должны ориентироваться на влияние тех или иных планируемых бюджетных расходов на экономику, а не только оценивать их с точки зрения законности. Благодаря этому, на наш взгляд, деятельность контролирующих органов будет в большей степени соответствовать таким целям, как обеспечение экономического роста, а результаты планирования бюджетных расходов будут более точными и реалистичными. Еще одним недостатком в деятельности рассматриваемых органов является то, что они уделяли внимание контролю за использованием только финансовых ресурсов и часто забывали, что другие ресурсы, такие как трудовые, материальные или информационные, не менее важны. Такие ресурсы зачастую оказывают еще большее влияние на экономический рост, поэтому органы финансового контроля также должны

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования оценивать эффективность их использования и давать соответствующие выводы и рекомендации по повышению эффективности использования.

Сформулированные в диссертационной работе допущения внешнего аудита для системы корпоративного контроля определяют технологические условия стандартизации. Прежде всего, мы говорим о том, что условием обеспечения качества реализации ее функций являются коммуникативные отношения между субъектами корпоративного управления.

Исходя из допущений о независимости внутреннего аудита и разрешении полномочий его субъектов, в соответствии с обоснованным методологическим подходом формируются два уровня стандартов. Первый из них – это контроль за деятельностью организации в кодексе корпоративного поведения. В нем определяются основные требования к работе субъектов корпоративного контроля и параметры работы комитета по аудиту Совета директоров организации. Второй – это стандарт внешнего аудита, который фиксирует параметры функции внешнего аудита. Основой для баланса между ними является сформулированное в работе предположение о разделении функций управления. Особенностью предлагаемой методики является то, что при выполнении каждой функции внешнего аудита публикуется отчет, содержащий информацию внешнего аудита, соответствующую критериям существенности. При этом функции аудиторского мониторинга выполняются последовательно, а задачи аудита могут выполняться на любом этапе каждого из них.

Аудиторское наблюдение предполагает определение основного местоположения объектов контроля, которыми являются факты хозяйственной жизни организации и источники информации о них (системы бухгалтерского учета или их элементы).

При проверке адекватности объекта управления необходимо максимально точно исследовать его состояние. Агрегация позволяет делать это с высокой точностью. При агрегировании определенного объекта управления определяются его оценочные показатели, выявленные в момент размещения, параметры учетных систем (или их элементов), генерирующих экономическую информацию о них, а также существующие аудиторские процедуры. К параметрам систем бухгалтерского учета мы в первую очередь относим центры ответственности, центры учета, документооборот, бухгалтерские процедуры и контроль в них.

Агрегирование – это непрерывный процесс моделирования – разработка корректирующих мероприятий, направленных на выравнивание факторов, негативно влияющих на адекватность объектов аудита. В то же время появляется возможность выявить альтернативные оценочные показатели, характеризующие объекты аудита и деятельность организации в целом. Агрегирование и моделирование реализуют классические функции превентивного контроля и важны для аудита, поскольку в результате появляется возможность типизировать экономические операции и фиксировать их с помощью инструментов и процедур контроля.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Анализ данных оперативного учета, выявивших негативные факторы в деятельности организации, является основанием для санкционирования специальных аудиторских заданий ревизионной комиссии в форме проверок.

Кроме того, проверки должны проводиться при изучении данных о резервах для повышения эффективности управления организацией. При этом под ними понимаются сведения, полученные из неофициальных источников, а именно: сообщения сотрудников, клиентов, коллег о мошенничестве, злоупотреблении служебным положением, нерациональном использовании ресурсов организации и т. д.

Вся информация фиксируется в рабочих документах внутреннего аудита и обобщается в аудиторском заключении по каждому объекту контроля.

Аудиторское заключение, являющееся важной экономической информацией для принятия решений, должно содержать сведения об адекватности объекта и эффективности аудита.

Оценка состояния объекта управления осуществляется на основе критериев его адекватности, что предполагает одновременное выполнение условий, например:

- имеется факт хозяйственной жизни организации и оценочные показатели, характеризующие ее (ими являются);
- доступны все параметры системы учета (или ее элемента), регистрация, группировка и обобщение данных, входящих в расчет показателей эффективности и отдельные процедуры контроля;;
- совокупность параметров системы учета (или ее элемента) и процедур контроля достаточна для определения отклонений плановых/фактических показателей и причин этих отклонений.

Эффективность аудита адекватности оценивается путем применения критериев существенности информации:

- в ходе аудита устанавливаются области недостаточности и неадекватности данных об объекте управления (параметрах системы учета или ее элементах) и контрольных процедурах;
- в результате моделирования параметров учетных систем были разработаны рекомендации, направленные на устранение недостатка или неадекватности данных об объекте контрольно-надзорных процедур;
- рекомендации доведены до должного уровня руководства.

В условиях, установленных внутренним аудитом совместно с руководством для принятия и реализации соответствующих управленческих решений, контролируется адекватность направлений контроля, требующих корректировки. При этом анализируется реализация корректирующих действий на основе разработанных рекомендаций, что в конечном итоге позволяет определить адекватность объектов контроля и их оценочных показателей.

При наличии доказательств неадекватности объекта контроля содержание отчета передается ревизионной комиссии и вышестоящему руководству, что является условием допуска дополнительной проверки.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

На следующем этапе аудиторского контроля реализуется функция аудита оценочных значений.

В соответствии с адекватными оценками аудитор производит независимые от руководства их измерения (отслеживание) и сравнение с плановыми, в результате чего формируется информация об их отклонениях и оцениваются сильные стороны деятельности и риски.

По неадекватным показателям устанавливается фактическая стоимость показателя детективом или определяется возможность применения других вариантов на основе профессионального суждения внутреннего аудитора. По результатам проверки оценочных значений также составляется мотивированный аудиторский отчет, содержащий информацию об отклонениях и эффективности проведенной проверки. Информация о "сильных" сторонах объекта контроля и рисках должна основываться на аудиторских доказательствах, а использование альтернативных оценок должно быть обосновано.

Информация об эффективности аудита также подпадает под критерии существенности информации:

- в ходе проверки были выявлены отклонения плановых показателей от фактических;
- выявленные и задокументированные причины отклонений;
- информация об отклонениях была доведена до соответствующего уровня управления в разумные сроки.

Процедура проведения контрольной оценки соответствует приведенной выше при проверке адекватности объекта контроля [70, с. 15].

Использование данного метода внешнего государственного аудита позволяет предоставлять заинтересованным пользователям значимую экономическую информацию для принятия решений.

Оперативные данные, содержащиеся в аудиторских отчетах, накапливаются, обобщаются и систематизируются. В результате аудиторская служба предоставляет информацию об отклонениях, полученных комитетом по аудиту в Совете директоров и руководстве на соответствующем уровне.

Комитет по аудиту проводит управленческие консультации по мере необходимости, инициирует и утверждает специальные аудиторские задания, а также принимает решения о степени раскрытия информации, предоставляемой функциональным подразделением в финансовой отчетности.

Исходя из вышеизложенного, можно констатировать, что деятельность государственных органов внешнего государственного аудита при проведении контрольных мероприятий может и должна быть переориентирована на достижение таких целей, как обеспечение экономического роста. Устранение даже некоторых недостатков в их деятельности, о которых говорилось выше, повысит значимость государственного аудита как институционального фактора развития экономики.

Список использованной литературы:

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

- 1.ҚР Конституциясы. 30.08.1995 (15.01.2002 өзгертулерге сәйкес)
- 2.Подольский В. И., Поляк Г. Б., Савин А. А. и др. Аудит: Учебник для вузов. Под ред. проф. Подольского В. И. – 2-е изд., перераб. и доп., - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001;
- 3.Данилевский Ю. А. Аудит: организация и методика проведения. – М.: Финансы и статистика, 1998;
- 4.Аудит: Учебник. Под ред. Мельник М. В. - М.: Экономистъ, 2004;
- 5.Филь И. А. Аудит, - М.: Приор-издат, 2004;
- 6.Шеремет А. Д., Суйц В. П. Аудит: Учебник. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2004.

Бергенов Б.Б. – магистрант,
НАО «Атырауский университет
им. Х. Досмухамедова»
Атырау, Республика Казахстан

АНАЛИЗ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Аннотация. В этой статье анализируется экономическое развитие Казахстана с особым акцентом на инновационные элементы, которые страна могла бы использовать для достижения этой цели. Затем раскрывает потенциальную взаимосвязь - сильные и слабые стороны - между инновационным элементом и социально-экономическими стратегиями, принятыми Казахстаном. В критике утверждается, что, полагаясь на этот подход, страна должна смягчить (если не устранить) окончательный эффект экономического спада. Пока что в анализе подчеркивались скорее положительные финансовые аспекты, чем отрицательные. Чтобы преодолеть это потенциальное ограничение в понимании рыночной экономики Казахстана, исследование предлагает принять во внимание негативные аспекты инновационные элементы (особенно в процессе решения будущих проблем и предотвращения будущих кризисов). На основе этой формулировки, отмечается в обзоре, была создана исследовательская база, содержащая рыночные механизмы, связанные с казахстанской экономикой. В комментарии эти механизмы сравниваются с механизмами, используемыми администрацией страны, с долгосрочной целью создания условий, сдерживающих государственную разработку несырьевого в качестве экономического рычага. В проекте делается вывод о том, что Казахстан обладает неиспользованным экономическим потенциалом помимо несырьевого, который в конечном итоге может быть разработан и реализован.

Андатпа. Бұл мақалада Қазақстанның экономикалық дамуын инновациялық элементтерге ерекше назар аударып талдайды. Осыдан кейін инновациялық элемент пен Қазақстан Республикасы қабылдаған әлеуметтік-экономикалық стратегиялар арасындағы әлеуетті байланысты - күшті және әлсіз жақтарын ашады. Сыни тұрғыда, осы тәсілге сүйене отырып, ел экономикалық құлдыраудың түпкілікті әсерін азайтуы керек (егер жойылмаса) деп айтады. Әзірге талдау қаржылық аспектілердің жағымсыз жақтардан гөрі оң жақтарына назар аударылды. Қазақстанның нарықтық экономикасын түсінуде осы ықтимал шектеуден шығу үшін, зерттеу инновациялық элементтердің жағымсыз жақтарын ескеруді ұсынады (әсіресе болашақтағы мәселелерді шешу және болашақ дағдарыстардың алдын алу барысында). Шолуда осы тұжырымдама негізінде елдің экономикасына байланысты нарықтық тетіктерді қамтитын зерттеу базасы құрылды, деп атап өтті. Түсініктемеде, бұл тетіктер

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

ұзақ мерзімді экономикалық тұтқа ретінде шикізаттық емес экономикаға, мемлекеттің дамуын шектейтін жағдайлар жасау мақсатымен ел әкімшілігі қолданатын тетіктермен салыстырылады. Жоба қорытындысында, Қазақстанның шикізаттық емес әлеуеттен басқа пайдаланылмаған экономикалық әлеуеті де бар, оны түпкілікті игеруге және іске асыруға деп айтылады.

Abstract. This article analyzes the economic development of Kazakhstan with a particular focus on innovative elements that the country could use to achieve this goal. He then reveals the potential relationship - strengths and weaknesses - between the innovation element and the socio-economic strategies adopted by Kazakhstan. The criticism argues that by relying on this approach, the country should mitigate (if not eliminate) the ultimate effect of the economic downturn. So far, the analysis has emphasized positive financial aspects rather than negative ones. To overcome this potential limitation in understanding the market economy of Kazakhstan, the study suggests taking into account the negative aspects of innovative elements (especially in the process of solving future problems and preventing future crises). On the basis of this formulation, the review notes, a research base was created containing market mechanisms related to the Kazakh economy. In the commentary, these mechanisms are compared with the mechanisms used by the country's administration, with the long-term goal of creating conditions that restrain the state's development of non-resource as an economic lever. The project concludes that Kazakhstan has untapped economic potential in addition to non-resource potential, which can ultimately be developed and implemented.

Ключевые слова: Инновация, инновационный потенциал, стратегия, социально-экономическая система, несырьевой сектор экономики.

Түйінді сөздер: Инновация, инновациялық әлеует, стратегия, әлеуметтік-экономикалық жүйе, экономиканың шикізаттық емес секторы.

Keywords: Innovation, innovation potential, strategy, socio-economic system, non-resource sector of the economy.

Инновационной процесс имеет непосредственное отношение к принимаемым программам развития экономики. Это означает, что с точки зрения инноваций становится необходимым анализировать возможности раскрытия инновационного потенциала в рамках принимаемых стратегий в социально-экономической системе. Одна из важнейших программ «Стратегический план развития республики Казахстан до 2020 года» предполагает вхождение экономики РК в число 50 передовых стран мирового сообщества в качестве диверсифицированной системы с производством высококонкурентоспособной продукции и услуг, способных обладать мировым спросом. Это означает, что производство сырья в добывающих отраслях должно быть уменьшено в структуре ВВП страны, в то время как вклад иных видов продукции должен вырасти в валовом продукте и тем самым изменить сырьевую направленность экономики. Согласно этому направлению в «Стратегическом

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования
плане развития республики Казахстан до 2020 года» экономика должна достичь следующего уровня:

- среднегодовых темпов роста обрабатывающей промышленности около 8%;
- трехкратного роста производительности труда за период 2000–2015 гг.;
- Снижения в 2 раза энергоемкости ВВП за этот же период;
- Благоприятной деловой среды и стимулирования частного сектора;
- Стимуляции создания наукоемких высокотехнологичных и создания экспортно-ориентированных предприятий;
- Диверсификации экспортного потенциала республики в сторону высокой добавленной стоимости продукции, отвечающей мировым стандартам качества;
- Усиления интеграции Казахстана в региональную и мировую экономику с активным участием в международных инновационных процессах.

Как видно из приведенных цифр, экономика страны должна не только существенно измениться структурно, но и сформировать базу для дальнейшего социально-экономического роста. При этом весь программный период разбит на три этапа:

- Первый этап (2003–2005 гг.) соответствует изменению законодательства и имеющихся отраслевых программ, в том числе различных институтов развития по обеспечению общественного контроля над реализацией программы и предоставления необходимых ресурсов;
- Второй этап (2006–2010 гг.) включает анализ инициатив частного сектора по продвижению инвестиционных возможностей, включая подготовку кадров, строительство и реконструкцию различных объектов;
- Третий этап (2011–2015 гг.) характеризуется дальнейшей разработкой и осуществлением организационных мероприятий для повышения конкурентоспособности выпускаемой продукции.

Оценочная стоимость программы составляет 139 млрд тг, из которых 77 млрд предполагается израсходовать из республиканского бюджета, 2 млрд тг — из региональных бюджетов и около 60 млрд тг — за счет частных и иностранных инвестиций. В целом ожидается увеличение доли наукоемких и высокотехнологичных производств в ВВП с 0,1% в 2000 г. до 1,4% в 2015 г. Как видно, цели данной программы весьма амбициозные и действительно грандиозные, но это требует и тщательного анализа их реализуемости.

Исходя из заявленных целей, необходимо тщательным образом выявить слабые стороны программы, поскольку сильные стороны в обязательной мере проявят себя на практике достаточно очевидным образом. При таком подходе в программе становятся важными не столько ее достоинства, сколько недостатки. Их изучают с целью их если не устранения, то хотя бы снижения негативного влияния на конечные результаты реализации программы. Именно

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

по этой причине анализ должен посвящаться выявлению слабых точек, а не объяснению того или иного позитива. В рамках авторского исследования выявлено, что рыночные механизмы задействованы в экономике Казахстана в меньшей степени по сравнению с административными рычагами, и это приводит к формированию условий для сдерживания темпов развития реальной несырьевой экономики. Таким образом, по нашему мнению, формируются основы для следующих отрицательных моментов.

1. Возможность сдерживания развития различных перспективных направлений за счет чиновничьего воздействия. И хорошо если такое «воздействие» не носит коррупционный характер, а только исходит из непонимания экономической ситуации.

2. Чрезмерное увлечение администрированием реальной экономики способствует развитию теневого предпринимательства, что формирует теневой бюджет у участников, что в свою очередь способствует закрытости экономики.

3. Превалирование администрирования над рыночными методами формирует нецивилизованные формы взаимоотношений, в которых государственные органы управления становятся фактически ненужными для других участников экономики, кроме самих органов управления.

4. Чрезмерное администрирование способствует распространению самостоятельного разрешения повседневных проблем у участников рыночного взаимодействия любыми и всевозможными формами и способами, кроме законных. Исходя из данных негативных последствий превалирования методов государственного регулирования над рыночными методами, можно отметить, что для достижения поставленных целей программы прежде всего становится необходимым применение в большей степени рыночных рычагов в экономике республики, а не административных, даже если они и выступают в виде регулирования. И это очень важно, поскольку регулирование становится базовой основой для проявления и широкого распространения перечисленных негативных последствий. Процессы регулирования, как известно, хороши только до определенного момента времени. Например, в США в годы Великой депрессии, в Европе в послевоенные годы, на постсоветском пространстве в 1990-е г. и т. д. В дальнейшем же должны использоваться рыночные рычаги. И этот момент чрезвычайно важен, поскольку, по мнению автора, в противном случае в экономике получает развитие по сути плановая или принудительная экономика, которая, по убеждению автора, неэффективна.

С подобным типом экономики Казахстан также уже сталкивался в советское время, когда развитие осуществлялось не для экономической эффективности, а для планомерного обеспечения отраслей СССР, т. е. казахстанская экономика и в то время была больше сырьевой экономикой.

Отсюда следует, что для реального выполнения поставленной цели программы «Стратегический план развития республики Казахстан до 2020 года» необходима реальная стимуляция действий всех участников экономического пространства, что возможно только за счет рыночных рычагов

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

по принципу «выгодно — будет делаться, невыгодно — не будет делаться». Следует отметить также еще одну важную программу — государственную программу форсированного индустриально-инновационного развития на 2010–2014 гг. Она направлена на решение конкретных задач и положений о финансовых ресурсах, используемых для ее реализации. Фактически здесь определен ряд приоритетных секторов экономики, требующих так называемой государственной поддержки, определяет необходимость модернизации по существующим предприятиям, а также выявляет потребность и создание новых высокотехнологических предприятий. При этом предполагается, что развитие инновационной деятельности окажет положительное влияние на производительность существующих секторов экономики. В этом плане представленная программа ГПФИИР опять же использует в своей основе не столько рыночные рычаги, сколько методы регулирования и административного воздействия за счет бюджетных средств. При этом предполагается, что частный капитал будет в дальнейшем заинтересован в участии в программе и ее отдельных подпрограммах. Такое предположение не совсем понятно, поскольку неясно, какая сработает мотивация для частного капитала. Конечная же цель всей государственной программы форсированного индустриально-инновационного развития заключена в «поддержке экспортной ориентации предприятий» и повышении конкурентоспособности посредством инноваций и роста производительности труда. Однако слабое место в этой программе опять же заключается в том, что задействуются нерыночные методы достижения поставленных целей. Программа в таком виде, обеспечит половинчатое достижение отдельных результатов, но в целом достижение заявленных целей имеет не столько рыночный, сколько административный характер, что не позволяет достичь их в полной мере. Необходимо отметить, что неизбежность достижения результатов является сильной стороной рыночных рычагов, которая отражается в добровольной, а не принудительной стимуляции необходимой деятельности. Именно по этой причине так же, как и «Стратегический план развития республики Казахстан до 2020 года», программа ГПФИИР может реализоваться только в ее отдельных частях и в наиболее выгодных даже в настоящее время направлениях таких, например, как нефть и газодобыча, которые традиционно являются сырьевыми отраслями. Это также означает, что сырьевой направленности данная программа не избежит, по крайней мере до тех пор, пока мировые цены на энергоресурсы позволяют отрасли иметь такую доходность, как в настоящее время.

Отсюда следует, что ГПФИИР, даже используя великолепно разработанные горизонтальные и вертикальные подпрограммы, которые в действительности хороши, все же использует по-прежнему не столько рыночные воздействия на субъектов экономики, сколько пытается регулировать и контролировать инновационные процессы в большей степени нерыночными методами.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

При этом следует отметить, что, как показывает практика, такие методы не позволяют использовать имеющийся значительный инновационный потенциал сложившейся социально-экономической системы. Необходимо сказать, что потенциал экономики

Казахстана, в том числе и инновационный, достаточно велик. Однако его реализация не достигает конкурентоспособного в мире уровня.

Использование потенциала является основой для любых инноваций, иначе потенциал так и останется только потенциалом.

В этом аспекте следует подчеркнуть, что здесь необходимо учитывать обязательность реализации и применения достигнутых результатов в практику хозяйствования.

В противном случае создаются основы для развития не столько отечественной экономики, сколько экономик иных более развитых стран. По мнению автора, повышение эффективности развития казахстанской экономики возможно только на основе максимального участия экспертов не только казахстанских, но и иностранных, профессионализм которых необходимо увязывать с практическими результатами в казахстанской экономике.

Только на такой основе становится возможным использование имеющегося инновационного потенциала в Казахстане. Самое основное в исследовательской составляющей инноваций — это четко увязывать их реальную практическую ценность и реальность применения в настоящее и самое ближайшее будущее время.

Список использованной литературы:

1. Стратегический план развития республики Казахстан до 2020 года: Официальный интернет-ресурс Министерства экономики и бюджетного планирования Республики Казахстан.
2. Отраслевые программы Государственной программы форсированного индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2010–2014 годы (ГПФИИР).
3. Л. Пискарская. Инновационные планы Казахстана: Журнал Деловой мир, Астана 2004 -№ 2- С.25-28.
4. А.А. Кажмухаметова. Инновационная деятельность: Журнал Банки Казахстана, 2004 №8- С.13

Абдибеков С.У.,
Қайнар Академиясының э.ғ.к., доценті

Маханбеткулов Ж.Н.,
Қайнар Академиясыны, магистрант

ЖАҢА БАНКТІК ӨНІМДЕРДІ ЕНГІЗУДІҢ ШЕТЕЛ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа. Бұл мақалады банк қызметіндегі жаңа өнімдер мен қызметтерді жетілдіру жолдары анықталып ұсынылған. Оның негізгі ережелерін, қорытындылары мен ұсыныстарын іске асыру банкті басқару аппаратына (ішкі бақылау жүйесіне) тәуекелдердің алдын алу процесінің сапасы мен тиімділігін арттыруға септігін тигізеді, сондай-ақ жалпы банк жүйесінің тұрақтылығын нығайтуға және сенімділігін қолдауға ықпал етедігі қарастырылған.

Abstract. This article identifies and proposes ways to improve new products and services in the bank's activities. It is envisaged that the implementation of its main provisions, conclusions and proposals will contribute to improving the quality and effectiveness of the risk prevention process for the bank management apparatus (internal control system), as well as contribute to strengthening the stability and maintaining the reliability of the banking system as a whole.

Аннотация. В этой статье определены и предложены пути совершенствования новых продуктов и услуг в деятельности банка. Предусмотрено, что реализация его основных положений, выводов и предложений будет способствовать повышению качества и эффективности процесса предупреждения рисков для аппарата управления банком (системы внутреннего контроля), а также будет способствовать укреплению стабильности и поддержанию надежности банковской системы в целом.

Түйін сөздер: Нарық, қатынас, даму, қаржы, өнім, шетелдік қаржы, инвестиция, клиент, операция, коммерциялық банк, бизнес, қолданыс.

Keywords: Market, relations, development, finance, product, foreign finance, investments, client, operation, commercial bank, business, use.

Ключевые слова: Рынок, отношения, развитие, финансы, продукт, иностранные финансы, инвестиции, клиент, операция, коммерческий банк, бизнес, использование.

Өткен ғасырдың 90 жылдардың ортасынан бастап әлемнің алдыңғы қатарлы коммерциялық банктері жүйе арқылы шотқа толыққанды кіруге мүмкін болатын жүйелерді өндіре бастады. 1997 жылы бірінші толыққанды виртуалды коммерциялық банк - Secutity First Network Bank пайда болды, бірақ бұл жоба клиенттердің сенімсіздігінен сәтті болмады. Мұндай қашықтықтан коммерциялық банктік қызметі көрсету жүйесінің жай коммерциялық банктік

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

қызметке қарағанда артықшылықтары бар. Клиент өзінің шоттарын кез келген уақытта «7/24» режимінде жүзеге асырады. Сонымен қатар жүйеде жасалған операцияның негізгі бөлігі тез арада жүзеге асырылады, ал мерзімдік операциялар нақты уақытта толығымен автоматтандырылуы мүмкін. Сонымен қатар қашықтықтан қызмет көрсетуді ынталандыру үшін кейбір коммерциялық банктер, осы жүйе арқылы жасалатын операция бойынша комиссиялық төлемді төмендетеді. Осы қызметтің бизнес пайдаланушыларын жеке айтқан дұрыс. Негізінен шағын және орта бизнес үшін «коммерциялық банк клиент» жүйесі – коммерциялық банкпен «тірідей» сөйлескендегі және үнемдеуге мүмкіндік беретін жалғыз құрал болып табылады.

Дүниежүзі бойынша онлайн коммерциялық банкинг қызметін пайдаланушылар саны 200 млн адамға жетті, ал әлемдік коммерциялық банктің болжамдарына сәйкес, бұл сан 2010 жылы 300 млн болады және экономикасы дамыған елдерге осы қызметтің енуі 90% құрайды. Мониторинг жүргізуге мүмкіндік беретін және коммерциялық банктік шоттарды жеке компьютердің көмегімен басқарып отыруға мүмкіндік беретін ең алғашқы «Home banking» жүйесі 80 жылдардың ортасында пайда болды. Осыған дейін коммерциялық банк пен клиент компьютерінің арасындағы байланыс тек модемдік байланыс арқылы жүзеге асырылған еді. Интернет пайда болғанға дейін мұндай жүйелер коммерциялық банктер үшін бизнес емес жеке инновациялық көрсеткіші еді[1].

Осындай қызметтердің дамуы коммерциялық банктер үшін тиімді болып келеді. Жаңа клиенттерді шақыру мен табыстан жоғарылатудан басқа, коммерциялық банктер «онлайн» есебінен басқа мәселелерін шешеді. Мысалы, «коммерциялық банк клиент» жүйесі бөлімшелер мен қызметкерлер арасындағы ауытпалықты бөлуге мүмкіндік береді, нәтижесінде ол қызметтің құнын төмендетуге жақсы жағынан әсер етеді. Қашықтықтан коммерциялық банктік қызмет көрсету жүйесі әлемде тез таралып, дамып келуде. Қазіргі кезде әлемдік онлайн коммерциялық банкинг нарығының негізгі тенденциялары пайдаланушылар санының өсуі мен жүйенің қосымша қызметтеріне сұраныстардың жоғарылауы.

Қашықтықтан коммерциялық банктік қызмет көрсету жүйесінде көрсеткен қызметі жағынан бірініш орында "Банк-Клиент". Оның түсінігі үйреншікті интерфейстік қызметімен негізделеді, қауіпсіздік нормаларына сәйкес келіп, жұмыс уақытан қарамай және өзінің мәліметтер базасын енгізу мүмкіндігімен түсіндіріледі. Одан кейін екінші орынды «Интернет-Клиент» иемденуде, қазірше Интернеттің дамуы динамикалық түрде жүріп отырғанан кейін, осы үдеріс арқасында оның сапасы да, интернет коммерциялық банкингтің формасыда өзгереді. Осыдан көретініміз, Интернет - ақпараттарды таратудың транспорттық ортасы.

«Банк-Клиент» пен «Интернет-Клиент» клиенттің коммерциялық банктегі құжаттарын базалық акцептеу алгоритмін қамтамсыз ету үшін жиі бірге қолданады.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Қашықтықтан коммерциялық банктік қызмет көрсету жүйесінің келесі қадамы ретінде және мемлекетте енді ғана дамып келе жатқан ұялы телефонды айтуға болады. Ресейдегі көптеген несиелік ұйымдар осындай қызметтерді ұсынуда.

Бүгінгі күнде компаниялар үш шешімнің біреуін тандап ала алады: оффлайндық қашықтықтағы коммерциялық банкинг, интернет коммерциялық банкинг, ұялы платформадағы коммерциялық банкинг. Бірінші жағдайда коммерциялық банкпен клиент арасындағы аударымдар интернетті қолданбай ақ тікелей байланыс арқылы жүзеге асырыды. Клиент пен коммерциялық банк арасында болған барлық ақпараттар шифрланған күйде жібіріледі. Мұндай жүйелер Ресейде 90 жылдардың ортасынан бастап қолданылады және қазіргі кезде ол ескірген жүйе болып есептеледі.

Интернет коммерциялық банкинг жүйесі әдетте клиенттің компьютеріне бағдарламалық қамсыздандыруды ендіруді қажет етпейді, тек браузер болса болды. Браузер арқылы клиент коммерциялық банктің орталық серверінде сақталып отырған ақпараттарға қол жеткізе алады. Ал қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін электронды қол қою үлгісі қолданылады. Ұялы коммерциялық банкинг өз кезегінде компанияның қызметкерлері жеке компьютермен және коммуникатормен шоттарын басқарып отырады. Осы қызмет тек қосымша сервис ретінде қолданылады[2].

Дүниежүзінде осындай типтегі электронды коммерциялық банктік қызмет көрсетудің дамығаны соншалық, кейбір коммерциялық банктер басқа қызметтерінен бас тартып, тек ұялы телефон арқылы жұмыс істейтін болды. Айта кететін жайт Ресейде мобильдік коммерциялық банкингті тек жеке тұлғалар ғана қолдануда. АҚШ тағы виртуалды коммерциялық банктерінде қолданатын бағдарламаларға көз жүргізіп өтелік.

On-line banking - e-banking - Internet banking – ақпаратты электронды түрде тарату каналдары арқылы, соның ішінде Интернет жүйесі арқылы коммерциялық банктік қызметтерді көрсету. Жүйелі коммерциялық банк (Net-only bank) – заңды мекен жайы, өкілеттіктері жоқ, өзінің қызметін тек интернет арқылы жүзеге асыратын коммерциялық банк [3, 102б.].

Банктік клиенттер сегменті бойынша қашықтықтан коммерциялық банктік қызмет көрсету жүйесінің негізгі қызметінің құрамы 5 –кестеде ұсынылды.

Ең алғаш рет әлемдік компьютер жүйесінде коммерциялық банктердің сайттары 90 ж ортасында ғана пайда болды. Осыған дейін көп жылдар бойы коммерциялық банктер шоттарға мүмкіндік алудың онлайндық формаларының қаншама түрлерімен тәжірибе жүргізді. Сонымен қатар жабық жүйелерде қолданды: клиенттер коммерциялық банкке телефондық байланыс каналы арқылы кіре алды. Бұл жүйе коммерциялық банктік потенциалды клиенттік базасын шектеді, себебі олар клиенттерден де коммерциялық банктен де қосымша шығындарды талап етті. Интернеттің дамуына байланысты көптеген несиелік ұйымдар қашықтықтан коммерциялық банктік шоттарды басқарып

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования отыру технологиясының даму болашағы мықты және ол коммерциялық банктің бизнесін нығайта түседі деп өз ойларын көрсеткен болатын[4].

Кесте 1. - Банктік клиенттер сегменті бойынша қашықтықтан коммерциялық банктік қызмет көрсету жүйесінің негізгі қызметінің құрамы

Жеке тұлға	Заңды тұлға
Есептеу орталығы: «сауданы нақты ақшасыз жүргізу, жеке және заңды тұлғалардың шотына валюта құралдарын аудару, талап еткенге дейінгі шоттарды ашу, жабу, депозиттік салымдарды ашу, коммуналдық төлемдерді төлеу, төлем алушылардың тізімін құру және енгізу, бір шоттан екінші шотқа ақша аудару, рубльдік құралдарды жеке және заңды тұлғалардың шоттарына аудару, құралдарды конвертациялау»	Есептеу орталығы: «коммерциялық банктегі төлемдік және басқа құжаттардың стандарттық формаларын құру және жіберу»
Ақпараттық қызметтер: «пластикалық картаның лимиті бойынша және шоттар бойынша анықтамалар алу, төлемдердің тарихына кіру мүмкіндігі	Ақпараттық қызметтер: «кез келген шоттар жайлы тәулік бойы анықтамалар алу, нақты уақытта түскен және жіберілген төлемдер жайлы ақпараттар, жіберілген құжаттарды өңдеу мониторингі, төлем құжаттарының архивін жүргізу»
Шоттарды басқару: карточка және шоттар бойынша құралдардың қозғалысы жайлы хабарлама алу», төлем алу тізімін құру және енгізу, импорт мәліметтерін бухгалтерлік бағдарламаға енгізу»	Шоттарды басқару «шоттан ақшаны алу үшін нақты ақшаларды шетке алу, холдинг, клиенттің құжаттары жайлы шаблондарды құру, төлем алушылардың тізімін құру және енгізу, импорт мәліметтерін бухгалтерлік бағдарламаға енгізу»
Қор және валюта нарығындағы операциялар: «биржада бағалы қағаздарды сатып алу сату, операцияны жүргізгендігі жайлы есептер мен анықтамалар алу»	Қор және валюта нарығындағы операциялар: «онлайн қор нарығында жұмыс істеу»
Ескерту – автор екінші деңгейдегі банктердің мәліметтері негізінде құрастырған	

On-line banking - e-banking - Internet banking екі бағыты бар еді: активті және пассивті. Бірінші бағыт, оларға коммерциялық банктік шоттар жайында ақпараттарды алуға мүмкіндік берді, бірақ шоттарды басқаруға болмайтын еді. Активті деген сөздің мағынасында онлайн режимі арқылы операцияларды жүзеге асыру мүмкіндігі. Кейбір коммерциялық банктер On-line banking - e-banking - Internet banking пассивтік бағытын таңдады, ал басқалар екі бағытты да таңдап сәтті жұмыс істеп отырды. Алғаш рет on-line banking - e-banking - Internet banking АҚШ-та пайда болды. Ол мемлекетте халықтың миграциясы өте

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

жоғары. Басқа қалаға көшіп жатқан адам, көшіп баратын жерде осы коммерциялық банктің өкілдігі болмағандықтан коммерциялық банктің қызметтерінен бас кешетін еді. Бұл клиенттерге ыңғайсыз болды ал коммерциялық банктер үшін шығын еді. Сонымен қатар, кейбір америкалық штаттарда «басқа» коммерциялық банктердің филиалдар ашуына шектеу қойылған. 90ж ортасында пайда болған коммерциялық банктің шотты басқару қызметінің алынып тасталған жүйесі осы мәселені шешуге мүмкіндік берді. Сонымен қатар онлайн режимі, коммерциялық банктерге жаңа мүмкіндіктерді ашты, ол шектелмеген территорияға қызмет көрсетуге және көптеген клиенттерді өздеріне қаратуға мүмкіндік алды.

Сонымен қатар, қазіргі уақытта да банктердің бір бөлігі клиенттермен жұмыс жүргізгенде интуитивті, бәсекелестік жағдайында тиімділігі аз болып саналатын, әдісті қолданады; банктерде тұтынушылардың бір текті тобының қажеттіліктерін қанағаттандыруға емес, банк өнімінің жаңа түрлерін ұсынуға бағытталған дәстүрлі функционалды ұйымдастырушылық құрылым сақталып келеді, негізгі клиенттермен жеке жұмыс жүргізуге банктің қызметкерлерінің жеткілікті дайын еместігі, персоналды қабылдау мен алдын ала дайындауға байланысты бірнеше мәселелердің болуы; қызмет көрсету сапасын жоғарлату мен клиенттердің қажеттіліктерін айқындау мақсатында маркетингтік зерттеулер қолданылмайды, жаңа қызмет түрін қалыптастыру мен клиенттермен ұзақ мерзімді қарым қатынас жасау үшін маркетингтік жоспарлау үлкен қиыншылықпен енгізіледі.

Банк секторы жаңа жаһандану кезеңінде ұлттық экономиканың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін бәсекеге қабілетті қызмет түрлерін дайынау мен ендіруді жаспарлау қажет.

Экономиканың барынша серпінді даму үстіндегі салаларының бірі деп банкті атауға болады Қазақстанның алдағы кезде БСҰ-ға кіруі, сондай-ақ экономиканы серпінді дамыту қаржы секторының бәсекеге қабілеттілігі мен тұрақтылығын арттыруды талап етеді. Бұл банк секторының резидент еместер алдындағы міндеттемелерінің, жылжымайтын мүлікті несиелеу мен тұтыну несиелері көлемінің, банктердің сыртқы нарықтарға экспансиясының артуына байланысты тәуекелдерді тиімді басқаруды білдіреді.

Банктердегі топтасқан бақылау сапасын жақсарту, корпоративтік басқаруды бағалайтын қосымша жеделдеткіштерді пайдалану жөніндегі шаралар қажет. Ұлттық Банк қазақстандық «Қаржы тұрақтылығы туралы есептілікті» шығару жөніндегі өз тәжірибесін жалғастыруда.

Банк жүйесі экономикада басты орын алады. Экономикалық қатынастардың қатысушылары арасында төлемдерді қамтамасыз ету, экономиканы несиелендіру қызметін жүзеге асыру, бос ақша қаражаттарын жинақтау банк жүйесіне өз әсерін тигізеді. Сондықтан да елдің қаржы жүйесінің басты буыны болатын жүйесі – мемлекеттің экономикалық саясатының бірден-бір тұтқасы болып табылады. Банктер бүгінгі қоғам инфрақұрылымының басты

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

элементтері болып табылатындықтан, оның тұрақты етуін қамтамасыз ету, банк жұмысын үнемі қадағалауды және тексеруді талап етуді[5].

Жыл сайын біздің елімізде сыртқы экономикалық қызметке қатысушылар саны көбеюде. Қазақстанның кәсіпкерлері өз бизнесін кеңейту мақсатында шетелдік кәсіпкерлермен серіктестік қарым-қатынас орнату үшін олармен әртүрлі келісім-шарттар жасайды. Сонымен бірге, көбінесе, жасалған келісім-шарттар бойынша шетелдік валюта төлем валютасы болып табылады. Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі валюталық реттеудің негізгі органы ретінде Қазақстан кәсіпкерлерінің валюталық құндылықты пайдаланудағы қызметтерін жүзеге асыруда белгілі талаптар қояды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Халықаралық валюталық қор. «World Economic Outlook» басылымы / 2011.01.01.
2. Масленченков Ю.С. Финансовый менеджмент банка: учебное пособие / М.: ЮНИТИ, 2003.-201с.
3. Литтл Дж., Роудс Л. Как пройти на Уолл-стрит. - М.: ЗАО “Олимп-Бизнес”, 1998. - 384с.
4. WEF. The Future of the Global Financial System: A Near-Term Outlook and Long-Term Scenarios, 2009.
5. Климова Н.Н. Банктік қызметтер нарығының дамуы мен қалыптасуы. Алматы-2000 ж.

Дарибеков С.С., э.ғ.к.,
Менеджмент кафедрасының профессоры,
Академик Е.А.Бөкетов
атындағы ҚарУ,
Қарағанды, Қазақстан

Манасбаева А.К. – магистрант,
Академик Е.А. Бөкетов
атындағы ҚарУ,
Қарағанды, Қазақстан

ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Андатпа: Мақалада шағын кәсіпкерлікті дамытудың шетелдік тәжірибесі қарастырылған. Батыс Еуропа елдерінің аз дамыған аудандарындағы ШК қызметі олардың барлық әлеуметтік және экономикалық өмірінің негізі және олардың одан әрі шаруашылық дамуының шешуші алғышарты. Шағын кәсіпкерлік көптеген халықтардың шығармашылығын, қолөнерін, кәсіпшілігін және дәстүрлерін қолдайды.

Abstract: The article discusses foreign experience in the development of small businesses. The activity of the VC in the least developed areas of Western European countries is the basis of all their social and economic life and a crucial prerequisite for their further economic development. Small businesses support creativity, crafts, crafts and traditions of many peoples.

Аннотация: В статье рассмотрен зарубежный опыт развития малого предпринимательства. Деятельность МП в наименее развитых районах западноевропейских стран является основой всей их социальной и экономической жизни и определяющей предпосылкой их дальнейшего хозяйственного развития. Малое предпринимательство поддерживает творчество, ремесла, промыслы и традиции многих народов.

Түйінді сөздер: кәсіпкерлік, салық, өнеркәсіп, бәсекелестік, инновация.

Keywords: entrepreneurship, taxes, industry, competition, innovation.

Ключевые слова: предпринимательство, налоги, промышленность, конкуренция, инновации.

Қазақстанда шағын кәсіпкерлікті дамыту жалпы ел экономикасын дамытудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Бірақ, өкінішке орай, ол қаржыландырудың жетіспеушілігі, сыбайлас жемқорлық, салық салудағы тұрақсыздық және басқа да проблемалармен сөзсіз қатар жүреді. Осыған байланысты, енгізу тәжірибесі ресейлік шағын бизнесті жаңа сапалы деңгейге

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования
шығаруға қабілетті шағын бизнесті мемлекеттік қолдау мен салық салудың шетелдік тәжірибесін қарау өзекті болып табылады.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, шаруашылық жүргізуші субъектілерді шағын кәсіпорындар деп тануға мүмкіндік беретін негізгі көрсеткіш белгілі бір уақыт кезеңіндегі қызметкерлердің саны болып табылады. Аталған көрсеткішпен қатар кәсіпорынның жыл сайынғы айналымы, оның активтерінің көлемі, жарғылық капиталдың мөлшері сияқты өлшемдер пайдаланылады.

Мысалы, Ресейде шағын кәсіпкерлікке жұмысшылар саны шектеулі кәсіпорындарды жатқызу қабылданған: өнеркәсіпте және құрылыста-100 адамға дейін; ғылыми – техникалық және ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында – 60 адамға дейін; көтерме сауда ұйымдары үшін – 50 адамнан аспайтын; бөлшек сауда ұйымдары үшін – 30 адамға дейін.

Өртүрлі елдерде тиісті көрсеткіштер өртүрлі: мысалы, Еуропада Кіші фирманың шегі – 300 қызметкер, ал АҚШ – та-тіпті 500 қызметкер [1].

ЕО-да шағын кәсіпорындарға (бұдан әрі – ШК) мынадай көрсеткіштерден аспайтын тұлғалар жатады:

- жұмыспен қамтылған қызметкерлердің саны 50 адамға дейін;
- жылдық айналым 4 млн. еуродан кем;
- баланс сомасы 2 млн.евродан кем.

АҚШ-та шағын бизнес туралы Федералдық заң шағын фирма-бұл бір немесе бірнеше иесі бар фирма, жұмыс істейтіндер саны 500 адамнан аспайтын, активтердің көлемі 5 млн.\$ артық емес және жылдық табысы 2 млн.\$артық емес.сондай-ақ тәуелсіз меншік иелері басқаратын және тауар нарықтарында үстем жағдайға ие емес кәсіпорындар шағын болып саналады. Бұл жерде, көптеген басқа елдердегі сияқты, кәсіпорынның салалық құрылымы да рөл атқаратынын атап өткен жөн. Сонымен қатар, бір салада жұмыспен қамтылғандар саны (өңдеуші және өндіруші өнеркәсіп), ал басқаларында – айналым мөлшері (құрылыс, сауда, қызмет көрсету) айқындаушы рөл атқарады.

Шағын бизнес секторы негізінен жергілікті нарықтарда жұмыс істейтін және тауарлар мен қызметтерді жаппай тұтынушылармен тікелей байланысты кәсіпорындар мен жеке кәсіпкерлердің ең тарамдалған желісін ұсынады. ШК шағын өлшемдерімен , олардың технологиялық, өндірістік және басқарушылық икемділігімен жиынтығында бұл нарықтың өзгермелі конъюнктурасына тез әрі уақтылы ден қоюға мүмкіндік береді. Шағын бизнес кез келген дамыған шаруашылық жүйесінің ажырамас, объективті қажетті элементі болып табылады, онсыз экономика мен қоғам тұтастай өркендеп, дами алмайды.

Шағын кәсіпкерлік дамыған нарықтық экономикасы бар елдерде экономикалық және әлеуметтік сипаттағы бірқатар маңызды функцияларды орындайды:

Шағын кәсіпкерлік бәсекелестік нарықтық қарым-қатынас жасайды, бұл әрқашан тұтынушылардың қолына түседі; шетелде шағын бизнес бәсекелестікті дамытуды ынталандырады. Сондықтан дамыған елдер шағын кәсіпкерлікті қолдау саясатын жүзеге асырады, оның басты мақсаты – мемлекет пен бизнестің

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

мүдделерін теңдестіру, кәсіпкерлік қызмет үшін оңтайлы жағдайларды қамтамасыз ету, шағын бизнестің бәсекеге қабілеттілігін арттыру.

Шағын кәсіпкерлік елді жетілдіру мен дамытудың және оның экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізі болып табылады. Үлкен трансұлттық корпорациялар өнім берушілерді қажет етеді және шағын ұйымдармен жұмыс істеуді қалайды, өйткені көптеген шағын өнім берушілер тапсырыс көлемі үшін өзара бәсекелестікке кепілдік береді, егер олардың біреуі жеңе алмаса, әрқашан ауыстыру табады. Осылайша, шағын бизнес өз жиынтығында ірі бизнес үшін жоғары сапалы өнімнің сенімді жеткізушісі болып табылады.

Нарықтық жағдайға және тұтынушының сұраныстарына жедел және икемді жауап береді; шамамен өмір сүру уақыты-шамамен 6 жыл. Бірақ жаңа кәсіпорындар саны жабылғандар санынан асады. Шағын бизнестің барлық кәсіпорындары сыртқы жағдайларға тез жауап береді және жаңа өнімді игере отырып, сұраныстан кейін соңғы өнімнің түрін өзгертеді.

Жапониядағы бір апта ішінде тәжірибелік өндірісті аяқтауға қабілетті, ал ірі кәсіпорындарда бұл әлдеқайда көп уақыт алатын еді. Олар негізінен жергілікті өткізу нарықтарына бағытталған соңғы өнімді шығаруға да маманданған. Негізінен, бұл тез бұзылатын өнімдер, зергерлік бұйымдар, киім, аяқ киім және т.б.

Орналастырудың орталықсыздығы аумақтардың экономикалық дамуына қарамастан жұмыс орындарын құрады;

Шағын кәсіпкерлік салық төлеушілер ретінде барлық деңгейдегі бюджетке аударымдардың аз бөлігін қалыптастырмайды; Германияда заңды шағын бизнесте жұмыс күшінің 65% жұмыс істейді, осыдан бюджет салықтың шамамен жартысын алады. Венгрияда, Чехияда, Польшада және өтпелі экономикасы бар басқа да елдерде шағын және орта бизнесті дамытудың арқасында өндірістің құлдырауы бірнеше жылға созылды.

Батыс Еуропа елдерінің аз дамыған аудандарындағы ШІК қызметі - бұл олардың барлық әлеуметтік және экономикалық өмірінің негізі және олардың одан әрі шаруашылық дамуының шешуші алғышарты.

Шағын кәсіпкерлік көптеген халықтардың шығармашылығын, қолөнерін, кәсіпшілігін және дәстүрлерін қолдайды.

Жоғары «инновациялылық», яғни инновацияларды ашу және / немесе оларды енгізу. Шетелдік тәжірибе шағын кәсіпкерлік саласында ғылыми-техникалық прогреске ықпал ететін барлық инновациялардың басым бөлігі жүзеге асырылатынын көрсетеді.

Ірі корпорациялардан басқа, кез келген дамыған мемлекеттің негізінде шағын бизнес бар, өйткені экономикалық қызметтің бұқаралық, серпінді және икемді нысаны болып табылады. Шағын бизнес секторында орта және ірі бизнес үшін қоректік орта болып табылатын ұлттық ресурстардың негізгі массасы шоғырланған.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Әлем бойынша ШК саны бойынша АҚШ көшбасшы, одан кейін Жапония келеді, одан әрі Италия, Ұлыбритания, Германия, Франция барады. Мысалы, 20 млн. астам фирмалар АҚШ-та жұмыс істейді. Еуропалық Одақ елдерінде 23 млн.фирма бар (оның 4 млн. – ұсақ және орта). Шамамен 5 млн. фирма – Еуропалық одаққа кірмейтін Еуропалық мемлекеттерде – Канада, Австралия, Жаңа Зеландия, Азия (Жапониясыз), Таяу және Орта Шығыс пен Африкада

Шет елдердегі шағын бизнестің рөлін қарастырайық.

Қазіргі уақытта Жапония, АҚШ, ЕО елдері, оңтүстік-шығыс Азия және Латын Америкасы сияқты дамыған елдер экономикалық климатты құруға және қолдауға ұмтылады, бұл шағын кәсіпкерлікке өсуге және дамуға мүмкіндік береді. Шағын бизнеске үлкен көңіл бөлінеді, өйткені оның ЖІӨ, кредиттерге сұраныс, мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігі, халықтың жұмыспен қамтылуы және басқа да аса маңызды экономикалық шамалар сияқты әртүрлі микро және макроэкономикалық көрсеткіштерге әсері өте жоғары, кестеде берілген.

Кесте 1. - Әр түрлі елдердегі шағын бизнес рөлінің негізгі көрсеткіштері (2019 ж.)

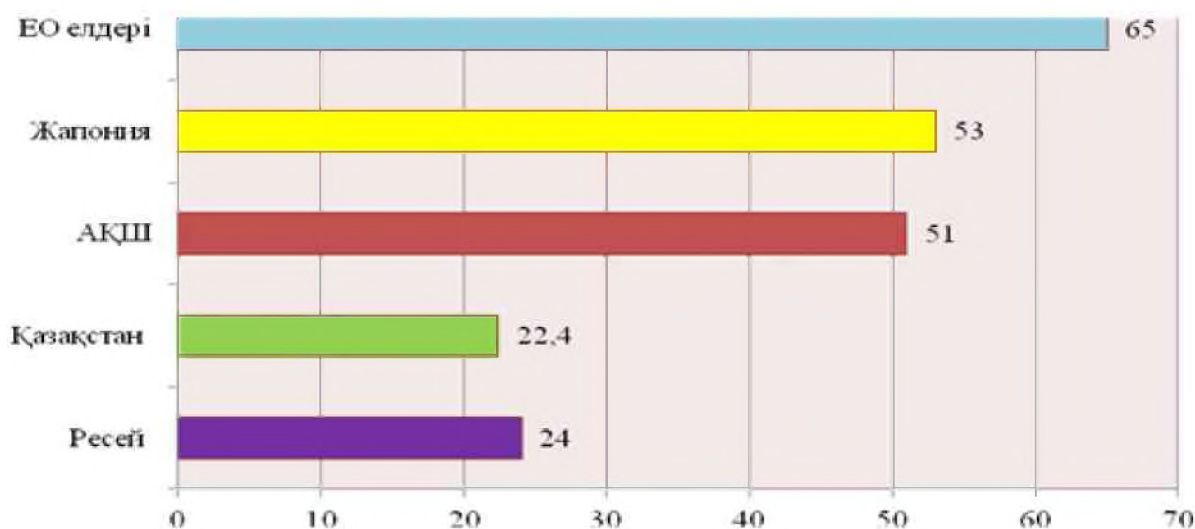
Көрсеткіштер	АҚШ	Жапония	Германия	Ұлыбритания	Үндістан	Сингапур
ЖІӨ-дегі ШК үлесі елдің, %	51	53	57	52	6,9	53
Жалпы алғанда МП үлесі жұмыспен қамту %	50,1	69,5	69,3	55,5	4,5	62,3
МП үлесі саны кәсіпорындардың, %	97,6	99,2	99,3	99,1	89,2	98,5

ШК-да неғұрлым жоғары еңбек тиімділігі байқалады, осы субъектілер аз шығынмен жергілікті көздерді (шикізатты) әзірлеу негізінде тауарлар мен қызметтердің тапшы түрлеріне қажеттілікті қанағаттандырады және бұл ретте ауқымды жұмыспен қамтуды қамтамасыз етеді. Қазіргі кезеңде Германияның, АҚШ - тың және басқа да дамыған елдердің экономикасындағы шағын бизнес кәсіпорындарының рөлін арттыру-кездейсоқ емес, тарих барысы мен өндірістік күштер мен технологияларды дамыту процесінде пайда болған қажеттіліктер туындаған қажетті заңдылық.

Бұдан басқа, шағын бизнесті дамыту кедейшілік пен терроризмге қарсы қуатты экономикалық және әлеуметтік қарсы іс-қимыл ретінде қарастырылуда. Дамушы мемлекеттерде шағын бизнес кедейлік пен жұмыссыздық (Үндістан, Албания, Бразилия) сияқты әлеуметтік проблемалардың өткірлігін төмендетуге қабілетті шешуші фактор болып саналады [2].

Салыстыру үшін: Еуропалық Одақ елдерінде, АҚШ-та, Жапонияда мұндай көрсеткіш ЖІӨ-нің 50-65% шегінде құрайды (сурет).

Сурет1. - ЖІӨ құрамындағы шетелдердің шағын бизнесінің үлесі, %

Шағын кәсіпкерлікті қолдаудың мақсаты – қоғам, бизнес және мемлекет мүдделерінің оңтайлы арақатынасын табу. Мұндай саясаттың маңызды міндеті оған инвестициялық бағыт беру болып табылады. Инвестициялар мемлекеттік саясаттың мақсаттарына байланысты экономика салалары бойынша біркелкі емес бөлінеді.

Мемлекеттік қолдау индустриялық дамыған елдерде кәсіпкерлікті дамытудың шешуші факторы болып табылады. Нарықтық экономикасы бар барлық дамыған елдер әкімшілік, құқықтық және экономикалық қолдаудың түрлі әдістері мен нысандарын пайдаланады: шағын және орта кәсіпорындардың істерін жүргізетін мемлекеттік құрылымдарды құру; шағын бизнеске қаржылық көмек көрсету бағдарламалары; ШК үшін салықтық жеңілдіктер; шағын фирмалардың тапсырыс алуына мемлекеттің көмегі; басқарушылық және техникалық көмек көрсету; монополияға қарсы реттеу.

Ынталандыру тетігі, ең алдымен, кредиттік бағдарламаларды әзірлеуді және іске асыруды қамтамасыз ететін заңнамалық-құқықтық актілерді, тікелей және кепілдік берілген қарыздарды, жеңілдікті субсидияларды, салықтық жеңілдіктерді және қаржылық-экономикалық қолдаудың басқа да нысандарын қамтиды. Өндірістің өзі саласында да, кадрларды оқыту және қайта даярлау жүйесін құруда да. Кеңес беру қызметтерін көрсету және кәсіпорындарды ақпараттық қамтамасыз ету маңызды бағыт болды. Нарықтық экономикасы қалыпты дамыған барлық шет елдерде шағын бизнеске қуатты мемлекеттік қолдау бар. Мысалы, Германияда ШК үшін субсидиялар жыл сайын 4 млрд. еуроны құрайды. АҚШ Конгресінде шағын бизнес мәселелерімен екі Комитет айналысады. Басшыда шағын бизнес жөніндегі әкімшілік бар.

Германияда ШК тиімділігі АҚШ пен Жапонияға қарағанда біршама жоғары. Мұнда ірі кәсіпорындардың 12,3% және оларда жұмыспен қамтылған

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

қызметкерлердің 34% ұлттық табыстың 52,6% ғана тиесілі. Бұдан басқа, шағын кәсіпкерлік есебінен 2/3 жұмыс орны құрылады, сондықтан шағын бизнес субъектілерінің саны өсуде. Экономикалық дамыған мемлекеттер шағын бизнесті ақшамен де, салық саясаты саласында да түрлі жеңілдіктермен де қолдайды. Мемлекеттің салық саясаты шағын бизнесті дамытуда ынталандырушы фактор болып табылады, оның мәні салықтардың шекті ставкаларын біртіндеп азайтудан және жеткілікті тар салық базасы мен салық жеңілдіктерін қолданудың кең саласында салық салудың прогрессивтілігін азайтудан тұрады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Мусиенко, С.О. Применение методов менеджмента в области обеспечения деятельности малых предприятий / С.О. Мусиенко // Интернет-журнал Науковедение. 2013. № 6 (19). С. 70 1. GR для малого и среднего бизнеса / А.С. Никитин и др. – М.: Проспект, 2016. – 100 с.

2 Бизнес и безопасность в России. Практическое пособие для малого, среднего и крупного бизнеса / Д.Ф. Мангушев и др. – М.: ГУП `Полиграфическо-издательский комбинат, 2016. – 400 с.

ЗЕЛЁНАЯ ЭКОНОМИКА. ЧАСТЬ БУДУЩЕГО КАЗАХСТАНА

Аннотация: статья посвящена понятию и изучению внедрения и использования зеленой экономики в Республике Казахстан. В материале рассматриваются проблемные сектора экономики нашего государства и их решение с помощью перехода на зеленую экономику. С изучением внедрения зеленой экономики выполнен анализ проблемных секторов экономики Казахстана и пути их решения согласно новым мировым стандартам. Был изучен вопрос пяти основных направлений зеленой экономики. На основании полученных данных было выявлено что сегодня 42 % мировых инноваций упирается на «зеленую» экономику, а 55 % из них на энергосбережение и энергоёмкость, которые являются прямыми фактором «зеленой» экономики. Энергетика ответственна не только за конкурентоспособность и безопасность Республиканской экономики, тепло и свет в наших домах, но и за 59 % выбросов загрязняющих веществ и 77% эмиссии парниковых газов (ПГ). То есть уровнем энергоёмкости определяется экологическая и климатическая составляющие национальных экономик. По этому показателю в мировом рейтинге энергоемкости Казахстан занимает десятое место, а наш стратегический партнер Российская Федерация четырнадцатое. То есть энергоёмкость- это самое уязвимое место наших экономик.

Аңғартпа: Мақала Қазақстан Республикасында жасыл экономиканы енгізу және қолдану тұжырымдамасына және зерттеуге арналған.

Материал біздің мемлекет экономикасының проблемалық секторлары және оларды жасыл экономикаға көшу арқылы шешеді. Жасыл экономиканы зерттеумен, Қазақстан экономикасының проблемалық салаларына және оларды шешудің жолдары жаңа халықаралық стандарттарға сәйкес жүргізілуде. Мен жасыл экономиканың бес негізгі бағыты туралы мәселені зерттедім. Алынған мәліметтерге сүйене отырып, бүгінде әлемдік инновациялардың 42% -ы «жасыл» экономикаға, ал олардың 55% -ы жасыл экономиканың тікелей факторы болып табылады. Энергетика тек республикалық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі мен қауіпсіздігі, біздің үйлеріміздегі жылу және жарықтың, сонымен қатар ластаушы заттар шығарындыларының 59% және парниктік газдар шығарындыларының 77% -ы үшін де жауап береді. Яғни, энергия сыйымдылығы деңгейі ұлттық экономикалардың экологиялық және климаттық компоненттерімен анықталады. Осы көрсеткіш бойынша, Дүниежүзілік энергияның қарқындылығы рейтингінде Қазақстан оныншы орын алады, ал

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

біздің Ресей Федерациясы Ресей Федерациясы он төртінші орынға ие. Яғни, энергия сыйымдылығы біздің экономикамыздың осал жері болып табылады.

Abstract: The article is devoted to the concept and study of the introduction and use of the green economy in the Republic of Kazakhstan. The material discusses the problem sectors of our state economy and their solution through the transition to the Green Economy. With the study of the introduction of a green economy, an analysis of the problem sectors of the economy of Kazakhstan and the ways to solve them are performed according to new international standards. I studied the question of the five main directions of the green economy. Based on the data obtained, it was revealed that today, 42% of world innovations rests on the "green" economy, and 55% of them on energy saving and energy intensity, which are direct factor in the green economy. Energy is responsible not only for the competitiveness and safety of the Republican economy, heat and light in our homes, but also for 59% of emissions of pollutants and 77% of greenhouse gas emissions (GHG). That is, the level of energy intensity is determined by the environmental and climate components of national economies. According to this indicator, in the world energy intensity rating, Kazakhstan takes the tenth place, and our strategic partner Russian Federation is fourteenth. That is, the energy intensity is the most vulnerable place of our economies.

Ключевые слова: Зеленая экономика — направление в экономической науке, сформировавшееся в конце XX века, в рамках которого считается, что экономика является зависимым компонентом природной среды, в пределах которой она существует и является её частью. Концепция зелёной экономики включает в себя идеи многих других направлений в экономической науке и философии.

Оптимизация — процесс максимизации выгодных характеристик, соотношений, и минимизации расходов.

Механизация — одно из основных направлений научно-технического прогресса, которое заключается в широком применении механизмов в промышленном производстве и других областях жизнедеятельности государства. Данный термин подразумевает процесс или работу, выполняемую при помощи механизмов.

Экосистема — это сложная динамическая система, которая включает в себя совокупность живых организмов и среды их обитания. Характеризуется наличием относительно замкнутых, стабильных в пространстве и времени потоков вещества и энергии между биотической и абиотической частями экосистемы.

Түйінді сөздер: Жасыл экономика - XX ғасырдың аяғында қалыптасқан экономикалық ғылымдағы бағыт, оның ішінде экономика табиғи ортаның тәуелді компоненті болып саналады, оның ішінде ол бар және оның құрамына кіреді. Жасыл экономика тұжырымдамасында экономикалық ғылым мен философиядағы көптеген басқа бағыттардың идеялары кіреді.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Оңтайландыру - бұл тиімді сипаттамаларды, коэффициенттерді және шығындарды азайту процесі.

Механизация - бұл ғылыми және технологиялық прогрестің негізгі бағыттарының бірі, бұл өнеркәсіптік өндірістің және мемлекеттік өмірдің басқа да салаларындағы тетіктерді кеңінен қолдану болып табылады. Бұл термин тетіктерді қолдана отырып орындалатын процесті немесе жұмысты білдіреді.

Экожүйе - бұл күрделі динамикалық жүйе, оған тірі организмдер мен олардың тіршілік ету ортасы кіреді. Ол салыстырмалы түрде жабық, кеңістікте тұрақты, тұрақты, тұрақты, экожүйенің биотикалық және абиотикалық бөліктері арасындағы заттар мен энергиялар бар.

Keywords: Green economy - direction in the economic science, formed at the end of the 20th century, within which the economy is considered to be a dependent component of the natural environment, within which it exists and is part of it. The concept of the green economy includes the ideas of many other directions in economic science and philosophy.

Optimization is the process of maximizing favorable characteristics, ratios, and minimizing costs.

Mechanization is one of the main directions of scientific and technological progress, which is the widespread use of mechanisms in industrial production and other areas of state life. This term implies the process or work performed using the mechanisms.

The ecosystem is a complex dynamic system, which includes a combination of living organisms and their habitats. It is characterized by the presence of relatively closed, stable in space and time streams of substances and energy between the biotic and abiotic parts of the ecosystem.

В нынешнее время общественность по-разному понимает суть выражения «зеленая» экономика. Некоторые считают, что это новейшие отрасли экономики, которые улучшат природу Республики. Другие понимают это выражение как новые и лучшие технологии, своего рода экосистемы, которые призваны помогать и приносить пользу природе и людям.

Третьи считают, что это переход на новый этап экологического развития, целью которого является создание экологически чистых продуктов.

Все эти подходы к определению понятия очень близки к истоку выражения. «Зеленая» экономика - это система мер, направленная на сохранение благополучия общества, за счет эффективного использования ресурсов природы, а также обеспечивающая возвращение продуктов конечного пользования в цикл производства. В первую очередь, «зеленая» экономика направлена на экономное потребление тех ресурсов, которые в настоящее время подвержены исчезновению (полезные ископаемые – нефть, газ) и рациональное использование неисчерпаемых ресурсов.

Концепция развития «зеленой» экономики в Казахстане

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

По инициативе экс-президента Республики Н.А. Назарбаева была разработана и подписана 30 мая 2013 года Концепция по переходу к «зеленой» экономике. В первую очередь, в Концепции представлен перечень первоочередных задач, главным образом нацеленных на реформирование определенных отраслей экономики.

Концепция по переходу нашего государства к «зеленой экономике» закладывает основы для глубочайших системных преобразований с целью перехода к экономике новой формовки посредством повышения благосостояния, качества жизни населения Республики и вхождения страны в число 30-ти наиболее развитых стран мира при минимизации нагрузки на окружающую среду и деградации природных ресурсов

Реализация Концепции планируется в 3 этапа:

- первый этап - 2013–2020 гг. – оптимизация использования ресурсов и повышение эффективности природоохранной деятельности, а также создание «зеленой» инфраструктуры;
- второй этап - 2020–2030 гг. – рациональное использование природных ресурсов, внедрение возобновляемой энергетики на базе высоких технологий;
- третий этап - 2030–2050 гг. – переход национальной экономики на принципы «третьей промышленной революции», в основу которой положено использование природных ресурсов в случае их возобновляемости.

Меры по переходу к «зеленой экономике», согласно Концепции, будут реализованы по направлениям: устойчивое использование водных ресурсов, развитие устойчивого и высокопроизводительного сельского хозяйства, энергосбережение и повышение энергоёмкости, развитие электроэнергетики, система управления отходами, снижение загрязнения воздуха и сохранение и эффективное управление экосистемами.

По расчетам, к 2050 году преобразования в рамках «зеленой экономики» позволят дополнительно увеличить ВВП на 4%, создать более 600 тысяч новых рабочих мест, сформировать новые отрасли промышленности и сферы услуг, обеспечить повсеместно высокие стандарты качества жизни для населения.

Касым-Жомарт Токаев, Президент Республики Казахстан:

- Переход к «зеленой» энергетике, внедрение «зеленых» технологий - это растущий вектор глобальной экономики. Казахстан, несмотря на наличие в наших недрах огромных природных богатств, включая углеводороды, намерен активно развивать возобновляемые источники энергии. В нашей «Стратегии-2050» такие задачи поставлены. Мы намерены ежегодно инвестировать в «зеленую модернизацию» средства в объеме 3% от национального ВВП. Все это отражено и принято нами в Концепции перехода к «зеленой» экономике.

Концепция утверждена, задачи обозначены, средства определены. Дело за малым - «озеленение» сознания. Экономия и рачительное отношение к энергоресурсам должны стать принципом жизни каждого жителя нашей страны.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Ведь «Природа - это не то, что мы получили в наследство от предков, а то, что мы взяли в долг у потомков».

Второе направление - энергоэффективность в жилищно-коммунальном хозяйстве.

В связи с тем, что значительная часть жилого фонда городской агломерации была построена во времена страны советов, большинство жилых комплексов оборудованы неэффективными теплоизоляционными конструкциями и системами теплоснабжения, что приводит к значительным тепловым потерям. В настоящее время в Казахстане действуют энергосервисные компании, призванные осуществлять мероприятия в области устранения неполадок работ приборов теплоснабжения. Опыт перенимается со стран которые первые вошли в пространство зеленой экономики, в данном вопросе Казахстан обратился за помощью к Датскому Королевству.

Третье направление - органическое земледелие в сельском хозяйстве

В первую очередь, данный вид направления рассматривает отказ от синтетических продуктов удобрения (пестицидов), различных кормовых добавок. Речь идет об использовании органических удобрений для обеспечения урожайности, роста культурных растений. «Озеленение» сельского хозяйства позволит обеспечить продовольствие населению, не нанося вред при этом природным ресурсам. Казахстан планирует действовать по следующим направлениям, приглашая ведущих иностранных специалистов:

- управление плодородием почв, приглашены специалисты из Германии;
- эффективное использование воды, помощь оказали специалисты из Коста-Рики;
- управление здоровьем растений и животных, опыт был перенят от специалистов из Норвегии;
- механизация ферм, помощь в этом была оказана Китайскими специалистами.

Четвертое направление - совершенствование системы управления отходами

Особую популярность приобрела проблема управления отходами. Все чаще встречаешь грязные улицы, свалки и отсутствие какого-либо контроля над происходящим. В связи со сложившимися обстоятельствами предложено использовать отходы как вторичный продукт производственного цикла. Так, к примеру, технология комплексной переработки твёрдых бытовых отходов и получения альтернативного топлива уже реализуется в Нур-Султане.

Пятое направление - совершенствование системы управления водными ресурсами

Вода остается ключевым природным компонентом обеспечения существования человечества и целостности систем экологии. В связи с этим, мудрое использование водных ресурсов остается острой проблемой, приобретающей мега масштабы.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

В рамках программы развития «зеленой» экономики, Казахстан планирует инвестировать средства в 10 ключевых секторов экономики:

- сельское хозяйство;
- жилищно-коммунальное хозяйство;
- энергетика;
- рыболовство;
- лесное хозяйство;
- промышленность;
- туризм;
- транспорт;
- утилизация и переработка отходов;
- управление водными ресурсами.

Сегодня 42 % мировых инноваций упирается на «зеленую» экономику, а 55 % из них на энергосбережение и энергоёмкость, которые являются прямыми фактором «зеленой» экономики. Энергетика ответственна не только за конкурентоспособность и безопасность Республиканской экономики, тепло и свет в наших домах, но и за 59 % выбросов загрязняющих веществ и 77% эмиссии парниковых газов (ПГ). То есть уровнем энергоёмкости определяется экологическая и климатическая составляющие национальных экономик. По этому показателю в мировом рейтинге энергоемкости Казахстан занимает десятое место, а наш стратегический партнер Российская Федерация четырнадцатое. То есть энергоёмкость - это самое уязвимое место наших экономик.

Список использованной литературы:

Статьи из журнала:

- 1.Бижанова К.К., Штольц О.Г. Новые веяния Республики//БумКанц. – 2001. - №79. –С.7.
- 2.Ковальчук Ж.О., Ожибаев Т.Л. Фундаментальные исследования//Вектор-ПВ. – 1997. - №96. –С.13.
- 3.Филатов С.Ю. Международная жизнь//Полигамм. – 2017. - №5. –С.33.

Нормативные документы:

- 1.Закон РК от 1 июля 2016 года № 179 «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам перехода Республики Казахстан к «зеленой экономике» (далее – «Закон о зеленой экономике»

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИНФРАСТРУКТУРА КАЗАХСТАНА

Аннотация. В данной статье описывается устойчивое инфраструктурное планирование в Казахстане и представлены современные тенденции инвестирования в крупномасштабные инфраструктурные проекты. В статье сравниваются инфраструктурные планы Казахстана в энергетическом, транспортном, промышленном и водном секторах с его международными обязательствами по Парижскому соглашению об изменении климата и Целям устойчивого развития (ЦУР). В статье также рассматриваются стратегические документы Казахстана по долгосрочному экономическому развитию, отраслевому развитию и окружающей среде, в том числе связанные со смягчением последствий изменения климата и адаптацией к нему. В нем выявляются несоответствия между заявленными целями и наблюдаемыми инвестиционными потоками и даются рекомендации по совершенствованию стратегического планирования устойчивой инфраструктуры.

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстандағы тұрақты инфрақұрылымдық жоспарлау сипатталады және ірі ауқымды инфрақұрылымдық жобаларға инвестициялаудың қазіргі заманғы үрдістері ұсынылған. Мақалада Қазақстанның энергетикалық, көліктік, өнеркәсіптік және бір сектордағы инфрақұрылымдық жоспарлары климаттың өзгеруі және орнықты даму мақсаттары туралы Париж келісімі бойынша оның халықаралық міндеттемелерімен (ОДМ) салыстырылады. Мақалада сондай-ақ Қазақстанның ұзақ мерзімді экономикалық даму, салалық даму және қоршаған орта жөніндегі, оның ішінде климаттың өзгеру салдарын жұмсартуға және оған бейімделуге байланысты стратегиялық құжаттары қаралады. Онда мәлімделген мақсаттар мен бақыланатын инвестициялық ағындар арасындағы сәйкессіздіктер анықталады және тұрақты инфрақұрылымды стратегиялық жоспарлауды жетілдіру бойынша ұсынымдар беріледі.

Abstract. This article describes sustainable infrastructure planning in Kazakhstan and presents current trends in investing in large-scale infrastructure projects. The article compares Kazakhstan's infrastructure plans in the energy, transport, industrial and other sectors with its international commitments under the Paris Agreement on Climate Change and the Sustainable Development Goals (SDGs). The article also examines Kazakhstan's strategic documents on long-term economic development, sectoral development and the environment, including those related to climate change mitigation and adaptation. It identifies inconsistencies between stated objectives and observed investment flows and provides recommendations for improving strategic planning for sustainable infrastructure.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Ключевые слова: устойчивая инфраструктура, экономика, геология, стратегическое направление.

Түйінді сөздер: тұрақты Инфрақұрылым, экономика, геология, стратегиялық бағыт, инвестиция, экспорт, импорт

Key words: sustainable infrastructure, economy, geology, strategic direction, investment, export, import.

Казахстан является страной с доходом выше среднего и самой богатой страной в Центральной Азии, но его экономика по-прежнему сильно зависит от колебаний цен на нефть и сырьевые рынки. Недавние экономические реформы приблизили инвестиционный климат к международным стандартам по ряду международных показателей, сделав Казахстан основным получателем прямых иностранных инвестиций в Центральную Азию (71%), в основном из Европейского Союза и США, в то время как на Российскую Федерацию и Китайскую Народную Республику приходится лишь 6% и 5% общего притока инвестиций.

Однако важным узким местом экономического развития Казахстана является состояние инфраструктурных систем, особенно транспортных. Около 75% существующей транспортной инфраструктуры требует замены или восстановления, и в среднем до 2040 года на инфраструктуру необходимо потратить 292 миллиарда долларов (или 3,93% ВВП) для поддержки экономического и демографического роста.

Казахстан обладает мощным институциональным потенциалом для стратегического планирования инфраструктуры по сравнению с соседними странами, и он разработал ряд документов долгосрочного планирования для определения своих целей в области экономики и развития. Например, основная стратегия развития инфраструктуры Казахстана "Нурлы жол" направлена на использование импульса региональных инициатив, таких как BRI и ЦАРЭС, для превращения Казахстана в стратегический хаб между Китаем и Европой. Однако текущие инвестиционные планы в энергетике и промышленности недостаточно согласованы с долгосрочным видением диверсификации экономики страны от использования ископаемых видов топлива и добывающих отраслей. Например, в энергетическом секторе угольные электростанции по-прежнему составляют более 15% запланированных электростанций по мощности, что способствует дальнейшему удержанию углерода. В промышленности большинство запланированных и строящихся проектов все еще находятся в горнодобывающей и нефтехимической промышленности.

Обновленный Экологический кодекс Казахстана, который сделает обязательными Оценку воздействия на окружающую среду и Стратегическую экологическую оценку, все еще ожидает принятия. Казахстанские решения об инвестициях в инфраструктуру в настоящее время не извлекают пользы из результатов этих оценок или других механизмов отбора на уровне проектов. Кроме того, существует неоптимальная координация между различными

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования государственными учреждениями, и экологические проблемы систематически не учитываются в процессах принятия решений по инфраструктуре.

Казахстан-страна с доходом выше среднего и самая богатая страна в Центральной Азии. Фактически Казахстан является единственным не прибалтийским бывшим советским государством, которое превосходит Российскую Федерацию по ВВП на душу населения. ВВП страны резко упал сразу же после распада Советского Союза, но восстановился к началу 2000-х годов благодаря длительному периоду ускоренного роста. В последние годы темпы роста тесно следовали за колебаниями на нефтяном рынке, поскольку сырая нефть является самым важным экспортным товаром Казахстана и составляет 45% от общей стоимости экспорта (Observatory of Economic Complexity, 2017). Казахстан является сервисно-ориентированной экономикой, на долю услуг приходится 61,65% его ВВП по сравнению с 33,52% для промышленности (включая горнодобывающую промышленность) и 4,83% для сельского хозяйства (OECD, 2018).

В 2014 году Казахстан подписал договор о создании Евразийского экономического союза вместе с Беларусью и Российской Федерацией, и блок быстро расширился, включив в себя как Армению, так и Кыргызскую Республику. 41% казахстанского импорта приходится на страны Евразийского экономического союза, но почти все они поступают из Российской Федерации, на долю которой приходится 38% от общего объема импорта (см. рис. 4.1(б)). Европейский Союз и Китайская Народная Республика также являются значительными источниками импорта-20% и 17% соответственно.

Правительство сделало улучшение инвестиционного климата и деловой среды Казахстана национальным приоритетом, а его недавние реформы приблизили его к международным стандартам по ряду показателей. Например, Казахстан снял ограничения на иностранный капитал в воздушном транспорте и фиксированной связи, расчистив путь для иностранного владения фирмами. Кроме того, в последние годы стало легче нанимать иностранных граждан, особенно в преддверии вступления Казахстана во Всемирную торговую организацию в 2015 году. Правительство также стремится улучшить защиту иностранных инвестиций и обеспечить эффективные механизмы разрешения споров. Его упрощенные процедуры, связанные с лицензированием и созданием бизнеса, привели к улучшению рейтинга в ежегодном отчете Всемирного банка Doing Business: Казахстан занял 35-е место из 190 стран в 2016 году по сравнению с 51-м годом ранее (МБРР, 2019). Ожидается, что недавние законодательные изменения, включая новый закон о государственно-частном партнерстве и усовершенствованное концессионное законодательство, будут способствовать увеличению инвестиций в развитие инфраструктуры.

Однако Казахстан по-прежнему нуждается в проведении реформ управления, особенно в отношении механизмов прозрачности и подотчетности. Политика поддержки предпринимательства, малых и средних предприятий (МСП) и развития навыков также недостаточна, о чем свидетельствует стабильно

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

скромная доля сектора МСП в экономике (OECD, 2018). Казахстанская законодательная и нормативная база по-прежнему сдерживает усилия по привлечению ПИИ, поскольку они не в полной мере способствуют конкуренции, а государственные монополии по-прежнему доминируют в определенных сегментах энергетического сектора (транспортировка нефти, передача электроэнергии) и транспортного сектора (порты, аэропорты, железные дороги). Нерешенные проблемы коррупции и корпоративного управления также продолжают беспокоить инвесторов. Усилия Казахстана по повышению корпоративной ответственности своих предприятий, в том числе путем повышения осведомленности о Руководящих принципах ОЭСР для многонациональных предприятий, являются ключевыми не только для улучшения инвестиционного климата, но и для продвижения фирм, занимающихся устойчивой деловой практикой. Казахстан добился прогресса в повышении качества инвестиций в добывающие отрасли и выразил заинтересованность в совершенствовании процедур учета экологических соображений, но права человека и трудовые отношения остаются сложными темами (OECD, 2017). Однако обновленный Экологический кодекс Казахстана, который сделает обязательным использование ключевых инструментов определения экологических последствий, таких как Оценки воздействия на окружающую среду (ОВОС) и Стратегические экологические оценки (СЭО), все еще ожидает принятия.

В отличие от ряда других стран Центральной Азии, уровень задолженности Казахстана перед внешними кредиторами не считается рискованным, и он поддерживает инвестиционный кредитный рейтинг. Казахстан является ключевым участником Китайской инициативы "Пояс и путь" (BRI), но, в отличие от многих других участников, Казахстан финансирует большинство своих инфраструктурных проектов, связанных с BRI, из собственного бюджета (Emerging Markets Forum, 2019[11]). Казахстан использовал китайское финансирование, связанное с BRI, в качестве дополнения к своему планированию, связав его со своей стратегией развития инфраструктуры "Нурлы жол".

Ежегодный грузооборот Казахстана превышает 200 млрд тонно-км, что составляет более 80% региональных грузоперевозок. Стратегическое географическое положение Казахстана частично объясняет такую концентрацию грузовых перевозок, поскольку большинство товаров, направляющихся в Центральную Азию из Европы и Азии, должны проходить через Казахстан. Однако для поддержания текущих показателей работы сети с точки зрения соотношения объема торговли и пропускной способности, пропускная способность дорог Казахстана должна достичь 151% от сегодняшнего уровня к 2030 году и 350% к 2050 году. Что касается железных дорог, то Казахстан уже имеет более чем необходимые мощности на 2030 год, но должен достичь 138% от текущего уровня к 2050 году (ITF, 2019).

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

В транспортном секторе планируемые инфраструктурные инвестиции Казахстана состоят в основном из дорожных проектов, на долю которых приходится 81% инвестиций (34,4 млрд долларов США). На долю железных дорог приходится еще 16%, в то время как интермодальные и воздушные проекты составляют оставшиеся 2% и 1% соответственно. Как автомобильные, так и железнодорожные проекты относятся к числу крупнейших инвестиций в трубопровод. И то, и другое относится к числу крупнейших дорожных проектов, в то время как наиболее крупные инвестиции в железную дорогу заключаются в модернизации существующих железнодорожных линий.

Среди этих проектов стратегия развития инфраструктуры Казахстана "Нурлы жол" прямо называет два – дорожный коридор Центр-Восток между Астаной и Усть-Каменогорском (Оскемен) и коридор Центр-Запад между Шалкарсом и Кандыагашем – в качестве приоритетов. Ожидается, что коридор Центр-Запад обеспечит рабочие места и будет стимулировать развитие малого и среднего бизнеса. Он обеспечит главные ворота на запад через Каспийское море и Кавказ в Европу, а также в тихоокеанский портовый город Ляньюньган.

В дорожном секторе основное внимание по-прежнему уделяется внутренней дорожной сети, которая включает шесть международных коридоров общей протяженностью около 8 250 км, которые служат международными транзитными маршрутами между Китаем, Кыргызской Республикой, Узбекистаном, Туркменистаном и Российской Федерацией и далее в Европу. Такие проекты также являются частью международных соглашений, таких как Центральноеазиатское региональное экономическое сотрудничество (ЦАРЭС) и Транспортный коридор Европа-Кавказ-Азия (ТРАСЕКА), однако Казахстану еще предстоит в полной мере использовать свое стратегическое положение для содействия беспрепятственной трансграничной торговле и вовлечению в региональные и глобальные цепочки создания стоимости.

Казахстан стремится заявить о себе как о региональном транспортном узле, и, учитывая, что четыре из шести коридоров ЦАРЭС проходят через его территорию, он стратегически подходит для такой роли. Наиболее важными из этих коридоров являются Коридор 1 – из Китая в Российскую Федерацию и Европу через Кыргызскую Республику и Казахстан и Коридор 2 – который проходит с востока на запад между Китаем и Кавказом через Кыргызскую Республику, Узбекистан и Казахстан.

В железнодорожном секторе Казахстан стремится улучшить услуги экспресс-поездов как для пассажирских, так и для грузовых перевозок между крупными городами, но требуется больше частных инвестиций. Несмотря на то, что появляется все больше свидетельств частного предоставления транспорта и услуг, в том числе в рамках государственно-частного партнерства (ГЧП), в настоящее время оно весьма ограничено. Только недавно ГЧП Алматинской кольцевой автодороги стало первым крупным проектом за пределами нефтегазового сектора, финансируемым частным капиталом (IFC, 2014).

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Проекты такого рода жизненно важны для Казахстана для улучшения его инфраструктуры, что, в свою очередь, снижает транспортные издержки, которые в противном случае очень высоки. Чтобы достичь 20% мирового ВВП из Казахстана, одна тонна товаров стоит около 177 долларов США, в то время как в Германии такой же доступ может быть достигнут при гораздо меньших затратах-примерно 30 долларов США.

Институциональный потенциал государственных органов Казахстана выше, чем в соседних странах, но необходимы более эффективные механизмы координации для создания интегрированной системы планирования инфраструктуры, которая могла бы отбирать и определять приоритеты инфраструктурных проектов в соответствии с долгосрочными целями развития и климатическими целями. Принятие нового Экологического кодекса, делающего ОВОС и СЭО обязательными, могло бы стать первым шагом на пути к такой системе. До недавнего времени институциональная структура правительства Казахстана не имела надежных беспристрастных государственных органов по вопросам окружающей среды и водных ресурсов. Министерствами, ответственными в настоящее время за охрану окружающей среды и водную политику Казахстана, являются Министерство энергетики и Министерство сельского хозяйства соответственно, где они сталкиваются с сильными конкурирующими интересами со стороны мощных отраслей в энергетическом и сельскохозяйственном секторах.

В июне 2019 года Казахстан претерпел несколько институциональных изменений, одним из которых стало создание нового Министерства экологии, геологии и природных ресурсов, включающего подразделения, связанные с окружающей средой и водными ресурсами, ранее размещавшиеся в Министерстве энергетики и Министерстве сельского хозяйства. Она также частично отвечает за горнодобывающий сектор, портфель которого она делит с Министерством промышленности и инфраструктурного развития, которое по-прежнему отвечает за лицензирование (The Astana Times, 2019[29]). Этот новый независимый институт мог бы предоставить возможность лучше учитывать экологические проблемы в решениях по добыче полезных ископаемых и энергетике (Zakon.kz, 2019).

Список использованной литературы:

1. Казахстан: Казахстанская программа модернизации городской инфраструктуры и Финансовый механизм, <https://www.adb.org/projects/51365-001/main#project-pds>.
2. Форум развивающихся рынков (2019), Влияние инициативы "Пояс и пути в Центральной Азии и на Южном Кавказе: перспективы экспертов из региона "наизнанку", <http://www.research.pmcgi.com/images/banners/The%20Belt%20and%20Road%20Initiative%20in%20the%20South%20Caucasus%20Region.pdf>.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

3. Рынки ПИИ (2019), Рынки ПИИ: углубленный трансграничный инвестиционный мониторинг (база данных), <https://www.fdimarkets.com/>.

4. Global Infrastructure Hub (n.d.), Казахстан - Global Infrastructure Outlook, <https://outlook.gihub.org/countries/Kazakhstan>.

5. Правительство Казахстана (2017), Национальный доклад о состоянии окружающей среды и об использовании природных ресурсов Республики Казахстан за 2017 год [Национальный доклад о состоянии окружающей среды и использовании природных ресурсов Республики Казахстан в 2017 году], <http://ecogofond.kz/orhusskaja-konvencija/dostup-k-jekologicheskoy-informacii/jekologijaly-zha-daj/r-orsha-an-ortany-zhaj-k-ji-turaly-ltty-bajandamalar/>.

6. МВФ (2018), Перспективы мировой экономики: октябрь 2018 г., https://www.imf.org/external/datamapper/GGXCNL_NGDP@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD.

7. МФТ (2019), Повышение связности и грузовых перевозок в Центральной Азии, Международный транспортный форум, Париж, <http://www.itf-oecd.org>.

8. Национальная компания Kazakh Invest (2019), Инвестируйте в Казахстан, <https://invest.gov.kz/>.

9. Национальный банк Казахстана (2018), Валовый приток иностранных прямых инвестиций в Республику Казахстан от иностранных прямых инвесторов по странам " [Валовой приток прямых иностранных инвестиций в Республику Казахстан от прямых иностранных инвесторов по странам], <https://nationalbank.kz/?docid=887&switch=russian>.

10. ОЭСР (2018), Реформирование Казахстана: прогресс, вызовы и возможности, ОЭСР, Париж, <https://www.oecd.org/eurasia/countries/OECD-Eurasia-Reforming-Kazakhstan-EN.pdf>.

11. The Astana Times (2019), Президент Казахстана создает новые министерства торговли и экологии, назначает новых министров, <https://astanatimes.com/2019/06/kazakh-president-creates-new-trade-and-ecology-ministries-appoints-new-ministers/>.

12. Zakon.kz (2019), Что думают эксперты о создании Министерства экологии Казахстана [Что думают эксперты о создании Министерства экологии Казахстана], <https://www.zakon.kz/4974525-chto-dumayut-eksperty-o-sozdanii.html>.

Куатбаева А.А – асс.профессор,
Ph.D , Международный университет
информационных технологий, Алматы, Казахстан

Нурлан Д.Р. – студент, кафедра «Информационные
системы», Международный университет
информационных технологий,
Алматы, Казахстан

Салим Т.Т. – студент, кафедра «Информационные
системы», Международный университет
информационных технологий,
Алматы, Казахстан

ПОСТРОЕНИЕ МОДЕЛИ ОБРАБОТКИ BIG DATA В SMART HEALTH НА ПЛАТФОРМЕ SAS UE

Аннотация. Результаты специально проведенного аналитического опроса, целью которого была оценка степени внедрения технологий Big Data в различных отраслях, демонстрируют, что в системах здравоохранения различных стран мира практическое применение этих технологий пока крайне ограничено. Тем не менее, целесообразность и перспективность использования технологий Big Data в медицине и системе здравоохранения в последние годы широко обсуждается профессиональным сообществом. Данное исследование может быть использовано в различных учебных заведениях или же при разработке платформы для анализа медицинских данных.

Аңдатпа. Әртүрлі салаларда Big Data технологияларын енгізу дәрежесін бағалауға бағытталған арнайы жүргізілген талдамалық сауалнама нәтижелері әлемнің әртүрлі елдерінің денсаулық сақтау жүйелерінде осы технологияларды практикалық қолдану әлі де өте шектеулі екенін көрсетеді. Дегенмен, Big Data технологияларын медицинада және денсаулық сақтау жүйесінде пайдаланудың орындылығы мен перспективалылығын соңғы жылдары кәсіби қоғамдастық кеңінен талқылауда. Бұл зерттеу әртүрлі оқу орындарында немесе медициналық деректерді талдауға арналған платформаны әзірлеу кезінде қолданыла алады.

Abstract. The results of a specially conducted analytical survey aimed at assessing the degree of implementation of Big Data technologies in various industries demonstrate that the practical application of these technologies in healthcare systems around the world is still extremely limited. Nevertheless, the expediency and prospects of using Big Data technologies in medicine and the healthcare system have been widely discussed by the professional community in recent years.

This research can be used in various educational institutions or in the development of a platform for analyzing medical data.

Ключевые слова. Большие данные, аналитика, технологии, модели и статистика, «умное» здоровье, медицинские организации, онкологически больные, сектор здравоохранения.

Түйінді сөздер. Үлкен мәліметтер, аналитика, технологиялар, модельдер және статистика, «ақылды» денсаулық, медициналық мекемелер, онкологиялық аурулар, денсаулық сақтау саласы.

Keywords. Big data, analytics, technologies, models and statistics, smart health, medicine organizations, oncological diseases, health sector.

Вступление

Информация была ключом к лучшей организации и новым достижениям. Чем больше информации мы имеем, тем более оптимально мы можем организовать себя для достижения наилучших результатов. Вот почему сбор данных является важной частью для каждой организации. Мы также можем использовать эти данные для прогнозирования текущих тенденций определенных параметров и будущих событий. По мере того как мы все больше и больше осознаем это, мы начали производить и собирать больше данных почти обо всем, внедряя технологические разработки в этом направлении. Сегодня мы сталкиваемся с ситуацией, когда мы наводнены тоннами данных из всех аспектов нашей жизни, таких как социальная деятельность, наука, работа, здоровье и т. Д. В некотором смысле мы можем сравнить нынешнюю ситуацию с потоком данных. Технический прогресс помог нам генерировать все больше и больше данных, даже до такого уровня, когда они стали неуправляемыми с помощью имеющихся в настоящее время технологий. Это привело к появлению термина "большие данные" для описания больших и неуправляемых данных. Для удовлетворения наших нынешних и будущих социальных потребностей нам необходимо разработать новые стратегии организации этих данных и получения значимой информации. Одной из таких особых социальных потребностей является здравоохранение. Как и в любой другой отрасли, медицинские организации производят данные с огромной скоростью, что представляет собой множество преимуществ и проблем одновременно. В этом обзоре мы обсуждаем основы больших данных, включая их управление, анализ и будущие перспективы, особенно в секторе здравоохранения.[1]

Определение больших данных

Перед тем как понять главную тему, нужно понять концепцию больших данных.

Большие данные — это структурированные и неструктурированные разнообразные данные, имеющие огромный объем, которые обрабатываются программными инструментами, появившимися в 2000-х годах. Это социально-

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

экономический феномен, связанный с появлением технологических возможностей для анализа огромных массивов данных, включая мировые данные, и вытекающих из этого трансформационных последствий. В настоящее время термин включает не только сами данные, но и технологии их обработки и использования, методы поиска необходимой информации в больших массивах. Современные технологии позволяют сделать то, что еще недавно казалось невозможным и даже сегодня иногда так кажется.[3]

Направления использования Big Data в медицине

Сотрудники Национальной службы здравоохранения Великобритании (NHS) используют анализ Big Data по частоте повторных госпитализаций и пропущенных приемов у врача, общему времени нахождения пациента в операционной, обеспеченности медицинскими препаратами и материалами во время операции и их доступности. А также по общему количеству времени, которое хирург затрачивает на выполнение операций в сравнении с административными или подготовительными мероприятиями. Определение несоответствий в этих показателях позволило NHS повысить загруженность операционных на 2%, что обеспечило экономию в размере 20 тыс. фунтов в неделю. В результате пациентам не только быстрее стали проводить операции по жизненным показаниям, но и быстрее выписывают их из стационара, освобождая место для других нуждающихся.

Таким образом, использование анализа «больших данных» позволяет зарубежным поставщикам медицинских услуг сократить длительность пребывания пациентов в стационаре, сдерживать рост затрат и снизить число повторных госпитализаций.

Медицинские аналитические задачи, которые можно решать с применением анализа «больших данных», могут быть различных типов в зависимости от уровня зрелости (по возрастанию):

- описательная аналитика (отвечающая на вопрос «Что случилось?»);
- диагностическая аналитика («Почему это произошло?»);
- предиктивная аналитика («Что случится в будущем?»);
- предписывающая аналитика («Что необходимо сделать, чтобы этого не произошло?»).

С ростом сложности задач увеличивается и сложность аналитической системы и алгоритмов, а также количество необходимых источников данных — от простых сведений из историй болезни и данных биометрического мониторинга до геномных и семейных данных и даже до информации из социальных сетей.

В здравоохранение приходят современные технологии, которые поддерживают все стандартные методы работы с данными. Это проектирование и наполнение многомерных OLAP-кубов, возможность синхронизации хранилищ OLTP и OLAP в режиме реального времени, быстрая разработка аналитических панелей с использованием библиотеки

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

визуальных компонентов, возможность анализа неструктурированных текстовых данных и проведение прогнозной аналитики.

Анализ, сделанный в докладе компании McKinsey, показывает как «большие данные» могут не только создать дополнительный источник компенсации затрат, но и повысить качество медицинского обслуживания. В основе Big Data может быть объединена информация, хранящаяся в четырех главных источниках данных, которые сегодня не взаимосвязаны. Это:

- данные, полученные в ходе исследований и испытаний;
- данные из клиник по историям болезни и диагностике;
- данные о поведении пациентов, их покупки, отзывы, данные от домашних медицинских приборов и даже от одежды и обуви, таких как кроссовки с сенсорами;
- данные от медицинских учреждений об оказании услуг, аптек об отпуске препаратов, сведения о ценах на рынке здравоохранения.

На основе анализа всех этих данных предполагается развивать следующие направления использования Big Data: [4]

Рисунок 1. - Направления Big Data

Построение диаграмм и графиков на SAS UE

Представьте, что эффективность лечения рака можно оценить в течение нескольких дней или недель после назначения курса. Было бы здорово, правда?

Лечение онкологических заболеваний состоит из большого количества болезненных процедур и при этом никому не хочется проходить курс лечебной терапии, который не дает положительного эффекта. Иногда эффективность лечения можно оценить посредством сканирования, но зачастую пациенты понятия не имеют, эффективен ли выбранный курс, до тех пор, пока уже не станет поздно что-то менять.

Многие исследования показали, что простой анализ крови пациента может практически сразу рассказать, насколько эффективна терапия рака простаты. Это удалось выяснить благодаря данным, которые предоставили

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования
несколько фармацевтических компаний. Так как может анализ больших данных излечить рак?

Мы хотим представить вам легкий пример и как легко и просто можно построить диаграмму используя большие данные и SAS UE, который поможет врачам анализировать и сделать выводы.

1) Давайте начнем с того, что посмотрим, есть ли корреляция между некоторыми данными. Мы можем начать с употребления алкоголя и усталости и посмотреть, связан

ли с ними уровень рака. Ясно, что существует два разных кластера для низкого и высокого уровней употребления алкоголя и утомляемости, тогда как средний представляет собой комбинацию обоих.

```
ods graphics / reset width=5in height=3in imagemap;
proc sgplot data=work.cancer;
title height=14pt 'Correlation between alcohol use and fatigue';
scatter      x=alcohol_use      y=fatigue      /      group=level
markerattrs=(symbol=circlefilled
size=12) transparency=0.75;
xaxis grid;
yaxis grid;
run;
```

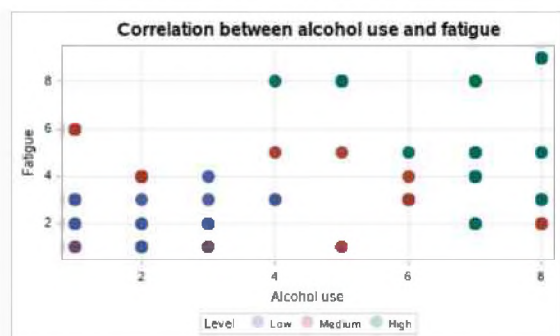

Рисунок 2. - Корреляция между употреблением алкоголя и усталостью

2) Связь между хрипом и курением

```
ods graphics / reset width=5in height=3in imagemap;
proc sgplot data=work.cancer;
title height=14pt 'Correlation between smoking and wheezing';
scatter      x=smoking      y=wheezing      /      group=level
markerattrs=(symbol=circlefilled
size=12) transparency=0.75;
xaxis grid;
yaxis grid;
run;
```

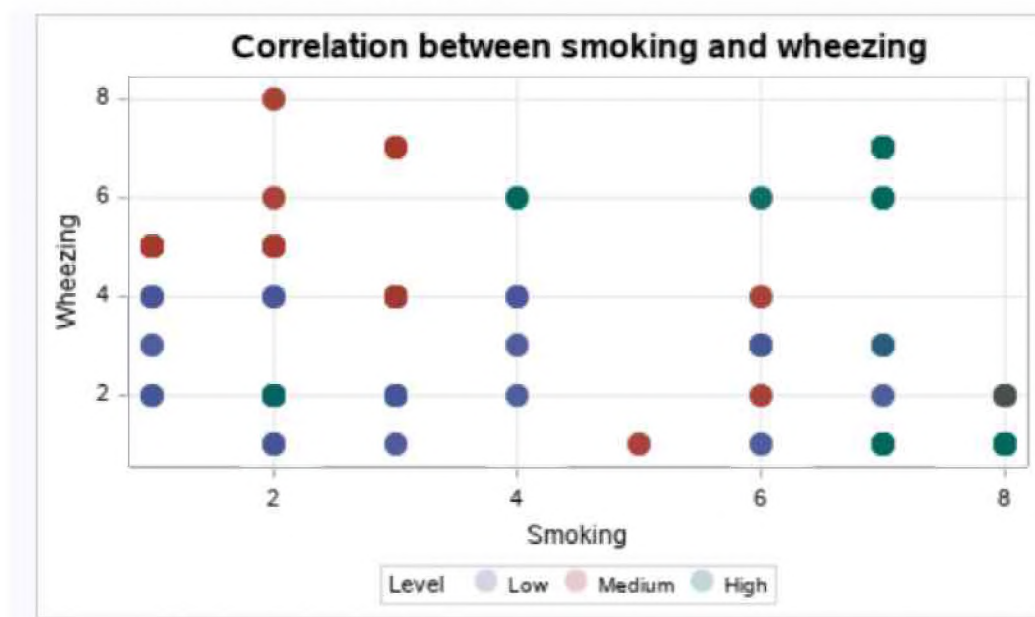

Рисунок 3. - Корреляция между курением и одышкой

3) Корреляция между потерей веса и возрастом

```
proc sgplot data=cancer_copy;
title height=14pt 'Correlation between Weight Loss and Age';
scatter x=age y=weight_loss / group=level markerattrs=(symbol=circlefilled
size=12) transparency=0.75;
xaxis grid;
yaxis grid;
run;
```

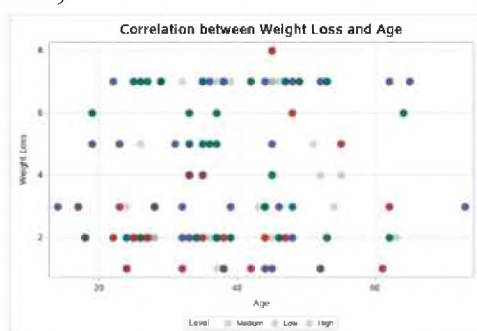

Рисунок 4. - Корреляция между потерей веса и возрастом

4) На этом графике показан кровяной кашель в зависимости от возраста, сгруппированный по стадиям заболевания.

```
ods graphics / reset width=10in height=4.8in imagemap;
proc sgplot data=cancer_copy;
series x=age y=Coughing_of_Blood / group=level;
xaxis grid;
yaxis grid;
run;
```


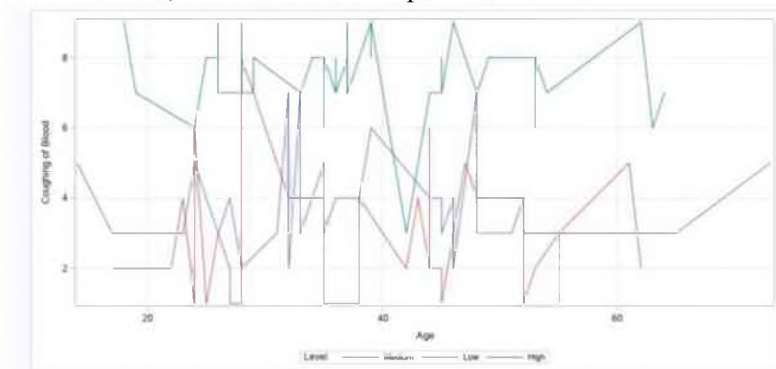

Рисунок 5. - Кровяной кашель в зависимости от возраста, сгруппированный по стадиям заболевания

5) На этой гистограмме показан средний возраст больных раком по полу и сгруппирован по уровню заболевания.

```
ods graphics / reset width=4in height=5in imagemap;
proc sgplot data=cancer_copy;
vbar level / response=age group=gender groupdisplay=cluster stat=mean;
yaxis grid;
run;
```

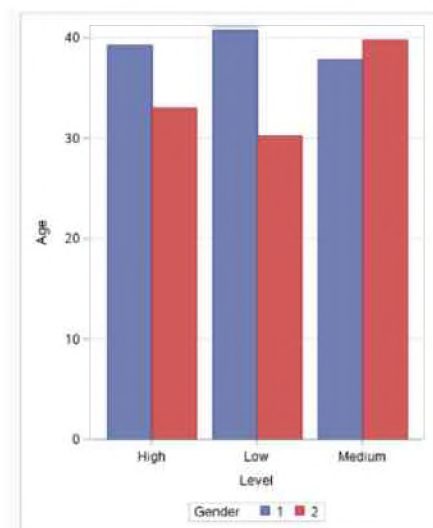

Рисунок 6. - Средний возраст больных раком по полу и сгруппирован по уровню заболевания

Выводы и перспективы на будущее

Перспективы применения больших данных в сфере здравоохранения впечатляют, и благодаря Dignity Health, Express Scripts, United Healthcare и другим компаниям, которые не боятся первыми внедрять смелые решения, есть шанс гораздо раньше, чем мы могли это представить, оценить все преимущества этих технологий на практике.

Несмотря на то, что степень проникновения Big Data в здравоохранение Казахстана ниже, чем в США и Европе, проблемы отношения к этим

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

технологиям схожие. Хотя отечественная медицина является одной из отраслей, в которых технологи управления «большими данными» дают наиболее яркий эффект, многие все еще относятся к ним пока со скепсисом, возможно, ввиду не всегда понятной бизнес-выгоды и нехватки специалистов.

Список использованной литературы:

1. С. Деменок. Просто Big Data. – СПб.: Страта, 2019.
2. А. Прохоров, Л. Коник. Цифровая трансформация. Анализ, тренды, мировой опыт. 2018 (электронная версия).
3. <http://kmtlc.kz/ru/news/big-data-v-mediticine/>
4. <https://medspecial.ru/news/1/28048/>
5. https://www.sas.com/ru_ru/insights/articles/big-data/big-data-in-healthcare.html
6. http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Теория_и_практика_Больших_данных_в_отраслях
7. [http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Большие_данные_\(Big_Data\)_в_медицине](http://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Большие_данные_(Big_Data)_в_медицине)
8. <https://www.osp.ru/medit/2019/02/13054738.html>

ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ЭКОНОМИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ И ЕЁ РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация: В статье рассмотрены современные угрозы безопасности страны и возможности их преодоления в системе экономической безопасности и сделан акцент на необходимости достижения продовольственной безопасности и продовольственной независимости. Сделан вывод о тесной взаимосвязи инвестиций и продовольственного рынка. Рассмотрена современная ситуация и меры правительства на основе Национального проекта по развитию агропромышленного комплекса на 2022-2026 годы.

Аңдатпа: Мақалада еліміздің қауіпсіздігіне қазіргі заманғы қауіп-қатерлер және оларды экономикалық қауіпсіздік жүйесінде еңсеру мүмкіндіктері қарастырылып, азық-түлік қауіпсіздігі мен азық-түлік тәуелсіздігіне қол жеткізу қажеттілігіне баса назар аударылды. Инвестициялар мен азық-түлік нарығының өзара тығыз байланысы туралы қорытынды жасалды. Агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі 2022-2026 жылдарға арналған ұлттық жоба негізінде Үкіметтің қазіргі жағдайы мен шаралары қаралды.

Abstract: The article examines the current threats to the country's security and the possibilities of overcoming them in the system of economic security and focuses on the need to achieve food security and food independence. The conclusion is made about the close relationship between investment and the food market. The current situation and government measures based on the National Project for the Development of the Agro-industrial complex for 2022-2026 are considered.

Ключевые слова: продовольствие, безопасность, пищевые продукты, сельское хозяйство, правительство, страны, здоровье, голод, недоедание.

Түйін сөздер: азық, қауіпсіздік, тамақ өнімдері, ауыл шаруашылығы, үкімет, елдер, денсаулық, аштық, тамақтанбау.

Keywords: food, security, foodstuffs, agriculture, government, countries, health, hunger, malnutrition.

Продовольственная безопасность — это минимизация риска. Для защиты здоровья населения, предотвращения мошенничества, предотвращения фальсификации пищевых продуктов и облегчения торговли безопасными продуктами питания необходима эффективная национальная система контроля за продуктами питания.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Это также имеет решающее значение для того, чтобы страны могли гарантировать безопасность и качество своих продуктов питания, поступающих в международную торговлю, и обеспечить соответствие импортируемых продуктов национальным требованиям.

Как правило, угрозы безопасности пищевых продуктов возникают из-за микробиологического или химического загрязнения пищевых продуктов, в частности продуктов животного происхождения, таких как мясо, молоко и яйца. Плохая гигиена на производстве или в сфере общественного питания часто является причиной сбоев в обеспечении безопасности пищевых продуктов. В качестве сопутствующих причин часто упоминаются такие факторы, как перекрестное загрязнение сырой и приготовленной пищи, плохое охлаждение и плохая личная гигиена. Однако микробиологические и другие угрозы безопасности пищевых продуктов меняются [1].

В прошлом акцент в системах продовольственного контроля делался на стимулирование торговли и коммерции.

В последнее время этот баланс сдвинулся, поставив здоровье и интересы потребителей на первое место, а торговлю — на второе. Тем не менее новые глобальные условия торговли продовольствием налагают на страны-импортеры и страны-экспортеры значительные обязательства по укреплению своих систем контроля за продовольствием, а также по осуществлению и обеспечению соблюдения стратегий контроля за продовольствием, основанных на риске. Создание и укрепление национальной системы контроля за продовольствием — это роль правительства [2].

Несмотря на различные меры, принятые для облегчения мировой проблемы голода, отсутствие продовольственной безопасности и недоедание остаются серьезными проблемами во многих странах. Хотя достижение продовольственной безопасности желательно независимо от политической системы и социально-экономических условий, она является чрезвычайно приоритетной в развивающихся регионах мира, где рост населения в сочетании с повышенной интенсивностью таких экологических явлений, как наводнения, засухи, экстремальная изменчивость температуры или осадков часто создают угрозу продовольственной безопасности.

Кроме того, из-за увеличения спроса на продовольствие и снижения урожайности сельскохозяйственных культур более высокие цены на продовольствие наряду с неравенством доходов могут негативно сказаться на доступе к продовольствию и его наличии для бедных домашних хозяйств. Здесь следует отметить, что основными причинами голода и недоедания считаются бедность, войны и конфликты, стихийные бедствия и изменение климата, а также рост населения [3]. По последним данным Продовольственной и сельскохозяйственной организации Объединенных Наций (ФАО), около 13% населения, проживающего в развивающихся странах, страдает от недоедания [4], в то время как аналитики указывают, что кормление населения мира является проблемой, которая, вероятно, станет еще более серьезной в будущем. Население

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

планеты превысило 7,6 миллиарда человек в 2018 году и, по прогнозам, достигнет 9,2 миллиарда к 2050 году, при прогнозируемом росте спроса на продовольствие на 59%-102% [5]. В связи с вышеизложенным представляется необходимым увеличить сельскохозяйственное производство примерно на 60-70%, чтобы обеспечить продовольствием мировое население в 2050 году. По данным исследователей [6] производство продовольствия должно удвоиться к 2050 году, чтобы удовлетворить растущий спрос.

Все чаще признается, что если мы действительно хотим управлять безопасностью пищевых продуктов, то вся пищевая цепочка должна контролироваться от фермы до развилки. Действительно, Глобальный форум по регулированию безопасности пищевых продуктов Продовольственной и сельскохозяйственной организации Объединенных Наций (ФАО)/Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) согласился с тем, что существует глобальное признание необходимости принятия мер по всей цепочке производства продовольствия-от фермы и рыболовного судна до потребителя. Эта тема оказала влияние на многие страны, которые принимают комплексный подход к безопасности пищевых продуктов, признавая необходимость решения вопросов гигиены пищевых продуктов и кормов, официального контроля, благополучия животных и здоровья животных и растений. Правительства должны продвигать этот комплексный подход.

Сельскохозяйственный сектор играет стратегическую роль в повышении доступности продовольствия и достижении продовольственной безопасности [7]. Однако, хотя существует общее согласие относительно увеличения глобального спроса на продовольствие, ожидаемого в ближайшие десятилетия, существует неопределенность в отношении способности мирового сельского хозяйства обслуживать этот спрос за счет расширения предложения продовольствия. Улучшение продовольственного обеспечения, обеспечиваемое повышением производительности сельского хозяйства и расширением спектра сельскохозяйственного землепользования, представляется возможным методом искоренения голода. Однако в случае развивающихся стран с низким уровнем дохода существующие технологии и знания не позволят им производить все необходимое продовольствие в 2020 году и в последующий период.

Страны, не имеющие продовольственной безопасности, не следуют стандартной модели; их политика в отношении сельского хозяйства и других секторов сдерживает развитие. Причины кроются в таких институтах, как правительство, и в установках. Экономика продовольственной безопасности проста. Это свидетельствует о необходимости расширения инвестиций в сельскохозяйственные исследования и системы распространения знаний как в развивающихся странах, так и в развивающихся странах для повышения производительности сельскохозяйственного производства на единицу земли и на одного сельскохозяйственного работника. Следует содействовать передаче технологий из развитых стран в развивающиеся для поддержки этих процессов,

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования
устранения технологических пробелов и преодоления барьеров в области знаний [8].

Национальные правительства призваны играть особую роль в обеспечении того, чтобы здоровье потребителей и их интересы имели первостепенное значение. На национальном уровне контроль за безопасностью пищевых продуктов традиционно является обязанностью ряда центральных правительственных организаций, таких как министерства или департаменты сельского хозяйства, здравоохранения, торговли или коммерции. На местном уровне такие обязанности делегируются местным органам власти, муниципалитетам или органам местного самоуправления. Механизмы сотрудничества и взаимодействия между различными национальными правительственными организациями часто были слабыми или отсутствовали. Эффективный контроль за безопасностью пищевых продуктов на национальном уровне может быть подорван наличием фрагментированного законодательства, множественности юрисдикций, несогласованности в правоприменении и слабых сторон в области надзора и мониторинга за продуктами питания. Необходимость продовольственной безопасности для обеспечения национальной безопасности на законодательном уровне закреплена в Законе РК от 6 января 2012 года "О национальной безопасности Республики Казахстан". Обеспечение продовольственной безопасности является одной из важнейших стратегических задач государства [9].

Опыт, накопленный за последние два десятилетия, показывает ценность комплексного подхода от фермы к вилке, охватывающего все секторы пищевой цепочки, включая производство кормов, первичное производство, пищевую переработку, хранение, транспортировку и розничную продажу.

В целях оказания помощи странам в разработке и укреплении национальных программ контроля за безопасностью пищевых продуктов ФАО и ВОЗ подготовили руководящие принципы [10].

Они дают рекомендации национальным органам власти по стратегиям укрепления систем контроля за продовольствием в целях защиты здоровья населения, предотвращения мошенничества и обмана, предотвращения фальсификации пищевых продуктов и облегчения торговли.

На данный момент в Казахстане разрабатывается Национальный проект по развитию агропромышленного комплекса на 2022-2026 годы. Агропромышленный комплекс является одним из важных секторов экономики, который через формирование продовольственной безопасности страны участвует в обеспечении национальной безопасности страны. В качестве целевых индикаторов указаны 4 пункта. Первый - повышение производительности труда в 2,5 раза, второй - насыщение внутреннего рынка социально значимыми продовольственными товарами на уровне 80%, третий - увеличение экспорта переработанной продукции АПК в 2 раза, четвертый - стабильное повышение доходов 1 млн сельских жителей. Продовольственная безопасность РК является одним из главных условий обеспечения национальной

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования безопасности страны и формирования сильного государства, его успешного долгосрочного развития и экономического роста.

Список использованной литературы:

1. Топ-10 причин мирового голода [Электронный ресурс], 27 мая 2019 года. URL: <https://www.concernusa.org/story/topcauses-world-hunger/>
2. Причины и последствия отсутствия продовольственной безопасности Эссе по экологическим наукам [Электронный ресурс], 5 декабря 2016 года. URL: <https://www.ukessays.com/essays/environmental-sciences/causes-and-effects-of-foodinsecurity-environmental-sciences-essay.php>
3. Лиза К. С., Амани Э.О., Хелен Х. Дж. География и причины отсутствия продовольственной безопасности в развивающихся странах. - 2000. 22. – С. 199–215.
4. Наш мир в Данных. [Электронный ресурс], URL: <https://ourworldindata.org/hunger-and-undernourishment#whatshare-of-people-are-undernourished>
5. Статистическая база данных Продовольственной и сельскохозяйственной организации Объединенных Наций. Годовое население. [Электронный ресурс], URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/OA>
6. Джонатан А. Фоули, Навин Раманкутти, Кейт А. Брауман, Эмили С. Кэссиди, Джеймс С. Гербер, Мэтт Джонстон, Натаниэль Д. Мюллер, Кристин О'Коннелл, Дипак К. Рэй, Пол К. Уэст, Кристиан Бальцер, и др. Решения для культивируемой планеты. – 2011. 478. - С. 337–342.
7. Любоша Смутка; Михал Штайнингер; Ондрей Миффек Мировое сельскохозяйственное производство и потребление. Интернет-статьи AAgriis по экономике и информатике – 2009. 1. – С. 3–12.
8. Кейджиро Оцука Отсутствие продовольственной безопасности, неравенство доходов и меняющиеся сравнительные преимущества в мировом сельском хозяйстве. – 2013. 44. – С. 7–18.
9. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 июля 2018 года № 423 Об утверждении Государственной программы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017 – 2021 годы
10. Европейское агентство по безопасности пищевых продуктов. Годовой отчет – 2005. – С. 28.

N.E. Izteleuov, R. Abdyzhalilova, A. Kabdoldin
International Information Technology University,
Almaty, Kazakhstan
Scientific supervisor: Kuatbayeva A.

ECG SIGNALS ANALYSIS ALGORITHMS

Abstract. The extraction of ECG symptoms plays an important part in the diagnosis of the majority of heart diseases. One cardiac cycle consists of PQRST waves in the ECG signal. The feature of this extraction scheme is in assessing the amplitude and intervals in the ECG signals for subsequent study. The PQRST section interval amplitudes and values determine the activity of the heart in humans. A lot of the available methods for the analysis of ECG signals are based on neural networks, genetic algorithms, vector support machines and other methods for the analysis of signals. Most of these technologies have benefits and drawbacks. This article addresses the common methods and conversions of ECG signals, as well as contrasts.

Андатпа. ЭКГ сигналдық белгілерін окшаулау жүрек ауруларының көпшілігінің диагностикасында маңызды рөл атқарады. Бір жүрек циклі PQRST толқындарынан тұрады. Бұл экстракция схемасының ерекшелігі - кейінгі зерттеулер үшін ЭКГ сигналдарының амплитудасы мен аралықтарын бағалау. PQRST секциясы аралықтарының амплитудасы мен мәндері адам жүрегінің белсенділігін анықтайды. ЭКГ сигналдарын талдаудың қол жетімді әдістерінің көпшілігі жүйке желілеріне, генетикалық алгоритмдерге, векторлық қолдау машиналарына және басқа әдістерге негізделген. Бұл технологиялардың көпшілігінің өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Бұл мақалада ЭКГ сигналдарының жалпы әдістері мен конверсиялары, сондай-ақ олардың қарама-қайшылықтары талқыланады.

Аннотация. Выделение симптомов ЭКГ сигнала играет важную роль в диагностике большинства сердечных заболеваний. Один сердечный цикл состоит из PQRST волн. Особенность данной схемы извлечения заключается в оценке амплитуды и интервалов сигналов ЭКГ для последующего исследования. Амплитуды и значения интервалов раздела PQRST определяют активность сердца у человека. Большинство из доступных методов анализа сигналов ЭКГ основаны на нейронных сетях, генетических алгоритмах, машинах поддержки векторов и других методах. У большинства этих технологий есть свои преимущества и недостатки. В этой статье рассматриваются общие методы и преобразования ЭКГ сигналов, а также их контрасты.

Keywords: cardiac cycle, feature extraction, electrocardiogram signal, Support Vector Machine, Artificial Neural Networks.

Түйінді сөздер: жүрек циклі, функцияның экстракциясы, электрокардиограмма сигналы, тірек вектор машинасы, жасанды нейрондық желілер.

Ключевые слова: сердечный цикл, выделение признаков, сигнал электрокардиограммы, машина опорных векторов, искусственные нейронные сети.

Introduction

ECG signal studies are commonly used to detect certain diseases of the heart. The ECG is a recording of the direction and amplitude of electrical waves caused by depolarization and repolarization of the atria. One cardiac ECG loop consists of a PQRST wave. Many scientifically valuable information is processed at intervals and amplitudes (wave peaks and duration). Improving the accuracy and speed of automated ECG feature extraction techniques is important, particularly for large-scale data exploration [1].

The ECG feature extraction method offers simple functionality such as amplitude and intervals for subsequent automated analysis. Recently, a significant range of techniques have been appeared to detect these features [2][3][4]. Previously proposed approaches for the analyzing of ECG signals were based on the time domain approach. But this is not enough to review all the characteristics of the ECG signals. Signals thus require periodic appearance. Different signals can mean different problems with the heart. The heart cells are polarized in a natural state [5]. The ECG is largely responsible for monitoring and diagnosing patients. The symptom derived from the ECG signal is very important for diagnosing heart disease. Creation of the accurate and quick methods for the automated ECG feature extraction is the priority. Hence it is essential that the extraction system executes precisely. This is the aim of the extraction function is to find as few properties as possible from ECG signal that would make it possible to achieve detection of defects and effective prognosis.

A lot of algorithms have been developed in previous years with the purpose of analyzing and classification of the signals from the ECG. The classification ways that have been suggested are: Digital Signal Processing, Artificial Neural Network, Hidden Markov Model, Genetic Algorithm and other methods that each of them have its own advantages and disadvantages. This work offers a general description of the methods and transformation used to take the features from the ECG signal.

Literature Review

Extraction of the ECG features has been observed before and a lot of specialized methods as transitions suggested for accurate and rapid extraction of the ECG features. This part of the article addresses the different methods and techniques of transformation suggested earlier in the literatures for extracting ECG features.

Zhao et al.[6] suggested a technique for the extraction of the features using the wavelet transform and support vector machines. On the paper proposed a new method to extraction of the feature with the effective recognition of the heart rhythm. The suggested system of classification consists of three elements namely data

preprocessing, feature of extraction and classification of ECG signals. Two different methods of extraction of functionality are used together to obtain the feature of ECG data vector. The transform of the wavelet was used to obtain the coefficients of the transformation as the features of each section of the ECG. At the same moment, autoregressive modeling (AR) is also used to get hold temporal properties of the ECG wavelet structure. And finally, the Gaussian kernel support vector machine (SVM) is used to classify the distinct heart rhythm of the ECG. The computer simulations gave output with the assessment of the suggested solution an average precision of 99.68%.

A new approach for the extraction of ECG features have been put forward by Castro et al.[7]. The draft paper introduces an algorithm based on the transformation of the wavelet for the feature extraction from the ECG signals and recognition of irregular heartbeats. Since wavelet transforms can be localized both in the frequency and time domains. They built a process for optimizing the mother wavelet from a set of orthogonal and bi-orthogonal wavelet filter banks the highest association with the ECG signal. This is the first step in their method is to denoise (remove noise) the signal of the ECG by a soft or hard threshold with restriction of 99.99 reconstructs the capacity and then each PQRS loop is reconstructed into the vector coefficients by the ideal wavelet function. The last size approximations degree, coefficients and information of all stages are used for the ECG analyzing. They split the coefficients of each cycle to the P-wave, the QRS complex, and T-wave. Summation of values from these segments provided single-cycle vector features.

Mahmoodabadi et. al in [1] defined the ECG extraction method used by Daubechies Wavelets transform. They have been developed and assessed and ECG features extraction method based on the multi-resolution wavelet transform. The electrocardiogram signals from Modified Lead II (MLII) was selected for processing. This is the wavelet filter with a further intimately similar scaling feature improved identification was achieved for the form of the ECG signal. This is the first step in their strategy was to denoise the ECG signal by eliminating the relevant wavelet coefficient at increased scales. Then QRS complexes are identified and each complex is used to map peaks of each wave, including P and T waves onsets and offsets which are present in a single cardiac period. Their experimental results have shown that their suggested ECG feature extraction reached a tolerance of 99.18% and a positive predictivity of 98%.

The mathematical morphology for the ECG feature extraction have been suggested by Tadejko and Rakowski in [8]. Main of the purpose of their research is to assess the classification output of an automated classifier of ECG for irregular heartbeat recognition with new definition of the extraction feature stage. The received feature set was based on ECG morphology and RR-intervals. Specification has embraced a well known self-organizing Kohonen Maps (SOM) for the study of signal characteristics and clustering. A classifier has been created with the SOM and the learning vector quantization (LVQ) algorithms that use information from the reports suggested ANSI/AAMI EC57 norm. Additionally, their analysis contrasts the two classification methods of annotated QRS complex: regarding the proposed ECG characteristics of

morphology and suggested new approach-based on the preprocessed characteristics of ECG morphology. The mathematical morphology sorting is used for ECG pre-processing signal.

Sufi et al. in [9] proposed a new system of obfuscation of the ECG for extracting functions and detecting wrongdoing. They're presenting a modern ECG obfuscation approach that uses cross-correlation related template matching method to differentiate all ECGs characteristics accompanied by corruption of the functionality applied with noise. It is incredibly difficult to restore the obfuscated features without understanding of the models used the matching function and the noise. Therefore, they found that three models and three noises for P-wave, QRS Complex and the T-wave consists key which is just 0.4-0.9% of the original size of the ECG format. The main distribution of the registered physiicians are effective and fast due to their limited scale. Then the tests have been carried out with unconceivably high number of safety noise combinations the strength of the approach described was very high.

Saxena et al. in [10] described the approach to effectiveness extraction function of the ECG signals. They're working with a paper competent composite process process that has been produced data compression, signal extraction functionality signals from the ECG. After extraction of signal from compressed files, it has been discovered that the structure not only copresses the network results, but also enhances the efficiency of the ECG signal obtained with regards to the reduction of high-frequency interference present at the original signal. For the introduction of the compression ratio of the artificial neural network (ANN) rises as the ECG period increases.

A method of extraction of a function using a discrete wavelet transform (DWT) was introduced by Emran. They used a DWT to remove the wavelet. Related information from the input data of the ECG to be used perform the role of grouping. Their planned job shall include feature extrqaction of the following units, pre-processing beat recognition, acquisition and description of features. In this function, the wavelet transform extraction module is intended to resolve the question of non-stationary ECG signals. It's been derived from a single generation feature called a mother wavelet by conversion and dilation operations. Using DWT acqustion of features will lead to an optimal resolution of the frequency. In all frequency ranges, as the size of the window varies, broad at lower frequencies, even at higher frequencies. The DWT characterization will provide stable characteristics to the structure of the waveforms of the ECG.

Tayel and Bouridy have worked together to develop a methodology for classification of the ECG image by extracting its attributes using transition of wavelets and neural networks. Features are acquired from the decomposition of the ECG frames intensity. The ECG features acquired then further established by means of artificial neural networks. The following features are: normal, median, maximum, minimum, range, standard deviation, variance and average absolute deviance. The ANN was taught by the key features of the 63 pictures of multiple diseases. The research results have shown that the consistency of the description of the classifier has been defined

it's 92%. The derived characteristics of the ECG signal are used wavelet decomposition was successfully used by the ANN making the classification accuracy of 92%.

Alan and Nikola suggested the principle of chaos that could be used. Effectively implemented to the extraction of the ECG function. They're still discussed various methods of chaos, including fractal dimension and attractors, dimension of correlation, spatial filling index, key tendency estimation and approximate entropy. They were making a new function extraction environment dubbed "ECG chaos" extractor to implement the above-mentioned methods of chaos. A new one semi-automatic software for the acquisition of ECG features implemented and summarized in this report. The gui is used to define the ECG files used in the extraction technique as well as process collection and save performance. The software extracts the functionality from the ECG files.

Chouhan and Mehta proposed an algorithm to spot QRS complexities. The identification of QRS complexes is the core of all automated algorithms for ECG analysis. The provided algorithm is used changed concept of slope, ECG signal, as the feature for the QRS identification. A succession of modifications the filtered and baseline drift corrected ECG signal is used mining a new updated slope-feature. In the provided algorithm moving average algorithm, filtering process [11] provides a steady, spike-free ECG signal that is sufficient for slope extraction feature. The first step is to export pending function of the ECG filtered and drift corrected signal, making and converting it in such a manner as to make it happen. The derived function signal is greatly improved in the QRS region and silenced in non-QRS region. The proposed amendment has a detection and positive predictivity of 98.56 and 99.18 percents.

Future Enhancement

The electrocardiogram is a non-invasive and the record variation of variation of the human bio-potential signal of the beats of heart. Identification of the ECG displaying the details is important to have a heart and cardiovascular disease to enhance the quality of life of the patient and adequate care. The properties of the ECG can derived in the domain or in the frequent domain [12]. The extracted function of the ECG signal plays a crucial role in the diagnosis of heart disease. This is the creation of reliable and quick automated methods. The extraction of ECG features is of major significance. Some of the features the acquisition methods used in previous studies including the Discrete Wavelet Transform, Karhunen-Loeve Transform, Hermitian Basis and other processes. Any process has it's own benefits and limitations. The work for the future is to focus mostly on the extraction of an ECG signal is using more statistical information. In comparison, the potential improvement eye on using a particular transformation strategy that provides higher precision in the extraction of a function. The parameters that have to be considered when designing an algorithm for ECG signal feature acquisition is the simplicity and the precision of the algorithm used to provide the best results in the extraction of functions.

Conclusion

Thorough analysis of the ECG was used to detect certain disorders of the heart. A number of methodologies and transformations have also been proposed in literatures for the extraction of the ECG feature. The suggested article gives a description of the different ECG extraction feature methodologies and algorithms that were suggested earlier in literature. The extraction technique or algorithm built for ECG must be used extremely accurate and can ensure rapid acquisition of features from ECG signals. Future study focuses primarily on designing an algorithm for a fast and accurate feature acquisition.

Literature

1. S. Z. Mahmoodabadi, A. Ahmadian, and M. D. Abolhasani, "ECG Feature Extraction using Daubechies Wavelets," Proceedings of the fifth IASTED International conference on Visualization, Imaging and Image Processing, pp. 343-348, 2005.
2. Juan Pablo Martínez, Rute Almeida, Salvador Olmos, Ana Paula Rocha, and Pablo Laguna, "A Wavelet-Based ECG Delineator: Evaluation on Standard Databases," IEEE Transactions on Biomedical Engineering Vol. 51, No. 4, pp. 570-581, 2004.
3. Krishna Prasad and J. S. Sahambi, "Classification of ECG Arrhythmias using Multi Resolution Analysis and Neural Networks," IEEE Transactions on Biomedical Engineering, vol. 1, pp. 227-231, 2003.
4. Cuiwei Li, Chongxun Zheng, and Changfeng Tai, "Detection of ECG Characteristic Points using Wavelet Transforms," IEEE Transactions on Biomedical Engineering, Vol. 42, No. 1, pp. 21-28, 1995.
5. C. Saritha, V. Sukanya, and Y. Narasimha Murthy, "ECG Signal Analysis Using Wavelet Transforms," Bulgarian Journal of Physics, vol. 35, pp. 68-77, 2008.
6. Qibin Zhao, and Liqing Zhan, "ECG Feature Extraction and Classification Using Wavelet Transform and Support Vector Machines," International Conference on Neural Networks and Brain, ICNN&B '05, vol. 2, pp. 1089-1092, 2005.
7. B. Castro, D. Kogan, and A. B. Geva, "ECG feature extraction using optimal mother wavelet," The 21st IEEE Convention of the Electrical and Electronic Engineers in Israel, pp. 346-350, 2000.
8. P. Tadejko, and W. Rakowski, "Mathematical Morphology Based ECG Feature Extraction for the Purpose of Heartbeat Classification," 6th International Conference on Computer Information Systems and Industrial Management Applications, CISIM '07, pp. 322-327, 2007.
9. F. Sufi, S. Mahmoud, I. Khalil, "A new ECG obfuscation method: A joint feature extraction & corruption approach," International Conference on Information Technology and Applications in Biomedicine, 2008. ITAB 2008, pp. 334-337, May 2008.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

10. S. C. Saxena, A. Sharma, and S. C. Chaudhary, "Data compression and feature extraction of ECG signals," *International Journal of Systems Science*, vol. 28, no. 5, pp. 483-498, 1997.
11. V. S. Chouhan, and S. S. Mehta, "Total Removal of Baseline Drift from ECG Signal", *Proceedings of International conference on Computing: Theory and Applications, ICTTA-07*, pp. 512-515, ISI, March, 2007.
12. S. Z. Fatemian, and D. Hatzinakos, "A new ECG feature extractor for biometric recognition," *16th International Conference on Digital Signal Processing*, pp. 1-6, 2009.

ECG SIGNALS ANALYSIS WITH SAS

Abstract. The ECG analysis is the critical part of the exploration in the cardiac sector. Different factors extracted from the ECG waveform, like PQRST intervals and heart rate variability is used as a safety and effectiveness target for several clinical studies. Identification of R-peak and QRS complex in the ECG is an essential issue in the production of these endpoints. A variety of time and frequency based algorithms are available for the identification of different features of the ECG waveform. The functionality of the ECG are regularly listed in laboratories using technologies like MATLAB. This article is investigating the implementing ECG R-peak identification using SAS. Data from the ECG used for review and reporting in clinical investigations that are typically pre-processed. The implementation of an ECG inner detection algorithm using SAS offers versability to conduct an exploratory study of ECG-derived parameters. It also makes the programmers and researchers to analyze the same data from exploratory viewpoint.

Андатпа. ЭКГ анализі - кардиология саласындағы зерттеулердің маңызды бөлігі. ЭКГ сигналынан алынған әр түрлі факторлар, мысалы, PQRST интервалдары және пульстің өзгергіштігі, кейбір клиникалық зерттеулерде қауіпсіздік пен тиімділіктің мақсаты ретінде қолданылады. ЭКГ-да R-шыңы мен QRS кешенін анықтау осы соңғы нүктелерді алудағы үлкен қиындық болып табылады. ЭКГ-ның толқын формаларының әртүрлі сипаттамаларын анықтау үшін уақыт пен жиілікке негізделген әр түрлі алгоритмдер бар. ЭКГ функциясы үнемі зертханаларда MATLAB сияқты технологияларды қолдана отырып қолданылады. Бұл мақалада SAS көмегімен ЭКГ R-шыңы идентификациясының жүзеге асырылуы қарастырылған. ЭКГ мәліметтері клиникалық зерттеулерде қарау және есеп беру үшін қолданылады, әдетте бұл алдын-ала өңделеді. SAS көмегімен ЭКГ анықтаудың ішкі алгоритмін енгізу ЭКГ-да алынған параметрлерге алдын-ала зерттеу жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл сонымен қатар бағдарламашылар мен зерттеушілерге сол деректерді зерттеу тұрғысынан талдауға мүмкіндік береді.

Аннотация. Анализ ЭКГ является важной частью исследования в кардиологическом секторе. Различные факторы, извлеченные из кривой ЭКГ, такие как интервалы PQRST и вариабельность сердечного ритма, используются в качестве целевых показателей безопасности и эффективности для некоторых клинических исследований. Идентификация R-пика и комплекса QRS на ЭКГ является главной проблемой для получения этих конечных точек. Доступны различные алгоритмы, основанные на времени и частоте, для идентификации различных характеристик форм волн ЭКГ. Функциональные возможности ЭКГ

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования регулярно используются в лабораториях, использующих такие технологии, как MATLAB. В этой статье исследуется реализация идентификации R-пика ЭКГ с помощью SAS. Данные ЭКГ используются для просмотра и составления отчетов в клинических исследованиях, которые обычно предварительно обрабатываются. Реализация внутреннего алгоритма обнаружения ЭКГ с использованием SAS дает возможность проводить предварительное исследование параметров, полученных на ЭКГ. Это также позволяет программистов и исследователей анализировать одни и те же данные с исследовательской точки зрения.

Keywords: electrocardiogram signal, Statistical Analysis System (SAS), Interpretable Machine Learning (IML) procedure, R-peak, QRS complex.

Түйінді сөздер: электрокардиограмма сигналы, Statistical Analysis System (SAS), Interpretable Machine Learning (IML) процедурасы, R-пик, QRS кешені.

Ключевые слова: сигнал электрокардиограммы, Statistical Analysis System (SAS), процедура Interpretable Machine Learning (IML), R-пик, комплекс QRS.

Introduction

Electrocardiogram is the most regularly recorded cardiac stimulus. This is a central component in diagnostic assessments concerning heart protection. The ECG signal provides information on the electrical performance of the heart. An ECG parameters is used as main and secondary endpoints in drug and system monitoring. The ECG signal has a property that appears for every heartbeat. A lot of morphological indicators of the ECG, QRS complex and the R-peak with involvement of the R to R interval are the driving force. Peaks of the R in a given time period interpreted as the heart beats per minute. Previous studies [1] have shown that there is an immediate shift in the R-R interval that is clinical important.

Automated R-peak identification in the ECG has demonstrated effectiveness due to its use in ECG Holter recorders needed to deliver successful results under weak signal conditions. Time and frequency-domain approaches have been suggested in [2][3] for the identification of R-peaks in the ECG. Previously SAS is not commonly used to ECG signal analyzing. This article includes an algorithm suggested by Pan & Tompkin implemented in SAS [4]. SAS offers an Interactive Matrix Language (IML) method that helps users to use matrix-based relevant data, operators and describe functions that deal for matrices. This makes to use matrix-oriented language in the IML procedure.

Data Overview

The MIT-BIH arrhythmia database used in this practice. This database includes ECG signals derived from Lead II and Lead V5 from subjects examined by BIH Arrhythmia Laboratory. Signals were obtained at 180 samples per second for an 11-bit resolutional channel over 10mV range. Per pulse was separately annotated by several cardiologists. Differences in opinions among the cardiologists were determined to acquire a computer-readable reference description for each beat. These descriptions are

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования»
used as a guideline for evaluation of the implementation of the R peak detection algorithm.

Signals and descriptions can be downloaded in binary and ASCII format. ASCII files and lead II ECG signals were used for algorithm implementation. Five lead II ECG clips of half minut period is used for the implementation and assessment of the program. One clip of the extracted ECG signal is shown in the Figure 1.

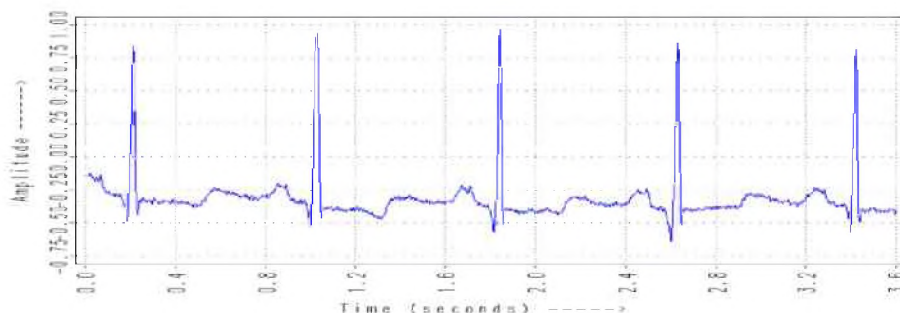

Figure 1 - Extracted ECG signal.

R-peak Detection Algorithm

R-peak detection algorithm was created by Pan and Tompkins [5]. This part addresses the relevant information about the algorithm. Figure 2 demonstrates the essential aspects of the algorithm.

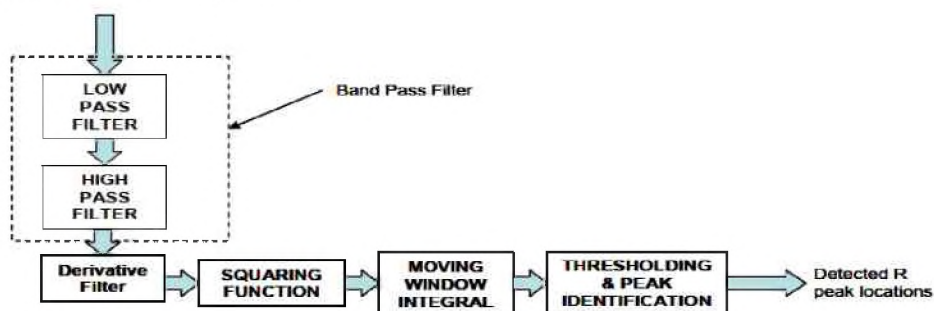

Figure 2 - R-peak detection algorithm's schema.

The first step of the signal analysis is the standardization in the program description. The standard ECG signal is delivered with a low-pass filter to minimize noise. Filtering is achieved using the Equation 1: $y(n) = 2y(n - 1) - y(n - 2) + x(n) - 2x(n - 6) + x(n - 12)$, where $y(n)$ - output, $x(n)$ - input, $y(n-p)$ - output variable with a lag of p , where p is any integer.

The next step is a high-pass filter to minimize baseline wandering in the ECG. Baseline wandering is a low frequency variation induced by other causes. The high-pass filter is applied with the Equation 2: $y(n) = x(n - 16) - 1/32 [y(n - 1) + x(n) - x(n - 32)]$, where $y(n)$ - high-pass filter output, $x(n)$ - high-pass filter input, $y(n-p)$ - output variable with a lag of p , where p is any integer.

The next step is the derivative filter, which help to define a change of direction in the slope of the signal. This is implemented in Equation 3: $y(n) = 1/8 [2x(n) + x(n - 1) - x(n - 3) - 2x(n - 4)]$, where $y(n)$ - differentiator stage output, $x(n)$ - differentiator stage input, $x(n-p)$ - input variable with lag of p , where p is any integer.

The next step is a square function, which enhance the output of the previous step in a nonlinear manner that stresses the R-peaks in the signal.

The last step is a moving window summation of the previous N samples of the output of the previous step. N is the decided based on the sampling rate of the analyzing signal. This moving window integral is shown in Equation 4: $y(n) = 1/N [x(n - (N - 1)) + x(n - (N - 2T) + \dots + x(n)]$, where $y(n)$ – moving integral stage output, $x(n)$ - moving integral stage input, $x(n-p)$ – input signal with lag of p, where p is any integer, N – window length [6].

The output of all steps is passed through the threshold stage that is implements the peaks of the ECG signals by setting the threshold. All these steps were implemented using IML processes. The graphs are created using GPLOT procedure.

SAS Programming

Step 1. Normalization.

Normalization was done by substracting each data point by its mean and dividing it by the range is shown at Figure 3. The range of signal -1 to +1 are the limits of the normalization. It eliminates inter-patient variability.

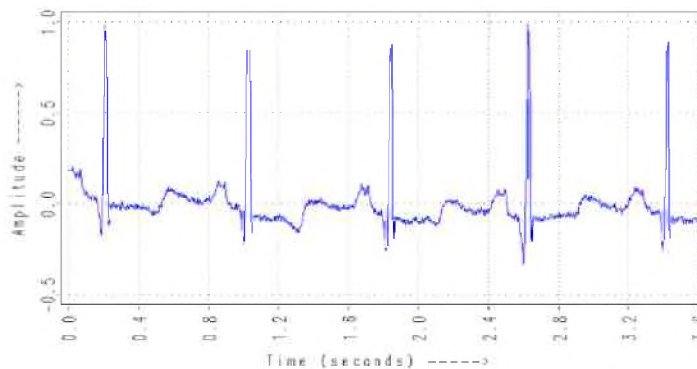

Figure 3 - Normalized ECG data.

Step 2. Difference Equation.

Normalized ECG data is distributed through a band-pass filter, derivative filter. Equations for these filters shown at previous section. The implementations of the low-pass filter is shown in Figure 4.

```
PROC IML;
USE ecg;
READ all var {ecg_d} into ecg;
filt=j(nrow(ecg),1,0);
filt[1,1]=ecg[1,1];
filt[2,1]=2*filt[1,1]+ecg[2,1];
DO i=3 to nrow(ecg);
  IF i<7 then
    filt[i,1]=2*filt[i-1,1]-filt[i-2,1]+ecg[i,1];
  IF i>=7 & i<13 then
    filt[i,1]=2*filt[i-1,1]-filt[i-2,1]+ecg[i,1]-2*ecg[i-6,1];
  IF i>=13 then
    filt[i,1]=2*filt[i-1,1]-filt[i-2,1]+ecg[i,1]-2*ecg[i-6,1]+ecg[i-12,1];
END;
varnames = {"lowpass"};
CREATE filtered FROM filt [colname=varnames];
APPEND from filt;
CLOSE filtered;
QUIT;
```

Figure 4 - Difference equation.

Figure 5 shows band-pass filtered ECG signal after being exposed to derivative filtering and squaring function.

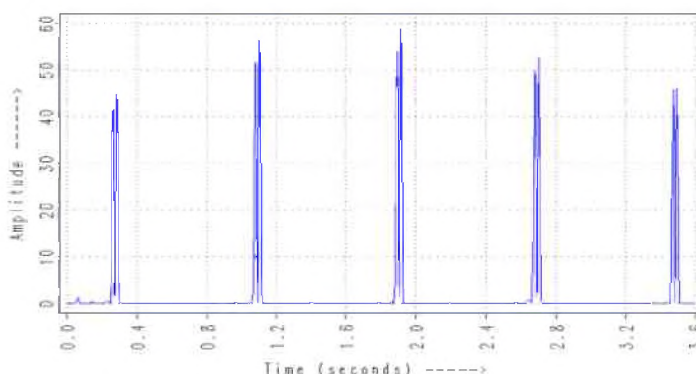

Figure 5 - Band-pass filtered ECG signal.

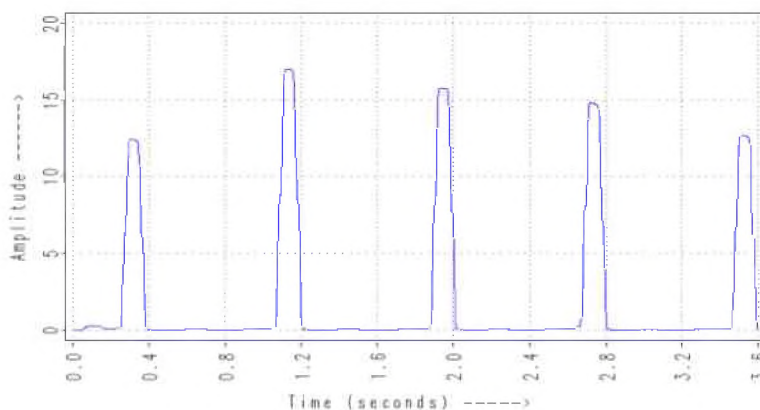
Step 3. Moving Window Integral

Moving window integral is designed using nested DO, which is shown in Figure

```
PROC IML;
  USE ecgdata.ecg_squared;
  READ all var {squared} into ecg;
  filt=j(nrow(ecg),1,0);
  DO i=1 to 32;
    sum=0;
    DO j=i to 1 by -1;
      sum=sum+ecg[j];
    END;
    filt[i]=sum/32;
  END;
  DO i=33 to nrow(ecg);
    sum=0;
    DO j=i to i-32 by -1;
      sum=sum+ecg[j];
    END;
    filt[i]=sum/32;
  END;
  varnames = {"integral"};
  CREATE integral FROM filt [colname=varnames];
  APPEND from filt;
  CLOSE integral;
QUIT;
```

Figure 6 - Moving Window Integral.

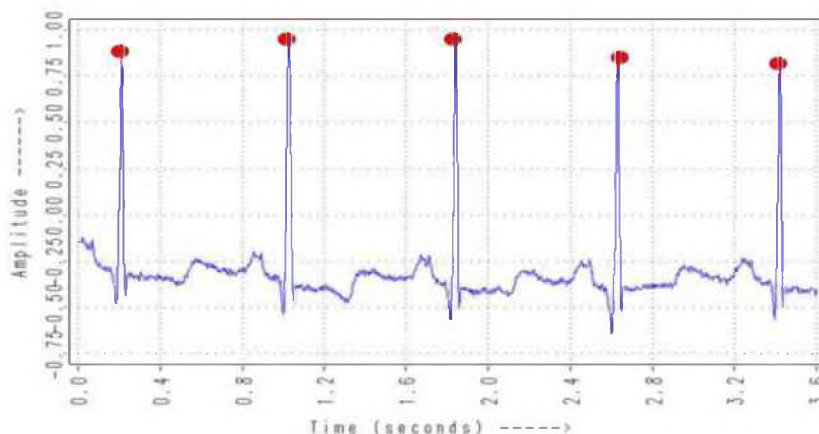
The output of moving window integral is shown at Figure 7. Signal doesn't contain a noise and has rectangular seem waves.

Figure 7 - Output from Moving Window Integral.

Step 4. Peak Detection and Thresholding

The moving window integral waveform's peak is defined by the transition in slope. The waveform is searched for declining slope and exact moment, when the slope turns and remains negative for nine sequential data points that will be deemed as the peak. Slope defining formula: $Slope = x(n) - x(n-1)$. The time instant equivalent to half of the amplitude of the peak refers to QRS complex. The locations of R-peaks is shown at Figure 8.

Figure 8 - R-peaks on ECG waveform.

Conclusion

The purpose of this article is to show that an examination of ECG signals using SAS. It was successfully done. SAS has developed an R-peak detection algorithm by applying difference equations in matrix-based data. All these were edited and executed in SAS using IML procedures. R-peaks have been successfully observed by the algorithm.

This approach can be applied to the development of automated applications for ECG data analyzing. Analysis and identification of signals using SAS with IML procedures may be very useful in situations where statistical analysis needs to be conducted on multiple parameters that was extracted from signal.

Literature

1. Task force of the European Society of Cardiology and the North American Society of Pacing and Electrophysiology. "Heart Rate Variability: Standards of measurement, physiological interpretation, and clinical use", *European Heart Journal*; 17; 1996; p. 354-381.
2. Benitez D et. al., "The use of the Hilbert Transform in ECG signal analysis", *Computers in Biology and Medicine*; 31; 2001; p. 399-406.
3. Friesen GM, Jannett CT, et. al., "A Comparison of the Noise Sensitivity of Nine QRS detection Algorithms"; *IEEE Trans. of Biomedical Engg.*, Vol. 37; No. 1, Jan 1990; p. 85-98.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

4. Hamilton PS, Tompkins WJ: Quantitative investigation of QRS detection rules using the MITiBIH arrhythmia database. IEEE Trans Biomed Eng BME- 33: 1157, 1986
5. Pan J, Tompkins WJ: A real-time QRS detection algorithm. IEEE Trans Biomed Eng BME-32:230.1985
6. Suhas R. Sanjee, Sridhar Vijendra et. al. “ECG Feature Detection Using SAS”, PharmaSUG2010 – Paper AD09.

ВИДЫ ТРАНСПОРТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И ИХ РОЛЬ В ЭКОНОМИКЕ ГОСУДАРСТВА

Аннотация. В данной статье представлено понятие «транспорт». Рассмотрена роль транспортной отрасли в обеспечении комплекса народного хозяйства государства. Подготовлено описание видов транспорта Республики Казахстан и их участия в экономическом росте страны.

Аңдатпа. Бұл мақалада «көлік» ұғымы берілген. Мемлекеттің халық шаруашылығы кешенін қамтамасыз етудегі көлік саласының рөлі қарастырылды. Қазақстан Республикасының көлік түрлерінің сипаттамасы және олардың елдің экономикалық өсуіне қатысуы дайындалды.

Abstract. This article presents the concept of «transport». The role of the transport industry in providing the complex of the national economy of the state is considered. A description of the modes of transport of the Republic of Kazakhstan and their participation in the economic growth of the country has been prepared.

Ключевые слова: транспорт, виды транспорта, транспортная политика, транспортная отрасль, транспортный комплекс, сфера транспорта, роль транспорта.

Түйін сөздер: Көлік, көлік түрлері, көлік саясаты, көлік саласы, көлік кешені, көлік саласы, көліктің рөлі.

Key words: transport, modes of transport, transport policy, transport industry, transport complex, transport sector, the role of transport.

Введение. В Республике Казахстан, как стране с большой территорией, достаточно небольшим количеством населения и находящейся на удалении от границ мирового океана, имеется актуальный вопрос – развитие транспортной среды. Народнохозяйственный комплекс Казахстана является одним из наиболее грузоемких в мире. Поэтому главными направлениями в развитии транспортной сферы являются обеспечение экономики страны непрерывными, надежными, кратчайшими и дешевыми способами сообщения для выхода в сопредельные государства и межгосударственные экономические хабы.

Основная часть. Используемый термин «транспорт», ведет происхождение от латинского слова «transporto», что означает «перевозку, перемещаю, переносу». В данном показателе отражаются живые субъекты, предметы, товары и вещества, в виде грузов и пассажиров.

В последнее время, не считая первоначального смысла, данный термин

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования стал использоваться и в иных значениях. Так, в определенном контексте, этот термин применяют в следующих случаях:

- экономическая отрасль, отвечающая за перевозку грузов и перемещение пассажиров;
- непосредственный процесс перевозки грузов либо пассажиров в пространстве, чаще всего обозначающийся термином «транспортировка»;
- система технических средств, которая обеспечивает процесс перемещения материальных товаров и населения;
- набор транспортных средств, передвигающийся по дороге, улице или воде;
- отдельная часть груза, которая направляется в указанный пункт назначения по определенному адресу.

Чаще всего данный показатель используется в первом и втором случаях.

Базовый термин «транспорт» стал основой для многих производных понятий, которые требуют дополнительного пояснения.

В наше время без помощи транспорта нельзя решить практически многие проблемы и потребности человечества.

По итогам общественного разделения труда данный вид жизнедеятельности отделился и это привело к выводу продуктов транспортной отрасли в самостоятельную продукцию, которая имеет довольно высокую потребительскую цену. Транспорт должен осуществлять взаимосвязь производства и потребления [1].

В свою очередь транспортная отрасль является видом экономической деятельности, направленная на увеличение показателя удовлетворения потребности общества с помощью смены географического положения продукции и населения. Отличительной особенностью транспорта, как экономической отрасли состоит в том, что в данной сфере не создаются материальные продукты, транспорт лишь принимает участие в их разработке и потом доставляет готовые изделия к людям.

Региональная специализация и общее развитие регионов нереально без участия транспорта. При этом принятие решения о запуске и открытии новых производств, чаще всего сопровождается повышением необходимости в перевозках и перемещениях, определяется прямой зависимостью от уровня развития транспортных инфраструктурных объектов региона и ее возможностей по обеспечению данной потребности. Как следует, фактор транспорта оказывает важнейшее влияние на рациональное расположение производительных сил.

Транспорт задает требования и условия для формирования и эксплуатации регионального и общереспубликанского рынка. В связи с чем, на этапе перехода к инновационной экономике значение рационализации системы транспорта значительно усиливается в одном случае, от транспортного фактора зависит результативность деятельности организаций, что в рыночных отношениях напрямую соединено с их работоспособностью, в другом случае, рынок предполагает обмен продуктами и услугами. В итоге, без транспортных услуг не

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

вероятен и сам рынок. В результате чего отрасль транспорта является важной составной частью рыночных инфраструктурных объектов и экономики страны, в общем.

Являясь составной частью рыночной инфраструктуры, транспорт выступает в качестве комплекса решений, которые обеспечивают на постоянной основе товарообмен между субъектами и объектами рынка. Функционал транспорта складывается в объединении производственных ресурсов в процессе воспроизводства и обеспечении их вовлечения на рынок.

Не вызывает сомнений влияние транспорта в обеспечении экономического роста. Повышение уровня производства товаров и услуг подразумевает увеличение сырья, размеров рынка и объема транспортных услуг. Из-за чего транспортная отрасль выступает чутким измерительным прибором государственного и мирового хозяйства.

Доля транспортной отрасли в ВВП большей части развитых государств находится в границах от 4-9%, а в занятости жителей – 3-8%.

Необходимо выделить важную роль государственного участия в развитии транспортной отрасли. Транспорт представляет собой материало- и энергоемкую часть экономического хозяйства с длительным циклом инвестиционного финансирования, достаточно высоким уровнем физического и морального износа. Кроме того на транспорт приходится порядка 20% основных глобальных фондов.

Огромное значение транспорт представляет и в решении социально-экономических вопросов. Наличие на территории хорошо функционирующей транспортной системы, обеспечивает интеграционный эффект, являясь одной из причин привлечения жителей и производства. При этом транспорт не выпускает материальной продукции, а лишь принимает участие в ее транспортировке в пункты доставки, транспортные расходы считаются в стоимости продукта. В отдельных областях промышленности транспортные расходы очень существенны, как, к примеру, в лесной промышленности, нефтяной индустрии, где они могут превосходить пятьдесят процентов. Транспортный фактор для Казахстана представляет особенное значение, в связи с его большой территорией и неравномерным размещением ресурсов, жителей и основных производственных фондов. В итоге, можно сделать вывод, что транспортная отрасль – это принципиальная часть экономики любой страны.

Под транспортной системой, понимается комплекс разных видов транспорта, которые находятся в зависимости и содействии в процессе исполнения транспортировки. Чаще всего категория «транспортная система» используется применительно ко всей стране, региону либо крупному городу [2].

«Единая транспортная система» – термин, который подчеркивает общественно- и социально-экономическое единство всех видов и типов транспорта.

Транспортная сеть – совокупность всех путей и направлений сообщения, которые связывают населенные пункты страны либо региона. Понятие «единая

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

транспортная сеть» определяет социально-экономическую общность и взаимодействие разных путей сообщения. В организационно-экономическом плане транспортная сеть является важной составляющей, которые характеризуют уровень возможной транспортной обеспеченности определенной территории либо государства в целом и силу самого транспорта.

Составными частями транспортной системы являются также: городской транспорт, который представляет из себя систему различных видов транспорта (метрополитен, трамвай, троллейбус, автобус и иные), которые функционируют обособленно в разных населенных пунктах, а также промышленный транспорт, то есть все типы транспорта, которые находятся на обслуживании внутренних нужд непосредственно промышленных, строительных, торговых и иных предприятий и организаций. Термины промышленный и городской транспорт – условные и собирательные, так как поскольку промышленного и городского транспорта на деле не существует, как единого связанного хозяйства в масштабе государства в технологическом и организационном смысле. В отдельно взятой большой организации и во всех городах внутрипроизводственный и городской транспорт функционируют вне зависимости от аналогичных видов транспорта, которые находятся в остальных организациях и в иных населенных пунктах.

Транспортную систему определяют разные виды транспорта. Тут необходимо подчеркнуть, что распределение транспорта на виды особым образом различается от деления индустрии и сельскохозяйственного производства на сферы. Различные виды транспорта производят, в принципе, аналогичную продукцию – осуществляют перевозку товаров и населения. Отталкиваясь от качественных признаков продуктов производства можно выделить лишь две сферы транспортного производства – пассажирский и грузовой транспорт. Но все виды транспорта (кроме трубопроводного) готовы исполнять как грузовые, так и пассажирские перемещения.

Виды транспорта различаются между собой не качественными характеристиками их продукции, родом применяемого сырья либо стадией производства, а эксплуатацией естественных или искусственных путей сообщения. Эти различия имеют в большей степени географический характер. Поэтому виды транспорта специфически делятся по геосферам (наземный, водный и воздушный).

Выделяется в общем шесть современных видов транспорта: железнодорожный, автодорожный, морской, внутренний водный (речной, озерной), воздушный и трубопроводный.

В соответствии с рисунком 1 рассмотрим виды транспорта.

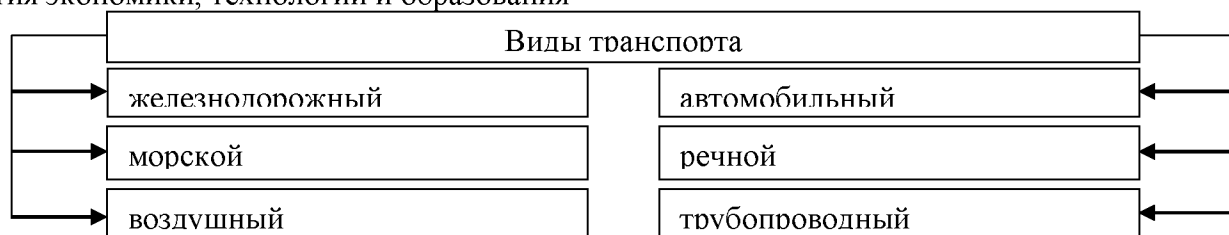

Рисунок 1. Виды транспорта

Транспорт общего пользования – транспорт, который в соответствии с действующим законодательством должен производить перемещения товаров и населения, кем бы они ни предъявлялись: государственным учреждением или предприятием, публичной организацией или физическим лицом.

К транспорту общего пользования относятся: автомобильный, железнодорожный, речной, морской, воздушный, а также все виды городского общественного транспорта.

Транспорт общего пользования является базовой основой единой транспортной системы страны. В том числе он непосредственно принимает на себя обязательства «транспортной промышленности», обеспечивающей определяющие требования государства в перемещениях и транспортировке, нужных на сегодняшний момент для объединения и сотрудничества всех отраслей народного хозяйства, а также основные перевозки в торговой и сфере обслуживания жителей.

Транспорт необщего пользования или ведомственный транспорт, выполняющий услуги перемещения лишь для собственного учреждения и неотягощенный обеспечением нужд основного населения. Ведомственный транспорт производственных компаний в основном именуют промышленным транспортом, а «малые» пути, к примеру, к промышленным установкам или складам – подъездными путями. Железные дороги, морской, речной, автомобильный, воздушный, трубопроводный транспорт используются в виде средств транспорта необщего пользования, а также конвейерный, канатный и набор остальных, которые находятся под юрисдикцией нетранспортных министерств в необходимом соответствии.

Трубопроводный транспорт, созданный для перемещения нефтепродуктов, нефти и газа находится на особом положении. Указанные виды транспорта по факту являются транспортом необщего использования, но практически функционируют для нужд специальных ведомств в интересах всего экономического хозяйства страны.

Магистральный транспорт – данный вид не имеет конкретного объяснения и в основном означает транспорт общего пользования. В указанном смысле немагистральным транспортом является городской и промышленный.

Не универсальный транспорт – специальный либо специализированный транспорт, адаптированный и созданный с целью реализации одного какого-либо типа транспортировки или для перевозки только лишь единственного вида

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования грузов (сыпучих, жидких).

Непрерывный транспорт – транспорт, где перемещаемые товары перевозятся в качестве непрерывного потока при помощи разного рода эскалаторов, шнеков, гибких лент, скребков и т.п., плюс – трубопроводов.

В специальной теории и на практике нередко используются термины – транспортный и перевозочный процесс. Транспортный процесс – понятие, которое обозначает функционирование транспорта, направленное на организацию процесса перемещения товаров и населения. В аналогичном смысле дополнительно употребляется понятие «перевозочный процесс», отражающее систему операций, которые выполняются при перемещении товаров и населения из одного пункта назначения в другой [3].

Все виды транспорта исполняют свой функционал при помощи не простого технологического оснащения и системы техсредств, которые напрямую или условно участвуют в транспортном процессе. Средства транспорта принципиально разделяются на две важные группы: постоянные ресурсы, которые включают фактически пути и стационарные сооружения с прилегающим оборудованием; подвижной состав, с относящимися к нему всеми активными и пассивными единицами транспорта, конкретно осуществляющие транспортировку продукции и людей (баржи, вагоны и др.).

Всевозможные виды транспорта используют разные природные либо искусственно сооруженные пути и способы перемещения. К ним можно отнести: автомобильные и железные дороги, морские и внутренние судоходные пути, трубопроводы, в том числе улучшенные речные пути.

Вместе с тем, что транспорт разделяется на виды, важное значение отведено также подразделению транспортных организаций и их деятельности по характеру обслуживаемых сетей, т.е. по видам сообщения. Например, используют межгосударственные и внутренние сети, делящиеся, со своей стороны, на междугородные, межрайонные, внутрирайонные и местные междугородные и внутригородские сообщения.

Если рассматривать виды транспорта, то ни один из них не накладывает ограничения на эксплуатацию междугородных или внутригородских, международных или внутренних сообщений. В этом случае можно только подразумевать приоритетное использование того либо другого вида транспорта для какого-либо вида сообщения. Так, например, морской транспорт используется в большой мере при международном перемещении, хотя есть достаточное применение и во внутренних перевозках – в каботаже. Для остальных видов транспорта главными представляются внутренние сообщения, при всем этом транспорт обширно применяется для внутригородской и пригородной транспортировки.

Определенным видам транспорта, входящим в структуру транспортной системы, доступны свои оптимальные области использования, которые зависят изначально от степени эксплуатационных затрат, нужных финансовых вложений, удельного расхода горючего и энергии, дальности транспортировки,

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

мощностей грузо- и пассажиропотоков, типа грузов. К примеру, железнодорожный транспорт обеспечивает транспортировку массовых грузов, морской – межконтинентальные перемещения на значительные расстояния, а также большим и малым каботажем.

За текущий период доля железнодорожного транспорта Республики Казахстан в общем грузообороте уменьшилась, однако при этом он уверенно находится на передовых ролях в транспортном комплексе государства, что обосновано, прежде всего, его технико-тактическими показателями, имеющими преимущество перед иными типами наземного транспорта и соответствием основных магистралей главным транспортно-экономическим сообщениям: водные пути не всегда совпадают с ними.

Также не маловажно, что зимние погодные условия останавливают движение практически на всех морских и речных путях на значительный срок. Уменьшение доли речного транспорта в грузообороте страны объясняется изначально наличием остальных, более действенных видов транспорта – автомобильного и трубопроводного. Расширение международных взаимоотношений привело к повышению нормы морского транспорта в товаро и пассажирообороте.

В последнее время увеличивается участие трубопроводного транспорта, при этом он является узкоспециализированным, который осуществляет перекачку сырой нефти, продуктов ее переработки и природного газа [4, с.15].

Рассматривая пассажирооборот, необходимо признать, что железнодорожный транспорт значительно уступает по данному компоненту автомобильному транспорту. В особенности большую часть занимает автотранспорт во внутригородских перевозках. Увеличение его влияния обосновано, в связи с тем, что значительная часть пассажирских перевозок приходится на направления между населенными пунктами, которые не имеют прямой железнодорожного сообщения. Кроме того по маршрутам, аналогичным железнодорожным направлениям автомобилями перевозится большая часть населения. Доля воздушного транспорта в общих пассажирских перевозках составляет ниже одного процента, но только значительная их дальность определила его на третье место в числе всех видов транспорта по объему перевозки пассажиров.

Вывод. Развитие транспортного комплекса Республики Казахстан является одной из приоритетных задач экономики страны. С действенным механизмом развития транспорта связано полноценное существование государства, интеграция Республики Казахстан в глобальную экономику, системное социально-экономическое положение республики.

Одной из основных задач транспортной сферы определен поиск жизнеспособных структур управления, которые были направлены на выведение транспортной отрасли государства на новые рубежи развития.

Направления эффективного использования отдельных видов транспорта в обеспечении необходимости общества в транспортировке определяется из

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования технико-эксплуатационных характеристик, структурой и определенными критериями формирования грузопотоков.

Список использованной литературы:

1. Взаимодействие транспортных систем. – [Электронный ресурс] <https://helpiks.org/5-87371.html>. – Дата обращения 17.03.2021г.
2. Транспортная логистика. – [Электронный ресурс] <https://znaytovar.ru/new2696.html>. – Дата обращения 18.03.2021г.
3. Гульпенко К.В, Гайсенко В.В. Транспортный процесс и проблемы его учета на специализированных автотранспортных предприятиях // Проблемы современной экономики. – 2011. – №3 (39). – с.263-268.
4. Абжамалова Ж.А., Земенков Ю.Д. Особенности транспорта высокопарафинистых нефтей нефтегазовых месторождений Туранской нефтегазоносной провинции. – Нефтегазовый терминал. Выпуск 16: Сборник научных трудов международной научно-технической конференции имени профессора Н.А. Малюшина. – Тюмень: ТИУ, 2019. - с.10-19.

Адай З. А.- Магистрант, Международный университет информационных технологий, Алматы, Казахстан

Молдагулова А.Н.- PhD, ассоциированный профессор кафедры «Информационные системы» Международного университета информационных технологий, Алматы, Казахстан

КОНЦЕПЦИЯ И АНАЛИЗ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА ДЛЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются этапы и процессы возникновения эпохи больших данных. Прогресс в области информационных технологий в совершенно новом направлении, объясняет, что традиционные методы машинного обучения малоэффективны, поскольку в результате несмотря на большие объемы данных, не отвечают требованиям обработки в реальном времени. В статье приведены различные методы использования больших платформ данных в качестве описания, а также в качестве дополнительных алгоритмов, обеспечивающих предварительную обработку и аналитический сбор больших данных.

Аңдатпа. Бұл жұмыста үлкен деректер дәуірінің пайда болу кезеңдері мен процестері қарастырылған. Ақпараттық технологиялар саласындағы прогрессті мүлдем жаңа бағытта түсіндіре отырып, осылайша дәстүрлі машиналық оқыту әдістерінің үлкен деректерге қарамастан нақты уақыт режимінде өңдеу талаптарына сәйкес келмей, тиімсіз екенін баяндайды. Мақала сипаттама ретінде үлкен деректер платформаларын пайдалана отырып, сонымен қатар, үлкен деректерді алдын-ала өңдеу және аналитикалық талдауды қамтамасыз ететін қосымша алгоритмдерді сипаттайды.

Abstract. The article examines the stages and processes of the emergence of the era of big data. Explaining the progress in information technology in a completely new direction, he explains that traditional machine learning methods are ineffective, despite large amounts of data, do not meet the requirements of real-time processing. This article describes the use of big data platforms as a description, as well as additional algorithms that provide preprocessing and analytical analysis of big data.

Ключевые слова: виртуальная среда, машинное обучение, большое количество данных, бизнес-аналитика, дополненная реальность, аналитика данных, электронное управление.

Түйінді сөздер: виртуалды орта, машиналық оқыту, деректердің үлкен көлемі, іскери интеллект, толықтырылған виртуалды орта, деректерді талдау, электронды басқару.

Key words: virtual environment, machine learning, large amount of data, business intelligence, augmented reality, data analytics, e-governance.

Введение

Прогресс в области информационных технологий становится все более популярной практикой, применение во многих организациях с целью получения ценной информации из Big Data. Кроме того, необходимо повышать ценность, которая предоставляется внутри и за пределами государственного сектора, а также удовлетворяет потребности граждан в улучшенных услугах путем сбора данных о деятельности граждан. Когда электронное правительство использует технологии больших данных, которые новую эффективную технологию для предоставления интерактивных услуг, электронное правительство будет больше, чем просто большим и больше, чем просто данными. Термин «большие данные» должен использоваться в электронном правительстве. Ведущие организации начинают осознавать важность использования своих данных в качестве стратегического актива. Некоторые организации начинают инициативы по анализу, чтобы улучшить качество обслуживания клиентов, действуя на основе анализа настроений в отношении данных о клиентах. Другой метод анализа, позволяющий предсказать интерес клиента к покупке новых продуктов или услуг, чтобы дать хорошие рекомендации на будущее. Такой подход предлагает долгосрочные отношения и дает организации аналитические возможности для улучшения внутренних процессов, безопасности и определения операционных проблем для получения прибыльности, конкурентного преимущества и эффективности на рынке.

Big Data becoming bigger and bigger ,so other researcher defined the big data as a very large database that represents the gigabytes of data volumes. Later the term big data means the level of terabytes [2]. “Big data is high-volume, high-velocity and high-variety information assets that demand cost-effective, innovative forms of information processing for enhanced insight and decision making.” [2,27]

Большие данные становятся все больше и больше, поэтому другой исследователь определил большие данные как очень большую базу данных, которая представляет собой гигабайты объемов данных. В дальнейшем термин big data означает уровень в терабайтах [1]. «Большие данные - это объемные, высокоскоростные и разнообразные информационные активы, которые требуют экономичных, инновационных форм обработки информации для улучшения понимания и принятия решений» [1,2].

Основная концепция данных поступающие из разных доменов

Потоки данных, поступающие из разных доменов, вносят свой вклад в зарождающуюся парадигму больших данных. Преимущества электронного правительства многочисленны, и ученые продолжают оценивать его влияние на

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

ряд областей государственного управления и политики. Электронное правительство может расширить демократию за счет

поддержка демократического процесса. В следствии, это повысит прозрачность и ответственность правительства.

А также, преимущества включают повышение административной эффективности, реакцию правительства, увеличение государственное доверие и снижение коррупции. Хотя он обеспокоен тем, что это может усилить существующие структурного неравенства, электронное правительство может также мобилизовать и дать голос тем, кто обычно недостаточно представлены в процессе принятия решений. У электронного правительства есть потенциальный гражданин участие в решении проблемы зла и тем самым создает партнерские отношения между гражданами и их правительства. То есть электронное правительство больше не ориентировано в основном на использование информации и коммуникационные технологии для предоставления информации и ожидания, а также получения информации

сделает граждан более активными. Это может быть прекрасной возможностью для исследователя больших данных среди огромного количества и массива данных. Как мы видим в предыдущем содержании этого документа, в последние годы появляются новые технологии для больших данных, и можно найти несколько попыток предложений по предварительной обработке данных, адаптированных для их использования. В результате были исследованы принципы, поскольку развитие информационных и коммуникационных технологий позволило взаимодействия и диалога граждан в электронном правительстве.

От обнаруживая ассоциации, анализируя закономерности и прогнозируя тенденции в данных, большие данные имеют потенциал изменить наше общество и улучшить качество нашей жизни. Большие данные обычно относятся к следующие три типа на основе источников данных из физического, кибернетического и социального мира:

- Природные данные: мы можем представить, что данные, поступающие от природы на нашей земле, будут иметь большой потенциал как источник данных, например спутниковые данные из космоса.
- Данные о жизни: это большой проект по изучению биологического тела, особенно исследование человеческое тело по-прежнему имеет много проблем, таких как биологические данные.
- Социальные данные: с быстрым развитием цифровых мобильных продуктов и сетей, большие объемы. Данные о социальном развитии, такие как голосовые и видеоданные, генерируются каждый день в нашей жизни.

Результаты также показали преобладание стремления правительств использовать ИКТ для улучшения отношений между гражданами и государством, что имеет последствия для демократического процесса и самих структур правительства.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Электронные услуги - для реализации связей и взаимоотношений между правительствами, гражданами, предприятиями и для предоставления автоматизированных услуг. Электронные граждане и электронное общество - для установления отношений и взаимодействия между государственными учреждениями, гражданами и гражданским обществом в целом. Внутренний относится к использованию ИКТ для повышения эффективности внутренних функций и процессов правительства. Например, электронное правительство соединяет различные департаменты и агентства, что значительно ускоряет и упрощает обмен информацией между различными правительственными департаментами.

Известно, что технология не свободна от ценностей, скорее, ее реализация определяется воспринимаемыми ценностями. Понимание электронного правительства и его ценности требует понимания управления государственным сектором. Хотя и государственные, и частные организации существуют для обслуживания людей, их заботы разные. Частные организации обслуживают людей как клиентов, и они стремятся к максимальному увеличению прибыли, тогда как государственные организации служат людям как составляющие, то есть, как граждане или просто владельцы правительства). В результате государственные организации не только стремятся получить денежный доход для своей устойчивости, но и испытывают дополнительные опасения по поводу «общественной ценности».

Рабочие нагрузки больших данных, взятые в наборе эталонных данных, должны отражать разнообразие ситуаций приложений и включать в себя рабочие нагрузки различных типов, чтобы исследователи метода для получения общие характеристики рабочих нагрузок больших данных, что представляет собой руководство для настройки и оптимизации система.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Рисунок 1. – Характеристика и типы больших данных

The researchers can summarize some benefits of having a big data in e-government include the following :

- x Providing and integrating efficient resource of big data.
- x Integrate valued data in e-government to decision making processes .
- x Ability to generate data faster .
- x Higher revenue .
- x Increasing of storage capacity .
- x Availability of different types data .
- x Empower and Enhance the quality of life .
- x Controlled utilization of E-government resources efficiently.

Внешний относится к тому, как ИКТ открывают новые возможности для правительств, чтобы быть более прозрачными для граждан и бизнеса за счет распространения и доступа к большому объему информации, собираемой и генерируемой правительством. Относительный относится к тому, как внедрение ИКТ может способствовать фундаментальным изменениям во взаимоотношениях между гражданами и государством, что имеет последствия для демократического процесса и структур правительства.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Исследователи могут резюмировать некоторые из преимуществ использования больших данных в электронном правительстве, включая следующее:

- ✚ Предоставление и интеграция эффективных ресурсов больших данных.
- ✚ Интегрируйте ценные данные электронного правительства в процессы принятия решений.
- ✚ Более высокий доход.
- ✚ Повышение качества жизни.
- ✚ Эффективное контролируемое использование ресурсов электронного правительства.
- ✚ Увеличение емкости хранилища.
- ✚ Доступность разных типов данных.
- ✚ Возможность быстрее генерировать данные [3].

Измерение и анализ методов и дизайна больших данных

Проблемы и предлагаемые возможные решения требования сравнительного анализа больших данных. Прежде всего, идея тестов больших данных заключается в оценке, оценке и сравнении методов и архитектуры больших данных с точки зрения внимания пользователей, например, производства, энерго-эффективности и рентабельности. [4] Что касается примеров широкого использования систем больших данных, ради правды, кандидат в группу сравнительных тестов больших данных должен охватывать не только общие прикладные ситуации, но также и различные репрезентативные реальные наборы данных

Разнообразные рабочие нагрузки. Быстрое изменение размера и типа данных делает приложения для работы с большими данными часто разными, а инновационные области использования постоянно развиваются.

Современные методы. При потребностях в больших данных рабочие нагрузки обычно меняются, в то время как быстрое развитие больших данных открывает большие возможности для новых методов, и кандидат на набор данных для тестирования больших данных должен идти в ногу с развитием базового приложения.

Также изучается связь между большими данными и предварительной обработкой данных во всех семействах методов и технологий больших данных, включая обзор современного состояния. Инженерные и научные приложения и сети, бизнес-услуги и многие другие, генерируют данные в экспоненциальном росте благодаря разработке мощных средств хранения и подключения [5]. Организованные знания и информация не могут быть легко получены из-за огромного роста объемов данных, а также их нельзя легко понять или автоматически извлечь.

Среди многих проблем Big Data большие наборы данных с точки зрения размера и сложности и способность обрабатывать большие объемы данных

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования остаются критической проблемой для устаревших приложений обработки данных и, системы управления базами данных

Заключение

В последние годы многие платформы для крупномасштабной обработки пытались решить проблему больших данных. Эти платформы пытаются приблизить распределенные технологии к стандартным пользователям в том числе, инженерам и специалистам по данным, скрывая технические нюансы, связанные с распределенными средами. Для создания и поддержки этих платформ требуются сложные конструкции, которые обобщают использование распределенных вычислений. Использование фреймворков больших данных для хранения, обработки и анализа данных изменило контекст обнаружения знаний из данных, особенно процессы интеллектуального анализа данных и предварительной обработки данных. В этой статье авторы исследуют обзор проблем больших данных, применимых к электронному правительству, а также проблем, с которыми сталкиваются эти агентства, и предлагают решения, связанных с внедрением больших данных в электронное правительство. Большинство недавно опубликованных статей ясно показывают, что проблемы сложны, а объем больших данных растет экспоненциально. В настоящее время объем, разнообразие и скорость передачи данных огромны и продолжают увеличиваться с каждым днем.

Список использованной литературы:

1. Джейкобс. А., (2009). Патологии больших данных. Связь: АСМ. 52.
2. Т.М. Митчелл, Машинное обучение, Макгроу Хилл, Нью-Йорк, 1997.
3. М. Чен, С. Мао, Ю. Лю, Большие данные: обзор, Mobile Netw. Appl. 19 (2014).
4. Бертот Джон Карло и Хеюн. Чой, «Большие данные и электронное правительство: вопросы политики и рекомендации», Труды 14-й ежегодной международной конференции по исследованиям цифрового правительства, стр. 1-10, 2013.
5. Кристальный Б.В., Травкин Ю.В. Электронное правительство. Опыт США. М.: Эко-Трендз, 2015.

Абдибеков С.У.,
Қайнар Академиясының э.ғ.к., доценті

Кенесарина А.К.,
Қайнар Академиясының магистранты

ӘЛЕМДІК ҚАРЖЫ НАРЫҒЫНДАҒЫ САҚТАНДЫРУ ЖӘНЕ БАҒАЛЫ ҚАҒАЗДАР НАРЫҒЫНЫҢ ОРНЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының инфрақұрылымы өндіріс құрылымында, адами ресурстар мен капитал салымдарының айтарлықтай бөлігін қамтуда және қоғамдық, халықаралық еңбек бөліністерін арттыруда маңызды орын алатыны көрсетілген. Сонымен қатар, оның күрделінген және кеңейтілген қоғамдық, салалық, мемлекетаралық қарым-қатынастарға қызмет көрсетуге негізделген әлемдік шаруашылықтағы интеграциялық үрдістерді күшейтуде ықпалы зор екені баяндалған.

Abstract. This article considers that the infrastructure of the Republic of Kazakhstan occupies an important place in the structure of production, it covers a significant part of human resources and investments and increases the social, international division of labor. At the same time, it was noted that it has a great influence on the strengthening of integration processes in the world economy, based on the maintenance of complicated and expanded public, sectoral, interstate relations.

Аннотация. В этой статье рассматривается что инфраструктура Республики Казахстан занимает важное место в структуре производства, она охватывает значительную часть человеческих ресурсов и капиталовложений и наращивании общественного, международного разделения труда. Вместе с тем, отмечено, что он оказывает большое влияние на усиление интеграционных процессов в мировом хозяйстве, основанных на обслуживании усложненных и расширенных общественных, отраслевых, межгосударственных отношений.

Түйін сөздер: Инфрақұрылым, өндіріс, құрылым, адами ресурстар, капитал, салымдар, басқару, бағалау, менеджмент, талдау, кәсіпорын, әлемдік банк.

Keywords: Infrastructure, production, structure, human resources, capital, investments, management, valuation, management, analysis, enterprise, World Bank.

Ключевые слова: Инфраструктура, производство, структура, человеческие ресурсы, капитал, вложения, управление, оценка, менеджмент, анализ, предприятие, Мировой банк.

Қайсы бір ел болмасын, оның экономикалық жүйесі ең алдымен өзара байланысты үш жүйеден тұрады: мемлекеттік қаржы, экономиканың бастапқы буынының қаржысы (кәсіпорындар, ұйымдар және т.б.) және халықтың

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

қаржысы. Бұдан басқа экономиканың қаржы жүйесіне, шаруашылықтың бірлестіктері, трестер, ассоциациялар, концерндер, сияқты әртүрлі типтерінің, сондай-ақ қоғамдық ұйымдардың қаржылары да жатады. Өндірістің салалық ерекшелігіне байланысты өндіріс қаржылары, құрылыс қаржылары, сауда қаржылары, әлеуметтік сала қаржылары және т.б. болып бөлінеді. Осы қаржы нарығы жүйесінің қарастырылып отырған материалдар негізінде сақтандыру және бағалы қағаздар нарығы.

XX ғасырдың екінші жартысында әлемдік сақтандыру рыногы дамудың жаңа кезеңіне түсті. Дағдарыс бауынан өтіп, тез өзгеріп отырған экономикалық жағдайларға икемдене отырып, түрлі елдердің сақтандыру қызметі рыногы бірыңғай халықаралық сақтандыру кеңістігін құру бағытында белсенді дамып келеді. Бұл бірігу қарқыны сақтандыру бизнесінің барлық салаларын қамтыды.

Сақтандыру рыногында шоғырланудың жағандық тенденцияларының пайда болу себептерінің арасынан бірнеше жағандық факторларды атап айтуға болады. Солардың ішіндегі ең маңыздыларының бірі – ұлттық рыноктар арасындағы тығыз байланыстардың пайда болуын және бірыңғай мәдени, ақпараттық және экономикалық кеңістікті құруды сипаттайтын әлемдік қауымдастық дамуының жаңа кезеңіне шығуы болып табылады. Елдер арасында экономикалық және мәдени шекараны алып тастау сақтандыру бизнесіне ұлттық шекарадан тысқа шығуына мүмкіндік береді, ол өз кезегінде компания әріптестері мен шетелдік өкілдіктері шеңберінің кеңеюіне, ауқымды халықаралық еңбек бөлінісінің пайда болуына, сондай-ақ халықаралық туризм индустриясының дамуына жол ашады [38, 28-31 б.].

Еуропалық сақтандыру қызметі шоғырлануының бастамасы Еуропалық валюта-қаржы Одағын құру болды. 1994 жылдың шілде айынан біріккен сақтандыру рыногының пайда болуымен байланысты рынок құрылымының өзгерісі тек еуропа компанияларына әсер тигізген жоқ, сонымен бірге басқа да мемлекеттердің, әсіресе АҚШ-тың сақтандырушыларын да тартты.

Сақтандыру қызметінің шоғырлануына әсер еткен тағы бір факторлардың бірі ол – сақтандыру қызметін бірыңғайлау. Сақтандыру қызметін бірыңғайлаудың алғашқы нұсқасын жүзеге асырудағы бизнес үдеріске әртүрлі әріптес-сақтандырушылардың (қайта сақтандырушылар, апаттық комиссарлар және т.б.) қатынасуы да үлкен рөл ойнайды.

Атап айтсақ, шоғырлану үдерісі сақтандыру қызметі ішінде тұйықталмайды. Сақтандыру қызметінің шегінен шығудағы шоғырлану бағыттарының бірі сақтандыру және банк қызметтерінің өзара қосылуы болып табылады. Бір жағынан, мұндай қосылу қосылған компаниялардың қызмет көрсетуші инфрақұрылымын тиімді қолдануға және өнім қатарын түрлендіруге мүмкіндік берсе, ал екінші жағынан, мұндай альянстар көп жағдайда біріккен компаниялардың рыноктық бағасын көтеруге жағдай туғызады. Осыған орай айта кету керек, АҚШ пен Жапонияда сақтандыру мен банк құрылымдарының жақындасуына заңмен тыйым салынған. Ал Еуропа елдерінде олай емес. Сақтандыру компанияларының банктерге ие болуға құқысы жоқ және керісінше.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Алайда сақтандырушылар басқа қаржы саласында (банктік және пайлық инвестициялар саласында) жұмыс істеуге құқық талап етеді. Өз қызметінің басымды бағыты ретінде олар банктермен шарт және корпоративтік негізде қарым-қатынасты тереңдетуді көздейді.

Сақтандыру қызметінің шоғырлану үдерісі сөзсіз ұлттық ерекшелікке ие. Мәмілелер көлемі мен оның саны әрбір рыноктың құрылымына және қаржылық қуаты мен потенциалына тікелей байланысты.

Ең ірі ұлттық сақтандыру рыногы бола отырып, АҚШ қосылу мәмілелерінің саны бойынша (40%-дан жоғары) әлемде жетекші орын алуда. Мұндай жоғары көрсеткіш екі себеппен түсіндіріледі: жоғары қаржылық мүмкіндіктер мен еуропалық бәсекелестерге қарсы тұру мақсатында мәжбүрліктен ірілену қажеттілігі. АҚШ-тың үлесіне әлемдік сақтандыру түсімдерінің 30%-ы келеді екен. Сондай-ақ, АҚШ жан басына шаққандағы сақтандыру сыйлықақыларының көлемі бойынша (2500 АҚШ долларынан артық) жетекші орын алады. Салыстыру үшін алсақ, Еуропада орташа есеппен жан басына шаққандағы сақтандыруға кеткен шығындар жылына 1000-нан 2500 АҚШ долларына арасында екен.

Еуропа елдерінің арасында осы көрсеткіштер бойынша жетекші орын алатын мемлекеттер Ұлыбритания, Германия, Франция және Италия болып табылады. Әлемді шарпыған қазіргі дағдарыс сақтандырушылардың рыноктағы ұстанымына қатты әсер етуде, сонымен бірге кейбіреулерін банкроттыққа ұшыратуда. Дәл осылай, Жапонияның сақтандыру рыногы бір кездері болған Азиядағы қаржылық дағдарыс кезінде қатты құлдырап кеткен болатын. Және де Жапонияның ұлттық сақтандыру рыногының әлемдік рыноктағы ұстанымының төмендеуіне әлемдік сақтандыру қауымдастығына әлі шоғырланбауының себебінде, ал оған оның заңдық тұрғыдан жабықтылығы әсер еткен. Осы факторлар жапондық компаниялардың шоғырлану және халықаралық сақтандыру рыногын құру үдерісінен шығып қалуына әкеліп соқтырды.

ЕО сақтандыру қызметін ырықтандыру және реттеу мен қадағалаудың ұлттық әдістерін бірыңғайлау нәтижесінде бәсекелестік күшейді, рыноктың мөлдірлігі көтерілді және шетел сақтандырушыларының қызметтеріне қол жетімді болды.

Жағандық қосылулар мен жұтулардың негізгі себебі – ұлттық рыноктардың қатысушылар санымен толып кетуі және солардың арасында бәсекенің күшеюі, істі жүргізуге кететін шығындарды қысқартуға тырысу, басқару, ақпараттық және басқа да қызметтерді оңтайландыру есебінен шығындарды қысқарту, жаңа рыноктарды жаулап алу есебінен өзінің географиясын кеңейту, өз капиталын өсіру және рейтингісін көтеру.

Қазіргі кезеңдегі бірыңғай еуропалық сақтандыру қызметі рыногының дамуының маңызды тенденциясы – сақтандыру компаниялары қызметінің сала аралық жағандануы және оның қаржы рыноктарының аралас секторларындағы өкілдермен жақындасуы болып табылады. Осы тенденция банкассюранс феноменінде көрсетілді, яғни банкассюранс дегеніміз – сақтандыру

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

компаниялары мен несие мекемелерінің қосылуы, олардың капитал құруда, қаржылық өнімдерді бірігіп жүзеге асыруда немесе ынтымақтастықтың басқа үлгілерінің негізінде клиентке қаржылық және сақтандыру қызметтерінің толық кешенін ұсыну.

Бұл құбылыс 80-жылдардың ортасынан бастап банк заңнамасының ырықтандырылуы, капитал ағыны үшін кедергілерді алып тастау нәтижесі ретінде даму алды.

Банкассюранс келесі үлгіде жүзеге асуы мүмкін:

- банкте, өнімдері оның бөлімшелеріндегі желілер арқылы сатылатын сақтандыру компаниясы болады (мысал ретінде Midland, Barclays, TSB банктерін аламыз);

- банк тек бір ғана сақтандыру компаниясының өнімін арнайы мамандандырылған агенттік шарты негізінде сатады (tied agency);

- банк клиенттерге «тәуелсіз кеңестер» беру жолымен сақтандыру компанияларының өнімдерін сату арқылы брокерлік қызмет атқарады (NatWestBank);

- банк сақтандыру қоғамдары кішігірім топтарының шарттарын сатады;

- банк акцияның бақылау пакетіне ие сақтандыру компаниясына жатады (GAN атты француздың сақтандыру компаниясы CIC деген банктің бақылау пакетін алып отыр).

Көп жағдайда банктердің сақтандыру компанияларын сатып алу немесе құру жағдайы кең тараған. Банкассюранстың соңғы нұсқасының ерекше табысты мысалына қарқынды дамып келе жатқан Credit Agricole құрған Predica және Pacifica ұйымдары, сондай-ақ Credit Mutuel құрған Assurances du Credit Mutuel ұйымы жатады.

Қазіргі таңда Францияда өмірді сақтандыру бойынша сақтандыру сыйлықақыларының 60%-дан астамын банк желілері арқылы жинайды екен, ал Испанияда бұл көрсеткіш 80%-ды құрайды [39, 27-28 б.]. Қаржы рыноктарының түрлі секторларындағы кәсіпорындардың қосылуы нәтижесінде күшті қаржылық қуаты, бөлімше желілері бар, сөйтіп клиентке қызметтің толық кешенін көрсетуге мүмкіндік беретін жаңа халықаралық корпорациялар пайда болады. Мысалы, қосымша зейнетақы қорын жинап жүрген жеке тұлғаларға зейнетақыны жинау, тәуекелді сақтандыру, инвестицияларды, капиталды басқаруды, ақпараттық қызмет көрсетуді және супермаркеттерде жеңілдіктер көрсетуге дейінгі қызметтерді қосатын кешендік қызмет көрсетіледі.

Сайып келгенде, сақтандыру және банк капиталдарының өзара қосылуы жолымен активтері ең ірі трансұлттық корпорациялардың (ТҰК) активтерімен салыстыруға келетін ірі трансұлттық қаржы тобы (ТҰҚТ) және трансұлттық сақтандыру компаниялары (ТҰСК) құрылады. Осылай 25 ірі еуропалық компаниялар тізімінде Германия, Голландия, Швейцария, Франция мемлекеттерінен құрылған 5 сақтандыру тобы бар.

Сақтандыру қызметі даму деңгейінің негізгі көрсеткіштерінің бірі – инвестициялық қызметтің қуаттылығы. Еуропалық сақтандырушылар әрқашан

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

инвестицияланатын қаражат көлемін өсіріп отыр. Егер ЕО сақтандыру компанияларының инвестицияларының құрылымын қарайтын болсақ, инвестицияның көп бөлігі акциялар мен облигациялар сатып алуға бағытталады екен. Осы екі бағыт орта есеппен сақтандыру компанияларының барлық инвестицияларының 73%-ын береді. Және де сақтандыру компанияларындағы барлық инвестициялардың көп үлесін өмірді сақтандырумен айналысатын компаниялар алады екен.

ЕО сақтандырушылары инвестицияның жалпы көлемінен 38,6%-ын акцияларға инвестициялайды екен. Сондықтан олардың табыстылық көрсеткіштері көбіне бағалы қағаздар рыногы дамуының қалыпты тенденциясына байланысты болады.

Батыстық тәжірибеде сақтандыру компаниясы – бұл экономиканың қаржылық қуатты субъектісі және бағалы қағаздар рыногындағы негізгі институционалдық ойыншы болып табылады. Бағалы қағаздарға инвестиция тарту сақтандыру қорларының қаражаттары немесе сақтандырушылардың жеке қаражаттары есебінен жүзеге асады. Сақтандырушылардың бағалы қағаздарға тартқан жалпы жылдық инвестицияларының көлемі бір жылда жиналған сақтандыру сыйлықақыларынан асып түсуі мүмкін.

Сақтандырушылардың бағалы қағаздар рыногының сатып алушылары ретіндегі ерекшелігі олардың әмбебаптылығында, сондықтан олар кез келген инвестициялық операцияларды (қысқамерзімдіден ұзақмерзімге дейінгі, өте тәуекелі жоғарыдан тәуекелі жоққа дейінгі) жүргізуге қабілетті. Сақтандырушыларға ашық қаржылық алып-сатарлықпен айналысуға мемлекеттік қадағалау ұйымының қатаң талабы рұқсат бермейді. Мысалы, Германияда [40, 16-17 б.] жоғары тәуекелді бағалы қағаздарға инвестиция салуға мүлдем тыйым салынған; Ұлыбританияда мемлекеттік емес бағалы қағаздар түрлеріне инвестиция салу 1-5%-дан аспайды.

Сақтандыру, банк және қор капиталдарының байланысын талдай келе, бағалы қағаздар рыногына қолайлы әсер ететін макроэкономикалық тұрақтылықтың факторы ретіндегі сақтандырудың рөлін атап айтуға болады. Сақтандыру экономиканың үздіксіздігін және баланстылығын камтамасыз етудің қаржылық механизмі ретінде макроэкономикалық пропорцияларды оңтайландыруға ықпал етеді. Өмірді сақтандыру ұзақмерзімді қаржылық ресурстардың аккумуляторы ретінде ұлттық экономиканың тұрақты дамуын камтамасыз етеді.

Сақтандыру және басқа да қаржылық рыноктардың өзара әрекет етуінің потенциалы өте жоғары және ол белсенді қолданылатын дамыған батыс елдеріне қарағанда, Қазақстанда оны тек жаңадан игеруге тура келеді. Қазақстандық сақтандырушылардың бағалы қағаздар рыногындағы инвестициялық мүмкіндігі толық қолданылмай келеді, оған қаржы рыногының нашар дамығандығы себеп.

Экономиканың кез келген сегментіндегі компаниялар қосылуының сыртқы және ішкі инвестициялық артықшылығы болуы мүмкін.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Ғылыми зерттеулерде [41, 9-10 б.] қосылу туралы шешім қабылдаған компаниялар қол жеткізуге тырысқан келесі мақсаттарды бөліп көрсеткен:

- рыноктағы жеке бәсекелік ұстанымын күшейту және бәсекелестерді жою;
- басқа потенциалды қатысушылар үшін рынок сегментіне немесе рынокқа ену кедергілерін көтеру;

- өзара толықтырушы, балансталған активтерді алу;
- бос қаражаттарды орналастыру тиімділігін көтеру;
- пайдалы бизнеске қатысу;
- бар басқару дағдыларын басқа бизнесте қолдану;
- тәуекелдерді түрлендіру;
- ақпараттық және маркетингтік шығындарды төмендету.

Осы жағдайда компания өздерінің ресурстарының қосылуынан қосымша пайда алады:

- а) мамандануды көтере отырып табысты өсіру, маркетингті жақсарту және рыноктағы ұстанымын нығайту;

- ә) тік шоғырлану және өзара толықтырушы ресурстарды үнемдеу есебінен шығындарды төмендету;

- б) салық салуды оңтайландыру;

- в) капитал құнын түсіру.

Атап айта кету керек, «синергия» әсеріне қол жеткізумен қатар бизнесті бірыңғайлау, ішкі технологияларды біріктіру қажеттілігімен байланысты қосымша шығындар пайда болуы мүмкін.

Соған қарамастан банктердің, сақтандыру компанияларының және зейнетақы қорларының қосылуы үшін өзіндік ерекшелігі бар белгілі артықшылықтар бар, әсіресе:

- а) активтерді және тәуекелді бағалауды басқару технологияларының ұқсастығы.

- ә) тәуекелді басқару және бағалау үшін қолданылатын қызметкерлер мен техникалық құралдарды біріктіру мүмкіндігі. Тәуекелді үлгілеу мен болжауға қажет бағдарламалық өнімдерді, сондай-ақ тәуекелді бағалауды жүргізетін жоғары білікті қызметкерлерді ұстап тұруға кететін шығындар өте жоғары. Сондықтан, бизнестердің бірігуі осындай шығындарды елеулі қысқартуға мүмкіндік береді.

- б) ақшаны тартқаннан бастап орналастыруға дейінгі кезеңдегі ақша қозғалысының транзакциялық шығындарын төмендету.

- в) қаржылық тәуекелдерді түрлендіру.

- г) тұрақты ұзақмерзімді ресурстарды қосымша тарту банктер үшін артықшылық болып табылады.

- д) ресурстарды тиімді басқару мен сапасын жақсарту мүмкіндігі зейнетақы қорлары үшін артықшылық болып табылады.

- е) бірыңғайланған қаржылық сауда маркасын құру мүмкіндігі.

Жоғарыда аталған бизнестердің қосылуы бақылаушы ұйымдардың да бірігуі қажеттілігіне әкеледі.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Біріккен қаржы құрылымын құру кейбір заңнамалық кедергілерді жеңуге мүмкіндік береді. Сақтандыру компаниялары үшін әдетте, несиеге және акцияларға қорларды орналастыруға тыйым салынады, сондықтан сақтандыру қызметі үшін өз сақтандыру қорларын басқаруға мүмкіндігі тұрғысынан банктік бизнес тартымды болып табылады.

Бұл бизнестің қосылуы үшін тартымды механизм – сақтандыру өнімдерінің банктің бөлімшелерінде банктік қызметтермен бірге сатылуында, ал ол өз кезегінде сақтандыру қызметін ұсынуға және клиенттерді іздеуге кеткен шығындарды елеулі қысқартуға әкеледі. Мұндай қызметті көрсетуге мысал ретінде банкке салынған мүлікті немесе қаржылық тәуекелдерді, төлем карточкалары операциялары бойынша тәуекелдерді сақтандыру болып табылады.

Зейнетақы қорларының қызметін реттеу кезінде зейнетақы қорларының құралдарын инвестициялаудың мүмкін бағыттары шектеледі, сондықтан банктермен зейнетақы қорларының қосылуы қордың қаражаттарын тиімді қолдануға мүмкіндік береді.

Бүгінгі әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, мемлекеттік емес сақтандыру қорлары мен сақтандыру компаниялары өте ұқсас институттар, тек сақтандырушылардың қызмет бағыты кең (ақшаны жинаудан басқа олар тағы белгілі тәуекелді алып жүреді).

Бизнестерді біріктіру туралы шешім қабылдаған кезде сақтандыру компаниялары мен зейнетақы қорларының және банктердің кеңселерінің территориалдық жақындығына баса назар аударған жөн, егер мүмкін болса бір орталық кеңсеге біріктірген дұрыс. Бұл банкке қаржылық сұрақтарын шешуге келген клиент үшін қажет, себебі ол өзіне қандай қаржылық қызметке қолы жетімді екен білмей келуі мүмкін. Бұған банктік депозит және зейнетақы есебіне жарна салу мысал бола алады. Адам банкке келісімен ақшасын депозитке салады, бірақ маманнан кеңес алысымен депозитке салғаннан гөрі зейнетақы есебіне жарна салғаным дұрыс шығар деп шешуі мүмкін, әрине бұл жерде оның жасы, депозиті мен банк ұсынған пайызының сомасы ескеріледі.

Банк жүйесі қазіргі таңда «қаржы супермаркетін» құру бағытында белсенді қызмет атқаруда. Қазіргі уақытта қазақстандық тәжірибеде банктік және сақтандыру ұйымдарының өзара әрекетінің белгілі бір тәжірибесі жинақталған сияқты.

Сақтандыру компаниясымен бірігіп жұмыс істеу несие ұйымдары үшін артықшылықтар береді. Біріншіден, банк клиенттен алынған кепілді сақтандыруды қамтамасыз ететін әріптес алады. Екіншіден, сақтандырушының көмегімен өзінің жеке несиелік және операцияндық тәуекелдерін жабады. Үшіншіден, банк сақтандыру компанияларының қорларын өз басқаруына алады. Төртіншіден, сақтандыру компаниясымен ынтымақтастық құру несие ұйымдары үшін банктік өнімдерді жылжыту мақсатында қолдануына мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда рынокта банктердің сақтандыру компанияларымен ынтымақтастығының бірнеше үлгілері қалыптасқан. Ірі банктердің арасында

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

әйгілі болған кәсіптік компания құру болып отыр. Бұл жағдайда банк өзінің сақтандыру «еншілесі» аясында өз банктік өнімдеріне қызмет көрсетуді тұйықтауды мақсат етіп қояды. Көптеген банктер сақтандыру компаниясын құрғанда тек өздеріндегі сақтандыру тәуекелдерінің көп болғандығынан бармайды, сондай-ақ сақтандырудың өзіне қажетті, пайдалығын таңдау мүмкіндігінен барады. Сақтандырудың барлық түрін ақша ағынын әкелетін және пайданы қамтамасыз ететін (мүлік, жауапкершілік) болып бөлуге болады. Сәйкесінше, банк өзінің «еншілесінің» қызметін үлкен пайда әкелетін қызметке шоғырландырады. Қалғандары шеттегі сақтандырушыларға беріледі.

Ірі банкке сақтандыру «еншілесін» құру тағы бір артықшылыққа әкеледі. Сақтандыруға қойылған үлкен пайыз есебінен, мысалы қандай да бір кепіл несиеге несие қойылымы бәсекелестердің қойылымынан төмендеу болуы мүмкін.

Өйткенмен, нақты жағдайда, несие алушының төмен қойылыммен нақты шығыны сақтандыру қызметіне төлемінің есебінен болуы мүмкін немесе кейде бәсекелесуші несие ұйымдарынан да жоғары болуы ықтимал[42, 11-15 б.].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Душанов, Э. Казахстанскому риск-менеджменту один год // Рынок ценных бумаг Казахстана. – 2005. – № 2. – С. 9-10.
2. Абишев, М. Риск-менеджмент в банках // Рынок ценных бумаг Казахстана. – 2005. – № 2. – С. 11
3. Миркин Я. Рынок ценных бумаг России: воздействие фундаментальных факторов, прогноз и политика развития. - М.: Альпина Паблишер, 2002. - 624 с.
4. Современный толковый словарь русского языка Ефремовой А. - М: 2004. – 540 с.
5. Иванов М. Фондовый рынок Казахстана: стратегические приоритеты // Капитал. – 2006. – С. 5-6.

Патрушев А.А.- Инновационный Евразийский
Университет, г. Павлодар, Казахстан

Беспалый С.В. – к.э.ш., доцент,
Инновационный Евразийский
Университет, г. Павлодар, Казахстан

БАРЬЕРЫ И ОСОБЕННОСТИ ВЕДЕНИЯ СТАРТАП- ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УНИВЕРСИТЕТСКОЙ СРЕДЕ

Аннотация. В статье показывается развитие молодежного стартап-предпринимательства. Актуальность темы определяется тем, что малый бизнес является одним из ведущих локомотивов экономики Казахстана, а молодежь является будущим нашей страны. Показаны барьеры и особенности ведения стартап-предпринимательства в университетской среде, а также пути их преодоления. Сделаны выводы, почему молодежное стартап-движение является на сегодняшний день одним из важнейших социально-экономических факторов устойчивого развития.

Аңдатпа. Мақалада жастардың бастауыш кәсіпкерлігінің дамуы көрсетілген. Тақырыптың өзектілігі шағын бизнес Қазақстан экономикасының жетекші локомотивтерінің бірі, ал жастар - біздің еліміздің болашағы екендігімен анықталады. Университет жағдайында стартап-кәсіпкерлікті жүргізудің кедергілері мен ерекшеліктерін, сондай-ақ оларды жеңу жолдарын көрсетеді. Жастардың старт-ап қозғалысы бүгінде тұрақты дамудың маңызды әлеуметтік-экономикалық факторларының бірі болып табылатындығы туралы қорытынды жасалады.

Abstract The article shows the development of youth start-up entrepreneurship. The relevance of the topic is determined by the fact that small business is one of the leading locomotives of the economy of Kazakhstan, and young people are the future of our country. Shows the barriers and features of running a startup entrepreneurship in a university environment, as well as ways to overcome them. Conclusions are made as to why the youth start-up movement is today one of the most important socio-economic factors of sustainable development.

Ключевые слова: стартап-предпринимательство; университетская среда; барьеры; малый бизнес; стартап; финансовая грамотность; авторские права; молодежь.

Түйінді сөздер: стартап кәсіпкерлік; университет ортасы; кедергілер; шағын бизнес; жіберу; қаржылық сауаттылық; Авторлық құқықтар; жастар.

Keywords: startup entrepreneurship; university environment; barriers; small business; startup; financial literacy; copyright; the youth.

В настоящее время такие характеристики глобального сообщества, как информационная насыщенность, интенсивность знаний и креативность, играют

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования важную роль для высокоразвитой новой экономики. Молодые люди могут эффективно использовать эти характеристики, проявляя гибкость, творческий подход и желание рисковать.

Рациональное использование главного инструмента новой экономики - знания ключевых ресурсов - информации, использование ключевых активов - творчества, молодые предприниматели могут получить продукт новой экономики - инновации, использование которых в качестве основного бизнеса характерно для стартапа. Устойчивое развитие Казахстана невозможно без серьезной трансформации специфики их экономической деятельности, в которую активно вовлечено стартап-молодежное движение.

Это определяет роль молодежного стартап-движения как социально-экономического фактора, способствующего развитию старой индустриальной зоны. В связи с этим целью исследования автора является изучение специфики и проблем молодежи в рассматриваемых сферах, особенностей молодежного стартап-движения, факторов и проблем развития, а также определение его роли в старой экономике.

Молодежное стартап-движение играет несколько важных функций:

- способствует повышению качества материальных товаров и услуг;
- усиляет технологический кластер региона;
- повышает инвестиционную привлекательность района;
- решает проблемы самозанятости.

В мировой практике выделяются некоторые барьеры, встречающиеся на всем пути реализации стартап-проекта среди студентов. Это и отражено в рисунке 1.

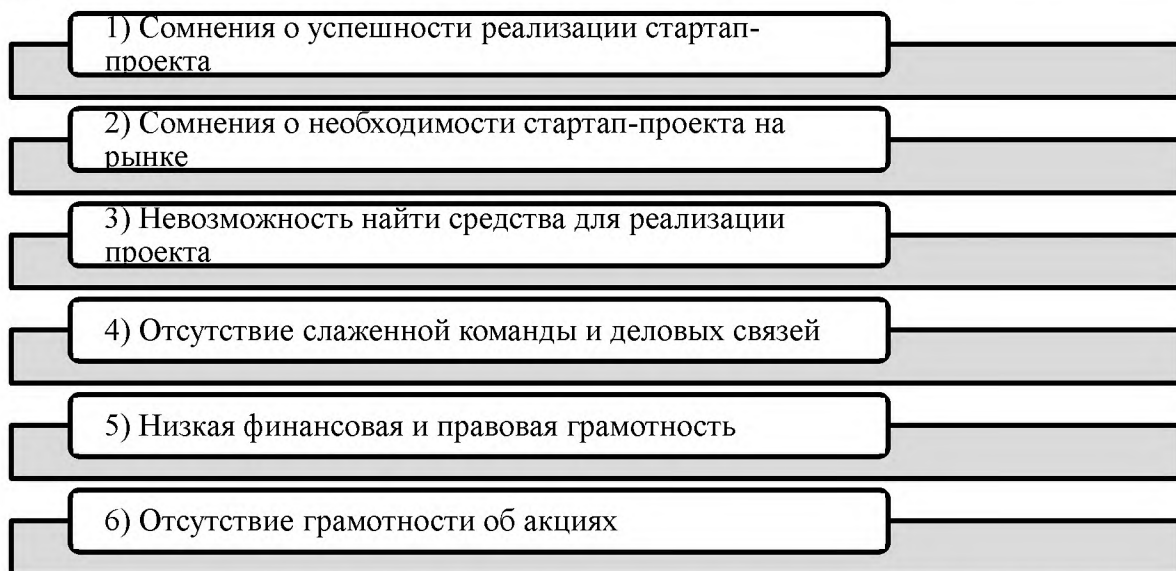

Рисунок 1. - Барьеры при реализации стартап-проектов студентами

1) Сомнения в успешности стартап-проекта.

Вы еще не успели ничего сделать, и ожидание следующей неудачи душераздирающе. Появляются плохие мысли: каждый - от знакомых до

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

инвесторов, решает закрыть все совместные проекты и больше никогда с вами не связываться. Банк отнимает квартиру в счет погашения ссуды. Список бесконечен. В какой-то момент тревога за будущее парализует желание действовать, и идея остается идеей [1].

2) Сомнения в необходимости появления на рынке стартап-проекта.

Прежде чем найти средства, нужно более детально проработать проект, проверить его на практике, энергично оценить потенциал проекта и сделать выводы о стартапе.

Прежде всего, вам необходимо ответить на следующие вопросы:

- Кто покупатель?
- Какую проблему решает проект?
- Почему покупатель хочет платить?

Теперь в условиях гипотезы создается минимально жизнеспособный продукт. Обычные пользователи редко используют весь арсенал возможностей программы. Поэтому для тестового продукта будет достаточно определить основную функцию, для которой он будет приобретен, и изготовить прототип. Вы также можете провести предварительную продажу на одной из краудфандинговых платформ. Так появится обратная связь и, если продукт интересен аудитории, деньги на разработку. Основная цель MVP - проверить гипотезу о продукте в короткие сроки с минимальными затратами.

3) Невозможность собрать средства на проект.

Прежде чем приступить к поиску средств, нужно определиться: сколько денег нужно, зачем именно эта сумма и как качественно изменить стартап после вложения? Если первые два вопроса проясняются сразу, то ответ на последний поможет вам ознакомиться с реальными бюджетными задачами. Оценив план в этом отношении, учредители могут обнаружить, что им нужны разные суммы денег для других целей.

После расчета суммы продолжаем поиск источника финансирования. Первая мысль - найти инвестора. В обмен на инвестиции он претендует на долю в компании. Здесь важно рассчитать долю с учетом будущих вложений. Например, если отдавать первому инвестору больше 30%, к раунду А доля основателя размывается настолько, что он теряет контроль в компании.

4) Отсутствие слаженной команды и деловых связей.

Когда вы начнете стартап, вы быстро обнаружите, что ваши возможности ограничены вашей компетенцией. Чтобы не упереться в этот потолок, нужны другие люди. Какие дополнительные возможности вам будут предоставлены, зависит от тех, кто знает вас и ваше окружение. В этом отношении бизнес похож на полет в космос, а не на восхождение на гору - он не справляется.

Как вы можете использовать потенциал своей сети? В вашем окружении должно быть четыре группы людей:

- Родственники, поддерживающие эмоционально.
- Ключевые исполнители, которые могут составить ядро команды.
- Думающие люди, с которыми вы объединяетесь для достижения целей.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

- Наставники. Они важны, если вы хотите добиться чего-то ценного [2].

5) Низкие финансовые и юридические знания.

Стартап - это способ постоянного саморазвития и самообучения. Никто не любит работать с документами и переходить на сложный юридический язык. Но если вы не понимаете хотя бы основ, вы рискуете уйти или потерять свой бизнес.

Три основных причины закрытия стартапов - это отсутствие финансового менеджмента. Даже имея бухгалтера, основатель должен знать, что происходит с деньгами компании. В противном случае - пустая трата денег, у вас нет времени на изготовление изделия.

Чтобы ознакомиться с текущим финансовым положением, необходимо следить за следующими показателями:

- Cash flow («денежный поток»). Показывает, сколько вы потратили в этом месяце. Достаточно открыть ежемесячный бухгалтерский счет и уменьшить сумму в конце периода в начале периода.

- Burn rate («скорость горения»). Показывает, насколько быстро компания тратит деньги. Например, если у вас на счету осталось 100 000 тенге, а ваши ежемесячные расходы составляют 20 000 тенге, то у вас есть запасы на 5 месяцев.

- Break even («точка безубыточности»). Показывает, сколько времени потребуется, чтобы доходы сравнялись с затратами. И если, как в нашем случае, у вас есть деньги на 5 месяцев, а проект выйдет на самодостаточность только через 9 месяцев, то основателю придется привлечь дополнительные средства или снизить затраты.

Незнание законов не избавит вас от штрафов и других взысканий. Например, создавая приложение для личной учетной записи, вы автоматически становитесь оператором персональных данных, что означает, что вы должны как минимум получить разрешение от пользователя на их сбор, обработку и хранение. Чтобы избежать досадных ошибок, ознакомьтесь с законами в тех разделах, которые относятся к вашему бизнесу. Если возможно, воспользуйтесь услугами онлайн-консультирования, и в будущем вам нужно будет нанять юриста в команду [3].

Отдельно придется разобраться с защитой авторских прав. Изначально они являются основным активом стартапа. Согласно Гражданскому кодексу идеи, концепции, языки программирования и некоторые другие вещи не защищены авторским правом. Есть как минимум два надежных способа защитить свою идею от кражи. Первый - настаивать на немедленном подписании контракта, когда вы делитесь с кем-то информацией о своей идее. Главное - не подчиняться паранойе. Второй - заключение договора авторского заказа на создание письменной концепции, описывающей идею. Такое соглашение может быть бесплатным и не предусматривает передачу прав пользователя, может быть заключено с членом семьи. Главное, чтобы результат работы был передан актом приема-передачи, тогда это будет авторским произведением, а значит, она будет защищена авторскими правами.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

б) В Казахстане почти 20% стартапов, которые уже находятся на первой стадии, не имеют контрольного пакета в собственном бизнесе. Общая ситуация: нужны были деньги на развитие, нашли непрофильного инвестора, он просил половину, и команда согласилась. Эта ситуация характеризуется не только возможностью того, что инвестор возьмет на себя управление, сместит учредителей, но и исключением дальнейших раундов инвестирования.

Не стоит ожидать, что первый инвестор будет постоянно вкладывать средства в проект, даже если он прибыльный. Если у компании недостаточно собственных средств для расширения, ей придется их привлечь. Но доля нового инвестора будет меньше основной, хотя он будет вкладывать больше, а доля учредителя уменьшится, как и его заинтересованность в успехе компании. Следовательно, отдать все первому инвестору - это все равно, что закрыть возможность подняться на следующие раунды в начале. Оптимальное соотношение - это соотношение, согласно которому учредитель имеет управляющую долю в Раунде А (ниже указана общая доля инвесторов):

- на стадии pre-seed — не более 7%;
- на стадии seed — не более 25%;
- в раунде А — не более 40%.

Обращая внимание на эти барьеры и преодолевая их, студент сможет успешно организовать свой стартап-проект.

Сегодня молодежное предпринимательство становится приоритетом для развития малого и среднего бизнеса в Казахстане, особенно в университетской среде. Практика развитых стран показывает, что малый и средний бизнес являются основной «точкой» роста экономики государства и могут обеспечить развитие конкурентоспособности в стране. На данном этапе в Казахстане решено множество проблем, приняты различные программы помощи малому и среднему бизнесу. Согласно поручению главы государства, в стране постоянно совершенствуется нормативно-правовая база и принимаются программные документы, регулирующие предпринимательскую деятельность, снижающие административные барьеры, реализующие государственные программы развития предпринимательства и создающие ряд институтов, способствующих развитию.

Список использованной литературы:

1. Национальный доклад о состоянии предпринимательской активности в Республике Казахстан [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://atameken.kz/uploads/content/files/Национальный доклад pdf>
2. 7 барьеров на пути к стартапу [Криптонит Startup Challenge]. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://kryptonite-startup.ru/pochemu_mi_ne_realizuem_svoi_idei
3. Почему мы не реализуем свои идеи: 7 барьеров на пути к стартапу [Habr]. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://habr.com/ru/article/494004/>

Сыздыкова К.Ш.
к.э.н., профессор академии «Кайнар»

Злавинов Э. Р.
магистрант ОП «Менеджмент»
Академии «Кайнар»

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В статье рассматривается роль и место малого и среднего бизнеса в экономике Казахстана; экономическая, политическая, социальная функции малого и среднего бизнеса; проблемы кредитования малого и среднего бизнеса; государственные инструменты стимулирования предпринимательства; динамика доли малого и среднего предпринимательства в ВВП Казахстана.

Андатпа. Мақалада Қазақстан экономикасындағы шағын және орта бизнестің рөлі мен орны қарастырылады; шағын және орта бизнестің экономикалық, саяси, әлеуметтік функциялары; шағын және орта бизнестің несиелендіру мәселелері; кәсіпкерлікті ынталандырудың мемлекеттік құралдары; Қазақстанның ЖІӨ-дегі шағын және орта бизнес үлесінің динамикасы.

Abstract. The article examines the role and place of small and medium-sized businesses in the economy of Kazakhstan; economic, political, social functions of small and medium-sized businesses; problems of lending to small and medium-sized businesses; state instruments for stimulating entrepreneurship; dynamics of the share of small and medium-sized businesses in Kazakhstan's GDP.

Ключевые слова: рыночная экономика, малый и средний бизнес, предпринимательство, конкурентоспособность, инструменты стимулирования, эффективность.

Түйінді сөздер: нарықтық экономика, шағын және орта бизнес, кәсіпкерлік, бәсекеге қабілеттілік, ынталандыру құралдары, тиімділік.

Keywords: market economy, small and medium business, entrepreneurship, competitiveness, incentive tools, efficiency.

В настоящее время, предпринимательство, особенно его наиболее динамичная часть - малый и средний бизнес, изучается как основной эффективный инструмент развития рыночного хозяйства, а также как форма основной экономической активности населения любой страны. Чем больше вовлечено способных, умелых и энергичных людей в предпринимательство, тем лучше и интенсивнее используются ресурсы общества и эффективнее идет хозяйственное развитие [1].

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Современное определение предпринимательства основана на множество точек зрения. Наиболее распространенным является понимание предпринимательства, в широком смысле, как специфический фактор общественного воспроизводства (наряду с капиталом, землей и труда), которая обеспечивает необходимую динамику воспроизводственных процессов через создание новых и более эффективных комбинаций производственно-сбытовой факторов.

В более конкретной форме, предпринимательство - это система управления, основанная на риск, инновации, целью которых является получение дохода от коммерческой деятельности, и влияющие либо весь процесс воспроизводства, или отдельных его этапах (производство, распределение, обмен и потребление).

Роль малого и среднего бизнеса в социально-экономическом развитии определяется тремя основными функциями: экономической, политической и социальной [2].

Экономическая функция малого и среднего предпринимательства заключается в его вкладе в производство ВВП, влиянии на структуру национальной экономики, формирование конкурентной среды, рост экономической независимости и платежеспособного спроса населения.

Социальная функция малого и среднего бизнеса заключается в решении проблемы занятости населения, участия в экономической деятельности наиболее уязвимых слоев. Этот сектор экономики может обеспечить значительное количество рабочих мест при относительно низких капитальных вложений, помогает сохранить источники доходов населения, способствует их равномерному распределению, внося тем самым вклад в обеспечение социальной стабильности.

Политическая функция малого и среднего предпринимательства заключается в формировании класса собственников, успешно развивающиеся представители которого пополняют средний класс, являющийся гарантом политической стабильности в обществе.

По данным Программы развития Организаций Объединенных Наций, количество малых предприятий превышает 95 % от общего количества всех предприятий. В мировой экономике на долю таких предприятий приходится свыше 60 % занятых, а их доля в ВВП достигает 50 %.

В целях дальнейшего развития субъектов предпринимательства Главой государства определены основные направления поддержки малого и среднего бизнеса на ближайшую перспективу, в том числе формирование предпринимательского климата, конкурентной среды, системы общественных институтов, которые будут стимулировать частный сектор к созданию производств с высокой добавленной стоимостью.

Программой Правительства Республики Казахстан на 2016-2020 годы предусматривалось проведение активной работы по совершенствованию форм и методов государственной поддержки малого бизнеса. Предполагается

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

обеспечить развитие сферы малого предпринимательства путем оценки влияния решений, принимаемых исполнительными органами для устранения барьеров, препятствующих эффективности бизнеса, и вовлечения в этот процесс предпринимателей и их общественных организаций [3].

В настоящее время основной целью в развитии отечественного предпринимательства является совершенствование институциональных условий, направленных на развитие малого бизнеса, формирование на его базе среднего класса - ведущей опоры государства и основного стабилизирующего фактора государства.

В данном контексте основными задачами являются:

- облегчение налогового бремени для малого предпринимательства;
- сокращение лицензируемых видов деятельности и других предусмотренных законодательством разрешительных процедур, а также упрощение порядка их выдачи;
- обеспечение доступа малого предпринимательства к кредитным ресурсам;
- повышение эффективности деятельности государственных и негосударственных институтов поддержки малого предпринимательства;
- оптимизация системы государственного регулирования предпринимательства.

Рассмотрим один из путей улучшения развития малого и среднего бизнеса за счет обеспечения доступа малого предпринимательства к кредитным ресурсам.

Основными проблемами кредитования малого и среднего бизнеса являются: высокая стоимость кредитов; отсутствие кредитной истории и достаточного ликвидного обеспечения для получения банковского кредита.

В рамках государственной программы поддержки малого и среднего бизнеса для предпринимателей этих сфер банки разрабатывают различные проекты кредитования. Доступность финансово-кредитных ресурсов для субъектов малого бизнеса. Получение кредитов от банков второго уровня является основным источником пополнения средств и развития бизнеса для предпринимателей. Однако средние и малые бизнес-структуры не часто используют возможности заимствования в банках денег из-за дефицита информации о существующих кредитных линиях и условиях кредитования.

В настоящее время разрабатывают проекты долгосрочного кредитования малых сумм – в пределах двух тысяч долларов. До сегодняшнего дня такое кредитование было невыгодным для предпринимателей из-за высоких процентов. Между тем, крупные банковские системы вполне могут позволить себе предоставлять незначительные кредиты на такой же срок и с такой же процентной ставкой, как и крупные.

Попытаемся разделить причины на 3 вида: причины зависящие от банков, причины зависящие от заемщиков и причины государственного масштаба [4].

1. Причины, зависящие от банка:

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

- зачастую слишком длительное и нудное оформление с заполнением невероятного количества форм;
- недиверсифицированный подход к определению кредитоспособности заемщиков различных категорий (внутри сектора малого бизнеса);
- некачественная работа маркетингового отдела (а то и полное его отсутствие);
- высокая стоимость предоставляемых услуг;
- отсутствие риск-менеджмента;
- высокие требования банка к финансовому положению заемщика (вид залога, кредитная история и пр.);
- однородный кредитный портфель.

2. Причины, зависящие от заемщика:

- отсутствие залога;
- система налогообложения заставляет скрывать официальные доходы, что приводит к снижению кредитоспособности;
- неграмотность заемщика при составлении бизнес-планов и ТЭО.

3. Причины государственного масштаба:

- несовершенство законодательного поля в области залогового права;
- В связи с этим предлагаем ряд мер, по-нашему мнению, способных изменить ситуацию в нужную сторону:

- законодательно повысить ответственность за невозврата долга банку, усовершенствовав, в частности, залоговое право;
- усилить контроль государственных органов за достоверностью предоставляемых сведений;
- ввести механизм государственных и иных гарантий (например, фондоподдержки предпринимательства) обеспечения возвратности кредитов;
- установить льготы для банков, кредитующих малый бизнес;
- развивать систему рефинансирования финансово-устойчивых кредитных организаций [4,5].

Для успешного развития своего бизнеса владельцам необходимы капиталовложения. Однако с получением ссуд возникают сложности еще и по той причине, что заем необходимо подстраховывать равноценным имуществом. В большинстве случаев начинающим предпринимателем, нечего предложить в залог.

Чтобы решить данную проблему специалисты Европейского банка реконструкции и развития совместно с Фондом развития малого бизнеса Казахстана разработали программу кредитования, доступную каждому предпринимателю, независимо от размера его бизнеса. Данная программа обеспечивает также заем для сельскохозяйственного сектора.

Практика показывает, что малый и средний бизнес – перспективное направление в деятельности банков, прежде всего региональных. Задача сегодня в том, чтобы сделать его эффективным и высокоприбыльным. Отсюда необходимо создать региональные органы поддержки малого бизнеса, которые

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

будут тщательным образом изучать потребности предпринимательства в своем регионе, и будут выполнять роль связующего звена между малым бизнесом и законодательной и исполнительной властью [6].

На конец второго квартала 2020 года в стране было зарегистрировано 1594,5 тыс. субъектов малого и среднего предпринимательства-на 1,2% меньше, чем в предыдущем году.

Их них к действующему относилось 1345,9 тыс. субъектов-на 1,9% больше, чем годом ранее:

- 63,4% действующих СМСП это индивидуальные предприниматели;
- 20,2%-юридические лица малого предпринимательства;
- 16,2%-крестьянские или фермерские хозяйства;
- юридические лица среднего предпринимательства составили всего 0,2%.

В региональном выражении наибольшее количество как зарегистрированных, так и действующих субъектов малого и среднего предпринимательства в Алматы.

В мегаполисе числится 195,6 тыс. действующих субъектов МСП, доля от РК составила 14,5%. В тройку лидирующих регионов также вошли Туркестанская область (141,9 тыс. действующих субъектов МСП) и Нур-Султан (138,7 тыс.ед.). Замыкают топ-5 Алматинская и Карагандинская области-123,5 тыс. и 89,7 тыс. субъектов МСП. В целом 51% действующих предприятий МСП приходится на первую пятерку регионов страны.

Вместе с ростом количества действующих субъектов МСП растет и их вклад в национальную экономику. Если 2014 году доля малого и среднего предпринимательства в ВВП страны составляла 25,9%, то в 2019-м она достигла 30,8%.

В первом полугодии 2020 года доля малого и среднего бизнеса в экономике составила 28,4%. За данный период малый и средний бизнес произвел продукции на 13,0 трлн тенге, что ниже на 3,3 % аналогичного показателя в предыдущем году. По республике 3,3 млн человек работают в сфере малого и среднего бизнеса.

В целом за 2019 год выпуск продукции субъектами малого и среднего предпринимательства в РК составил 31,2 трлн тенге , увеличившись за год на 11,9%. За шесть месяцев 2019-го выпуск продукции увеличился на 10,8% за год (в сопоставимых ценах) и составил 12,6 трлн тенге[7].

В перспективе предусматривается выработка системы мер, направленных на дальнейшее совершенствование налогообложения, финансовой поддержки малого бизнеса, стимулирование выхода малого бизнеса из "тени", внедрение международных стандартов качества в сфере малого бизнеса, развитие инновационного бизнеса, оптимизация лицензируемых видов деятельности, посредством их сокращения, передачи на региональный уровень и упрощения процедур их выдачи.

Учитывая, что внутренний рынок товаров и услуг относительно мал и недостаточно привлекателен для иностранного капитала в части развития

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования производственных мощностей, государство, посредством финансовых институтов развития, должно стать главным инвестором [8].

В этой связи Правительство намеревается активизировать интеграцию малого бизнеса с институтами развития, в частности, разработать эффективные механизмы финансирования перспективных инновационных проектов.

В целом, дальнейшие действия государства будут направлены на совершенствование благоприятных условий для устойчивого и динамичного развития малого предпринимательства, как важного фактора экономики со значительными резервами дальнейшего развития.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента РК К.Токаева народу Казахстана «КОНСТРУКТИВНЫЙ ОБЩЕСТВЕННЫЙ ДИАЛОГ – ОСНОВА СТАБИЛЬНОСТИ И ПРОЦВЕТЕНИЯ КАЗАХСТАНА», 2 сентября 2019г.
2. Закон РК «О частном предпринимательстве» 2018 года
3. Закон РК «О государственной поддержке малого предпринимательства» 2007 года
4. Блинов А.О., Шапкин. Предпринимательство на пороге 3-го тыс. – М.: МАЭП, 2015 г.
5. Исаева М.Г., Жихарева В.И., Баймагамбетов Г.А. Продовольственный комплекс: формирование и развитие.- М.: Агропромиздат. – 2016.
6. Маркетинг: Учебник /А.Н.Романов, Ю.Ю.Корлюгов, С.А.Красильников и др.; под ред. А.Н.Романова - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2014.
7. Отчет о развитии малого и среднего предпринимательства в Казахстане за 1 полугодие 2020 года в разрезе регионов.
8. Адамбаев Е.А. Совершенствование механизма гос. поддержки развития малого предпринимательства в Казахстане. – Алматы, 2015 г.

Шуленбаева Ф.А. - д.э.н., профессор
Казахский агротехнический
университет им. С.Сейфуллина,
кафедра "Экономика", Нур-Султан, Казахстан

Сыздыков Р.Е. – магистрант,
Казахский агротехнический
университет им. С.Сейфуллина,
кафедра "Экономика", Нур-Султан, Казахстан

ОБВОДНЕНИЕ ПАСТБИЩ – ОСНОВНОЙ ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ МЯСНОГО СКОВОДСТВА

Аннотация. В научной статье рассмотрены проблемы повышения эффективности мясного скотоводства. Выявлено, что животноводство является традиционной отраслью сельского хозяйства нашей страны. В настоящее время наблюдается деградация пастбищ, часто отсутствует доступ хозяйств на пастбищные участки, нехватка водопойных пунктов, что сдерживает развитие отгонного животноводства. Предлагаются инновационные методы восстановления деградированных пастбищ. Выполнены расчеты по окупаемости инвестиций хозяйств. Дополнены сделаны расчеты по строительству колодцев, с учетом инвестиционных субсидий. Сделан анализ финансовых результатов для двух видов инвестиций. В заключении сделаны выводы по результатам исследования.

Аңдатпа. Ғылыми мақалада етті мал шаруашылығының тиімділігін арттыру мәселелері қарастырылған. Мал шаруашылығы еліміздің ауыл шаруашылығының дәстүрлі саласы болып табылатыны анықталды. Қазіргі уақытта жайылымдардың тозуы байқалады, көбінесе шаруашылықтардың жайылымдық учаскелерге қол жетімділігі, суару пункттерінің жетіспеушілігі байқалады, бұл шалғайдағы мал шаруашылығының дамуын тежейді. Тозған жайылымдарды қалпына келтірудің инновациялық әдістері ұсынылады. Шаруашылықтар инвестицияларының өтелімділігі бойынша есептеулер жүргізілді. Инвестициялық субсидияларды ескере отырып, құдықтардың құрылысы бойынша есептеулер жүргізілді. Инвестициялардың екі түрі үшін қаржылық нәтижелерге талдау жасалды. Қорытындыда зерттеу нәтижелері бойынша қорытындылар жасалды.

Abstract. The scientific article discusses the problems of increasing the efficiency of beef cattle breeding. It was revealed that animal husbandry is a traditional branch of agriculture in our country. Currently, there is a degradation of pastures, there is often no access of farms to pasture areas, a lack of watering points, which hinders the development of distant-pasture cattle breeding. Innovative methods of restoration

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

of degraded pastures are proposed. Calculations have been made on the return on investment of farms. Complement made calculations for the construction of wells, taking into account investment subsidies. The analysis of financial results for two types of investments is made. In conclusion, conclusions are drawn based on the results of the study.

Ключевые слова: мясное скотоводство, деградация пастбищ, извлечение подземных вод, окупаемость инвестиций, инвестиционные субсидии.

Түйінді сөздер: етті мал шаруашылығы, жайылымдардың тозуы, жер асты суларын алу, инвестициялардың өтелімділігі, инвестициялық субсидиялар.

Keywords: beef cattle breeding, pasture degradation, groundwater extraction, return on investment, investment subsidies.

Формирование и развитие отрасли мясного скотоводства в нашей стране имеет национальные корни, которая опираются на тот факт, что основным занятием казахов издревле является животноводство. Наличие обширных земельных территорий в Казахстане, на которых преобладают пастбищные угодья для выпаса скота, позволяет животноводам занимать лидирующие позиции на рынках производства мясной продукции. В этой связи, изучение вопросов повышения экономической эффективности организации мясного скотоводства является актуальным.

Процессы стремительного развития современных инновационных технологий, внедрение элементов цифровизации в экономику отраслей, быстрый рост индустриальных возможностей стран, формирование нового высокотехнологичного информационно-коммуникационного общества в современное время, требует от всех государств мира создания условий для продовольственной безопасности граждан. Поэтому, важной задачей стратегического развития агропромышленного комплекса Казахстана, является повышение экономической эффективности отраслей аграрного сектора экономики, в частности, мясного скотоводства, что подтверждает актуальность темы научной статьи.

Проблема деградации пастбищ вблизи населенных пунктов в определенной степени связана с отсутствием доступа на неиспользуемые пастбищные участки. Нехватка водопойных пунктов, и неразвитость инфраструктуры обводнения пастбищ сдерживает развитие отгонного животноводства и не позволяет задействовать неиспользуемые пастбищные участки в животноводстве.

Для решения этих проблем казахстанские учёные, на основе использования инновационного опыта развитых стран, предлагают строительство колодцев на неиспользуемых безводных пастбищных участках в животноводстве, с установкой ветровых насосов для извлечения подземных вод. В нашей стране наблюдается неравномерная нагрузка условного поголовья скота на 100 га пастбищ для различных типов хозяйств, расположенных в различных

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования природно-климатических условиях. Расчет финансовых показателей для анализируемых технологий был проведен с учетом данных карты зонирования пастбищ по уровню нормативной нагрузки на 100 га, разработанной учёными ТОО «КазНИИ животноводства и кормопроизводства» [1].

Для того, чтобы провести анализ расчетов основных параметров технологии и практики, в качестве типового хозяйства было использовано хозяйство мясного направления на 300 голов маточного поголовья КРС, с телятами на подсосе, выпас которых производился на 1200 га пастбищ. Для охвата различных размеров хозяйств и оценки окупаемости инвестиций в строительство колодцев и оборудования в зависимости от масштабов производства проведен анализ чувствительности в зависимости от размера фермы.

В таблице 1 представлены расчеты на размеры фермы с поголовьем - 100, 200, 300, 400, 500 голов, учтена потребность в пастбищах в зависимости от размера хозяйства и пастбищных зон по уровню нормативной нагрузки на пастбища. Максимальная площадь охвата одного колодца в данном анализе составляет 2000 га.

Таблица 1. - Потребность в пастбищах хозяйств различных размеров, га

Параметр	Ед. изм	Размер хозяйства (маточное поголовье), голов				
		100	200	300	400	500
Для зон с нормативной нагрузкой:						
30-40 голов на 100 га	га	400	800	1,200	1,600	2,000
40-50 голов на 100 га	га	311	622	933	1,244	1,556
50-60 голов на 100 га	га	255	509	764	1,018	1,273
60-80 голов на 100 га	га	200	400	600	800	1,000
более 80 голов на 100 га	га	140	280	420	560	700
Примечание: рассчитано по источнику [2]						

Инвестиции включают в себя строительство трубчатого колодца глубиной 50 погонных метров общей стоимостью 2 млн тенге, установкой ветрового насоса для подъема воды стоимостью 5,8 млн. тенге и резервуара для накопления воды стоимостью 500 тыс. тенге. Предполагается ежегодное обслуживание оборудования, составляющее 200 тыс. тенге.

Данные инвестиции позволяют хозяйствам перейти с низкопродуктивных пастбищ на ранее недоступные, продуктивные пастбища, что будет сказываться на повышении продуктивности животных.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Расчеты результатов финансового анализа предлагаемого внедрения, позволяют выявить экономический эффект от строительства колодцев на безводных пастбищных участках.

Трубчатые колодца имеют глубину 50 м, к ним устанавливается ветровой насос, расчеты произведены для зоны с нормативной нагрузкой на пастбища 30-40 голов/100 га для различных размеров хозяйств.

В таблице 2 представлены финансовые результаты от инвестиций в обводнение пастбищ для хозяйств с от 100 до 500 маточных голов КРС.

Таблица 2. - Финансовые результаты инвестиций в обводнение пастбищ

Финансовый показатель	Ед. изм.	Размер хозяйства (маточное поголовье), голов				
		100	200	300	400	500
IRR (внутренняя норма доходности)	%	-10.6%	4.1%	14.6%	23.6%	32.0%
NPV (чистая приведенная стоимость) 10%	тыс.тг	-5,155	-1,803	1,548	4,899	8,251
Дисконтированный срок окупаемости	лет	более 20	17,3	7,5	4,9	3,7
Примечание: рассчитано по источнику [2]						

Анализ расчетов в таблице 2 показывает, что для хозяйств с поголовьем 200 голов и менее, инвестировать в данный способ обводнения пастбищ не выгодно, срок окупаемости инвестиций составляет более 17 лет. Максимальный экономический эффект достигается для хозяйства с поголовьем более 500 голов (маточного поголовья), где окупаемость затрат хозяйства происходит через 3,7 года.

Проведём дополнительный расчет финансовых результатов с учетом того, что хозяйства могут получить инвестиционные субсидии на строительство объектов инфраструктуры обводнения пастбищ. Размеры субсидий составляют 80% от стоимости инвестиционных вложений (таблица 3).

Анализ расчетов, представленных в таблице 3, свидетельствуют о том, что инвестиционные субсидии позволяют повысить инвестиционную привлекательность данного способа обводнения пастбищ для хозяйств с поголовьем от 100 голов. При сравнении с результатами предыдущей таблицы 2, видно, что для хозяйства в 300 голов срок окупаемости инвестиций при этом сокращается с 7,5 лет до 1,4 лет.

Финансовые показатели инвестиций также зависят от изменения продуктивности животных, связанных с переходом на более продуктивные

Таблица 3. - Финансовые результаты инвестиций с учетом инвестиционных субсидий

Финансовый показатель с учетом субсидий	Ед. изм.	Размер хозяйства (маточное поголовье), голов				
		100	200	300	400	500
IRR (внутренняя норма доходности)	%	16.0%	48.9%	78.8%	108.1%	137.3%

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

NPV (чистая приведенная стоимость) 10%	тыс.тг	510	3,862	7,214	10,565	13,917
Дисконтированный срок окупаемости	лет	6,9	2,4	1,4	1,0	0,8

Примечание: рассчитано по источнику [2]

пастбища. Рост продуктивности зависит от урожайности пастбищ, т.к. позволяет снизить уровень затрат энергии на передвижение и поиск подходящих кормовых трав.

Необходимо отметить, что стоимость бурения скважины и строительства трубчатого колодца зависит от глубины залегания подземных вод, поэтому представленные показатели окупаемости инвестиций в зависимости от глубины залегания подземных вод для хозяйств, с учётом этих затрат, увеличиваются и оказывают существенное влияние на сроки окупаемости инвестиций.

Следовательно, изучение основных проблем повышения экономической эффективности животноводства, позволяет сделать следующие выводы:

1. Для развития животноводства и повышения экономической эффективности мясного скотоводства в Казахстане, нужно проводить обводнение пастбищ, что является необходимой мерой борьбы с деградацией пастбищных ресурсов, которая необходима для восстановления естественной кормовой базы сельскохозяйственных животных.

2. Инвестиции в обводнение пастбищ затруднены для мелких хозяйств, не имеющих источники финансирования и достаточного размера хозяйств, для выхода на окупаемость инвестиций.

3. Для животноводческих хозяйств необходима государственная поддержка в форме инвестиционных субсидий, что позволяет повысить инвестиционную привлекательность отрасли мясного скотоводства для средних и малых хозяйств.

Список использованной литературы:

1 Карты зонирования пастбищ по уровню нормативной нагрузки на пастбища / Разработка рекомендаций ТОО «КазНИИ животноводства и кормопроизводства». - <http://kazniizhik-pastures.kz/>

2 Сыздыков Р.Е. Программа технического сотрудничества - Инвестиции в устойчивое управление пастбищами и повышение продуктивности кормовых культур/ Отчёт по проекту. - 29.11.2019. - 53 с.

Алиайдар Н.С. - Магистрант,
Международный Университет
Информационных Технологий,
г. Алматы, Казахстан

Сатыбалдиева Р.Ж. - научный руководитель,
Международный Университет
Информационных Технологий,
г. Алматы, Казахстан

АНАЛИЗ УБЫТОЧНОСТИ СТРАХОВОГО ПОРТФЕЛЯ С ПРИМЕНЕНИЕМ DATA MINING

Аннотация: В данной статье рассматривается анализ коэффициента убыточности страхового портфеля и разработка стратегии развития страхового портфеля компании. Основная цель страховой компании как надежной организации - снизить коэффициент убыточности страхового портфеля и увеличение операционного результата. В статье прослежена ситуация в страховой отрасли, определено местоположение и анализирует факторы, влияющие на уровень потерь. Вывод можно сделать из необходимости диверсификации страхового портфеля. Рекомендации направлены на повышение устойчивости страхового портфеля.

Аңдатпа: Бұл мақалада сақтандыру портфелінің шығын коэффициенті және компанияның сақтандыру портфелін дамыту стратегиясы қарастырылады. Сақтандыру компаниясының сенімді ұйым ретіндегі негізгі мақсаты сақтандыру портфелінің шығын коэффициентін азайту және операциялық кірісті арттыру болып табылады. Мақала сақтандыру саласындағы жағдайды бақылайды, шығындар деңгейіне әсер ететін факторларды талдайды. Осыдан сақтандыру портфелін әртараптандыру қажет деп қорытынды жасауға болады. Ұсынымдар сақтандыру портфелінің тұрақтылығын арттыруға бағытталған.

Abstract: This article discusses the analysis of the loss ratio of the insurance portfolio and the development of a development strategy for the insurance portfolio of the company. The main goal of the insurance company as a reliable organization is to reduce the loss ratio of the insurance portfolio and increase the operating result. The article traces the situation in the insurance industry, determines the location and analyzes the factors affecting the level of losses. The conclusion can be drawn from the need to diversify the insurance portfolio. The recommendations are aimed at increasing the stability of the insurance portfolio.

Ключевые слова: страховой портфель, финансы, страховая компания, убыточность.

Түйінді сөздер: сактандыру портфелі, каржы, сактандыру компаниясы, шығындар.

Keywords: insurance portfolio, finance, insurance company, loss making.

В условиях циклического развития экономики, появления рынка финансовых услуг и наступления природных и техногенных катастроф рынок страховых услуг является важным звеном в финансовой системе страны, обеспечивая страхование физических и юридических лиц от рискованных обстоятельств. Страховые компании должны быть устойчивыми в финансовом положении, чтобы гарантировать выполнение своих страховых обязательств. В связи с этим разработка сбалансированного страхового портфеля является приоритетной задачей.

Актуальность исследования заключается в том, что страхование оказывает влияние на экономическую ситуацию в стране, не только освобождает бюджет от части социальных расходов, но и представляет собой потенциальный источник инвестиций в экономику страны.

Предметом исследования является разработка портфеля страхователя. Цель исследования - выявить и проанализировать наиболее важные и характерные проблемы страхования потребителей в отечественной страховой отрасли и предложить решения этих проблем на основе успешного зарубежного опыта. Исходя из поставленной цели, должны быть, решены следующие задачи:

- изучить теоретические аспекты оформления страхового портфеля;
- анализировать структуру потребительского страхового портфеля;
- выявить проблемы и перспективы развития потребительского страхового результаты этого исследования в качестве методологического портфеля.

Научная новизна авторской статьи заключается, прежде всего, в том, чтобы использовать инструмента для разработки оптимального портфеля потребительского страхования, который позволит расширить продажи страховых продуктов и привлечь больше клиентов. Практическая значимость исследования заключается в проведении сравнительного анализа структуры портфеля страхования потребителей, что позволяет страховым компаниям разрабатывать страховые продукты с учетом потребностей потребителей.

По словам Н.М. Яшиной, «Страховой портфель - это стоимость принятия страховых рисков на страхование с помощью конкретного финансового инструмента, который обеспечивает финансовую устойчивость страховой организации, основанную на принципах эквивалентности, равновесия и эффективности» [1]. В свете стагнации страхового рынка и кризиса во всех секторах отечественной экономики было выявлено несколько изменений на страховом рынке, которые негативно влияют на баланс страхового портфеля. Таким образом, размер и структура страхового портфеля играют важную роль в

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

формировании сбалансированного страхового портфеля, но в большинстве случаев не являются оптимальными.

Страховой портфель является одним из основных факторов, влияющих на финансовую устойчивость страховщика. Текущая и будущая деятельность страховой организации основана на страховом портфеле, структура и качество которого в конечном итоге определяют финансовую устойчивость страховых операций.

При анализе качества страхового портфеля:

- 1) изучить виды и финансовые результаты деятельности страховых компаний;
- 2) расчет убытков;
- 3) распределение договоров страхования на благоприятные и неблагоприятные;
- 4) анализ динамики количества договоров страховой компании;
- 5) расчет доходности каждого вида страхования.

Благоприятными являются договоры страхования, которые в соответствии со сложившейся ситуацией являются прибыльными, так как данный вид страхования на сегодняшний день является наиболее востребованным в нашей стране.

Неблагоприятными являются договоры страхования, которые оказались убыточными. Долю неблагоприятных договоров в портфеле необходимо свести к минимуму путем отказа от заключения подобных договоров.

Текущее состояние страхового рынка динамично развивается. Страхование является одним из стратегических факторов эффективного функционирования и успешного развития экономических отношений в стране. Это позволяет решать вопросы социального и пенсионного обеспечения, способствует благосостоянию граждан и повышает инвестиционный потенциал государства в целом. Кроме того, мировой финансовый кризис затронул все отрасли экономики, включая и страховой рынок[2].

Страховой портфель (Insurance Portfolio) - общая характеристика деятельности страховой организации по разработке страхования на определенный период времени (в определенное время).

Основой бизнес-процесса страховой организации является развитие страхового портфеля как источника страхового фонда - фундаментальной особенности страхового бизнеса. Страховой портфель может быть определен по сумме страховых взносов в зависимости от вида страхования, количества застрахованных объектов или размера общей страховой суммы.

Страховой портфель - это фактическое количество застрахованных объектов или страховых полисов, существующих в этом районе. Страховой портфель формирует основу всей деятельности страховщика и определяет финансовую устойчивость страховых операций. Размер и качество страхового портфеля определяет получение страховых выплат, а также размер и колебание страхового возмещения и страховых сумм.

Отечественные страховые компании обычно используют относительный показатель - убыточные страховые операции - для оценки результатов страховых операций. Коэффициент убыточности является важнейшим экономическим показателем, характеризующим деятельность страховой компании. Определяется как отношение суммы оплаченных убытков, произошедших в отчетном периоде, (выплаченных страховых возмещений) и суммы страховых резервов по заявленным, но ещё неурегулированным убыткам к сумме заработанной брутто-премии за определённый период (заработанная страховая премия - часть уплаченной страховой премии, относящаяся к анализируемому периоду)[3].

Даже если коэффициент потерь не превышает 100%, это может означать, что страховая компания понесет убытки, поскольку затраты на ведение бизнеса, составляющие значительную часть премии, не учитываются при расчете убытков. С другой стороны, наличие убытка в страховой компании не обязательно означает, что она получит убыток [4]. На уровень потерь страховой суммы влияют следующие факторы:

- число застрахованных объектов (a);
- страховая сумма застрахованных объектов (b);
- число страховых случаев (c);
- число пострадавших объектов (d);
- сумма страхового возмещения (f);
- показатель убыточности страховой суммы (q).

Показатель убыточности рассчитывается по формуле: $q = c \cdot d \cdot f \cdot a \cdot c \cdot d \cdot b = f \cdot b$ (1). В формуле участвуют показатели, так называемые элементы убыточности, позволяющие глубже проанализировать финансовые результаты страхования. К ним относятся: - частота отношение числа страховых случаев к числу всех застрахованных объектов (c a);

- опустошительность (отношение числа пострадавших объектов к числу страховых случаев (d c);

- отношение рисков (средняя страховая сумма пострадавших объектов, отнесенная к средней страховой сумме застрахованных объектов).

Произведение частоты, опустошительности и отношения рисков и представляет собой убыточность страховой суммы (f d , d a). Для оперативного контроля над изменением показателя убыточности страховой суммы по какому-либо виду страхования анализ убыточности можно проводить по упрощенной методике:

Убыточность= Сумма оплаченных убытков / Сумма поступившей премии *100 % (2) Для расчета удельного веса для каждого из видов страхования используется формула: Удельный вес= Сумма премий по конкретному виду страхования / Общая сумма сборов страховых премий *100 % .

Факторный анализ с использованием метода цепной замены может определить влияние каждого фактора на потерю страховой суммы в текущем году относительно базовой стоимости.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

За базу принимается уровень убыточности, заложенный в тарифе, средняя убыточность учетом ранее сформированных в предшествующие годы резервов убытков, а также, принимая во внимание порядок расчета резерва незаработанной премии, сумму полученных страховых премий скорректировать с учетом размера резерва незаработанной премии за анализируемый год за последние годы, уровень убыточности на начало года.

При анализе коэффициентов убыточности страховых операций следует правильно классифицировать затраты, то есть страховые выплаты и доходы за анализируемый финансовый год. Это требует корректировки платежей с учетом резервов на покрытие убытков, составленных в предыдущие годы, и в свете процедуры расчета невыплаченных премий скорректировать сумму полученных премий с учетом суммы невыплаченных премий за анализируемый год.

На объем платежей влияет количество платежей и средняя стоимость платежей по контракту. Убытки в страховых операциях и страховые суммы должны производиться с учетом влияния различных факторов. Это можно сделать методом цепной замены или разностным методом.

Однако роль каждого фактора в изменении уровня потерь за текущий год сравнивается с базовым значением. Основой могут быть уровень потерь в тарифе, средний уровень потерь за год (тарифный период), уровень потерь в начале года.

Стабильность страховых операций определяется вероятностью убытков, т. Е. Величиной премии, количеством застрахованных объектов (в страховании имущества) и однородностью страховой суммы. На практике эти факторы реализуются через коэффициент потерь страхового портфеля.

Анализ коэффициента потерь страховой суммы выполняется с использованием элементов, использующих синтетическую норму потерь, которая представляет собой отношение суммы страхового возмещения (страховой суммы) к общей страховой сумме или страховой сумме всех застрахованных предметов. Этот показатель позволяет сравнить стоимость требований с суммой принятого страхового обязательства.

Коэффициент потерь страховой суммы, выраженный в виде синтетического значения, зависит от поведения различных факторов, влияющих на размер потерь страховой суммы, так называемых элементов коэффициента потерь [5]. Частота страховых случаев (вероятность возникновения страхового события иногда называется коэффициентом возникновения) определяется числом страховых случаев, деленным на количество объектов страхования: $f_c / c = M / N$, (4) где f_c / c - частота страховых случаев; M - количество страховых случаев; N - количество объектов страхования.

Вероятность страхового случая - это количественная оценка вероятности и частоты наступления страхового случая для каждого элемента страхования, за который выплачивается страховое возмещение. Это служит основой для определения страховых тарифов, рассчитанных на основе теории вероятностей и закона больших чисел. Потеря страхового случая - это отношение количества

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

поврежденных предметов к числу страховых случаев: $O_{оруст} = N_{п} / M$, (5) где $O_{оруст}$ - потеря страхового случая; $N_{п}$ - количество затронутых объектов; M - количество страховых случаев. Серьезность претензии - это коэффициент выплаченной претензии и количество страховых случаев: $T_u = SC_{в} / M$, (6) где T_u - вес претензии; $SC_{в}$ - оплаченный ущерб; M - количество страховых случаев.

Коэффициент потерь страховой суммы не совпадает с годами. Следует отметить, что если фактический уровень потерь близок к уровню тарифа или выше нормативного значения, установленного в структуре страхового тарифа, следует провести анализ элемента коэффициента потерь, чтобы уточнить пошлины. В настоящее время ценность эффективной системы управления убытками возрастает. В развитом мире рентабельность страховых операций составляет всего 1-2%. По данным страховых компаний США, коэффициент потерь (общий коэффициент потерь) страховых операций в 2012 году составил около 5%. Это было 98%.

Западные страховые компании получают 25% своего дохода от инвестирования накопленных средств, в то время как иностранные страховщики получают 70-75% инвестиционного дохода от своего инвестиционного дохода. Ситуация в нашей стране совершенно другая. Компании не имеют достаточных источников инвестиций, поскольку находятся на стадии разработки, что требует больших финансовых затрат. В структуре доходов казахстанского страхового бизнеса инвестиции не превышают 5-10% доходов, полученных страховщиками. Основным доходом отечественных страховщиков является разница между операционной прибылью, полученными премиями и страховыми суммами.

Следует отметить, что на российском страховом рынке сегодня уровень выплат растет чрезвычайно быстрыми темпами. Поэтому обработка платежей российскими компаниями является очень важной проблемой. Опыт работы на рынке Центральной и Восточной Европы показывает, что уровень выплат только по автострахованию может быть снижен на 12-13% благодаря трем основным факторам: централизации процесса управления убытками, разработке и внедрению строгих процедур и обучению персонала [5]. Таким образом, в этой ситуации наиболее важной проблемой для российских страховых компаний является правильное проектирование системы урегулирования убытков.

Таким образом, анализ страхового портфеля относится к совокупности методов и методов обработки и обобщения показателей бухгалтерской и статистической отчетности, которые характеризуют развитие и результаты деятельности страховой организации.

Анализ страхового портфеля проводится в следующие этапы: подготовительный (предварительный); в дальнейшем; операционный (текущий). Норма доходности страхового портфеля может определяться такими показателями, как уровень страховых выплат, затраты, рентабельность, прибыльность по видам страховых услуг и страховой портфель в целом.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Для анализа страхового портфеля используются следующие наборы показателей: абсолютный, относительный, средний

Абсолютными показателями являются объем страховых премий и страховых выплат, количество заключенных договоров и т. Д.

Относительными показателями являются уровень страховых выплат, уровень доходности, коэффициент покрытия рынка страхования и т. Д.

Средние показатели - это средняя ставка пошлины, средний уровень затрат, средняя норма прибыли на инвестиции и т. Д.

Для анализа страхового портфеля используются следующие методы: бухгалтерский баланс, временные ряды, экономико-математический, индексный, экономико-статистический, модельный, графический. Такие методы используются для группировки, анализа, сравнения, детализации и обобщения, чтобы выделить и устранить узкие места и связи между лидерами.

Анализ страхового портфеля связан с областью внутреннего финансового анализа. Расчеты по оценке прибыльности, убытков и эффективности операций по управлению страховым портфелем являются коммерческой тайной. Оценка страхового портфеля может быть самостоятельным объектом исследования, который может быть выполнен с использованием следующих показателей.

Основные показатели	Комментарий к основным показателям			
Величина страхового портфеля	- число застрахованных объектов; - общая страховая сумма или объем ответственности страховщика			
Ассортимент или структура страхового портфеля, в том числе: - ассортимент по формам и видам страховых услуг; - структура страхового портфеля	- характеризуется структурой действующего и вновь созданного портфеля; - определяется по удельному весу видов страхования в портфеле; - характеризуется соотношением отдельных видов и форм страхования; - определяется соотношением между индивидуальными и групповыми видами страхования			
Динамичность страхового портфеля	- соотношение притока по новым договорам и оттока по оканчивающимся договорам; Контроль баланса движения договоров зависит от срока действия договоров, от изменения оборотов страховой организации:			
	Количество договоров на конец = периода	Количество договоров на начало - периода	Количество истекших договоров +	Количество заключенных договоров
- возможность отказов страхователя от договора (сторно), в том числе удельный вес, динамика, причины отказов.				
Однородность страхового портфеля	- характеризуется размером страховой суммы объектов; - определяется совокупностью рисков; - вероятность риска ущерба требует дополнительных расчетов, знания практики страховой деятельности и методики расчета ущерба.			

Движение в страховом портфеле	- используется в оперативном контроле; - коэффициент заключения новых договоров ($K_{обн.}$): $K_{обн.} = \frac{\text{Число новых договоров}}{\text{Число фактических посещений страхователей страховым агентом}}$ - коэффициент пролонгации договоров ($K_{прол.}$): $K_{прол.} = \frac{\text{Число пролонгированных договоров}}{\text{Число фактических посещений страхователей страховым агентом}}$ - коэффициент расторжения новых договоров ($K_{раст.}$): $K_{раст.} = \frac{\text{Число расторгнутых договоров}}{\text{Число новых договоров}}$ - коэффициент расторгнутых и пролонгированных договоров ($K_{раст.прол.}$): $K_{раст.прол.} = \frac{\text{Сумма страховых премий (взносов) по расторгнутым договорам}}{\text{Сумма страховых премий (взносов) по пролонгированным договорам}}$ - показатель темпов прироста страховых премий ($T_{пр.}$): $T_{пр.} = \frac{\text{Прирост страховых премий (взносов) данного вида}}{\text{Прирост страховых премий (взносов) предыдущего года}}$
Объем страховых премий – основной источник дохода	- количество действующих договоров, в т.ч. заключенных одним страховым агентом, что характеризует их производительность труда; - сумма собранных страховых премий (взносов), которая зависит от количества заключенных договоров и среднего размера страховой премии (взноса); - показатели средней премии и средней страховой суммы, приходящейся на один договор; - коэффициент доходов, приходящихся на 1 д.е. страхового покрытия ($K_{дох.}$): $K_{дох.} = \frac{\text{Средняя премия (взнос)}}{\text{Средняя страховая сумма}}$
Соотношение краткосрочных и долгосрочных договоров в страховом портфеле	При краткосрочном страховании необходима высокая ликвидность вложений, поэтому: $Tr. \text{ объемов краткосрочных договоров} \leq Tr. \text{ ликвидности}$
Показатели портфеля перестрахования	- перечень перестраховщиков; - степень концентрации риска по перестраховщикам; - финансовое состояние и рейтинг перестраховщиков (наличие международного рейтинга)
Абсолютные показатели страховой статистики	- число объектов страхования (N); - число страховых событий (T); - число пострадавших объектов при наступлении страхового случая (M); - сумма полученных страховых премий (взносов) (P); - сумма выплаченного страхового возмещения (обеспечения) (B); - страховая сумма всех объектов страхования (S_N); - страховая сумма, приходящаяся на поврежденный объект страховой совокупности (S_M)

Финансовые коэффициенты учитываются в журналах и в договорах с страхователями. Во всех финансовых отчетах в договорах страхования и страховых выплатах отражается только сумма страховых взносов. Однако объем

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования страхования отсутствует, поэтому этот показатель позволил нам более четко определить, как правильно действует страховщик, когда он принимает на себя то или иное страховое обязательство.

На структуру страхового портфеля влияет спектр страховых услуг. Важно обеспечить, чтобы качество и предложение страховых услуг отвечали потребностям клиентов. Важно найти баланс в портфеле, где, по крайней мере, приток новых контрактов компенсирует истекающие контракты. Компенсация должна охватывать не только количество контрактов и сумму страховых взносов, но также страховую сумму, продолжительность страхования и вероятность потери [6].

В данной статье было рассмотрено понятие страхового портфеля и даны определение и существующие методы расчета убыточности страхового портфеля.

В целом все предложенные мероприятия, выявленные в статье, позволят организациям снизить убыточность, выйти на новый уровень организации процесса урегулирования убытков и получать в будущем высокую прибыль.

Список использованной литературы:

1. Яшина Н. М. Обеспечение финансовой устойчивости страховой организации: теория, методология и практика: автореф. дис. ... д-ра экон. наук. М., 2007. С. 20.
2. Потапов С. В., Соколова М. А. Сбалансированность страхового портфеля: действующая практика и направления совершенствования // Молодой ученый. — 2015. — №7. — С. 473-476. — URL <https://moluch.ru/archive/87/16987/> (дата обращения: 22.02.2020).
3. Неволлина Ю.Д. ИЗУЧЕНИЕ ВЛИЯНИЯ КАЧЕСТВА СТРАХОВОГО ПОРТФЕЛЯ НА ФИНАНСОВУЮ УСТОЙЧИВОСТЬ СТРАХОВОЙ КОМПАНИИ // Научное сообщество студентов XXI столетия. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ: сб. ст. по мат. LIII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 3(51). URL: [https://sibac.info/archive/economy/4\(52\).pdf](https://sibac.info/archive/economy/4(52).pdf) (дата обращения: 22.02.2020)
4. Петришина, Р. Н. Страхование – анализ финансовых результатов: учеб.пособие / Р. Н. Петришина. - М.: Проспект, 2010. - 212 с.
5. Страхование дело / под ред. Л.И. Рейтмана. М.1992. С. 29.
6. Страхование и управление риском. Терминологический словарь. М.: Наука. С. 241.

Б.А. Жунусов - Қ.Жұбанов атындағы
Ақтөбе өңірлік университеті,
Ақтөбе, Қазақстан

С.А. Жұбаназаров - Қ.Жұбанов атындағы
Ақтөбе өңірлік университеті,
Ақтөбе, Қазақстан

«АҚЫЛДЫ ҚАЛА» ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ

Андатпа. Осы мақаланың мақсаты - қалалардың дамуындағы кейбір факторларды зерттеу және «ақылды қаланы» басқару жүйесін жетілдіру, оның экспорттық әлеуетін құру және халықтың әл-ауқатын жақсарту бойынша ғылыми-практикалық ұсыныстар әзірлеу. Зерттелетін тақырыптың ғылыми және теориялық аспектілерін зерттеу, ғылыми әдістерді қолдана отырып статистикалық мәліметтерді жинау, өңдеу және талдау, гипотезаларды растау үшін экономикалық-математикалық модель құру арқылы қол жеткізуге болады. Осы проблемалар мен кедергілерді шешу қалаларды абаттандырудың жаңа моделін - «ақылды қала» тұжырымдамасын қолдану болып табылады.

Abstract. The purpose of this article is to study certain factors of urban development and develop scientific and practical proposals and recommendations for improving the management system of the «smart city», increasing its export potential and improving the well-being of the population. The goal can be achieved by studying the scientific and theoretical aspects of the subject, collecting, processing and analyzing statistical data using scientific methods, building an economic and mathematical model to confirm hypotheses. The solution to these problems and obstacles can be the application of a new model for improving cities – the implementation of the «smart city» concept.

Аннотация. Целью данной статьи является исследование некоторых факторов развития городов и разработка научно-практических предложений и рекомендаций по совершенствованию системы менеджмента «умного города», наращивания его экспортного потенциала и повышения благосостояние населения. Цель может будет достигнута путем исследования научно-теоретических аспектов по изучаемой тематике, сбора, обработки и анализа статистических данных при помощи использования научных методов, построение экономико-математической модели для подтверждения гипотез. Решением этих задач и препятствий может быть применение новой модели совершенствования городов – реализация концепции «умный город».

Түйінді сөздер: цифрландыру, қала, «ақылды қала», тұжырымдама, аймақ, стратегия, жоба.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Keywords: digitalization, city, «smart city», conception, region, strategy, project.

Ключевые слова: цифровизация, город, «умный город», концепция, регион, стратегия, проект.

Кіріспе. Қазіргі кезеңде адамзат қоғамы өмірінде «қала» ұғымы ерекше маңыздылыққа ие болды. Қалалар әлем халқының тең жартысын өзіне сіңіріп, өнеркәсіптің, білімнің, ғылым мен мәдениеттің шоғырлану орталығына айналды. Қалалардың дамуының жалпы тенденциялары олардың әлеуметтік-экономикалық рөлін одан әрі арттыруға, қоғамдағы рөлін ерекше кеңейтуге әкелді. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2 қыркүйек 2019 жылғы «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында «ақылды қала» тұжырымдамасына негізделген қалалық қоршаған ортаны басқаруды дамыту мен жүзеге асырудың үлкен бағдарламасын атап көрсетті [1]. Қазақстанда «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасына сәйкес «Ақылды қала» жүйесін Қазақстанның Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент, Қарағанды және Ақтөбе сияқты бес ірі қалаларында енгізу жоспарлануда. Ақылды қалалардың жайлылық, қауіпсіздік, тиімділік және экологиялық тазалық сынды негізгі сипаттамалары анықталды. Қазақстанға осы саладағы қалыптасқан оң тәжірибелерді ескеріп, қағамды жаңа даму траекториясына бейімдеу қажет.

Қазақстандағы нарықтық экономика жағдайында урбанизация процестерін мемлекеттік басқару мүмкіндігі бар, ірі қалалардың өсуін және жалпы тұрғындардың архитектуралық-кеңістіктік ортасын ұйымдастыруды реттейтін белгілі бір саясат жүргізілуде. «Цифрлық Қазақстан-2020» мемлекеттік бағдарламасы негізінде елімізде 2018 жылы «ақылды қалалардың» типтік моделі жасалды. Бұл ақпараттық коммуникациялық технологияларды енгізу арқылы қала экономикасының бәсекеге қабілеттілігін және тұрғындардың әл-ауқатын арттыратын болады.

Адамдардың төртінші өнеркәсіптік революция дәуіріне енуі олардың тіршілік ету ортасы мен өмір сүру сипатында мүлдем жаңа белгілердің пайда болуымен ерекшеленеді. Жаудан қорғану, айырбас сауда, қоғамдық еңбек бөлінісі мен оларды басқару үшін өздерінің тұруына лайықты жер таңдап, қажетті жабдықтармен қамтамасыз етіп және ұжымдарға бірігу арқылы өмір сүру мәдениетін қалыптастыра бастады. Осындай ұзақ тарихи процесте адам өзінің данышпандығының арқасында ең ұлы туындыларының бірі - үлкен қалаларды салуды қолға алды. Адамзат мәдениетте қалаларды тұрғызу және қоғам өміріне сіңіру әртүрлі елдерде және әр түрлі континенттерде түрлі деңгейде жүзеге асты. Утопиялық социализмнің негізін салушы Т. Мордың (1478-1535 жж.) «Мемлекеттің ең жақсы құрылымы туралы» пайымдауға арналған «Утопия» атты еңбегінде біркелкі қоныстандыру және қалалар арасындағы қарама-қайшылықты жою идеясын ұсынды. Коммунистік утопияны жасаушы Т. Кампанелла (1568-1639 жж.) «Күн қаласы» деген еңбегінде жеке

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

меншік болмайтын және жалпыға ортақ еңбек үстем болатын қала тұжырымдамасын ұсынып, кейінгі қоғамдық ой-пікірлердің дамуына елеулі ықпал жасады. Кейінірек қоныс аудару мәселелері бойынша Ж.Ж. Руссо (1712-1778 жж.) және утопиялық социалистер Р. Оуэн (1771-1858 жж.) мен Ш. Фурье (1772-1837 жж.) еңбектерінде қарастырылады».

Қала тұрғындарының өмір сүру салты әлем елдеріндегі барлық үлкен аймақтарды иемденуде. XX ғасыр кең территорияларды қамтыған урбанизация үдерісінің қарқынды дамуымен ерекшеленді. Жалпы қала тұрғындарының саны жыл сайын артып келеді. XX ғасырдың басында әлем халқының 14%-і, 1950 жылы 29%-і, ХХІ ғасырдың басында 50%-ы қалаларда тұрды. Қазіргі уақытта Қазақстан халқының 57%-ы, АҚШ-тың 80%-і, Жапонияның 76%-і, Германияның 90%-і, Ресейдің 73%-і, Еуропа халықтарының 90%-і қалаларда тұрады. БҰҰ-ның дерегіне сәйкес 2020 жылы әлем халқының 55%-і қалаларда тұрса, 2050 жылға қарай 85% -і қалаларда өмір сүреді деп болжануда.

Қазіргі уақытта жаңа қалалық кешендер құрылуын жалғастыруда, инженерлік жабдықтарды жетілдірілуде, тұрғын үйлердің сапасын жақсартуда, қала аралық байланысты күшейту негізінде инфрақұрылымдық жұмыстар жүргізілуде. Осылайша, қазіргі заманғы қалалардың қоғамдағы рөлі мен орнын қалыптастру және қалаларға жақын аумақта тұратын халықтың әл-ауқатын арттыру болып табылады. Урбанизация процесінің қазіргі кезеңі тұрғын санының өсуі, қалалық агломерациялар мен ірі мегаполистердің қалыптасуымен сипатталады.

Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы. Қалаларға және қала өміріне деген ғылыми қызығушылық тіпті шығыс ойшылы Әл-Фарабиде де пайда болған. Ол «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» атты еңбегінде «Ізгілікті қалаға қарама-қарсы қалалардағы қоғам түрлері келеді. Оларға надан қалалар, айырбас қалалар, адасқан қалалар және пасық (бұзылған) қалалар кіреді. Сол сияқты, жеке тұлға ізгілікті қалаларға қарсы болса, онда олар қарама-қарсы топтағы қалалардың өкілдері» деп қалалардың маңыздылығын атап көрсеткен [2].

Қала өмірінің мәселелеріне арналған алғашқы классикалық туындылар ХІХ - ХХ ғасырлардың басында пайда болды. Оларда қала феноменінің мәнін ашуға әрекет жасады. Қарастырылып отырған кезеңдегі әлеуметтік философиядағы (географиялық, демографиялық, экономикалық, технологиялық детерминизм) детерминистік тұжырымдамалардың үстемдігі мен қаланың анықтамалары функционалды сипатта болғанын және оның маңызды мәнін емес, қаланың айрықша белгілерін анықтауға бағытталғандығын түсіндіреді. Ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде қала анықтамаларын құруда саяси-әкімшілік, аумақтық-демографиялық, әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени сияқты маңызды негіздерін ажыратуға болады.

Қала ортасын зерттеуге байланысты теориялық мәселелер қала экономикасының әр түрлі сала өкілдерінің еңбектерінде қамтылды. Экономикалық теорияның классиктері - А. Смит, Д. Рикардо, К. Маркс,

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Ф. Энгельс - қалалардың қалыптасу детерминанттарын экономикалық, географиялық, демографиялық, технологиялық анықтау тұрғысынан зерттеді. Экономикалық теорияның классиктері жүргізген талдаулардың ерекшелігі қалалық қоныстардың айрықша белгілерін анықтау болды және олардың жазбаларында қала туралы анықтамалары функционалды сипатта келтіріледі. Бұл авторлардың еңбектері қаланың алғашқы классикалық зерттеулері болып саналады.

А. Смит, К. Маркс және Ф. Энгельс қалаларды нақты тарихи ұғым ретінде қарастыру керектігін, олардың өндіргіш күштерінің даму деңгейіне және қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық құбылыстардың ерекшеліктеріне байланысты тиісті өзгерістерге ұшырауы заңды екенін атап өтті. Бұған айқын мысал ретінде ғылыми-техникалық прогреспен бірге дамып келе жатқан қалалардың урбанизация процесі болып табылады. Нәтижесінде қалалық елді мекендердің табиғаты, қоғам өміріндегі рөлі мен маңыздылығының өсу тенденциясы байқалады. Сонымен қатар, А. Смит «Үлкен қалалардың тұтыну қажеттіліктерін қанағаттандыру, капиталды өндірістік инвестициялау халықтың басқа да төменгі қабаттарында күнкөріс құралдары жоқ қалаларға қарағанда қиынырақ болады» деп атап өтті [3].

К.Маркс: «Қалаларда халықтың шоғырлануы, өндіріс құралдары, капитал, қажеттілік т.б. факттер бар, ал ауылда диаметральді қарама-қарсы факт - окшаулану және бытыраңқылық бар. Сонымен қатар, қала өнеркәсіп пен қызметтің механикалық жиынтығы емес, адам өмірі мен қоғамның белгілі бір ұйымы. Бұл ерекше біртұтас организм, онда тым үлкен диспропорциялар болмауы керек. Өйткені бұл олардың экономикалық және әлеуметтік функцияларын орындауға теріс әсер етеді. Қалалық елді мекендерді аумақтық ұйымдастырудың күрделілігі мынада: «Мұнда тек оның бүтін бөліктерінің қосындысы ғана емес, қаланың бар болуының өзі тәуелсіз үйлердің қарапайым көпшілігінен ерекшеленеді» - деп жазды [4].

Ғылыми анықтамаларға сәйкес, қала - бұл елді мекен, оның тұрғындары негізінен өнеркәсіпте, саудада, сонымен қатар қызмет көрсету салаларында, мемлекеттік басқару, білім, ғылым және мәдениет салаларында жұмыс істейді. Қала әлеуметтік құбылыс ретінде пайда бола отырып, бір жағынан, өнеркәсіптің дамуына қажетті өндірістің шоғырлануын қамтамасыз етсе, екінші жағынан, ауылдық жерлермен салыстырғанда өмір сүрудің тұрақты жағдайларын жасады.

Қазіргі экономикалық әдебиеттерде «ақылды қалалардың» проблемаларын көрсететін бірқатар басылымдар бар. Сонымен қатар, нарықты зерттеу объектісі ретінде қалаға интеграцияланған көзқарас мәселелеріне арналған ғылыми зерттеулер әлі де тиісті деңгейде дамымаған. Қазіргі кезде «ақылды қаланы» басқару жүйесі мен принциптері жаңа теориялық тәсілдерді ғана емес, сонымен қатар тиісті әдістемелер мен басқару технологияларын жасауды қажет етеді. Шетел әдебиеттерінде қала құрылысы, қала менеджменті және «ақылды қала» қағидаттарын іске асыру мәселелеріне баса назар аударылады. Бұл көбінесе қоғамды ақпараттандырудың белсенді процесіне байланысты.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Қала мәселелерін зерттеуде П. Мерлин, Р. Мерфи, Дж. Год Гарнье, Дж. Шабот және Артур О'Салливанның танымал шығармалары бар. Соның негізінде «идеалды қала» жобасын құру, оның қоғамдағы мәртебесін кеңейту осы ғалымдардың негізгі көзқарасы болды. Канадалық зерттеуші Мэрилин Гамильтон «интегралды қала» терминін алғаш 2000 жылы енгізген. Оның тұжырымдамасына сәйкес, қалалық қауымдастықты ара ұясымен салыстыруға болады және қаладағы кез-келген адамның өзіндік рөлі бар. Сонымен қатар, халықты, азаматтық қоғамды, бизнесті, әкімшілікті қоғамдастықтың негізгі әлеуметтік төрт тобы деп көрсетіп, осы топтар көпжақты дамыған заманауи қала тұрғызу барысында өзара әрекеттесіп, ортақ нәтиже үшін үйлесімді жұмыс істеуі керек екендігін атап өтеді.

Ресей Федерациясында В.З. Черняк, А.В. Черняк, И.В. Довиденко, Т.Г. Морозова, Н.В. Иванова, В.Е. Комова, Т.Ф. Сорокина, А.А. Тупченков, В.С. Занадворова, А.В. Занадворова, В.И. Коробко, Ю.Ф. Симионова, И.Ш. Давыдова, А.М. Малышкина еңбектерінде қала мәселелері кеңінен зерттелген.

Қазақстандағы қала құрылысы мен урбанизация мәселелері қазіргі кезде отандық ғылымдағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады және У.М. Искаков, А.Е. Есентугелов, Н.К. Нурланова, И.Н. Ильина, Р.У. Рахметова, К.А. Жакенова және т.б. қазақстандық ғалымдардың еңбектерінде зерттелген.

Аумақтық бірлік емес, ажырамас әлеуметтік-экономикалық организм ретінде халық саны, қала құраушы және қала қызмет ететін өндірістер, аумақ, қоршаған орта және тағы басқалары қазіргі заманғы қала үшін жаңа жүйе қалыптастырушы белгілердің жиынтығына тән. Сондықтан, жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып және біздің түсіндірмемізге сай, қаланы салыстырмалы түрде қоғамның экономикалық ресурстарының едәуір бөлігін шоғырландыратын және әртүрлі функцияларды (әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастырушылық-құқықтық, әкімшілік-мәдени, ғылыми) жүзеге асыратын әлеуметтік-экономикалық организм немесе ұлттық экономиканың қажетті құрамдас бөлігі ретінде анықтау және қала қажеттіліктерін қанағаттандыру.

Қазіргі заманғы қалалардың алдында тұрған басқа да көптеген мәселелер қала құрылысын басқарудағы тәсілдерді қайта қарауға әкеліп соғады. Бұл зерттеуде қала тұрғындарының психологиялық-когнитивті ерекшеліктерін ескере отырып, әлеуметтік-экономикалық процестерді басқарудағы жүйелі түріне негізделген «ақылды қала» үшін цифрлық платформалардың дамуын қарастыру ұсынылады. Бұл мәселені нейрондық білім мен жасанды интеллектке негізделген сандық платформалардың жаңа класын құру арқылы оңтайлы шешуге болады.

Зерттеу нәтижелері. Қазіргі уақытта қала халқының өсуі және бақыланбайтын қала өсімі ең күрделі мәселелердің біріне айналды. Сонымен қатар қоғамды ақпараттандырудың өсуі, ақпараттық технологияларды адам өмірінің барлық салаларына белсенді енгізу, өмір сүру қарқынының және басқа да әлеуметтік, экономикалық, экологиялық, қоғамдық қажеттіліктердің күрт өсуі

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

қаланы басқарудың жаңа әдістерін жасауды талап етеді. Қазіргі кезде қалалар ұлттық және халықаралық жүйелерде тәуелсіз бірлік ретінде жұмыс істейтін тәуелсіз және өзін-өзі қамтамасыз ететін әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-саяси және техникалық-өндірістік орталықтар болып табылады. Бүгінгі күнге дейін әлемде «ақылды» атағын талап ететін 140-қа жуық қала бар, олардың көпшілігі Солтүстік Америка мен Батыс Еуропада шоғырланған [5].

McKinsey Global Institute жүргізген зерттеулердің нәтижелері бойынша жалпы ішкі өнімнің 60%-дан астамын «Sity 600» деп аталатын әлемнің 600 ірі қаласы құрайтындығы анықталды [6]. Бұл көбіне әл-ауқаты төмен аймақтардан өмір сүру деңгейі жоғары ірі қалаларға көшу орын алған кезде, қоғам цифрландырудың жоғары деңгейіне және қала маңындағы динамикалық процестерге байланысты тізім алдағы жылдары өзгеруі мүмкін екенін ескеруіміз керек..

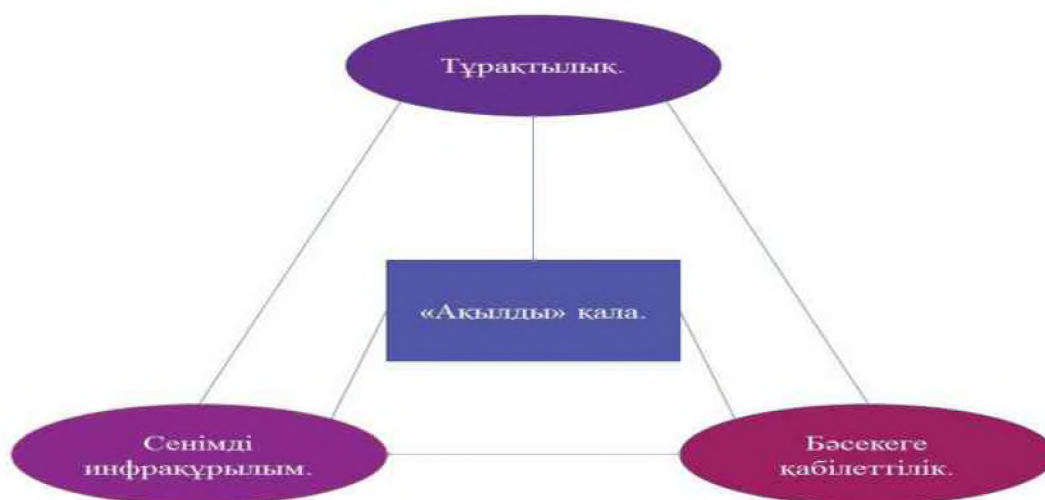
Қазіргі уақытта «ақылды қалаларды» басқару үшін жаңа теориялық тәсілдер ғана емес, сонымен қатар тиісті әдістеме мен технологияларды әзірлеу қажет. Ұсынылып отырған зерттеу «ақылды қаланы» басқару тиімділігін арттыратын нейрондық білімді басқару және жасанды интеллект тұжырымдамасы негізінде салынған цифрлық платформалардың жаңа класын құру мен дамытудың теориялық және әдістемелік негіздері мен практикалық ұсынымдарын әзірлеуге арналған. Ақылды қала моделі - бұл қалаларды дамытудың түрлі факторларын біріктірудің заманауи стратегиясы және орталықтандырылған басқарудың, қызметтердің жаңа деңгейі мен қауіпсіздіктің принципіалды жаңа мүмкіндіктері бар инфрақұрылымды дамытуға бағытталған. Бұл қаланы дамыту стратегиясы әр түрлі деректерді орталықтан жинауға, оларды өңдеуге және әкімшілік аппараттың қаланы тиімді басқару үшін жоғары сапада көрсетуге мүмкіндік беретін технологиялық артықшылықтарға негізделген.

Қазіргі заманғы қалалармен кездесетін негізгі проблемалар (көші-қонның күшеюі, халықтың шектен тыс тығыздығы, көлік проблемалары, қоршаған ортаға қысымның күшеюі, қала тұрғындары мен компаниялардың қалалық қоршаған орта мен көрсетілетін қызметтердің сапасына қатысты талаптарының өзгеруі, ауа ластануы т.б.) қала құрылысын басқаруға деген көзқарастың өзгеруіне алып келді және аталған мәселелер ақылды қала тұжырымдамасы негізінде жүзеге асырылады. Сондықтан, ең алдымен, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, денсаулық сақтау, білім беру, қауіпсіздік және басқа да қызмет салаларында қолданылатын ақпараттық коммуникациялық технологиялар мен «интеллектуалды» жабдықтардың тіркесімі қарастырылады және әлеуметтік-экономикалық процестің цифрлануына әкеледі. Яғни, басқару қателіктері цифрлық трансформациясына жіберіледі. Сондықтан әлеуметтік-экономикалық процестерді цифрландыруды халыққа жақындататын жаңа тәсіл қажет. Осыған орай, зерттеу барысында «ақылды қаладағы» цифрлық платформалардың дамуы ескерілген және бұл платформалар экономикалық дамудың катализаторы ретінде қызмет етеді.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

Ақылды қалаға қалалық ортаның дамуын жеделдету үшін ғылыми көзқарас пен басқарудың ақылды шешімдері қажет. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, «ақылды қала» жүйесі энергия ресурстарын (жылу тұтынуды 30%-ке дейін, көшелерді жарықтандыруға арналған электр энергиясын тұтыну - 60%-ке дейін, коммуналдық инженерлік желілерді ұстауға кететін шығындарды - 30%-ке дейін, электр энергиясын пайдалану - 26%-ке) үнемдейді. Одан бөлек, қоғамдық қауіпсіздік деңгейі жоғарылауда. Мысалы, Мемфис қаласында (АҚШ) болжамдық талдау құралдарын енгізу зорлық-зомбылық қылмыстарының деңгейін 30%-ке төмендетіп, ақпараттық коммуникациялық технологиялар полиция қызметкерлерінің санын көбейтпей бақылау аумағын ұлғайтқан, Лондондағы (Англия) қылмыстарды әшкерелеу саны 50%-тен асқан және Италияда жолдардағы апаттылық деңгейі екі есеге төмендеген [7].

«Ақылды қала» тұжырымдамасы соңғы 20-25 жыл ішінде көпшілікке белгілі болды. XX ғасырдың 90-жылдарында Канаданың ең ірі қаласы - Торонто «ақылды қала», Кремний алқабы - «ақылды алқап», ал Оңтүстік-Шығыс Азиядағы аралдарда орналасқан қала-мемлекет - Сингапур - «ақылды арал» болды. Сол жылдары ғалымдар осы қалалардан үлгі алып, территориялардың инновациялық дамуына назар аудара бастады. Бүгінгі таңда «ақылды қала» ұғымының, сонымен қатар оның сәулетінің бірыңғай анықтамасы жоқ. Бірақ ғылыми жұмыстарды терең талдау нәтижесінде модельдің үш ірі компаниядан үш нұсқасы анықталды (IBM, Accenture және Microsoft). Олар ғылыми мақалалардағы дәйексөздердің жиілігі мен әлемнің әртүрлі қалаларындағы нақты, сәтті қолданылуына негізделген модельдің барлық нұсқаларын ұсынумен ерекшеленді.

Сурет 1. - «Ақылды қаланың» жалпыланған моделі.

Әлемдегі қолданыстағы «Ақылды қаланың» жалпыланған моделі 1-суретте көрсетілген. Зерттеу барысында бүгінгі күні табиғи ресурстарды мүмкіндігінше тиімді пайдаланатын және сонымен бірге өмір сүрудің жоғары

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

деңгейін қамтамасыз ететін қалаларды басқару модельдерін табу үшін іс-шаралар қажет екендігі анықталды. Бұл модельді зерттеу үшін әдебиеттерге, 60-тан астам ғылыми мақалаларға және көптеген электрондық дереккөздерге талдау жасалды. Осы кезеңде «ақылды қаланың» әмбебап моделі және оның нақты анықтамасы жоқ екендігі анықталды. Бірақ «ақылды қала» проблемасына көзқарастың әр түрлі модельдеріне негізделген, оны жүзеге асырудың әлеуметтік, нормативтік және технологиялық сияқты жақсы мысалдары бар. Жалпыланған классификация төмендегі 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1. - «Ақылды қала» ұғымының анықтамаларының жіктелуі [8].

Жіктеудің негізгі белгілері	Анықтаманың жіктелуі		
	Идеологиялық өлшем (ақылды қаланың көрінісі қандай?)	Нормативті өлшем (қайда / қандай сала?)	Технологиялық / аспаптық өлшеу («Ақылды қала» жобасының нәтижесі кімге беріледі?)
«Ақылды қалаларды» құрудың мақсаты	Тұрғындардың өмір сүру сапасын жақсарту.	Өмір үшін тұрақты жасыл ортаны қалыптастыру.	Инновациялық еңбек өмірі
Элементтер	Қызметтер	Инфрақұрылым	Адами / әлеуметтік капитал

«Ақылды қала» моделіне бірыңғай анықтама берілмегендіктен, біз «Ақылды қала» және «Цифрлық қала» ұғымдарына терең әдеби талдау жүргізген Р. Дамери мен А. Кочианың еңбектеріне жүгініп, «Ақылды қала» моделінің негізгі тұжырымдамаларын жинадық. Толығырақ ақпаратты 2-кестеден табуға болады.

2 - кесте. «Ақылды қала» моделінің анықтамалары [9].

	Анықтама	Дереккөз
	«Ақылды қала - бұл қоршаған ортаға әсерді азайту және азаматтардың өмірін жақсарту үшін суды қайта өңдеу жүйелері сияқты немесе алдыңғы қатарлы энергетикалық желілер және ұялы байланыс сияқты технологияларды біріктіре алатын қала».	Сетис, 2012
	«Ақылды қала - бұл ақпараттық коммуникациялық технологиялар, логистика, энергия өндіру көзі және басқалары сияқты жоғары технологиялар өзара іс-қимыл жасайтын, азаматтарға әл-ауқат, қосылу және қатысу, қоршаған орта сапасы және интеллектуалды даму тұрғысынан жақсы жағдайлар жасау үшін өзара әрекеттесетін нақты географиялық аймақ. Оны қала құрылысы мен үкіметтің өзі үшін ережелер мен саясатты құруға қабілетті, нақты анықталған ғылымдар жиынтығы (пәндер) басқарады».	Дамери, 2013

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

«Жолдар, көпірлер, туннельдер, рельстер, метрополитендер, әуежайлар, теңіз порттары, байланыс, су, электр қуаты және тіпті ең ірі ғимараттарды қоса алғанда, барлық маңызды инфрақұрылымды басқаратын және байланыстыратын қала. Интеграцияның арқасында қала өзінің ресурстарын оңтайландырады, оларды профилактикалық және техникалық күтіп ұстауды жоспарлайды, қауіпсіздіктің барлық аспектілерін бақылай алады, сонымен бірге барлық азаматтарға қызмет көрсетуді жоғарылатады».	Халл, 2000
«Ақылды қала - шешімді тәуелсіз және ақпараттандырылған азаматтар ұсынатын ақылды үйлесімділікке негізделген қала».	Гиффингер, 2007
«Ақылды қала - бұл заттар интернетімен біріктірілген цифрлы қаланың өнімі».	Су, 2011
«Адамға, әлеуметтік капиталға, дәстүрлі және заманауи АКТ-лық инфрақұрылымға салынған инвестициялар. Тұрақты экономикалық өсуге және өмір сүрудің жоғары деңгейіне ықпал ету арқылы табиғи ресурстарды тиімді басқаруды қолданса, қала ақылды болып саналады».	Караглиу, 2009

Амстердамға ақылды қала технологиясын енгізу тәжірибесі жұмысты неғұрлым ұтымды ұйымдастыру, атмосфераға зиянды шығарындыларды азайту үшін ең жаңа технологияларды қолдануға және энергияны тиімді пайдалануға негізделген экологиялық тұрақтылықты арттыруға бағытталған. Басқа қалаларда қала өмірінің барлық аспектілерінде барлық жерде кездесетін ақылды технологияларды қолдана отырып, қалалық функциялардың кең спектріне айналдыруға күш салынууда. Мұндай стратегияның екі мысалы Кореядағы Электрондық Интеграциялық Қала (U-city) жобасы (2004 жылы басталған) және Deutsche Telekom Германиядағы «T-city» жобасы (2006 жылы басталған). Сондай-ақ, «Smart Seoul» жобасы қаланы басқару жүйесін ақылды жүйеге айналдыруға және азаматтардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған.

Сингапурдағы ақылды қаланың негізгі элементі трафик болып табылады. Мұнда ақылды шешімдер қоғамдық көліктер үшін де, жеке көліктер үшін де қолданылады. Ақылды бағдарламалар қала көшелерінде кептелісті және жол тығыздығын өлшейтін жол датчиктерін азайту үшін орнатылған. Сингапур ақылды автотұрақтардың желісінде қалған автокөліктердің санын тіркейді және көлік иелеріне бос орындар туралы мәліметтер жібереді. Яғни, өзі басқарылатын машиналардың алғашқы партиясын шығаруға дайындалып жатыр. Juniper Research зерттеушілері атап өткендей, қалада «Виртуалды Сингапур» тұжырымдамасы жасалды. Оған төтенше жағдайлар кезінде қаланы эвакуациялауды жоспарлауда тесттер жүргізуге болатын 3D модельдеу кіреді.

Ақылды автотұрақ Сингапур сияқты 2014 жылдан бастап Ұлыбритания астанасында (Лондон) жұмыс істейді. Сонымен қатар, қалада навигатор қосымшасы құрылған. Сондай-ақ, Лондонда қазір толығымен сандық сипатқа ие болған жол кептелісі үшін төлемдер жүйесі жұмыс істейді (жүргізуші көлік кептелісі бар жерлерде жұмыс күндері автокөлікті пайдалану үшін салық төлейді).

Әрбір әлем қалаларының мақсаттары мен міндеттері әр түрлі, соған карамастан «ақылды қалалардың» келесідей үш маңызды ерекшеліктері бар:

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

- біріншісі, АКТ-дың инфрақұрылымының болуы. Яғни, ақылды қалаларда жаңа қызметтерді сәтті ұсыну және болашақтағы жаңа қызметтерге деген сұранысқа дайын болу үшін қауіпсіз АКТ инфрақұрылымы маңызды.

- екіншісі, қалада интеграцияланған басқару жүйесі құрылуы қажет. Көптеген ақылды қала жүйелері үйлесімді түрде тек бірыңғай стандарттарды қатаң сақтау негізінде жұмыс істейтін болады.

- үшіншісі, ақылды қалалардың ақылды пайдаланушылары болуы керек. Ақпараттық коммуникациялық технологиялар - бұл ақылды қаланың жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін құралдар, бірақ олар ақылды қызметтермен өзара әрекеттесе алатын білікті пайдаланушылар болмаған кезде пайдасы жоқ. Ақылды қала әр түрлі деңгейдегі және әр түрлі жас топтарындағы халықтың барлық санаттары үшін ақылды құрылғыларға қол жетімділікті кеңейтіп қана қоймай, сонымен бірге осы құрылғылармен жұмыс істеу бойынша оқуға қол жетімділікті қамтамасыз етуі керек. Ақылды қала ақылды құрылғыларды пайдаланушылардың ашық желісіне негізделген, ал азаматтар олар үшін ең маңызды қызметтерді талап ете алады.

Қазақстанда «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасына сәйкес «Ақылды қала» жүйесін Қазақстанның Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент, Қарағанды және Ақтөбе секілді бес ірі қалаларына енгізу жоспарлануда. Ақылды қаланың негізгі сипаттамалары анықталды. Олар жайлылық, қауіпсіздік, тиімділік және экологиялық тазалық. Қазақстанға осы саладағы қалыптасқан он тәжірибелерді талдап, бейімдеу қажет.

Қазіргі уақытта қала халқының өсуі әлемдегі ең күрделі мәселелердің біріне айналды. Аталған мәселені шешуге қаланы абаттандырудың жаңа моделін қолдану - «ақылды қала» тұжырымдамасына енгізілуі мүмкін. Бұл модель қала құрылысының әртүрлі факторларын біріктірудің заманауи стратегиясы және орталықтандырылған басқару жүйесі, қызмет көрсетудің жаңа деңгейі мен қауіпсіздіктің принципіалды жаңа мүмкіндіктері бар инфрақұрылымды дамытуға бағытталған. Қаланы дамыту стратегиясы әр түрлі деректерді бір орталыққа жинауға, оларды өңдеуге және әкімшілік аппараты қаланы тиімді басқару үшін қажет сапада көрсетуге мүмкіндік беретін технологиялық артықшылықтарға негізделген. Сонымен бірге қоғамды ақпараттандырудың өсуі, ақпараттық технологияларды адам өмірінің барлық салаларына белсенді енгізуі, өмір сүру қарқынының және басқа да әлеуметтік-экономикалық, экологиялық, қоғамдық қажеттіліктердің күрт өсуі қаланы басқарудың жаңа әдістерін жасауды талап етеді.

Мемлекеттік бағдарламалар аясында Қазақстанда «ақылды қалалардың» типтік тұжырымдамасы жасалды. Онда Интернет, жасанды интеллект және басқалары сияқты озық технологияларды қолданатын жобалардың тізімі келтірілген. Құжатта ақылды қала технологияларын іске асырудың негізгі қағидалары, тәсілдері, мақсаттары, басымдықтары мен міндеттері анықталған. Жобалар мемлекеттік-жекеменшік серіктестік, ақпараттандырудың сервистік моделі, бюджеттік қаржыландыру және жеке инвестициялар аясында жүзеге

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

асырылады. Сондай-ақ, жобаларды іске асыру әлемдік және отандық тәжірибелерге назар аудара отырып, эталондық бағалауды қолдану арқылы жоспарланады.

Экологиялық және әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешу мақсатында инновациялық жобаларды енгізіп, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығын кешенді дамыту арқылы аймақтық экономиканы дамытудың және «ақылды қалалардың» экономикалық әлеуетін анықтаудың ғылыми-әдістемелік тәсілдерін анықтау қажеттілігін туындатады.

Қортынды. Алдағы онжылдықта әлем халқының 70%-і қалаларда тұрады деп болжануда. Бұл факт қалалық ресурстарды басқаруды жетілдірудің озық тәжірибелерін дамытуды білдіреді. Ақпараттық-коммуникациялық платформаларды қаланың әртүрлі техникалық жүйелері мен инфрақұрылымына интеграциялау «ақылды қалаларда» іргелі негіз болып табылады. «Ақылды қала» тұжырымдамасы орталықтандырылған басқарудың, қызметтердің жаңа деңгейінің және қауіпсіздіктің принципіалды жаңа мүмкіндіктерімен қаланың инфрақұрылымын жаңартуды көздейді. Көлік саласын зерттеудегі негізгі бағыттарының бірі және қалалық инфрақұрылымды интеллектуалды басқару архитектурасының негізгі компоненттері болғандықтан бұл мәселелерді тез шешуді қажет етеді. Қалада тұратын және жұмыс істейтін адамдар заманауи стратегияларды өз стратегиялары ретінде мойындап, болашақ авторлар ролінде қала стратегиясының ажырамас бөлігіне айналдырса, бұл жобалардың бәрі де сәтті жүзеге асырылатын болады.

Ғылыми ұсыныстар мен тұжырымдамаларда жұмыстың практикалық маңыздылығы елдің әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясын, экономиканы цифрландыру бағдарламаларын, индустриалды-инновациялық дамуды және Қазақстандағы «ақылды қалалар» стратегиясын әзірлеу жөніндегі іс-шараларды іске асыру және одан әрі жетілдіру болып табылады. Осылайша, «ақылды қалалардың» тұрақты дамуы әлеуметтік, экологиялық және экономикалық сипаттағы түрлі көрсеткіштер кешенінің оң динамикасымен өмірдің жоғары сапасына қол жеткізуге бағытталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына «Сындарлы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Жолдауы - Егменді Қазақстан, 3 қыркүйек 2019 жыл.
2. Аль-Фараби «Философские трактаты». // Пер. с араб. – Алматы: «Наука», 1970 г. - 429 с.
3. Смит А. «Исследование о природе и причинах богатства народов» Книга 2. "О природе капитала, его накоплении и применении". - 1991 г. - 149 с.
4. К. Маркс, Ф. Энгельс. Немецкая идеология. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т.3. - 1988 г. - 544с.

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

5. International Journal of Open Information Technologies ISSN: 2307-8162 vol. 4, no. 2, 2016.

6. Как завоевать города и страны // Филип и Милтон Котлер; [пер. с англ. Ю. Канашевой]: - Москва: Эксмо - 2015 г.

7. Дупленко А.Г. «Анализ состава угроз для информационной безопасности в высокоорганизованных системах типа «умный город» // Современные тенденции технических наук: материалы V Международная научная конференция. - Казань: Бук. – 2017 г. - 3-5 с.

8. Чайкин В. Техническое обоснование реализации проекта Smart City: компонента Интеграционная платформа. - 2014 г.

9. Smart Spotlight: Manuel Cayre. 16 Gurria A. What is a Smart city? Top 5 Smart cities // OECD Environmental outlook to 2050: the consequences of inaction. - 2012. - URL: <http://amsterdamsmartcity.com/news/detail/id/576/slug/smart-spotlight-manuel-cayr>

ӘОЖ 33.334.7

Ахметова Б.К.

э.ғ.к., Экономика және бизнес кафедрасының доценті,
«Кайнар» академиясы, Алматы, Қазақстан

Алпысбаев К.С.

э.ғ.к., Экономика және бизнес кафедрасының аға оқытушысы,
«Кайнар» академиясы, Алматы, Қазақстан

ҚАРЖЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТ САЛАСЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Андатпа. Мақалада қаржылық қызметтер саласында заманауи қаржылық технологияларды қолдану қарастырылған. Платформаға бағытталған бизнес-модельдегі заманауи технологиялар және мұндай модельге не тән. Қаржы қызметтері саласындағы жаңа құбылыс ретінде финтехтің жүйелік сипаттамалары баяндалды. Сондай-ақ: қазіргі заманғы технологиялар кешеніндегі финтехтің жүйелік сапасы; финтехтің қағидаттық ерекшелігі болып табылатын онлайн-сервистер қаралды.

Abstract.. The article discusses the use of modern financial technologies in the field of financial services. The modern technologies on a platform-oriented business model and what is typical for such a model are outlined. The systemic characteristics of fintech as a new phenomenon in the field of financial services are highlighted. Also considered: the systemic quality of fintech on a complex of modern technologies; online services, which are a fundamental feature of fintech.

Аннотация. В статье рассмотрено использование современных финансовых технологий в сфере финансовых услуг. Изложены современные технологии на платформенно-ориентированной модели бизнеса и то, что характерно для такой модели. Освещены системные характеристики финтеха как нового явления в сфере финансовых услуг. Также рассмотрено: системное качество финтеха на комплексе современных технологий; онлайн-сервисы, являющиеся принципиальной особенностью финтеха.

Түйінді сөздер: қаржылық технологиялар, техностартаптар, финтех құралдар, финтех-индустрия, блокчейн, криптовалюта, жасанды интеллект, онлайн-сервистер.

Keywords: financial technologies, tech startups, fintech tools, fintech industry, blockchain, cryptocurrency, artificial intelligence, online services.

Ключевые слова: финансовые технологии, техностартапы, финтех-инструменты, финтех-индустрия, блокчейн, криптовалюта, искусственный интеллект, онлайн-сервисы.

Қаржы қызметтері секторында болып жатқан өзгерістердің анықтаушы факторы болып қазіргі заманғы қаржылық технологиялар саналады, олар қазіргі жағдайда төлемдер мен аударымдар, несиелеу, жинақтау, инвестициялау, сақтандыру сияқты қаржылық қызметтерді ұсынуда қолданылады.

Қаржы технологиялары саласында қазіргі уақытта клиенттерге қызмет көрсету сапасының жоғары деңгейіне өтуге ықпал ететін жасанды интеллект, бұлтты қызметтер, үлкен деректер және т.б. сияқты технологиялардың дамуына байланысты түбегейлі өзгерістер болып жатыр.

Қаржы технологиялары қаржылық қызметтердің тиімділігін арттыруға, қаржылық қызметтер мен компанияларға бизнестің қаржылық аспектілерін басқаруға көмектесуге бағытталған, оған мыналар кіреді: бағдарламалық жасақтама, қосымшалар, процестер және бизнес-модельдер.

Түрлі финтех-шешімдерді ірі қаржы ұйымдары, мысалы банктер, сондай-ақ клиенттердің қаражаты үшін дәстүрлі қаржы ұйымдарымен бәсекелес болу үшін жаңа қаржы технологиялары мен шешімдерін пайдаланатын тар шеңберде мамандандырылған финтех-компаниялар енгізеді. Көбінесе бұл техно-стартаптар мен компаниялар, олар финтех-құралдардың көмегімен өз қызметтерін жақсартады.

Мысалы, қытайлық WeChat -Tencent холдингінің қосымшалар жиынтығы. Бұл платформада «WeChat төлемдері» опциясы бар, оған әрбір 5-ші пайдаланушы банк картасын байлады және «әмиянға», барлық коммерциялық мүмкіндіктер мен сауда шоттарына қол жеткізе алады. Олар көптеген офлайн және онлайн тауарлар мен қызметтерді смартфонмен төлеуге көмектеседі.

Егер бұрын Fintech қаржы ұйымдарының ішкі әзірлемелері тұрғысынан ғана қабылданса, бүгінде ол қаржы қызметтерін тұтынушыға барынша жақындады, өйткені ол ақша аударымдарынан бастап коммуналдық қызметтерді төлеуге дейінгі барлық онлайн-транзакциялардың негізінде жатыр. Сонымен қатар, Fintech тек қаржы нарығында ғана емес, сонымен қатар оның шекарасынан тыс жерлерде де таралады: IT компанияларынан бастап әлеуметтік медиа мен ретейлге дейін [1].

2008 жылғы әлемдік қаржы дағдарысы банктерге деген сенім тапшылығы және кредиттерге қол жеткізудің күрделенуі жағдайында қаржылық қызметтер саласындағы өзгерістердің катализаторына айналды. Клиенттер ескі форматтағы банктерге сенуді тоқтатты. Клиенттердің қажеттіліктері мен сұраныстарын қанағаттандыра алатын стартаптар мен жаңа бизнес-модельдер пайда бола бастады. Ірі корпорациялар финтехке назар аударып, осы салаға инвестиция сала бастады.

Финтех саласының дамуының бірнеше жылында компаниялар жұмыс істейтін оннан астам Санаттар бөлінді: Жеке Қаржы-стартаптардың мобильді және жұмыс үстелі қосымшалары, олар жеке қолданушыға өз қаржысын басқаруға, шығындарды талдауға, болашақ шығындар туралы егжей – тегжейлі есептер түрінде болжам жасауға көмектеседі. Төлемдер-финтех-негізгі

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

қаржылық қызметтерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін құралдар. Мобильді интернет, смартфондар және қаржылық операциялардың прогрессивті тәсілдері банк мекемелері жоқ жерлерде де қаржылық төлемдерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Заманауи цифрлық технологиялар платформаға бағытталған бизнес моделін қалыптастырады. Мысалы, Uber (такси сервисі) компаниясы бүгінде бірде - бір көлікке ие емес, Airbnb-ең ірі компания (қонақ үй бизнесі саласындағы), бүкіл әлем бойынша жеке тұрғын үйді орналастыруға, іздеуге және қысқа мерзімді жалға алуға арналған онлайн-алаң болып табылатын бірде-бір қонақүйге ие емес. Бұл түбегейлі жаңа модельдерді құру-адамның шынайы қажеттіліктері туралы білуге негізделген тәсіл.

Платформаға бағытталған бизнес-модель шеңберіндегі негізгі мүлік-бұл бағдарламалық өнім немесе мобильді қосымша, сондай-ақ үлкен деректер (Big Data).

Платформаға бағытталған модельге не тән:

- бұл жоғары бәсекеге қабілетті нарықтағы біртекті өнім және көбінесе бұл өнім ақпарат немесе қызметтер (өнімдер мен қызметтер) болып табылады;
- бұл клиент белсенді түрде тартылатын модельдің негізі ретіндегі сандық формат (бірілескен тұтыну моделі-shared economy);
- бұл жеткізуші мен тұтынушы арасында ақпараттық агенттер рөлін атқаратын және деректерді жинауға, сақтауға, өңдеуге (тұтынушылар туралы) және ақпаратты ұсынуға (тұтынушыларға) мамандандырылған роботтар делдал ретінде әрекет етеді);
- ағымдағы шығындар минималды (ең алдымен тар мамандандыруға байланысты) және олар көбінесе жарнама берушілердің есебінен өтеледі;
- тұтынушы үшін шығындар шекті шығындарға назар аударады және осыған байланысты өте демократиялық;
- негізгі өнім көптеген тегін қызметтермен толықтырылған – іздеу, пошта, карталар, фотосуреттер, сайттар және т. б.;
- активтер (қорғалған зияткерлік меншікті қоса алғанда) және инфрақұрылым клиенттер мен серіктестер (мысалы, жарнама берушілер) үшін өзекті және тартымды);
- ұйымдастырушылық икемділік менеджменттің жоғары бейімделуіне және басқарушылық шешімдер қабылдаудағы ұтқырлыққа ықпал етеді;
- бизнес, әдетте, адамның қажеттіліктеріне бағытталған және бұл хабардарлықтың нәтижесі: заттар қажет емес, бірақ олардың функциялары [2].

Қазіргі қаржы нарығында жаңа бизнес-модельдер дәстүрлі қаржы институттарына қысым жасайтын финтех-индустрияны құрайтын финтех-компаниялармен (финтех-стартаптар, финтех-орталықтар, финтех-хабтар, финтех-кластерлер, финтех-экожүйелер және т.б.) ұсынылған.

Қаржы нарығында Fintech жаңа құбылыс болып табылады және оның жүйелік сипаттамалары:

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

- төлемдер, несие беру, инвестициялау, криптовалюталар және т. б. салалардағы қаржы технологиялары, олар тауарлар мен қызметтердің әртүрлі нарықтарында (Қаржы нарығы, сауда, IT, әлеуметтік медиа және т. б.) белсенді енгізілуде.);

- «мен өзім басқарамын» немесе «делдалдардан бас тарту» қағидаты бойынша адамдар мен институттардың ақшамен өзара әрекеттесу форматын қайта құру»;

- қол жетімді мобильді қосымшаларды және экономикалық агенттердің жаңа қаржылық ойлауын қолдана отырып, жаңа мінез-құлық сценарийлерін қалыптастыратын мөлдір және арзан технологиялық қызметтер.

Заманауи технологиялар кешенінде Fintech-тің жаңа жүйелік сапасы негізделеді, оның ішінде [1]:

- таратылған Blockchain дерекқорлары-ақпаратты қамтитын блокчейннің белгілі бір ережелеріне сәйкес құрылған. Блокчейн технологиясы пайдаланушының көзқарасы бойынша әртүрлі нысандар туралы ақпаратты жазу үшін пайдаланылатын таратылған тізілім болып табылады: құжаттар, ақша қаражаттары, мүлік, қызметтер және т.б. Ақпараттық технологиялар тұрғысынан блокчейн – бұл ғаламдық, корпоративті немесе жергілікті желі негізінде жұмыс істейтін таратылған мәліметтер базасы. Деректер базасында осы желіге қатысушылар жүргізген барлық транзакциялар туралы ақпарат бар [3]. Блокчейн технологиясы экономикалық қызметтің барлық саласын, оның ішінде қаржы мен экономиканы, материалдық және материалдық емес активтермен операцияларды, мемлекеттік қызметтерді көрсету саласын, мемлекеттік және жеке ұйымдардағы есепті және т.б. қоса алғанда, көптеген салаларын қамтиды. Экономика мен мемлекетті цифрландыру процесінде мұндай технологиялардың жетекші рөлі атап өтіледі. Атап айтқанда, блокчейн технологиясын дамыту қазірдің өзінде «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде проактивті мемлекетті дамыту міндеттерінің бірі ретінде белгіленген[4];

Заманауи технологиялар кешенінде Fintech-тің жаңа жүйелік сапасы негізделеді, оның ішінде [1]:

- іс-әрекеттер мен операциялардың бір бөлігінен адамның қатысу қажеттілігін болдырмайтын, бір-бірімен немесе сыртқы ортамен өзара әрекеттесу үшін кіріктірілген технологиялармен жабдықталған физикалық объектілердің (Internet of things, IoT – Заттар интернеті) есептеу желісінің тұжырымдамасы;

- Big Data (ағылш. «үлкен деректер»), Smart Data (ағылш. «ақылды деректер»);

- деректерді қауіпсіз сақтауға және қашықтан жұмыс істеуге мүмкіндік беретін бұлтты технологиялар және мобильді қосымшалар;

- жасанды интеллект (Artificial Intelligence, AI)-адам интеллектін түсіну үшін компьютерлерді қолдану міндеті бар байланысты технологиялар кешені, соның ішінде тілді тану, Машиналық оқыту, сараптамалық жүйелер (соның ішінде Цифрлық ассистенттер мен робоконсультанттар), автоматтандырылған

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования

диалог жүйелері немесе виртуалды агенттер (чат-боттар) [3]. Қазақстанда жасанды зердені пайдалану үшін ең үлкен әлеуетке мыналар ие: қаржы саласы, өндіріс саласы, өндіру саласы, денсаулық сақтау, мемлекеттік органдар [4];

- ақпарат пен материалдық объектілерге қол жеткізу қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін тұлғаны бірегей сәйкестендіру мақсатында биометрия

Қаржы нарығының қатысушылары аталған технологияларды жаңа сервистер мен бизнес-форматтарға көшуде белсенді пайдаланады.

Финтехтің негізгі ерекшелігі-бұл онлайн-қызметтер, олар арқылы клиентпен өзара әрекеттесу жүзеге асырылады және қатысушы тараптарға байланысты өзара әрекеттесу әртүрлі болуы мүмкін, мысалы:

1. B2B (Business-to-Business) – «бизнеске арналған бизнес» тауашасы заңды тұлғалар, нарықтың экономикалық субъектілері арасындағы коммерциялық қатынастарды білдіреді; B2B-да мамандандырылған интернет-аландар, интерактивті дерекқорлар пайдаланылады.

2. B2C (Business-to-Consumer) – «тұтынушыға арналған Бизнес» саласы заңды және жеке тұлғалар арасындағы тауарлар мен қызметтер саудасын көздейді.

3. B2G (Business-to-Government) – «үкімет үшін Бизнес» тауашасы нарықтың мынадай қатысушыларын қамтиды: заңды тұлғалар – бір жағынан компаниялар, корпорациялар, брендтер және екінші жағынан мемлекеттік органдар. Оның жарқын мысалы – Мемлекеттік сатып алу порталы.

4. C2C (Consumer-to-Consumer) – «тұтынушы үшін тұтынушы» тауашасы жеке тұлғалар арасында мәмілелерді жүзеге асыруды білдіреді.

5. G2C (Government-to-Citizens) – «Азаматтарға арналған үкімет» - мемлекеттік ақпаратқа онлайн-сервистер арқылы қол жеткізуді қамтамасыз ету. Мысалы, салықтар мен айыппұлдарды төлеу, коммерциялық қызметтің жобалары мен нысандарын тіркеу, рұқсат құжаттарын алу және басқалар.

6. G2G (Government-to-Governmen) – «Үкімет үкімет үшін» тауашасы мемлекеттік органдардың өзара іскерлік қатынастарын: өнімдерді жеткізуді, қызметтер көрсетуді және өзгелерді білдіреді. Мұндай өзара іс-қимыл онлайн-технологиялар арқылы іске асырылады.

7. B2P (Business-to-Partners) немесе B2L (Business-to-alliance) – «серіктестерге арналған бизнес» тауашасы - бұл қызметтер мен тауарларды жеткізушілермен, бір желінің филиалдары, серіктестік ұйымдары немесе бөгде компаниялар арасындағы коммерциялық қатынастар.

8. B2E (Business-to-Employee) – «қызметкерлер үшін Бизнес» персоналмен өзара қарым-қатынас саласы бизнес-процестерді, корпоративтік міндеттерді басқаруды автоматтандырудың әртүрлі жүйелерін пайдалануды білдіреді. Мұндай жүйелер ішкі корпоративтік желіге біріктіріледі-қорғалған арналар арқылы жаһандық жүйеге кіруге болатын интранет.

9. B2B2C (Business-to-Business-to-Customer) – «бизнес үшін және тұтынушы үшін Бизнес» тауашасы. B2B және B2C жүйелерін бірыңғай платформада біріктіру. Мысалы, компания тауарларды Қытайдан сатып алады,

Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию независимости Республики Казахстан и 30-летию академии «Кайнар» «Перспективы развития экономики, технологий и образования сатып алушылардың мекен-жайлары бойынша тапсырыстар жіберу үшін жүк қоймаларымен шарттар жасасады. Сонда тізбек: компания-сатушы (B2B) – қоймасы (B2B) – сатып алушы (B2C) [5].

Fintech қаржылық қызметтердің дәстүрлі салаларында белсенді дамып келеді: төлемдер мен ақша аударымдары; қарыз алу және несиелеу; ақшаны басқару; сақтандыру; валюта, соның ішінде криптовалюта.

Осылайша, бизнес-модельдерді трансформациялай отырып және олардың клиентке бағдарлануын арттыра отырып, қаржылық технологиялар қаржылық қызметтердің барлық түрлерінің және көптеген адамдардың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады, оларды дамытудың негізгі мақсаттары: қаржы нарығында бәсекелестікті дамытуға жәрдемдесу; қаржылық көрсетілетін қызметтердің қолжетімділігін, сапасын және ассортиментін арттыру; қаржы саласындағы тәуекелдер мен шығындарды азайту; қаржылық технологияларды қолдану кезінде қауіпсіздікті және орнықтылықты қамтамасыз ету; технологиялардың бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыру болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М. А. Эскиндарова, В. В. Масленникова Новые траектории развития финансового сектора России: Монография, Когито-Центр, 2019. – 367 с.

2. https://www.corpshark.ru/p/greph_o_novikh_tekhnologicheskikh_trendah/#hcq=8FyWyuq.

3. Цифровая экономика [Электронный ресурс]: учеб.-метод. комплекс / Г.Г. Головенчик. – Минск: БГУ, 2020.

4. Диас Кадыров, вице-президент НАРБК РК. Что такое блокчейн и как его внедряют в Казахстане. Интернет-редакцияның арнайы жобасы Kazpravda.kz. <https://kazpravda.kz/projects/page/3842945>

5. <https://www.calltouch.ru/glossary/elektronnaya-kommertsiya/>

